

בס"ד

חוברת מקורות לבניין אמונה

ע"פ שיעוריו של הרב ערן טמיר

מהדורה שנייה ה'תשע"ד

תוכן העניונים

דף 1 - פתיחה	עמ' 1	דף 17 - ארץ ישראל [ג]	עמ' 44
דף 2 - הכלל	עמ' 3	דף 18 - ארץ ישראל [ד]	עמ' 49
דף 3 - הכל: ישראל	עמ' 5	דף 19 - ארץ ישראל [ה]	עמ' 52
דף 4 - ישראל ותורה [א]	עמ' 7	דף 20 - ארץ ישראל [ו]	עמ' 56
דף 5 - ישראל ותורה [ב]	עמ' 11	דף 21 - תורה [א]	עמ' 58
דף 6 - ישראל ואומות העולם	עמ' 13	דף 22 - תורה [ב]	עמ' 60
דף 7 - מהות כנסת ישראל ותכונת חייה [א]	עמ' 15	דף 23 - תורה [ג]	עמ' 65
דף 8 - מהות כנסת ישראל ותכונת חייה [ב]	עמ' 18	דף 24 - תורה [ד]	עמ' 68
דף 9 - מהות כנסת ישראל ותכונת חייה [ג]	עמ' 21	דף 25 - תורה [ה]	עמ' 70
דף 10 - מהות כנסת ישראל ותכונת חייה [ד]	עמ' 24	דף 26 - תורה [ו]	עמ' 71
דף 11 - כנסת ישראל	עמ' 27	דף 27 - תורה [ז]	עמ' 75
דף 12 - עם ישראל [א]	עמ' 29	דף 28 - תורה [ח]	עמ' 79
דף 13 - עם ישראל [ב]	עמ' 31	דף 29 - תורה [ט]	עמ' 84
דף 14 - עם ישראל [ג]	עמ' 34	דף 30 - תורה [י]	עמ' 85
דף 15 - ארץ ישראל [א]	עמ' 37	דף 31 - תורה [יא]	עמ' 87
דף 16 - ארץ ישראל [ב]	עמ' 39	דף 32 - סיום	עמ' 88

הננו דנים בעקיפין בכל הפרטים האחרים. כל שינוי בהבנה לגבי פרט אחד מזעזע את הבנין כולו; הכל קשור לכל. רבינו הרבה להדגיש ענין זה בהסתייגו מלימוד תורה בבחינת "צו לצו צו לקו לקו זעיר שם זעיר שם", פירוורים-פירוורים. מובן מאליו שכל פירור הוא חשוב וקדוש, אך כאשר הבנתנו את התורה, את ישראל ואת עבודתנו בעולם היא פירוורים-פירוורים, מזהיר ישעיהו הנביא שעלול להוצר מצב של "וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו". סיבוכים ובלבולים עד כדי הריסה וכפירה. לעולם זאת, "תורת ד' תמימה משיבת נפש"; כשהיא תמימה, היא משיבת נפש. "תמימה" מובנה שלמה, מושקפת כענין אחד וכרעיון אחד.

2. כונס כללים ומוציא פרטים

אגב, זו הדרך הנכונה בלימוד ספרי אמונה שכתבו רבותינו הגדולים: לימוד חוזר ונשנה פעמים רבות את הספר, מראשיתו ועד אחריתו, יותר מאשר עמל ניתוחי וחרישה בכל סעיף וסעיף. דרך זו נותנת הרחבת דעת ועמקות גדולה, המאפשרת אחר-כך הבנת כל פרט ופרט. למשל, ספרו של המהר"ל "נצח ישראל" מכיל רק רעיון אחד, אך זהו רעיון ענקי ומופשט; לכן יש צורך להתבונן בו מזוויות ראייה רבות כדי לחשוף אותו. לא בחיטוט סעיפי נגיע אל המנוחה אלא בחשיפת הרעיון האחד הראשי. בעצם, התורה כולה היא רעיון אחד שחובק העולמות כולם. כך דברי רבינו הם רעיון אחד ראשי. כאשר רעיון כללי זה מובן, ממילא אפשר להתמודד עם כל הפרטים, כפי שמסביר הרמח"ל,

שבעיית לומדי אמונה אינה דלות ידיעותיהם אלא אי ידיעתם לסדר את כל ידיעותיהם סביב לכוון אחד. הם אינם לומדים כללים אלא פרטים. הרמח"ל מביא את דברי חז"ל: "לעולם הוי אדם כונס דברי תורה כללים, שאם כונס פרטים מייגעים אותו". הלומד המתבונן ומבין כללים גדולים, לאורם יוכל להדריך את עצמו ואת אחרים בכל המצבים הפרטיים שבחיים.

3. אחדות כוללת

שיטה אינה אוסף של היגדים, שכל אחד מהם חשוב כשלעצמו, אלא בנין אחד שלם בו הכל מחובר ארוג ושרוג. ולא עוד אלא שיטה זו כוללת היא, דהיינו מבוססת על מספר קטן ככל האפשר של הנחות, ואפילו על הנחה אחת. מהי אותה הנחה אחת? דוגמא לכך נוכל למצוא אף אצל גויים, שניסו להעמיד שיטה כוללת. הרמב"ם לועג לאצטגנינים שחשבו להסביר את כל תופעות העולם על-פי יסוד אחד: סידור הכוכבים במסילותיהם. הכוכבים יקבעו מה צבע השיער שלך, מתי תתחתן, עם מי והיכן, כמה ילדים יולדו לך וכדו'. הכל מופיע כעל-ידי מכונה הממונעת על-ידי גלגלי השיניים של הכוכבים. הרמב"ם מסביר שתפיסה זו אינה מוטעית לגמרי, אך היא בכל זאת שטחית. ודאי שהכוכבים הם חלק מן המציאות, ואי-אפשר להתכחש לכך, אך לא מפני זה נאמר שהם מהווים את החוק הפנימי של כל היש. "ניצוץ הקדושה" שיש בתפיסה זו הוא ההברקה שהעולם אחד, ולא כמה רשויות עצמאיות; יסוד אחד מסדר כל.

שיחות הרצ"ה לספר בראשית, עמ' 46-41

1. שיטה מהי

טרם נתחיל לעיין בשיטתו של רבינו, עלינו לברר האם אמנם יש כאן שיטה, ולהבהיר את המושג שיטה. לא כל דבר שאדם אומר הוא בגדר שיטה. ייתכנו דברים חשובים וקדושים שהם בהחלט תורה אולם אינם שיטה, אלא אוסף של רסיסי מחשבות. כל מחשבה לחוד הינה יקרה ובונה יראת-שמים חכמה ומידות טובות, אך ללא קשר בין רסיס לרסיסי. כל אחד מהם עומד בפני עצמו. אם לגבי רסיס מחשבה מסויים ייאמר בדיק היפוכו של דבר, לא ישפיע הדבר כלל על הרסיסים האחרים.

התנאי הראשון בשיטה הוא שתהיה השקפת עולם הכוללת תחומים רבים ככל האפשר. ככל שהשקפת עולם יותר כוללת, ככל שיש בכחה לברר בעיות מרובות וגדולות בחיים, יותר היא ודאית. ואכן מבחינה זו יש שיטה אצל רבינו, מפני שיש בה בירור כל ענייני החיים, חיי היחיד וחיי הצבור, חיי האומה וחיי האנושות, חיי העולם וחיי כל העולמים, מראשית בריאת העולם עד העולם-הבא.

אך בכך לא די. יש צורך להעמיד את כל הבירורים על **מספר מצומצם של יסודות**. אף המדע שואף להסביר את כל חוקי הטבע באמצעות חבילה אחת של משוואות. יש להתאמץ להסביר הכי הרבה דברים על-ידי המספר המועט ביותר של הנחות, עד אשר נצליח להסביר את הכל על-ידי **ענין אחד**. אנו מגיעים ל**שיטה אורגנית**: כאשר דנים בפרט אחד,

דוגמא נוספת לשיטה כוללת היא היהודי שוחר התיקון החברתי, קרל מרקס, שלפי דעתו היסוד האחד הוא החומר. הכל חומרי, אין נשמה, אין רבנו-של-עולם, אין רוחניות, אין קדושה. יש חומר בלבד והוא נשלט על-ידי חוקים מדעיים, מה שגורר חוקים טכניים וכלכליים. יסוד אחד מסביר הכל: החומר.

וכן בתחילת ספר הכוזרי, הפילוסוף הדתי למחצה, שהוא פילוסוף אריסטוטלי על-פי פרשנות ימות הביניים, מזכיר את "השכל הפועל", שהיא הרוחניות הספוגה בעולמים. אחרי כל אלה, הרי אנו לא מהם ולא מהמונם, אלא תלמידי רבינו המסביר איך האחד והיחיד המסדר את כל הוא רבנו-של-עולם. לא הכוכבים, לא החומר ולא השכל הפועל, אלא רבנו-של-עולם.

4. להפגש עם רבנו-של-עולם

רבינו היה מרבה להזכיר שבלימוד פרשת השבוע, איננו עוסקים בפרטי פרטים, ודאי לא בפרטים של פרשנות ותחביר, אלא אנו רוצים להפגש עם רבנו-של-עולם. אנו רוצים לראות את יד ד' הפועלת בכל - גם מקום בו היא מופיעה בגלוי, בכל המדרגות האפשריות של גילוי, וגם בסתר המדרגה, שאז יש אנשים עוורים שאינם רואים וחרשים שאינם שומעים. השקפה אחדותית זו היא תוכנה של אמירתנו "שמע ישראל ד' אלוהינו ד' אחד". ודאי יש גויים רבים המאמינים בד', ואפילו נבוכדנצר הרשע הודה לדניאל כי יש אל גדול ונשגב מעל כל האלוהים "אלה דאלהיא"; גויים אלה יודעים שיש אלוהים, אך הם אינם

שייכים ל"שמע ישראל ד' אלוהינו ד' אחד", כי הם אינם מבינים שבכל מה שקורה בעולם, יד ד' פועלת; שכל יצירות הרוח האנושית, כל סידורי הפוליטיקאים, כל חכמות החכמים וכל טעויות הטועים, אינם מופיעים אלא מכח יד ד' הפועלת בכל: לפעמים במישרים ולפעמים בהסתר, ואז הכל נראה כמקרה. רבינו ציטט דברי אתאיסט, שכנראה לא היה כל-כך אתאיסט, שאמר: לדעתי המקרים שבהיסטוריה הם אלוהים ב-INCOGNITO, בעילום שם. זהו באמת ביטוי עמוק של אמונה. "שמע ישראל ד' אלוהינו ד' אחד" הוא תוכן השיטה אחדותית שלנו.

5. לימוד אמונה

מקצוע זה של לימוד הפגישה עם רבנו-של-עולם אפשר לכנותו "לימוד אמונה", להבדיל מלימוד "מחשבה". לימוד מחשבה הוא לימוד מחשבותיהם של אנשים. הרבה אשים חשבו ועדיין חושבים. גויים חושבים ויהודים חושבים. מענין מאוד לדעת מה אריסטו ולהבדיל הרמב"ם חשבו. אך לימוד אמונה הוא לימוד להפגש עם רבנו-של-עולם, כמובן בעזרת אלא שכבר נפגשו עם רבנו-של-עולם, ולימוד ספריהם. אך המגמה היא אחרת לגמרי: להכיר את יד ד' הפועלת בכל.

6. טבע והיסטוריה

יד ד' פועלת בעולמנו בשני תחומים עיקריים: הטבע וההיסטוריה. בטבע, הכל צומח, אך כל צמח שצומח, יש מלאך שמכהו ואמר לו: גדל. יש כח אלוהי שמחיה את

הצמח. אף בדומם קיימים חיים תרדמתיים, אלקטרונים המתרוצצים בתוככי האטום; יש בין כוחות הטבע מתח והרמוניות שבונים את היקום. כדי לתת לאטום את צורתו הגבישית יש צורך במיליוני כוחות שיתלחצו בו. אולם מעל הטבע מתנשאת יש ד' שבהיסטוריה הנוגעת לאדם. "השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע". בכל דבר אפשר להכיר כחו של רבון העולמים. בכל דבר אפשר להכיר כבודו של רבנו-של-עולם. במזמור י"ט בתהילים, אחרי שבעת הפסוקים הראשונים שהם כנגד עולם הטבע שנברא בשבעת ימי בראשית, מופיע הפסוק השמיני "תורת ד' תמימה". השמים מספרים כבוד אל, אך התורה מספרת אותו לעילא לעילא, ועם ישראל מקבל התורה הוא "עם זו יצאתי לי, תהלתי יספרו". איננו מתעסקים בניסיון לפגוש את רבנו-של-עולם בטבע אלא בעיקר בהיסטוריה. ההתגלות האלוהית שבטבע הינה דלה לעומת זאת שבהיסטוריה. כשם שהצמח הוא דל כח לעומת האדם, והדומם עוד יותר. בהיסטוריה - קול ד' בוקע בכח. ושיא ההיסטוריה הוא עם ישראל. מתוך כך מגיעים אנו לנקודת המרכז של כל מה שלימדנו רבינו: עם ישראל.

7. המרכז: ישראל

את הכל אנו לומדים מתוך נקודה מרכזית זו: תורה, מידות טובות, עולמים, ורבון העולמים. זאת התצפית שממנה משקיפים על הכל. הרב הלל צייטלין הי"ד כתב מאמר בשם "הקו היסודי בקבלה של הרב קוק". הכוונה למרן הרב קוק, אך הדברים שייכים גם לרבינו. הוא מסביר שבודאי כל

גדולי ישראל דיברו על אותו דבר, ומה שנראה בעינינו כשוני אינו מפני שחכם אחד הוא חס ושלום ריפורמי ועורך שינויים, אלא הכל תלוי בזוית ההסתכלות. ניתן לצפות בעיר על-ידי טיול ברחובותיה, וניתן בצפייה מראש המגדל. זה אותו אדם ואותה העיר, אך הדברים נראים אחרים לחלוטין, כי הם נצפים מנקודה אחרת. חכמתו של צייר היא לתפוס זוית משמעותית. אף הצלם, שהוא לכאורה נייטרלי, קובע רבות על-ידי בחירת הנקודה שממנה הוא מצלם.

השיטה כוללת היא, אך יש לדעת היכן עומד הצופה, מה הוא הבסיס ממנו הוא יוצא להרפתקאותיו להכרת המציאות. הבסיס - זהו עם ישראל.

לכאורה גישה זו נראית מצומצמת: הן יש עוד דברים רבים בעולם מלבד עם ישראל - עמים וכוכבים עד אין סוף. אלא, כאמור, שיא הפגישה עם רבנו-של-עולם הוא ההיסטוריה. ושיא ההיסטוריה הוא עם ישראל, המוגדר בספר הכוזרי כ"לב האומות". המבין מהו עם זה - מבין מהו האדם, מהו העולם ומהי מגמת הבריאה כולה.

1. מכות כ"ג-כ"ד

דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו לו למשה שלש מאות וששים וחמש לאוין כמנין ימות החמה ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם אמר רב המנונא מאי קרא תורה צוה לנו משה מורשה תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי הוי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (סימן דמשמ"ק ס"ק):

בא דוד והעמידן על אחת עשרה דכתיב מזמור לדוד [ה'] מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה' יכבד נשבע להרע ולא ימיר כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם ... בא ישעיהו והעמידן על שש דכתיב הולך צדקות ודובר מישרים מואם בבצע מעשקות נוער כפיו מתמוך בשוחד אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע ... בא מיכה והעמידן על שלש דכתיב הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם (ה') אלהיך עשות משפט זה הדין אהבת חסד זה גמילות חסדים והצנע לכת זה הוצאת המת והכנסת כלה והלא דברים קל וחומר ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעא אמרה תורה והצנע לכת דברים שדרכן לעשותן

בצנעא על אחת כמה וכמה חזר ישעיהו והעמידן על שתים שנאמר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה בא עמוס והעמידן על אחת שנאמר כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אימא דרשוני בכל התורה כולה אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה.

2. הקדמת דרך ה' לרמח"ל

ואמנם צריך שתתבונן, שהנה מספר הפרטים עצום מאד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כלם. ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה, וכשישיג כלל אחד נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואע"פ שלא הבחין בם עדיין ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא, כי הנה כשיבוא אחד מהם לידו לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי, אשר אי אפשר להם היות בלתי. וכן אמרו ז"ל, לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים (ראה ספרי האזינו ב).

3. עין אי"ה שבת א', ב', ק"ו

כי הא דההוא דאתא לקמיה דרכי, א"ל אשתך אשתי ובניך בני, א"ל רצונך שתשתה כוס של יין, שתה ופקע. כשם שבהכרה החושית ישנם סימנים וטביעות-עין, ואע"פ שההכרה של הסימנים אפשר לספר אותם ג"כ למי שאינו מכיר את הדברים בעצמו, כדי שגם הוא יכיר על ידם את

המבוקש, וההכרה שע"י טביעות-עין הלא אי אפשר לה להמסר מפה לאוזן למי שאינו מכיר בחושו הפנימי, מ"מ להמכיר עצמו טביעות עינא עדיף מסימנא, ואילו אמר איניש לשלוחיה אייתי לי לפלניא דהאי סימניה והאי סימניה ספק ידע ליה ספק לא ידע ליה, ואילו אמר אייתי לי פלניא דאית ליה טביעות עינא בגויה ודאי ידע ליה, מפני שההכרה הזאת של הטביעות-עין באה מכח פנימיות עצמיות הבירור שבנפש, שאינה משארת אחריה מקום לשום תנודה רעיונית. כשם שהדברים נמצאים במושגים החושיים, כן הם נמצאים כך במושגים השכליים והמוסריים, בדיעות ישרות ואמונות אמתיות ונכונות. ישנם כאלה שיד השכל ההגיוני והגבורה המופתית תקיפה בהם להכריח אמתתם, ע"פ מופתים חותכים ומבוררים שאפשר להעלותם על שפה וספר, וישנן אמנם ג"כ אמתיות כאלה, שלבד מה שהם מתאמתים ע"י הכלל של התאמתות כללות אמונת התורה לפרטיה ע"י כללה שנתברר לנו בבירור גלוי שאין כמוהו תחת כל השמים, עוד מסייע להם הרבה כח ההכרה הפנימית המכרחת את אמתתם, וההכרה הזאת כחה גדול הרבה יותר ממופתים הגיוניים, כשם שטביעות-עין עדיף מסימנים. אמנם כדי שתשמר ההכרה הגדולה הזאת בצביונה צריכים הרגשות הטהורים והקדושים להשמר בנפש ע"י הישרת המעשים והטבת המדות, שהם קילורין לעיני הנפש ומשמרים את חושה הפנימי באופן שתכיר את המושגים בכח טביעות עינה הבריא.

4. מאמרי הראי"ה עמ' 70, מאורות האמונה

האמונה אינה לא שכל ולא רגש, אלא גילוי עצמי היותר יסודי של מהות הנשמה, שצריך להדריך אותה בתכונתה. וכשאינן משחיתים את דרכה הטבעי לה, איננה צריכה לשום תוכן אחר לסעדה, אלא היא מוצאה בעצמה את הכל. בעת החלש אורה, אז בא השכל והרגש לפנות לפניה דרך. וגם אז צריכה היא לדעת את ערכה, שלא משרתיה השכל והרגש הם הנם עצמותה. וכשתהיה קבועה באיתן מושבה, אז יצליחו השכל והרגש בפניו הדרך ובהמצאת האמצעים השכליים והמוסריים המסקלים את המכשולים מעל דרכה. ההסתכלות המיוחדת של האמונה שהיא חלק ד' בעצמה הוא האור של הנבואה, וברדת המדרגה שפעת רוח הקודש, בשגם אלה יורדים לפעמים ומתאחים עם השכל והרגש בדרכי גילוייהם. צריך לדעת שאי אפשר לפנות אל השי"ת בשום שכל ובשום רגש, וקל וחומר בשום חוש, כ"א באמונה לבד, ותפילה היא אמונה, ויראה ואהבה הנם ג"כ גילויים של האמונה. ומה שאומרים חוש האמונה או רגש האמונה, וקל וחומר אם נאמר מדע האמונה ושכל האמונה, הם דברים של שמות מושאלים לבד, כי עצמות האמונה אינה שום דבר מהם, כי אם עליונה מכל אלה, שאין בה מחסור מכל, שכוללת באחדות ושלמות עליונה את התמצית היותר מובחר וחזק מכל הנ"ל. האמונה המופעה מהעולם האמונה הטבעית ההסתכלותית, והאמונה המופעה מהתורה האמונה הניסית המסורתית, והאמונה התוכית המופעה ממעמקי הנשמה, מפנימיות החוש האמוני בתהום עמקו, הם שלשה אורות גדולים, שכל אחד מהם יש לו תנאים מיוחדים

ודורש תפקידים מיוחדים, והם לפעמים מתרכבים ומתמזגים זה עם זה בשלובי כחותיהם. ויש אשר רוח אחת מהן באה במלא סערותה ומבקשת לכבוש לה את כל הלב, את כל הלך החיים. וצריך אז, בעת שלטונה המיוחד, לדעת איך להתנהג עם הרוחות האחרים שהנם אז עומדים במצב של דורמוטה והנם עולים אז למקורם העליון להחליף כח ולבא בתוספת ברכות והחיה חדשה.

5. מוסר אביך עמ' 62-61, מידות הראי"ה אמונה י"ח

האמונה היא טהורה כשהיא מלאה רגש פנימי בלי אונאה עצמית, בלא פניות זרות, ואע"פ שאינה כ"כ רחבה בהשכלה אינה מעכבת. ומ"מ כל מי שחונן בשכל לא יוכל להסתפק בלא הגיון שכלי, ואצלו לא תקום תמימות האמונה כי-אם כשתתחבר עם אור הדעת, ואם ימאס זה את הדעת תהיה אמונתו מלאה תוך ומרמה.

6. מוסר אביך עמ' 67, מידות הראי"ה אמונה כ"ז

מה שיש בספרים ונכנס בדבורים מן האמונה הם דרכי הסבר להביא על ידם אל התמצית הפנימית של מה שהוא נשגב מהגיון ודבור, ויש אנשים שבאין יחש להנאמר מן האמונה, ובמעמקי לבבם הם עם התמצית הפנימית שלה, ולמרות הריסות אמונתם עשו מעשים טובים כבירים. אלה הם הרעים מבחוץ וטובים מבפנים, המכוונים לרוח דרא דעיקבא דמשיחא דאיהו ביש מלבר וטוב מלגו, בבחינת

החמור הטמא ומ"מ בתוכיותו גנוזה קדושה, שמתוך כך קדוש בבכורה, ונעלה הוא מגדר הטהרה החולית.

שיחות הרצי"ה לספר בראשית, עמ' 23-19

3. אמונה

למקצוע זה של פגישה עם רבנו-של-עולם, יש שם אחר: לימוד אמונה. רבינו הרבה להסביר את המושג של אמונה. יש אנשים הסוברים שאמונה היא מין רגש, מין המית הלב, מין צביטה בלב. רבינו נשאל: "יש טוענים שאמונה היא רגש?" והשיב: "שקר! קודם כל, אמונה היא אמונה! והיא הכרת אמת, הכרת האמת היותר גדולה". תפיסה זו שאמונה היא רגש נותנת נשק בידי האפיקורסים, הטוענים שאמונה אינה דבר גדול שמקיף במהותו שת כל עם ישראל ואת כל האנושות; אלא חויה פרטית: לפלוני קרה מאורע מסויים, לכן הוא מאמין, מה שאין כן אלמוני, לכן אינו מאמין. יש מי שאוהב מאכל מסויים, ויש מי שאוהב ספר מסויים, כך יש מי שמאמין בד'. זהו רגש אישי פרטי. "את השיבוש הזה שאמונה היא רגש, יש לעקור מן השורש. יש להשתחרר מהבנה שטחית זו. אין התנגדות לשיר בבוקר "אני מאמין", לזמר ולרקד. גם זה טוב, אך זו עדיין לא אמונה. אפשר לומר שזהו ביטוי רגשי של האמונה. אבל אמונה מהי? "אמונה היא דבר שבשכל, היא השכל היותר גדול, האמיתי ביותר שכל אלוהי, דעת אלוהים". אמונה היא ההבנה, התפיסה, ההתבוננות היותר עומקית, היותר אמיתית שיש בעולם. "דע את אלהי אביך ועבדהו". לדעת את ד', כלומר: אמונה. "ניתן להבין שלדבר שכלי יש ערך צבורי-כללי. כל ענין הדעת, השכל, ההכרה שייך לטבע האדם, לצבוריותו של האדם. מה שאין כן צד הרגש, שאינו הצד המיוחד של האדם בתור אדם". השכל הוא דבר כללי, ולעומתו הרגש הוא אישי פרטי. מה שפלוני מרגיש, אין אלמוני מרגיש. "אדם יכול להסביר לחבירו דבר מה שהוא

עצמו מבין, וחבירו יבין גם הוא את אותו דבר. אם הענין לא יתברר בפעם אחת, אז אחרי עשר פעמים, - מכל מקום אפשרי מאוד להעביר תוכן שכלי. אבל האם זה ניתן בדבר שברגש? לא, כיון שלא בהכרח אדם מרגיש את מה שחבירו מרגיש. מזה נמשכות כל הסטיות של האפיקורסים: "אתם הדתיים, אשריכם שאתם מאמינים. אתם מרגישים - טוב לכם, נעים לכם. אבל אנחנו לא מרגישים". סילוף זה נובע מההבנה השטחית שאמונה נתפשת ברגש, - ושאין הרגש שייך לצלם אלוהים שבאדם, מצדו הכללי והצבורי. אמונה היא שכליות.

שאלה: אבל יש עוד הרבה הכרות של שכל בעולם?

הרב: השכל המצוי הוא הקטנה של האמונה. האמונה היא הדכל במובן בגדול, העליון, האלוהי. היא דעת אלוהים המיוחדת לאדם". גם מתמטיקה היא שכליות, גם בוטניקה היא שכליות, אך סוג זה של שכל אינו אלא אמונה קטנה, תפיסה קטנה וחלקית.

אמונה אינה רגש, אם-כי ודאי אדם יכול להרגיש את אמונתו, אפילו לשיר לרקוד ולזמר. כמו כן אמונה היא למעלה מן השכל, אך היא יכולה להתברר בשכל. אפשר לתת לה ביטוי שכלי: אפשר ללמוד אמונה.

4. לימוד אמונה

לימוד אמונה אינו זהה ללימוד "מחשבה". הרי קיימות כל מיני מחשבות: מחשבות של בודהיסטים ומחשבות של אפיקורסים, ולעומתם - להבדיל - מחשבות של הרמב"ם ומחשבות של הרמב"ן. העוסקים ב"מחשבה" מתימרים באובייקטיביות: הם מנתחים מחשבות, מסדרים אותן, משווים אותן ומבררים אותן; לא כן אנו: אנו לומדים אמונה. ידיעה אינה בהכרח אמונה. רבינו הסביר זאת מתוך השוואת

שני פסוקים. "החכמה תחיה בעליה". החכמה שאדם לומד מסוגלת לתת לו חיים. הרי לא כל דבר שאני מכיר בחכמה - בהכרח אני חי אותו. הוא יכול להיות לי זר ורחוק. ללא שייכות. כאשר אני חי את הדבר הנלמד, אז מתקיים "החכמה תחיה בעליה". החכמה בעצמה איננה חיים, אך היא מסוגלת להעניק חיים. לעומת זאת, "וצדיק באמונתו יחיה". המאמין בדבר, חי את הדבר, מחובר אליו, דבק בו ושייך לו. החכמה נותנת חיים והאמונה היא בעצמה חיים. הלומד אמונה, אינו מאמין בהכרח, אך מתוך לימוד אמונה, יגיע לאמונה.

5. אמונת ישראל ותורה

רבינו הביא הוכחה לכך שאמונה אינה רק דבר שברגש או אימרת כנף בעלמא, אלא דבר אותו יש ללמוד, מדברי הגר"א. הגאון מוילנא מוסר לנו הדרכה לימודית איך להתגדל בתורה. גאון זה של כל הדורות מודיע לנו שיש ללמוד ספר מסילת ישרים, וכן "ספר הכוזרי הראשון (קיים גם ספר כוזרי שני, לרבי דוד ניטו שחי בלונדון לפני כמה מאות שנים, והוא ויכוח על אמיתות תורה שבעל-פה) שהוא קדוש וטהור ועיקרי אמונת ישראל ותורה תלויים בו". יש הרבה ספרי אמונה, אך ספר הכוזרי אינו ספר בין הספרים; הוא ספר שעיקרי האמונה תלויים בו. אחרי שאדם התגדל באמונה וקלט את עיקרי האמונה, יש מקום שילמד ספרים אחרים, הכוללים עניני אמונה שאינם עיקריים, אך גם חשובים מאוד; אך ראשית-כל יש ללמוד עיקרי אמונה. "אם כן, למה יש ללמוד ספר הכוזרי? כי עיקרי אמונה תלויים בו. אתה שומע מזה, שאמונה צריכה לימוד". בלימוד פרשת השבוע עם רבינו, אנו רוצים להפגש עם דבר ד', ואנו לומדים אמונה.

"אבל אין זה מספיק. כל מלה פה - בדברי הגאון - היא בשקל הקודש: **אמונת ישראל ותורה**". תוכן האמונה שלנו הוא ישראל ותורה, ולפי הסדר הזה. "אם הגאון היה אומר: אמונת תורה וישראל, היה זה הנסח של המכונים חרדים". לדעתם, כביכול קיום התורה יוצר אותנו בתור ישראל. "אבל לא כן אומר הגאון: אמונת ישראל ותורה. וכן חז"ל שקבעו את מטבע הברכות: "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו". לכאורה, מה היחוד שלנו? במה אנו עם סגולה? היה מתאים לומר: אשר נתן לנו את תורתו, ובחר בנו מכל העמים. נוסח "חרדי" מאוד. אבל חז"ל לא תקנו כך".

ראשית-כל יש ללמוד מהו עם ישראל, מתוך כך נבין מהי תורה, וגם נבין מי הוא רבנו-של-עולם.

"שאלה: איך מביאים אנשים להכרה שיש בורא?

הרב: על-פי מה שנאמר בישעיהו: "אתם עדי". אתם עם ישראל, "אתם עדם נאם ד". לא רק "השמים מספרים כבודו" אלא גם עם ישראל הנצחי וההיסטורי. "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו". העובדה הנצחית של מציאות היהודים בעולם-השה לדורות עולם, היא העד.

שאלה: אדם שאינו מאמין ושואל מה היא האמונה איך מסבירים לו?

הרב: "אתם עדי" - עדי אמת. אנו מכירים את רבנו-של-עולם דרך נצח ישראל".

אדם הרוצה ללמוד אמונה, אינו יכול לעשות זאת אלא מתוך הבנה הכרה ושייכות לעם ישראל, כך בנויה כל התורה כולה; היא סיפור ובירור מהו עם ישראל, איך הוא נוצר ומה הם שרשיו. כל מצוות התורה משולבות במהלכים ההיסטוריים של עם ישראל.

רבינו נהג לצטט גויים שהתבטאו בשבח עם ישראל. לעיתים, כשיש גויים שמכירים מהו הערך המיוחד של עם ישראל, יש

במקורות אלה קידוש השם מיוחד, מעין מלאך רע שבעל כרחו עונה אמן. גיתה ההוגה, המשורר, הפילוסוף הגרמני המפורסם כתב: "לאור דברי ימיו וקורותיו של העם המיוחד, מתווה ההנהגה האלוהית בכתבי הקודש את הדרך לכל האדם והעמים". רבנו-של-עולם מדריך את האדם ואת העמים מתוך התורה. התורה אכן פונה אל כל האנושות כולה, אך מה שמסופר בה הוא דברי ימיו וקורותיו של עם ישראל. "ההנהגה האלוהית מתווה, מסדרת ומציינת את הדרך לאנושות כולה, בכתבי הקודש אשר רוב דבריהם הם דברי ימי ישראל, לאור ענינו של העם המרכזי עולמי". אנו נגשים לתורה ולאמונה בד', מתוך הבנה מהו עם ישראל. כאשר רוצים להגיע מתוך גישה אחרת, כקיצור דרך, בדילוג על עם ישראל, מופיעה הנצרות.

1. בראשית רבה א', ד'

בראשית ברא אלהים ששה דברים קדמו לבריאת העולם יש מהן שנבראו ויש מהן שעלו במחשבה להבראות התורה והכסא הכבוד נבראו תורה מנין שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו כסא הכבוד מנין דכתיב (תהלים צג) נכון כסאך מאז וגו' האבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות האבות מנין שנאמר (הושע ט) כענבים במדבר וגו' ישראל מנין שנא' (תהלים עד) זכור עדתך קנית קדם בהמ"ק מנין שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון וגו' שמו של משיח מנין שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם וגו' רבי אהבה ברבי זעירא אמר אף התשובה שנאמר (שם צ) בטרם הרים יולדו ואותה השעה תשב אנוש עד דכא וגו' אבל איני יודע איזה מהם קודם אם התורה קדמה לכסא הכבוד ואם כסא הכבוד קודם לתורה א"ר אבא בר כהנא התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו וגו' קודם לאותו שכתוב בו (תהלים צג) נכון כסאך מאז ר' הונא ור' ירמיה בשם רבי שמואל בר ר' יצחק אמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר.

2. תנא דבי אליהו י"ד

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום מצאני אדם אחד ... ואמר לי רבי שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלכבי אהבה גמורה ואלו הן תורה וישראל אבל איני יודע איזה מהם קודם

אמרתי לו בני דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו וגו' אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר (ירמיה ב) קודש ישראל לה' ראשית תבואתה.

3. קהלת רבה א'

ארשב"י כתיב (ישעיה ס"ה) כי כימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא תורה שנאמר (משלי ג') עץ חיים היא למחזיקים בה וכי מי נברא בשביל מי התורה בשביל ישראל או ישראל בשביל תורה לא תורה בשביל ישראל אלא תורה שנבראת בשביל ישראל הרי היא קיימת לעולמי עולמים ישראל שנבראו בזכות' עאכ"ו

4. ילקוט שמעוני הושע א' רמז תקט"ו

תחלת דבר ה' בהושע, א"ל הקב"ה להושע חטאו ישראל היה לו לומר בנייך הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב הם גלגל עליהם רחמים, לא די שלא אמר כך, אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירים באומה אחרת, אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה, אומר לו קח לך אשה זונה ותלד לך בני זוננים ואח"כ אומר לו שלחה אם הוא משלח אותה מעל פניו אף אני אשלח את ישראל, מיד ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת זוננים וילדי זוננים וגו' וילך ויקח את גומר בת דבלים. מאי גומר אמר רב שההכל גומרים בה. בת דבלים דבה רעה בת דבה רעה, ושמואל אמר שהכל דשים בה כדבלה, ור' יוחנן אמר שמתוקה בפי הכל כדבלה. ד"א שבקשו לגמור ממנו של ישראל בימיה, ר' יוחנן גמרו ובזבוזו שנאמר כי אבדם מלך אשור וישימם כעפר לדוש,

ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל, ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי, לאחר שילדה ב' בנים ובת אחת א"ל הקב"ה הושע לא היה לך ללמוד ממש רבך שכיון שדברתי עמו פרש מן האשה, אמר לפניו רבש"ע יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה ולא להוציאה, אמר לו ומה אתה שאשתך זונה ובניך זוננים ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הם כך, אני שישר אל בני בני בחוני בני אברהם יצחק ויעקב אחד משלשה קנינים שקניתי בעולמי תורה שמים וארץ וישראל, אתה אומר לי העבירים באומה אחרת, כיון שידע בעצמו שחטא עמד ובקש רחמים על עצמו, אמר לו הקב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך עמוד ובקש רחמים עליהם שגזרתי עליהם שלש גזרות, עמד ובקש רחמים עליהם ובטל את הגזרות והתחיל לברכן.

5. קידושין ל"ו, א' ורש"י

לכדתניא בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים שנאמר בנים סכלים המה ואומר בנים לא אמון בם ואומר זרע מרעים בנים משחיתים ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי מאי ואומר וכי תימא סכלי הוא דמקרי בני כי לית בהו הימנותייהו לא מיקרו בני תא שמע ואומר בנים לא אמון בם וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים כי פלחו לעבודת כוכבים לא מיקרו בנים תא שמע ואומר זרע מרעים בנים משחיתים וכ"ת בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעלייא לא מיקרו תא שמע ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי:

וכ"ת סכלי הוא דמקרו בני – כשאין זהם חלל שטות הוא דמיקרו צנים חלל כשהם רשעים ללית זהו הימנותא לא מקרו צנים:

משחיתים – להיינו עצודה זרה כלכתיב (דברים 7) פן תשחיתון ועקיתם פסל וגו':

בני מעליא לא מקרו – עוד לעולם:

ת"ש – להדרי מקרו בני אל חי ע"י תשובה:

6. נצח ישראל י"א

ובפרק קמא דקידושין (לו.), "בנים אתם לה' אלקיכם" (דברים יד, א), רבי יהודה אמר, בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים. רבי מאיר אומר, בין כך וכך קרוים בנים, שנאמר (ירמיה ד, כב) "בנים סכלים". ואומר (דברים לב, כ) "בנים לא אמן בהם". ואומר (ישעיה א, ד) "זרע מרעים בנים משחיתים". ואומר (הושע ב, א) "והיה במקום אשר יאמר לא עמי יאמר להם בני אל חי". מאי ואומר, וכי תימא "בנים סכלים" הוא דמקרי "בנים", "בנים לא אמן בהם" לא נקראו "בנים", תלמוד לומר "בנים לא אמן". וכי תימא "בנים לא אמן בהם" הוא דמקרי, בנים פלחי לעבודה זרה לא מקרי "בנים", תלמוד לומר "זרע מרעים בנים משחיתים". וכי תימא בני מעלי לא מקרי, תלמוד לומר "והיה במקום אשר יאמר לא עמי אתם יאמר בני אל חי", עד כאן:

ובארו בזה כי לדעת רבי יהודה כיון שבשם "בנים" הצירוף היותר שיש לישראל אל אביהם שבשמים, אם אין עושים מעשה בנים אין ראויים הם לשם הזה, שכבר בטל השם הנכבד הזה. ולדעת רבי מאיר אינו כך, כי שם "בן" נאמר על שהוא יתברך אב ועלה לישראל, ואם ישראל סרו ופרשו מן אביהם – זהו מצד העלול עצמו, אבל מה שהוא יתברך עלה להם – לדבר זה אין הסרה כלל, כי אין ההסרה שלהם רק מצד העלול עצמו, ולא מצד העלה. לכך בכל ענין נקראו "בנים".

וקאמר רבי מאיר, לא זה בלבד שנקראו "בנים" כאשר הם סכלים, ופירוש "סכלים" כאשר הם נעדרים החכמה אשר ראוי שיהיה להם, ובשביל העדר קנין החכמה אין ראוי שיתבטל מהם שם "בנים". כי כאשר הם חוטאים בשגגה, שלא יבינו בשביל העדר החכמה, לא יסולק שם "בנים". אבל אינם פושעים שיהיו מזידיים יודעים את רבונם ועם כל זה חוטאים. ועל זה אמר כי עוד יותר מזה, שגם כאשר הם פושעים במזיד נקראים אל השם

יתברך "בנים", שנאמר "בנים לא אמן". הרי אף שהאב הוא מוכיח ומלמד ומזהיר את בניו, ויודעים הבנים את אביהם, ועם זה אין אמון בהם, מכל מקום שם "בנים" עליהם. ולא זה בלבד, אלא אף אם דביקים לגמרי בעבודה זרה, ויוצאים במעשיהם מן הקב"ה להיות דביקים באלהי נכר, ובדבר זה היה ראוי לומר שיתבטל שם "בנים" אשר הם מצטרפים אל השם יתברך כמו צירוף הבן אל אביו, ועל זה אמר שגם בענין זה נקראו "בנים" אל השם יתברך. וכל זה מפני כי אין שייך בטול לענין זה אשר נקראו ישראל "בנים", כי שם "בנים" מצד אשר השם יתברך הוא עלה להם, כמו האב שהוא עלה אל הבן, והוא מצד עצמו של האב, ודבר זה אין שינוי לו בכל חטא אשר יעשו, תהיה החטא מה שהוא, שכל חטא שהוא הסרה מן השם יתברך – הכל הוא מצד העלול. אבל מצד כי הוא יתברך עלה להם, דבר זה הוא מצד אמיתת עצמו:

ומפני כי עדיין יש לומר, כי אף אם ישראל הם בנים של הסבה הראשונה, הם דבר חסר כאשר הם חוטאים, ועל זה אמר כי נקראו 'בני מעלי', כדכתיב (הושע ב, א) "במקום אשר יאמר לא עמי אתם יאמר בני אל חי אתם". ודבר זה, שרוצה לומר שהם בנים באין חסרון. כי החסרון גם כן הוא מצד ישראל, שהם העלול, מצד הזה הוא החטא. אבל השם יתברך, שהוא העילה, ברא ישראל בלא חטא, כי הדבר שהוא מצד העלול יש הסרה, כי יסיר לב האבן מעל לבם, מאחר שאין זה רק מצד העלול, ולכך נקראו ישראל 'בני מעלי'. כי מצד שנבראו מן העלה הם בתכלית הטוב, ואם הלכו אחר יצרם – אין זה מצד עצמם, רק הוא דבר מקרה, כמו שיתבאר בפרק שאחר זה. מכל מקום כיון שהם טובים מצד עצמם, שכך נבראו מן השם יתברך בשלמות, בשביל זה נקראו 'בני מעלי'. ותחלת בריאתם היה בטוב ובשלמות, רק כי אחר כך מצד עצמם נעשו רעים. ואל דבר זה יש סלוק והסרה מן החטא, כי ישובו מדרכם. ודבר שהוא על ענין

שתחלתו טוב וסופו טוב, אף על גב שבאמצע אינו טוב נחשב כאלו היה טוב מראשיתו עד הסוף. לכך אמרו ז"ל (ב"ב קכח.) לענין פקח ונתחרש וחזר ונתפקח דהוי כאילו היה פקח מראש ועד סוף:

ואמר הכתוב (דברים יד, א) "בנים אתם לה' אלקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם". ומה ענין השם הזה, שנקראו "בנים", אל המצוה הזאת. וכבר בארנו זה בחבור גור אריה, שהכתוב רוצה לומר כי אתם בנים נמצאים מן אמתת העלה, ובשביל כך יש להם גם כן מציאות אמיתי, שעל זה יבוא שם "בן", כמו שהתבאר למעלה. ולכן אל תתגודדו למת, שהיה דרך שלהם לעשות השחתה בעצמם בשביל ההשחתה שהגיע למת. ואמר כיון שיש לכם מציאות אמיתי מקוים, שהרי אתם נקראים "בנים", בשביל שאתם נמצאים מן אמתת השם יתברך, ודבר שיש לו מציאות גמור אמיתי אין ראוי שימצא בו השחתה, שהוא הפך המציאות. בפרט כאשר עשה בשביל מת, וכאילו היה הפסד בישראל. וישראל יש להם המציאות הגמור, לכך לא תתגודדו על מת, ולא תעשו בכם השחתה. כי אם תעשו בכם השחתה, הרי זה היה מורה שאין לישראל מציאות אמיתי. כי אין ראוי שיהיה השחתה לדבר שיש לו מציאות אמיתי. והדברים האלה ברורים מאד:

אמנם כל מחלוקת של אלו החכמים אם נקראו החוטאים עצמם "בנים", אבל בודאי על ישראל בכלל שם "בנים", כי כבר אמרנו לך כי החטא הוא לפרטיים בלבד, הם החוטאים, אבל שיסור בשביל הפרט שם "בנים" מן כלל ישראל - דבר זה אי אפשר, כאשר תבין כי השם הזה מפני כי השם יתברך עלה לישראל, כמו שאמרנו למעלה, ומצד העלה אין הסרה לזה כלל, רק מה שהוא מצד העלול עצמו:

ובמסכת פסחים בפרק האשה (פז.) אמר הקב"ה להושע, חטאו ישראל. היה לו לומר, בניך בני בחוניך, בני אברהם יצחק ויעקב,

גלגל עליהם רחמים. לא די שלא אמר כך, אלא אמר, רבונו של עולם, כל העולם שלך, העבירם באומה אחרת כו'. עד "ויאמר ה' אל הושע קח לך אשת זנונים וילדי זנונים וכו'" (הושע א, ב), עד אחד מד' קנינים שקניתי בעולמי; תורה קנין אחד, דכתיב (משלי ה, כב) "ה' קנני ראשית דרכי". שמים וארץ קנין אחד, דכתיב (בראשית יד, יט) "קונה שמים וארץ". ישראל קנין אחד, דכתיב (שמות טו, טז) "עם זו קנית וכו'". בית המקדש קנין אחד, דכתיב (ר' תהלים עח, נד) "הר זה קנתה ימינך", עד כאן:

ביאור ענין זה, כי הושע, כאשר חטאו ישראל, אף על גב שידע הושע שאי אפשר שיהיה נפרד הדביקות מן ישראל, מכל מקום לפי שהיה שונא החטא, עד שהיה חפץ בפירוד ובסילוק הדביקות הזו, כל כך היה הושע הנביא שונא החטא, והיה משתוקק הושע אל הפירוד בשביל חטאם. ולכך אמר 'העבירים באומה אחרת', כלומר שראוי להעבירם אותם באומה אחרת - אם הוא אפשר. ולפיכך אמר (הושע א, ב) "קח לך אשת זנונים וילדי זנונים", והראה לו כי מצד שהם בנים למקום אין להעביר אותם, ואי אפשר להעביר ולהחליף ענין זה. כי אין דבר יותר מצטרף ומתקשר כמו צירוף וקישור האב אל הבן. וכאשר אמר הושע שלא ירצה לגרש את האשה בעבור הבן, אף כי אפשר שאינו בנו בודאי, כי זונה היא, ואם כן איך אפשר לסלק ישראל שהם בנים למקום מצד עצמם. ועוד, כי הם בני אברהם יצחק ויעקב שנבחנו למקום, שאילו לא נבחנו יש לו לומר אף על גב שנראה בהם הטוב, לא היה הטוב בהם באמת, ועל ידי נסיון והבחנה נגלה הדבר מה הוא. כי אפשר כי נראה דבר אחד טוב, ואינו טוב באמת. אבל האבות נבחנו, ומפני שנבחנו הם טוב באמת, ודבר שהוא טוב באמת אין בו שינוי כלל. ובשביל זה גלה השם יתברך להושע שאי אפשר להעביר אותם באומה אחרת, מצד שהם בנים אל השם יתברך:

ואמר עוד כי ישראל הם אחד מארבעה קנינים שקנה הקב"ה בעולמו. ורצה בזה, כי כשם שישראל נקראו "בנים" מצד כי הם נמצאו מאתו יתברך, כמו שהתבאר למעלה (ראש הפרק), כך הם קנינו. רוצה לומר שהם שלו לגמרי, ודבר זה גם כן קשור וצירוף גמור. וזה כי יש דבר שהיה נמצא מאחד, ואינו קנינו להיות ברשותו. ויש דבר שהוא קנין של אדם, והוא ברשותו, אבל אינו נמצא מאתו. כי הבן הוא נמצא מן האב, ואינו קנינו והעבד הוא קנין של האדון, והוא ברשותו לגמרי, ואינו נמצא מאתו. וכבר בארנו דבר זה למעלה (פ"ב ד"ה ולפיכך) שעל זה אמר הכתוב (דברים לב, ו) "הלא הוא אביך קניך וגו'":

ומה שאלו ד' דברים דוקא נקראו 'קנינו', נתבאר במקום אחר, כי שאר דברים, אף על גב שהם שלו, כי גם הים שלו, כדכתיב (תהלים צה, ה) "אשר לו הים", ואין זה קנין, מפני שאין הים מצד עצמו לבד שלו, רק עם דבר אחר, כדכתיב (שם) "ויבשת ידיו יצרו", ולא נקרא דבר זה קנין, כיון שאינו שלו מצד עצמו בלבד. וכן היבשה גם כן אינו שלו מצד שהוא יבשה בלבד, רק היבשה והים ביחד הם שלו, ואין זה קנין וצירוף גמור כאשר אינו צירוף מיוחד, כמו שהתבאר למעלה, כי הצירוף שאינו מיוחד אינו צירוף גמור. וכן הכסף הוא של הקב"ה, שנאמר (חגי ב, ח) "לי הכסף", אבל אין הכסף מצד שהוא כסף הוא שלו, שהרי נאמר גם כן (שם) "ולי הזהב", וכן כל הדברים. אמנם אלו ד' דברים הם אחד, ואין שיתוף להם עם זולתם, ואם כן הם שלו מצד עצמן בלבד, וזה נקרא 'קנין גמור'. כי התורה היא של הקב"ה, ואין דבר משותף עמה, ולפיכך היא קנין להקב"ה, נקנה לו לגמרי. וכן השמים וארץ, לא תמצא דבר עם שמים וארץ. ואל יקשה לך כי גם שמים וארץ מחולקים, אין זה קושיא, כי שמים וארץ הם כמו דבר אחד, כי הם מתחברים יחד, ודבר זה אין כאן מקומו, והוא מבואר. וכן בית המקדש שהוא יחיד, שאין עוד אחד, לכך הוא קנינו של הקב"ה. וכן ישראל הם עם אחד, הם קנינו של הקב"ה.

והרי הדבר מבואר, כי 'קנין' נקרא דבר שהוא שלו קנוי לו לגמרי מצד עצמו, במה שהוא מיוחד אליו. ומפני זה אלו ארבעה דברים הם נקנים לו לגמרי, אחר שמצד עצמם הם אל השם יתברך:

וכבר הרחבנו הביאור בכמה מקומות, שכאשר יעמוד האדם על הדברים ההם יקנה בהם הבנה שלימה אמיתית בענין הזה, שהדבר הזה מחוייב ומוכרח להיות החבור הקדוש נצחי. ומכל מקום למעלת ענין הנכבד הזה יש להאריך בזה, כי בדבר זה יודע מעלת ישראל, ויתבאר לך כי לא עזב השם יתברך את ישראל בגלותם. וכאשר מצאנו כי הדברים הטבעיים אשר הם בעולם כולם יש להם קיום, לא ישתנו. ולא יצויר שיהיה לדבר שהוא יותר במעלה מן הטבע, ובלתי נכנס תחת הטבע, כמו שהוא דביקות ישראל בו יתברך, אשר הדביקות הזה בלתי טבעי. ואם באולי יאמר שמצאנו שהדביקות הזה היה לו תוספת וחסרון לפי המעשים, וכך אפשר שיוסר הדביקות לגמרי. בודאי דבר זה אפשר לומר אצל נח ואדם, שלפי שלא היה הדביקות רק פרטי לנח בלבד, כאשר ישתנו הפרטים - ישתנה הדביקות גם כן. אבל האבות שלא היה הבטחתם פרטי, רק כללי, "לך ולרעך אתן את הארץ" (ר' בראשית כו, ג), ודבר זה נקרא דביקות כללי, דהיינו כלל האומה, ואין שנוי בכללי, רק השנוי הוא בפרט. ולפיכך אף על גב שיתוסף ויגרע הדביקות לפי המקבלים, מכל מקום נמצא עצם הדביקות הכללי עומד. לכך דביקות הזה אין לו שנוי אף בגלות, כי לא שייך השתנות על ידי חטא - כי אם שיגיע לפרטים השינוי, אבל לא יגיע שנוי לכללים:

ולהורות לך כי לא היה התחלת הדביקות מצד הפרט, רק הדביקות הזה דביקות כללי, לא דביקות פרטי, לכך כאשר בחר השם יתברך מתחלה באברהם והוציאו מאור כשדים לתת לו הארץ, כתיב (בראשית יב, א) "ויאמר ה' אל אברם לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך". והקשה הר"ם ז"ל, שתימה הוא שלא זכר הכתוב קודם זה שהיה אברהם צדיק, ולכך נגלה

עליו השכינה ואמר לו "לך מארצך וממולדתך וגו'", כי בלא זה לא נגלה עליו השכינה ואמר לו "לך מארצך", לכך ראוי היה לכתוב קודם צדקת אברהם. וכמו שתמצא בנח (בראשית ו, ח) "ונח מצא חן בעיני ה'", ואחר כך כתיב (שם שם ט) "אלה תולדות נח וגו'", הזכיר קודם צדקת נח קודם שהזכיר שדבר השם יתברך עמו:

אבל לפי הדברים אשר אמרנו לך לא יקשה כלל, כי אצל נח לא היה רק בחירה פרטי, והבחירה הפרטית הוא לפי מה שהוא, והכל הוא לפי מעשה צדקות שלו. אבל באברהם לא היה בחירה פרטית, רק באומה הישראלית, שהם זרעו. שהרי כתיב באותה בחירה (בראשית יב, ב) "ואעשה אותך לגוי גדול", וזה בחירה כללית, ובחירה כמו זאת אין תולה במעשה כלל, ולא בחטא, כי המעשה הוא לפרט. אף כי בודאי זכות אבות מועיל, מכל מקום עיקר הבחירה - בחירה כללית בו ובזרעו. ואל יקשה לך מה שכתוב (ר' דברים ט ה) "לא בצדקתך אתה בא לרשת וגו' ולמען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך", בודאי דבר זה מה שהביא אותו הדור אל הארץ היה תולה בזכות אבות, וגם דבר זה פרטי. אבל עיקר הבחירה שבחר השם יתברך באברהם לא היה בחירה פרטית, רק שבחר בו ובזרעו אחריו בחירה כללית, ולא היה בחירה פרטית. שהבחירה הפרטית הוא לפי המקבל, ואם נשתנה המקבל - ישתנה הדבר. ולכך יתורץ השאלה, שלא הזכיר הכתוב צדקת אברהם קודם שנגלה עליו השכינה ואמר לו "לך לך מארצך וממולדתך וגו'" (בראשית יב, א), שאם כך היה משמע שלכך נגלה עליו הקב"ה ואמר לו "לך לך מארצך" בשביל זכותו שהזכיר, ואם כן היה זאת האהבה תלויה בדבר, וכל אהבה התלויה בדבר - בטל דבר בטל האהבה (אבות פ"ה מט"ז). לפיכך אל בחירה הפרטית יש שנוי, ולא אל הבחירה כללית. וכיון שלא נזכר צדקת אברהם קודם שאמר לו "לך לך מארצך", לא היה זה בשביל צדקת אברהם - עד שתאמר אם

בטל דבר בטל האהבה, כי זכות אבות אפשר שיהיה תמה, ואם כן תהיה הבחירה הזאת שבחר באברהם בטל. ולכך לא הזכיר זכותו, לומר כי הבחירה הזאת לא תליא בזכות כלל, ולכך אי אפשר שיהיה דבר זה בטל:

1. שבת קמ"ה-קמ"ו

מפני מה עובדי כוכבים מזוהמין שלא עמדו על הר סיני שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי גרים מאי אמר ליה אף על גב דאינהו לא הוו מזלייהו הוו דכתיב את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה וגו' ופליגא דרבי אבא בר כהנא דאמר רבי אבא בר כהנא עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו אברהם הוליד את ישמעאל יצחק הוליד את עשו יעקב הוליד שנים עשר שבטים שלא היה בהן שום דופי.

2. לנתיבות ישראל א', עמ' קל"ט

מעמד הר סיני קדושה כפולה יש לו, בבחינת "אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי". העמידה על ההר הזה כשהיא לעצמה פעלה את פעולתה במדרגתה המיוחדת, "ישראל שעמדו על הר סיני - פסקה זוהמתם". כשם שאויר מגדל (בבל) משכח, מתוך הרושם של "עשיית - שם" בנגוד לשמו הגדול של אלהים חיים ומלך עולם, כן עמידת הרגלים באותו מום, המזומן מלמעלה בדבר ד' לשם מתן התורה, היא הפסיקה את הטמטום האנושי והגבלת זוהמתו וקבעה את הבסיס הנפשי לפתחון החדירה של הדבקות הנשגבה בד' אלוהינו המחיה את כולנו היום. ענינה של מדרגה זו מתבטא הוא בשלילת הנוכריות, בקביעת העמדה הישראלית

בנגוד לאומות העולם, ביסוד הזכירה האלהית הפנימית המתמדת לעומת הגויים שהם הינם "שכחי אלהים". ו"אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו". יש ענין בסידור העמידה הזאת הצריכה לגופה, העושה את יצירת האופי בכוונות האזנים לשמיעת הקול, המתגלה מתוך ערפלי הטוהר. "אזנים כרית ל" - "אזן ששמעה על הר סיני" את מצות החרות העליונה.

מסיני קבל משה רבנו את התורה ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים לאנשי כנסת הגדולה, ממקור גילוי שכינה זה, בתחתית ההר ובכפייתו עלינו, בחדד המתנה הרוממה ובתכונת הבריאה המתחדשת על ידה ומוצלת מתוהו ובוהו לבירור-קיום, הנה הופיעה לנו החמדה הגנוזה הזאת והגענו לקבלתה והדרכתה.

3. אור לנתיבותי עמ' ל"ז-ל"ח

"אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו". כי הקירוב לפני הר סיני בעצמו, וההעמדה עליו ואצלו ובתחתיתו, היא המעלה הגדולה היסודית, של ההכשרה וההתקדשות לקבלת התורה, והיא כבר קובעת את יסוד הסגולות הישראליות מתוך מקורה האלהי הכללי של התורה, ואחר כך באה מתוך זה אותה המעלה הרמה המיוחדת של מתן התורה, קבלתה, התגלותה והתפרסותה כולה, בהחלטת נעשה ונשמע שעם כפיית ההר כגיגית. ולפיכך כבר בעמידה על הר סיני פסקה זוהמא מישראל, ומי שאין לו בושט פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, שהיא מהסימנים המיוחדים לאומה זו, ומי שהם נמצאים בו ראוי הוא לידבק בה, ובירושלמי נקראו מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל, בקביעות תכונת נפשם, שהיא

פונה ליראת ד' המתגלית בה על פניהם, וממלאת את המשאלה העליונה מהם.

ומשה קבל תורה מסיני, שאין כלל המדובר בעצם ענינה האלהי של התורה ועיקרו הפשוט, אלא בסדר מהלך התגלותה, שתחלתו היא מה שקבל אותה משה מתוך אותה הקביעות היצירתית המקודשת, שבהתגלות האלהית שבמעמד הר סיני עצמו, ויסוד הכשרתו הכללית, בקידוש המקום וקהלו, למתן התורה כולה ומסוה בכל פרטותיה פירושיה ודקדוקיה ליהושע ולכל המשך מסורת הדורות.

ובתארי חכמי התורה נקרא המיוחד בבקיאות וריבוי ידיעת גופי עניני התורה ודבריה בשם "סיני", שהוא פונה ושייך יותר לעצמיותה, שבמקוריותה ובכלליותה, לעומתו של המיוחד בחריפות חדוד ופולפול משאם ומתנם, שהוא נקרא בשם "עוקר הרים", שהוא שייך ופונה יותר לטיפול ובידור בכל התפרטויותיה, תולדותיה ותוצאותיה, ומוסיף להתברר בפרטי חילוקים וניתוחים ובהקבלות שליליות והגדרות מסוימות; וממעלת שמוש החכמים מתוך יסוד מקורה של תורה בדרך הדיון המפורט בשקלא וטריא מגעת היא העלאת שמעתתא אליבא דהלכתא, לעומת זה ההוא תלמידא, שהיה מטהר את השרץ ומטמאו מאה פעמים, נאמר עליו, שהיה קטוע מטורא דסיני, ממקור עצמיות יסודה ואמתתה של תורה.

ומאותו המקור היסודי, הנמשך ומתגלה בנתינת התורה, היה מקום לקביעות צורה מיוחדת של כח המדבר שבאדם מישראל, של הנפש החיה והרוח הממללא שלו, בהתחדשות קיום בריאת העולם שבמעשה בראשית על ידי קבלת התורה, "דרשב" אמר אלו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאתיבת תורה לישראל הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר נש תרין פומין, חד דהוי לעי באוריתא וחד דעבד ליה כל צורכיה".

4. עולת ראייה א', עמ' ס"ט-ס"א

בא"ה אמ"ה. אשר בחר בנו מכל העמים, ונתן לנו את תורתו. הבחירה האלהית בישראל, זאת היא סגולתה המיוחדת של כנסת ישראל, שהוא דבר העומד ממעל מכל למוד, למעלה מכל הבנה ומכל הסתגלות מעשית. בחירה עליונה היא זו מתוך הכרה של סגולת הויה מיוחדת באומה זו, המחטבת אותה ביחוד מכל העמים, אשר הם ראויים להשתמש בשמושים אחרים של סגולת האדם, בסגולת השכל האנושי, בסגולת מוסרו, בסגולת חושו העדין ליופי ותפארת החושים, אבל לא בסגולה העליונה האלהית, בסגולתה של תורה, של הארת המגמה האלהית בכל יצוריו, בפרטיהם ובכלליהם, המובלטת באותיותיה של תורה, במצותיה, חוקיה ומשפטיה, וכל התגלותה האלהית האין סופית, - זאת היא מתנת ישראל הנבחרת. הסגולה הזאת היא היא הבסיס לכל הלמוד ולכל הקיום הפעולתי של תורה, והיא היא המשלימה את כל העולם האנושי של כל העמים, שרק אז יש לכל התכסיסים של סגולת האדם אחרית ואחיזה אידיאלית אמתית אלהית במציאות, ע"י מה שמתוך כללם נבחרה אומה קדושה זו, המופיעה באצילות קדושתה של תורה, להאיר את כל המחשכים ולהגיה אור יקרות על כל האורות הרוחניים והמעשיים אשר לכל העמים תחת כל השמים. אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, זאת התורה שהיא שלו, שהיא הארתו האלהית מאור החיים של חפצו הגבוה מכל היקום כולו : "תורתו", "אנא נפשי כתבית יהבית", חמדה גנוזה שמשותעשע בה, החכמה האלהית העצמית, המזהרת את אור כל היש, המאירה באורה העליון על ההויה מראש ועד סוף, אשר רק לאל בורא כל היא גלויה, ומשם מופעת תורה שלמה זו : תורתו.

5. אורות התורה ב', א'

תורה שבעל פה מנחת בעצם אפייה של האמה, שמצאה את ברכתה על ידי הגלוי השמימי של תורה שבכתב. בהתגלותה נמוכה היא תורה שבעל פה מתורה שבכתב. פי הרי הגורם הראשי למצא את נתיבתה היא התורה שבכתב, היחש העליון של האמה עם האלהות העליונה, עם המגמה של המגמות, עם הנצח וההוד שבעולמים ומלמעלה של כל כללותם. אבל בצורה הפנימית הלא התורה נתנה לישראל בשביל סגלתם הפנימית העליונה, הרי גרמה סגלה אלהית גנוזה זו להופעת תורה מן השמים עליהם, ונמצאת עליונה תורה שבעל פה בשרשה משרש תורה שבכתב, "חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה".

1. אורות עמ' קל"ה, אורות ישראל א', א'

כנסת ישראל היא תמצית ההויה כולה, ובעולם הזה נשפע תמצית זו באומה הישראלית ממש, בחומריותה ורוחניותה, בתולדתה ואמונתה. וההסתוריה הישראלית היא תמצית האידיאלי של ההסתוריה הכללית, ואין לך תנועה בעולם בכל העמים כולם שלא תמצא דוגמתה בישראל. ואמונתה היא התמצית המסולת והמקור המשפיע את הטוב והאידיאליזם לאמונות כולן, וממילא הכח המבקר את כל המושגים האמוניים, עד שיביאם למדרגת שפה ברורה לקרא כולם בשם ד', ואלהיך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא.

2. דרך ה' לרמח"ל ב', ד' - בענין ישראל ואומות העולם

א. מן הענינים העמוקים שבהנהגתו ית' הוא ענין ישראל ואומות העולם, שמצד טבע האנושי נראה היותם שוים באמת, ומצד עניני התורה הם שונים שינוי גדול ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי. והנה עתה נבאר בענין זה ביאור מספיק, ונפרש מה שבו מתדמים זה לזה, ומה שבו מתחלפים זה מזה:

ב. אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאד ממה שהוא האדם עתה, וכבר ביארנו ענין זה [בחלק א' פרק ג']. ומדריגת האנושיות לפי המצב ההוא היתה מדריגה נכבדת מאד, ראויה למעלה רמה נצחיית כמו"ש. ואלו לא היה חוטא, היה משתלם ומתעלה עוד עליו על עילוי. והנה באותו המצב הטוב היה לו להוליד תולדות, מספר משוער מחכמתו ית', על פי אמתת מה

שראוי לשלימות הנהנים בטובו ית', והיו כלם נהנים עמו בטוב ההוא. ואמנם התולדות האלה שהיה ראוי שיוליד, נגזרו ושוערו מלפניו ית' משוערים בהדרגות מיוחדות, פירוש שיהיה בהם ראשיים ונטפלים, שרשים וענפים, נמשכים זה אחר זה בסדר מיוחד כאילנות (בענפיהם) [וענפיהם] ומספר האילנות ומספר הענפים הכל משוער בתכלית הדקדוק. והנה בחטאו ירד מאד ממדריגתו, ונכלל מן החשך והעכירות שיעור גדול וכמש"ל. וכלל המין האנושי ירד ממדריגתו ועמד במדרגה שפלה מאד, בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחיית שהתעתד לה בראשונה, ולא נשאר מזומן ומוכן אלא למדריגה פחותה ממנה פחיתות רב, ובבחינה זאת הוליד תולדות בעולם, כלם במדרגה השפלה הזאת שזכרנו. ואמנם אעפ"כ לא חדל מהמצא בכלל מדריגת המין האנושי מצד שרשו האמיתי, בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו. ולא נדחה אדה"ר לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדריגה העליונה, אבל נמצא בפועל במדריגה השפלה ובבחינה כחניות אל המדריגה העליונה. והנה נתן האדון ב"ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן, את הבחירה, שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדריגה השפלה ולשים עצמם במדריגה העליונה. והניח להם זמן לדבר, כמו ששיערה החכמה העליונה היותו נאות להשתדלות הזה, ועל דרך מה שמנחת עתה לנו, לשנהיה משיגים השלימות והמדריגה בקיבוץ בני העוה"ב כמש"ל. כי הנה כל מה שהוא השתדלות צריך שיהיה לו גבול:

ג. והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשי וענפיי. פירוש - שיהיה בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות, ואחר כך לענפים שבהם. והיינו כי המין האנושי כלו היה צריך עדיין שיקבע ענינו כראוי, ויתוקן מן הקלקולים שנהיו בו. ולפי סדר ההדרגה, הנה היה ראוי שיוקבעו בראשונה, שרשיהם וראשיהם של תולדות האדם, לעמוד

במדריגה מתוקנת, ויעמדו בה הם וענפיהם, כי הענפים ימשכו תמיד אחר השרש. והנה הגביל הזמן להשתדלות השרשי הזה, שמי שיזכה [מכלל הנמצאים באותם הזמנים שהיה שער זה נפתח והיה בידם להגיע לזה הענין] ויכין את עצמו כראוי, יקבע לשרש אחד טוב ויקר, מוכן למעלה הרמה, הראויה למי שהוא אדם במצב הטוב ולא אדם במצב המקולקל. וכן ישיג שיותן לו להוציא תולדותיו הראוים לו, כלם בבחינתו, פירוש - באותה המדריגה והמצב שכבר השיג הוא בשרשיותו. והיה הזמן הזה מאדה"ר עד זמן הפלגה. והנה כל אותו הזמן לא חדלו צדיקים דורשים האמת לרבים, כגון, חנוך מתושלח שם ועבר, ומזהירים אותם שיתקנו את עצמם. וכיון שנתמלא סאתם של הבריות, בזמן הפלגה, שפט במדת משפטו ית' היות ראוי שיגמר זמן ההשתדלות השרשי, ויהיה קצם של הדברים, שיקבע מה שראוי ליקבע בבחינת השרשים, לפי מה שכבר נתגלגל ונהיה עד עת הקץ ההוא. ואז השגיח ית"ש על כל בני האדם, וראה כל המדריגות שהיה ראוי שיקבעו בהם האנשים ההם כפי מעשיהם, וקבעם בהם בבחינתם השרשיית כמ"ש. והנה כפי מה שהונחו הם, כן נגזר עליהם שיהיו מוציאים התולדות, כפי מה שכבר שוער שהיה ראוי לשרש ההוא. ונמצאו כלם מינים קבועים בעולם, כל אחד בחוקו וטבעו, ככל שאר המינים שבבריות, וניתן להם להוציא תולדותיהם בחקם ובחינתם ככל שאר המינים. ואמנם נמצאו כלם לפי המשפט העליון, ראויים לישאר במדריגת האנושית השפלה שהגיעו לה אדה"ר ותולדותיו מפני החטא, ולא גבוהים מזה כלל. ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה, ונקבע להיות אילן מעולה ויקר, כפי מציאות האנושית במדריגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חקו. ואז נתחלק העולם לע' אומות, כל אחד מהם במדריגה ידועה, אבל כלם בבחינה האנושיות בשפלותו, וישראל בבחינת האנושיות בעילוי. והנה אחר הענין הזה נסתם שער השרשים, והתחיל הגלגול וההנהגה

בענפים, כל אחד לפי ענינו. ונמצא שאע"פ שלכאורה נראה ענינינו עתה וענין הקודמים שוה, באמת איננו כך. אלא עד הפלגה היה הזמן שרשי האנושיות, ונתגלגלו הדברים בבחינה זו. וכשהגיע קץ זמן זה, נקבע הדבר כפי המשפט, והתחיל זמן אחר שהוא זמן הענפים, שעודנו בו עתה:

ד. ומרוב טובו וחסדו ית', גזר ונתן מקום אפילו לענפי שאר האומות, שבבחירתם ומעשיהם יעקרו עצמם משרשם, ויוכללו בענפיו של אברהם אבינו ע"ה אם ירצו. והוא מה שעשהו ית"ש לאברהם אב לגרים, ואמר לו, ונברכו בכך כל משפחות האדמה. ואולם אם לא ישתדלו בזה, ישארו תחת אילנותיהם השרשיים כפי ענינם הטבעי:

ה. וצריך שתדע שכמו שכלל תולדות האדם מתחלק לאילנות שרשיים וענפיהם עמהם כמ"ש, כן כל אילן ואילן בפני עצמו, יבחנו בו הענפים הראשיים, שמהם נמשכים ומתפרטים כל שאר הפרטים. ואמנם ענפי אילנו של אברהם אבינו ע"ה, הכוללים, הנה הם עד ששים רבוא, שהם אותם שיצאו ממצרים ונעשית מהם האומה הישראלית, ולהם נחלקה ארץ ישראל. וכל הבאים אחריהם, נחשבים פרטים לתולדות הכוללים האלה. והנה לאלה ניתנה התורה, ואז נקרא שעמד אילן זה על פרקו. ואולם חסד גדול עשה הקב"ה עם כל האומות, שתלה דינם עוד עד זמן מתן התורה, והחזיר התורה על כלם שיקבלוה, ואם היו מקבלים אותה, עדיין היה אפשר להם שיתעלו ממדרגתם השפלה. וכיון שלא רצו, אז נגמר דינם לגמרי, ונסתם השער בפניהם סיתום שאין לו פתיחה. ואך זה נשאר לכל איש ואיש מן הענפים בפרטיהם, שיתגייר בעצמו ויכנס בבחירתו תחת אילנו של אברהם אבינו:

ו. ואולם לא היתה הגזירה להאביד את האומות האלה, אבל היתה הגזירה שישארו במדרגה השפלה שזכרנו, והוא מין אנושיות שהיה ראוי שלא ימצא אלו לא חטא אדה"ר, והוא בחטאו גרם לו שימצא. ואמנם כיון שיש בהם בחי' אנושיות, אע"פ שהיא שפלה, רצה הקב"ה שיהיה להם מעין מה שראוי לאנושיות האמיתי, והיינו שיהיה להם נשמה כעין נשמות בני ישראל, אע"פ שאין מדרגתה מדרגת נשמות ישראל אלא שפלה מהם הרבה. ויהיה להם מצות, יקנו בהם הצלחה גופיית ונפשיית גם כן כפי מה שראוי לבחינתם, והם מצות בני נח. והנה מתחלת הבריאה נזמנו כל הדברים להיותם כך אם יהיה שיחטא אדם, וכמו שנבראו כל שאר ההיזקים והעונשים על התנאי, וכמאמרם ז"ל:

ז. ואולם לעוה"ב לא תמצאן אומות זולת ישראל, ולנפש חסידי אומות העולם ינתן מציאות בבחינה נוספת ונספחת על ישראל עצמם, ונטפלים להם כלבוש הנטפל לאדם, ובבחינה זו יגיע להם מה שיגיע מן הטוב, ואין בחקם שישגו יותר מזה כלל:

ח. והנה בשעה שנחלק העולם כך, שם הקב"ה ע' פקידים מסוג המלאכי, שיהיו הם הממונים על האומות האלה, ומשקיפים עליהם ומשגיחים על עניניהם. והוא ית"ש לא ישגיח עליהם אלא בהשגחה כללית, והשר הוא ישגיח עליהם בהשגחה פרטית, בכח שמסר לו האדון ב"ה על זה. ועל דבר זה נאמר, רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. ואמנם לא מפני זה תעדר ח"ו ידיעתו ית' בפרטיהם, כי הכל צפוי וגלוי לפניו ית' מעולם, אבל הענין הוא, שאינו משגיח ומשפיע לפרטיהם. ודבר זה תבינוהו במה שנבאר עוד לפנינו בס"ד:

ט. ואולם במעשיהם של ישראל תלה האדון ב"ה תיקון כל הבריאה ועילויה כמ"ש, ושעבד כביכול את הנהגתו לפעלם,

להאיר ולהשפיע או ליסתר ולהתעלם ח"ו על פי מעשיהם. אך מעשה האומות לא יוסיפו ולא יגרעו במציאות הבריאה, ובגילוי ית"ש או הסתרו, אבל ימשיכו לעצמם תועלת או הפסד, אם בגוף ואם בנפש, ויוסיפו כח בשר שלהם או יחלישוהו:

י. ואמנם אע"פ שאין הקב"ה משגיח על האומות בפרטיהם, כבר אפשר שישגיח בהם לצורך יחיד או רבים מישראל. אמנם זה בבחינת המקרים האמצעיים שביארנו בפרק הקודם:

1. **אורות עמ' קל"ח, אורות ישראל א', א'-ג'**

א. כנסת ישראל היא תמצית ההויה כולה, ובעולם הזה נשפע תמצית זו באומה הישראלית ממש, בחומריותה ורוחניותה, בתולדתה ואמונתה. וההסתוריה הישראלית היא תמצית האידיאלי של ההסתוריה הכללית, ואין לך תנועה בעולם בכל העמים כולם שלא תמצא דוגמתה בישראל. ואמונתה היא התמצית המסולת והמקור המשפיע את הטוב והאידיאליות לאמונות כולן, וממילא הכח המבקר את כל המושגים האמוניים, עד שיביאם למדרגת שפה ברורה לקרא כולם בשם ד', ואלהיך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא.

ב. כנסת ישראל היא הגילוי הרוחני העליון שבהויה האנושית. כשם שאין להתפלא על אשר במח ובלב ישנם גילויי חיים כאלה, שדוגמתם אין אנו מוצאים בכל הגויה כולה, כן אין להתפלא על גילויי החיים של הפליאות, הניסים, הנבואה, רוח הקודש במעלתו העליונה, התקווה הנצחית, הנצחון על כל מפגע, שהם מתגלים בצורה עליונה, המפליאה את כל לב הוגה וכל מוח חושב. כנסת ישראל היא גילוי זרע ד' בעולם, יד ד' בהויה, בבנין הלאומים. ויש לה בודאי יחס גדול עם כל מה שהוא יותר נשגב ונערץ, קדוש ומרומם, במצוי כולו, בכל הקפו, הגשמי והרוחני. באופן אחר אי אפשר לחשב. ג. אין להגדיר את מהותה של כנסת ישראל בגבולים מיוחדים ובתוארים מוגבלים. כוללת היא את הכל, והכל מיוסד על כלות נפשה לאלהים, על הרגשתה את המתק ואת הנועם העליון בכל עומק נשמתה, בכל יפעת תענוגיו. והתשוקה להאלהות בהתלהבות נפש אמתית, מתגלה היא בכל פינותיה, מתגלה בתורה ומצות, מתגלה במוסר ומדות, מתגלה בהתעלות נפשית, בשירה פנימית, בקדושת החיים, בצמאון אין חקר, "כלתה נפשי - לאל חיי", מתגלה במסירות נפש

תדירית, בנשיאת עול גלות מאהבה, רק שלא לזנוח את סדר החיים, המעשיים והרוחניים, שהאורה האלהית מתדבקת על ידם בקרבה. גבורת רעם זו היא המביאה לה באחרית הימים את הישועה המוחלטת. ומזרה ישראל יקבצנו ושמרו כרועה עדרו.

2. **עין אי"ה שבת א', א', כ'**

האומה הישראלית שנטעה יוצר כל להיות לאור עולם, "עם זו יצרתי לי", הוכנה בכחות אדירים, כפי גודל הנפש ותעודתה כן צריכים להיות כחותיה. גם הכחות הקשים שבנפש, הקנאה, הכעס, ומכ"ש הגבורה והגאווה, הם הוכנו לפעול גדולות בנפש גדולה. אמנם לפי מדת גדולת הכחות הנפשיים צריכה מרות השכל להיות עוד עודפת וגדולה עליהם, למען יעצר כח להנהיג הכחות החזקים כל אחד על מכונו. והנה לפי מדת ההכנה השכלית שהוכנה באומה הישראלית בעצם נפשותיהם, לולא הכחות החזקים והקשים ששם היוצר ב"ה בטבעם, היו מתמוטטים וכלים מתגרת יד השכל המכניע ומחליש את הכחות הטבעיים ברב עזו. ע"כ לעומת כח השכל האדיר שהי' צריך בהכרח לנטע בנפש אומה זו, שהיתה מוכנת להשכיל את היסוד השכלי הטהור של אחדות השם ית' והדברים הצחים הנתלים ביסוד הנשגב הזה, היה צריך ג"כ לעומת זה לנטע בהם כחות אדירים וחזקים, שביציאתם לפעול בלא שלטון השכל האדיר הם עלולים להשחתות גדולות ועצומות, ישראל עזין הם, אמנם להם נתנה תורה, בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין.

3. **אורות עמ' קל"ט-ק"מ, אורות ישראל א', ו'**

שתי נטיות מתרוצצות הננו פוגשים בנפש האדם, לשתי מגמות מחולפות. נטיה למלא את כל שאיפת הרע, את כל התאות היותר שפלות, בין מצד החומר בין מצד הרוח, שהן עוד מתרחבות ומסבכות בעוזן את האדם, כקנאה ושנאה וכיוצא בהן, - ולעומתה לא נוכל להתעלם מלראות את שאיפת הטוב, המתגלה לפעמים ברוחו של אדם, שכל העולם כולו כדאי הוא לה, להשכילו ולהיטיבו, ולמלאות אותו חסד אהבה ואורה. אבל כל נטיה חפצה להתגדר בלבדה ולהיות היא השלטת בקרב הלב ומלאה את כל רוח ונפש. והניגוד הזה הוא מרעיש את הלב וממלא את החיים חלחלות, והאדם מתאמץ תמיד איך להשלים בקרבו השלמה פנימית, ובלבד שיחדלו ממנו מצוקות נפשו. והשלום מתכונן ע"י כבישת אחד מן הצדדים בדרך כניעה לצד השני, או - מה שהוא למעלה מזה - בדרך כריתות ברית והתאחדות גמורה, באופן שהצד המנגד מתהפך כולו, עם כל כחותיו, להצד שכנגדו לחם. על כן ישנם שני דרכים בהשאיפה לההשוואה של התשוקות, שיסודי חיי האדם, הפרטי והחברותי, נבנים עליהן, והם הם הלוקחים את המקום היותר גדול בכל עדכי החיים וסעיפיהם. הדרך האחד הוא דרך הירידה, כלומר להדריך את האדם בחינוך כזה עד אשר סוף כל סוף ישתקע קול אלהים אשר בלבבו, ויהיה כולו יכול להיות מסור לשאיפותיו המוטבעות בעומק חומרו, ויצר הרע של הכעס והתאוה השנאה והזדון שבנפשו, וזאת היא מחשבת הרשעה, המקפלת את החלק היותר חזק שבקיבוצים האנושיים. הדרך השניה היא דרך העליה, לבקש לחנך את האדם עד שיבא למרום המטרה, שרק קול האלהים ישמע בלבבו, ורק הטוב האור החסד והאהבה יהיה חלקו, זה הדרך הולך ונכבש לאטו, בצעדים מדודים ואופן חשאי למאד.

6. **אורות עמ' י"ט-כ', ישראל ותחיתו ב'**

שתי הבנות כלליות הן, המקיפות את ההויה ואת התורה, את כל ההסתכלות בכל שנויי דרכיה: ההבנה המוסרית וההבנה הסבתית. בתוך ההבנה הסבתית, הקדומה בזמן לגבי רוח האדם, כלולה היא, בתור נשמה עליונה המחיה אותה, ההבנה המוסרית. ההבנה הסבתית מציעה חקים אחוזים זה בזה על כל מרחב היש. מתחיל בעולם החמרי וכחותיו והולך ומקיף, מטפס ועולה עד רוממות העולמים הרוחניים ומנתח את סעיפיהם, כפי עשר הרוח הגדול אשר לאדם, שצד גדלותו מתעלה ומתבלט בהיותו אחוז בחופש ציורו, עם כל קטנו להחליט דבר ודאי במה שנעשה מחוצה לחוג פנימיותו. בשלשלת הסבתית מונחה איזו העקה כללית, איזו מניעה, המעצרת את החקים ותכנם שלא ילכו בדרכים אחרים כי אם באותם הדרכים שהשלשלת הסבתית מקשרת אותם להם. העקה זו עצמה חידה נעלמה היא, ומכל מקום, עם כל המניעה שיש בתכונת שכלנו מלחדור לעמקיה של חדת עולם זו, אין זה חוסם לפנינו את דרך ההסתעפות השכלית לכל אותו הבנין הגדול של ההבנה החקית. אבל בעת אשר אנו עולים למעלה יותר עליונה של הירות נשגבה, אז אנחנו משתחררים מכל אותה המועקה הסבתית, וכל הבנין החקי מצטיר לפנינו בתור קשרים מוסריים אחוזים זה בזה, שההידוק והאמץ שבהם הוא לא פחות חזק ואמיץ, ועוד יותר מחוטב, מאותו של התכן אשר להבנה הסבתית, וערכו הכללי הוא נשגב ונעלה ממנו באין ערוך. אז אנו עומדים בעולם של חופש : כשהעולם המוסרי מתגלה לפנינו מרומם הוא את העולם החקי הסבתי כולו ומושכו אליו, משפיע עליו מאורו ונמצא שהוא כולו טבוע בים של אור חיים זה של החקים המוסריים שהם הרבה עליונים ונשגבים מהחקים הסבתיים. וכשאנו מעמיקים בדבר הרינו מוצאים אח"כ גם את כל הפרטים

חסותו ואת כבודו לפי מעמדו. וזהו דבר המלמד על הכלל כולו, לרומם את כל ערכינו כולם, ביחש לחכמה ולטוב, להרום העליון, ולהיות בזה מתעלים ומתרוממים על כל המעשים, וחוסים בשם ד' מגדל עז, אשר בו ירוץ צדיק ונשגב. מזמור לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך, ויגרשהו וילך.

5. **אורות עמ' קל"ט, אורות ישראל א', ה'**

אנו, כלומר כנסת ישראל, רוצה לחיות דוקא מפני התכלית המוסרית שיש בהויה בכללה. ומתוך שאנו מכירים בקרבנו, שההתרכזות של החיים היא לנו המגמה המוסרית הכללית, מתוך כך אנו בטוחים, שבחיינו נהיה מסייעים להשלמתה. אם בפעם אחת היתה אבודה ממנו כליל המגמה המוסרית של ההויה, אז היינו אובדים לגמרי את שאיפת החיים וממילא היו החיים הכלליים בטלים וכלים בלי תקנה. אבל לא תאבד כליל ממנו המגמה המוסרית בכללותה, וגם זיק אחד, שנשאר ממנו בעומק הנשמה בהסתרה גמורה, ישיב את הכל לתחיה. הננו אוהבים את המגמה המוסרית העליונה שבהויה, כשם שהננו אוהבים את עצמנו, ויותר ממה שהננו אוהבים את עצמנו, כי בתוכיותנו הננו מרגישים רק ניצוץ אחד מהמגמה הכללית המקפת כל, וה"כל" שבמגמה האהובה אהבת חיים יקר הוא לנו הרבה יותר מהניצוץ העצמי שבנו. המגמה המוסרית הנקיה שבהויה מתבלטת בשמות הקדושים, שהשם העליון הנכתב ובלתי נקרא הוא מרכזם. ועל כן מונח בו צרור החיים לנו ולכל, "ואתם הדבקים בד' אלהיכם חיים כולכם היום".

באומות הוגלמה בישראל השאיפה אל השלום העליון, השלום האמתי, שהוא בטוח בנצחוננו, אע"פ שדרכו רחוקה והיא עומדת בקשר מלחמה נגד השאיפה ההפוכה, אשר סופה לפול ולהוכיח את אפסותה לעין כל, ואז יהיה ד' אחד ושמו אחד.

4. **עולת ראי"ה ב', ס"א**

מזמור לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך, ויגרשהו וילך. שירה מיוחדת צריכה להאמר ברוח הקודש על הרוממות של החכמה האלהית, והתעלותה מעל לכל מה שקורא האדם, וכל נברא, שכל וחכמה, וחדירתה של החכמה העליונה לכל סדרי המעשים כולם, עד שאין לחלק נגדה בין מה שאנו קוראים חכמה, ובין מה שאנו קורין היפוכה, ושלילת כל שכל, עד השלילה היותר תחתונה, של חסרון הדעת לגמרי, עד אשר מזמור שיר צריך להאמר על מפלאות תמים דעים, שאנו רואים שנעשות לפעמים גם ע"י דברים שהם ממש לגמרי היפוך השכל והיפוך ההגיון. וע"ז אמר הכתוב : לו עצה ותושיה, לו שוגג ומשגה. ומזה אנו באים להכרה גם ביחש להערכים של טוב ושל רע, שאי אפשר כלל לומר במובן החלטי, שמה שאנו מכירים לטוב הוא טוב, וההיפוך שלו הוא רע, מפני שכשם שהחכמה העליונה, שבה ורק בה אור האמת מופיע, היא עומדת למעלה מכל ערכי חכמה שלנו, עד שאין הבדל לגבה בין היחש של חכמה והיפוך החכמה במדותינו, ככה לגבי הטוב העליון, שהוא תוכן אחד עם החכמה העליונה, אין הפרש כלל בין אלה הענינים, שאנחנו נוכל לקראת אותם טוב, ובין מה שאנו קוראים אותם היפוך הטוב, כי הכל הוא טוב ולטוב. ובשביל כך נאה המאורע הזה, שאירע לדוד בעת צרתו, שנצל ממנה ע"י המציאות של חוסר הדעה בעולם, להיות מתאים עם הלבוש, שבו נתלבשה הטובה אז, בתור הרחקה של בוז מהיכל המלך, אשר בא למצא בו את

אופית לתכן לאומנו. והרשעה היונית הסורית הרגישה בחוש העור שלה את ערך הסגולה הגדולה הזאת וגזרה על הסמיכה, ור' יהודה בן בבא מסר את נפשו עליה. ופעולת מסירת הנפש הזאת נשארה, כי העמיקה את תכן החיים האופיים המיוחדים של קדש ישראל לד'. משה רבנו ע"ה, בתפסו אתו את כח המשפט, בתחלת יסודו באומה, העלה את כל ערכי המשפט עד סוף כל הדורות לאותו התכן האלהי שמשפט ישראל באים אליו, ודרישת אלהים באה יחדו עם המשפט הישראלי. "כי יבא אלי העם לדרש אלהים, כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטני בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו". ודרישת אלהים של המשפט נשארה סגולה ישראלית, שהיא מתגלה באופי האלהי הכולל עולמי עד וזורח בארץ ישראל, בארץ חבל נחלתו, מקום האורה של סגולת הקדש. המינות הפקירה את המשפט, תקעה עצמה במדת הרחמים והחסד המדומה הנוטלת את יסוד העולם והורסתו. ומתוך עקירת יסוד המשפט מתכנו האלהי תופסת אותה הרשעה היותר מגושמת, ובאה בזוהמא לחדור במשפט הפרטי של האישיות היחידית וחודרת היא בהתפשטות גדולה לנפשות העמים, ובזה מתיסד יסוד שנאת לאומים ועמק רעה של טומאת שפיכת דמים, מבלי להמיש את העול מעל צואר האדם. אמנם עיני כל מוכרחות להיות נשואות לאור עולם אור ד', אשר יגלה על ידי משיח אלהי יעקב "והוא ישפט תבל בצדק, ידין לאומים במישרים".

נתון. במוסריות הרעננה, המחיה את השלשלת הסבתית הגדולה הזאת, שם שם מונח כל האמץ, כל הזיו של החיים האלה המתגלים בהופעותיהם בעזיזות כל כך גדולה, בדיקנות כל כך אדירה. ההופעה המוסרית מגלה בנו צביון של אמרה, "שכך ראוי להיות", "כך צריך להיות", לא רק "כך הוא" ו"ככה נהיה". ומההכרה ש"כך צריך להיות" בהתגלותה של הבינה המוסרית אנו חוזרים אח"כ להכיר את השלשלת החקית המוסרית בכל פרטיה, בכל עמקה וגבהה, רחבה והקפה, פנימיותה וחיצוניותה. השתגבות כפולה, חיה ורעננה, מתעוררת אז בקרבנו פנימה, ומעינות של עצה ותבונה, צביונים חיים ותחבולות ישרות, הולכים ומתגלים בקרב כל כליות ולב. רוח האומה מתעורר לתחיה, ובמחבא החיים אור קדושה וטהרה זורח, - אורו של משיח.

7. אורות עמ' כ-כ"א, ישראל ותחיתו ג'

מרכז החיים של נשמת ישראל במקור הקדש היא. דרך אמת ואמונה נולדנו ובה אנחנו מתגדלים. אין בנו ערכים פרודים, האחדות שוכנת בנו ואור ד' אחד חי בקרבנו. הדינים, דיני תורת אלהים חיים מציינים אותנו מכל עם ולשון. הקדש הוא פועל בקרבנו פנימה, שאיפות חיינו הכלליות אליו הן הולכות. יש נטיפות של קדש בכל עם ולשון, אבל ערכי החיים כולם אינם צומחים מזה. לא כן בישראל. "בכל דרכיך דעהו", שהיא פרשה קטנה שכוללת כל גופי תורה, שיוצאת אל הפועל ביחידי סגולה, נחלת הכלל היא באמת. כל שאיפת החיים וכל חפץ החיים, הקנין ותשוקותיו, העשר והכבוד, הממשלה וההתרחבות בישראל, ממקור הקדש הם נובעים. על כן המשפטים הם קדש קדשים בישראל, ועל כן הסמיכה, שהיא נושאת שם אלהים עליה, היא כל כך נחוצה לנו, היא כל כך

של העולם הסבתי, כולם עומדים בתבניתם המעולה בעולם המוסרי המלא זיו, המתנשא ממעל להם. - כשאנו מסתכלים בקשר התורה עם האומה, ברית כרותה לארץ ולעם, כשדבקים בד' אלהיהם הרי הם מצליחים, עולים ומתפתחים, משתרשים בארצם ועושים חיל, כשזונים אחרי אלהי נכר הארץ הרי הם מתדלדלים ונופלים, חרבן האומה והארץ בא וצרות וכלינות הולכות ובאות. כשאנו מחפשים את הפתרון בעולם הסבתי הרינו מוצאים, שרוח ישראל אחוז הוא בשלשלת אורגנית חזקה. דעותיו, מהלכי חייו, מגמת פניו בתעופת רוחו הכללית, האמת העליונה המתגלה בו ועל ידו, תכונת ארצו וברכותיה, התאמצות הנשמות היחידיות, המשכת ברכותיהן, לשדי חייהן, החן המשוך על הכלל ועל הפרט, העצות והנטיות הבונות את הבנין הכללי ומבועיהן, בהירות הסקירות, המנוחה הפנימית, חזוק הרוח ושלות החיים, - הכל אחוז זה בזה. באותה ההבטאה הנפשית של הדבקות בד' אלהיו, אלהי אבותיו הראשונים המעלה אותו מארץ מצרים מבית עבדים, המביאהו אל ארץ הברית והשבעה, המורהו דרכי חיים ונתיבות עולמים, אחוזים הם זה בזה הקישורים : והיא משאבת אל תוכו את כל אוצר החיים והתנובה. ובהפרדו ממקור חייו, הרוח מתחלחל. שפעת החיים הכלליים, האחוזים ברתוקות הגוי והארץ, המורשה והמקדש, המוסר והאמונה, מתחלשת. רוח זר בא ומפעם, והוא צמח לא יעשה קמח, לא יקלט ולא יצמיח. והגנו רואים את המארה באה ועושה שמות, עד אשר ישוב העם אל אל חייו, אל מקור ישעו, ישיב אליו את רוחו, יקשר באמץ לבב וברוח בינה אל שם ד' אלהי ישראל, ומנזלי פלגיו של הרעיון הכללי, העמוק והחסון, המותאם לרוח עולמים ולחטיביות המיוחדת של ישראל, ישועה חוזרת ומוארה. - כל זאת היא בינה גלויה, הכרה מעשית המחיה ומשיבה רוח. אבל מיד אנו באים להתרומם בחדירה יותר פנימית, שממעל לכל הארג החקיי הזה ארג מוסרי

8. עין אי"ה שבת ב', ט', כ"ב

ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא. הקדושה העליונה היא הבעת החיים השלמים, בכל מילואם. העיפות כמו העצבות, היא מפריעה את ההתפשטות האצילית הרחבה והטהורה, שהמחשבות הרמות בקדושתן, וההרגשות העמוקות, בטהרת היושר והטוב הבלתי גבולי שבהן, אינן יכולות להתרחב בשלטון המלא, על הנפש העיפה. העיף והיגע יוכל תמיד להיות לברות למתלעותיו של העמלק הרוחני, אשר לא ירא אלהים. ויותר טוב שהרשמים, הקדושים בקדושה עליונה יתאחרו מעט עד אשר ישוב הכח לעיף והחלש יוכל לומר גבור אני, ויחוש את גבורתו, גבורת הגויה והבשר אשר עליהם תכונן גבורת הרוח והנשמה העליונה, את כסא כבודה. ובעת החולשה, שתוכל הרשימה להיות מזדייפת, לצייר שהמבוקש האלהי האידיאלי היא אותה החולשה, רשלנות החיים ומיעוט צביונם, צריכים להניח לעיף, זאת המנוחה הניחו לעיף, עד שיקבץ החיל, והכחות הגופניים והנפשיים יחלו ללכת במסלולם האיתן והבטוח, ואז יפול עליהם אור החיים האלהיים כרביבים עלי עשב, כטל מאת ד' על ניצנים ברוכי אל. לזאת יומא קמא, תחילת החול, המטושטש בעיפותו, לא אמר להו ולא מידי משום חולשה דאורחא.

הקיבוץ, מפני שאין להקיבוץ חטיבה אלהית, שמגמה אלהית עצמית שרויה בתוכו. לא כן בישראל, הנשמה של היחידים נשאבת ממקור חי העולמים באוצר הכלל, והכלל נותן נשמה ליחידים. אם יעלה על הדעת להנתק מהאומה, צריך הוא לנתק את נשמתו ממקור חיותה, וגדולה היא משום כך ההזדקקות, שכל יחיד מישראל נזקק להכלל, והוא מוסר תמיד את נפשו מבלי להיות נקרע מהאומה, מפני שהנשמה ותיקונה העצמי דורש כן ממנו. אמנם צינורות ההזנה הנשמית והגנת החיים שלה הולכים בכנסת ישראל ע"י המצות, דבר ד', זהו הפלג הכללי המתגלם באורח החיים, הרשום בתכניתו. מראש צורים, מחיי האבות, שהתפשטו בבליטה בכונניותה של האומה, נתגלם הרוח הגדול, שאור ד' שרוי בו, במעשים גשמיים המתהלכים עם החיים, והאוצר החי נושא הוא בקרבו את כל לשד החיים של יצירתה של הנשמה, של התגברותה של נשמת הכלל, בסיועו של היחיד המגביר את כחו, והתעלותה של נשמת הכלל ע"י הוספת האורה, שהפרט מוסיף בה, ע"י אותו החותם שהוא מטביע בה משלו במצותיו הוא. והפעולה פעולה חיה היא, פעולה מחיה ומוסיפה און וחיל. והרזים הטמירים של העולם העליון, המלא נצח והוד, המלא נשמות עצומות, הממולא אור וחיים, גדולה וקדושה ותפארת, הולכים הם ונעשים עם המצות, הולכים הם ויוצרים את יצירתם בחיים הפנימיים של היחיד ובחיי הכלל, ומפלשים להם נתיבות רוממות בחיי עולם, ביחווה של האומה בעלת הכושר הרוחני הגדול לכל העולם כולו, והקודש מתעלה והצורה האנושית מתמלאה אורו, והעולמות שמחת עולם, מאור תורה ונר מצוה.

הנמשכת לפרט ההוא מצד כלליותם של ישראל, לא היתה לו שום מציאות בעולם, ועם קיום הפרט ההוא מתגלת צורתנו הלאומית, לא פחות ממה שמתגלה על ידי קבוץ הגליות לארצנו הקדושה. ובמסתרים אנו חוזים, איך שכל פרט ופרט בתורה ומצות בשעה שמקימים אותו כראוי, שולח קוי-אורה לכללות ישראל וקושר אותם בעבותות אהבה להיות חרוזים ושלובים זה בזה על ידי החוט החורז של המצוה ההיא וחותם בחותמו את כל אחד מישראל, שיהיה שם ישראל נקרא עליו בצביון הלאומי הטהור והנשגב, "ישראל אשר בך אתפאר", לגלות את צדקת כל אחד ואחד מישראל, בבחינת "ועמך כולם צדיקים נצר מטעי מעשי ידי להתפאר". ומה שהוא עתה במסתרים, צריך לצאת בסוף הימים בגלוי לעין כל, וזהו סוד תחית הקדש שמתגלה על ידי ישראל. "קדש ישראל לד' ראשית תבואתה".

2. רמב"ן שמות כ', ב'

ונאמרו כל הדברות כלן בלשון יחיד, ה' אלהיך אשר הוצאתיך, ולא כאשר התחיל להם אתם ראיתם וגו', אם שמע תשמעו (לעיל יט ד ה), להזהיר כי כל יחיד מהם יענש על המצות, כי עם כל אחד ידבר, ולכל אחד יצוה שלא יחשבו כי אחר הרוב ילך והיחיד ינצל עמהם.

3. אורות עמ' קמ"ד, אורות ישראל ב', ג'

היחש של כנסת ישראל ליחידיה הוא משונה מכל היחשים של כל קיבוץ לאומי ליחידיו. כל הקיבוצים הלאומיים נותנים הם ליחידיהם רק את הצד החיצוני של המהות, אבל עצם המהות זה שואב כל אדם מנשמת הכל, מנשמת אלהים שלא באמצעות

1. ממעיני הישועה עמ' שכ"ה-שכ"ו

הרעיון הלאומי בישראל, הוא הרעיון היותר נאצל והיותר מקיף ורחב אצלנו, בלי הכרת הלאומיות שלנו לא היינו זוכים לשום מצוה כללית או פרטית, כי כל יסוד קיום המצות הוא מצד ההתקשרות עם כלל ישראל, וכל מה שאנו מקימים הוא בשם כל ישראל.

ולזאת, אחרי שיצאנו ממצרים והיינו לעם, רק אז נתקרבונו להר סיני לקבל את התורה מן השמים, ועתיד העולם להכיר שכל פרט ופרט ממצות ד' בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, מוכרח להתקים מצד הצורה הלאומית. וכשם שהכל מודים ומבינים שכל תביעתנו לכל ארץ ישראל קשורה עם הענין הלאומי שלנו, אשר מפני זה בכל זמן שהיינו מבליטים את מציאותנו העממית אנו תובעים מיד את שבותנו לארצנו וקבוץ בניה לתוכה בשמחה, שאי אפשר לעם בלא ארץ, כן יהיה ניכר ומובן לכל היחס המוכרח שיש לכל פרט מהמצות לגדלות לאומיותנו, ויותר ממה שאי אפשר לנו להיות עם בהעדר אחת ממצות ד' - יותר מזה אין שום תקומה לשום מצוה מבלעדי היותנו לעם, וכל מה שנזדכך ונתרומם ביותר, נתקרב ביותר לקים הכל מצד הצורה הלאומית, מרום פסגת אחדותם של ישראל.

בסוף הימים תדפוק תביעה זו בלב בני הנעורים, העומדים הכן לגלויי אורו של משיח, שלא להתרצות בשום מושג כי אם במושג הלאומיות ואף על פי שמגמה זו רקובה היא מבחוץ והיא מתבטאת בצורה חלונית, בכל זאת קדושה ושלמה היא מבפנים. ויראי ד' תמימי הדעה והאמונה, צריכים לגלות עומק פנימיותה של מגמה זו, לעורר את שלהבת הקדש באהבת ישראל וגדולת לאומיותה ולהגיע את התכונה העליונה להכיר את הכל בהרגשת כלל ישראל, זאת אומרת להשיג את המושג הלאומי שלנו גם בכל פרט ופרט של התורה והמצוה, שאלולא החיות הכללית

4. עין אי"ה שבת ב', ט', כ"ג

בתרי בשבא אמר להו "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים". עברה המנוחה למטרת קיבוץ הכוחות, שלא תהיה הסגולה הרוחנית מתדלדלת ושלא יתטשטשו צורותיה מפני כשלון כח, מיד מופיעה הסגולה ביקרת תפארתה, זאת היא הסגולה המגמתית שהיא מוכרחת וצריכה לצאת אל הפועל אחרי שישתלמו מכשיריה. אבל גם לפני התגלמות המכשירים, היא כבר בעינה נמצאת בכחה. מיד בתרי בשבא, עוד לפני ההכנות הגדולות הדרושות להתגלות אור של מצב הנשא ברוממותה של הנשמה והשלטתה על החיים, כבר נאמרה המטרה היותר אחרונה, מטרת סגולת הקדושה העליונה, שהיא מתבלטת במהותה האמיתית של האומה בכללה, "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", מורים ומדריכים עליונים לעולם כולו, וקדושים בחייהם החיצוניים והפנימיים, היחידים והלאומיים. אלה הגדולות הנן התוצאות היותר מאוחרות, שעין ד' צופיה מרחוק לנהל את כל הסיבובים אליהן. וסוף מעשה במחשבה תחילה, להודיע שהמטרה היותר אחרונה בטוחה היא, אם שכדי להשיג אותה, כ"כ מתפצלים הם הדרכים, והמכשירים הטובים והרעים כולם משמשים הם להופעתה. המחלוקת והגיהנם שנבראו בשני, גם הם מכלל השליבות שדורכים על ידן אל רום ראש פסגת המטרה. אבל דבר אלהינו יקום לעולם, ולפני כל הכנה וכל פעולה בחיית, כבר הובטחנו אל מה שיהיה באחרית הימים, והוה בסגולה עצמית גם מראש מקדם, בתרי בשבא אמר להו "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים".

5. אורות עמ' ק"ד, למהלך האידאות בישראל**ב'**

מתוך ההכנה לרעיון האלהי, מתוך הנטיה העצומה שלרוח האדם בכללו להתבסס על יסודו של זה ולמצוא שמה את מחסהו ובסיס עמדתו, ההמשכה הפנימית אל האורה והמנוחה, אל הרוממות והאלמות שברעיון האלהי, סובב הולך הוא רוח האדם לבקש את מגמתו בדרכים שונים, בחזיונות מתנגדים זה לזה, בערבוביה של ערפלי צלמות עם נצוצי נגה, עד שבא הבטוי החי של האידאה האלהית בלבוש הסגנון הלאומי ברום הגובה וההתאמה בישראל.

בראשית מטעו של העם הזה, אשר ידע לקרוא בשם הרעיון האלהי הברור והטהור בעת השלטון הכביר של האליליות בטומאתה פראותה, נתגלתה השאיפה להקים צבור אנושי גדול אשר "ישמור את דרך ד' לעשות צדקה ומשפט". זוהי השאיפה, שבאה מכח ההכרה הברורה והעזה והתביעה המוסרית הכוללת והרמה, להוציא את האנושיות מתחת סבל נורא של צרות רוחניות וחמריות ולהביאנה לחיי חופש מלאי הוד ועדן, באור האידאה האלהית, ולהצליח בזה את כל האדם כולו. למלואה של שאיפה זו צריך דוקא, שצבור זה יהיה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכסא ממלכה לאומית, ברום התרבות האנושית, "עם חכם ונבון וגוי גדול", והאידאה האלהית המוחלטת מושלת שמה ומחיה את העם ואת הארץ במאור חייה. למען דעת, שלא רק יחידים חכמים מצוינים, חסידים ונזירים ואנשי קדש, חיים באור האידאה האלהית, כי גם עמים שלמים, מתוקנים ומשוכללים בכל תקוני התרבות והישוב המדיני עמים שלמים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות השונות, מן רום האינטליגנציה האמנותית, הפרושית, המשכלת והקדושה,

עד המערכות הרחבות, הסוציאליות, הפוליטיות והאקנומיות, ועד הפרולטריון לכל פלגותיו, אפילו היותר נמוך ומגושם.

6. אורות עמ' קנ"ח, אורות ישראל ו', א'

הנטיה הלאומית המעשית של כנסת ישראל היא לבושה החיצון של הנטיה הרוחנית שלה, והאחרונה היא אורה ונשמתה של הראשונה. שתיהן יחד ממקור אלהים חיים הנן יוצאות, וממעין האמת והאמונה האלהית נובעות. כל ימי הגלות נשבר הכלי לגמרי, והאור בצורתו המופשטת, ובפניה עצומה אך כלפי מעלה, שמש באומה רק לדאגה כללית איך להחזיק את הלאומיות הרוחנית הטהורה. האור האלהי, שהוא נשמת האומה השרשית, במעמדו הגלוי מחוץ לכלי המעשה המחזיקים אותו, האיר בתעופת נוגה בכנסת ישראל. השכינה ירדה עם ישראל לגלות ושרתה בתוכם, והתענתה באשר התענו הם. לא הרחיבה הנשמה את מאוייה, אבל קבעה אותם במושג יראת אלהים, אמונתו, וזהירות התורה והמצות מצד שהם פקודי ד', "כצפור נודדת מקנה".

7. עין אי"ה שבת א', א', מ"ה

רבי יהודה אומר המקום ירחם עליך ועל כל חולי ישראל, רבי יוסי אומר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל. אהבת כלל האומה מצטיירת בשני אופנים. אהבת הכלל מפני שהוא מורכב מפרטים רבים, שכל אחד בפני עצמו ראוי להוקירו ולאהבו ולדרוש טובתו, וכשיתקבצו בהכלל פרטים רבים, תגדל האהבה בכפלים רבים, כפי ערך ריבוי וכפל הפרטים. אמנם יתירה מזה היא מדת אהבת הכלל מצד הכלל עצמו, כאותה האהבה שאדם אוהב את בנו האהוב לו שמתפשטת האהבה על כל אחד מאבריו. אבל אין מקור האהבה

8. עין אי"ה שבת א', א', ט'

החמרית, כולם יהיו לתועלת להגדיל טוב הכלל. ע"כ במנוחת לב צריך לפנות אל השלמות הפרטית שלו, הרוחנית והגשמית, ולדעת שאמנם מהשפעת הפעולות של השלמות הפרטית, בין בחומר בין ברוח, תצא שעה אחת ביום שבה יוכל ברכוש כחותיו הפרטיים לעבוד את עבודת הכלל, נמצא שכל עניניו הפרטיים המה ממלאים את המטרה הרמה הזאת. ע"כ אדונינו משה, באשר כל חייו נתונים נתונים היו לעם ד', ע"כ העם עמד עליו, ובכחו התקיים, בפעולותיו מבקר עד ערב, אף שבמשך הזמן שמבקר ועד ערב נתמזגו ג"כ פעולות להשלמתו הפרטית, אבל כולן היו נשואות למטרתו הנשגבה. ע"כ לא זאת היא המרגעה, שההשתוקקות להשלמת הכלל תעיק להשלמה הפרטית, כ"א האיש הגדול וטוב הלב, העובד ד' עבודה תמה, צריך שיעלה למדה זו להשכיל כי כל אשר יותר ירחיב את השלמתו הפרטית, כן יותר יוכל להשתלם בה בעבודת הכלל. ע"כ אין מדת עבודת הציבור נערכת לפי כמות הזמן כ"א כפי איכות הפעולה, וטובה יותר פעולה של שעה אחת היוצאת במנוחת נפש ומחומשת בגוף בריא, מעבודה תדירה המחלשת את הגוף ומבזבזת יותר מדאי את הכח הרוחני.

ר"ח ורבה ב"ר הונא הווי יתבי בדינא כוליה יומא, הוה קא חליש ליבייהו. תנא להו ר"ח ב"ר מדיפתי "ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב", וכי תעלה ע"ד שמשו יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית, אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במע"ב, כתיב הכא "ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב", וכתיב התם "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". התשוקה היותר גדולה שממלאת את לב הגדולים שבבנ"א, השלמים והצדיקים, היא להיות תמיד עובד עבודת הכלל, להיטיב כפי כחו אל הכלל כולו כפי אשר תשיג ידו, שזוהי עבודת ד' התמימה במובנה האמיתי. והנה כאשר מצאו מקום השלמים הללו לפעולתם במערכת המשפט להיות להועיל לעדתם, לא רצו בשום אופן לחדול מעבודתם בקודש גם חלק זמן היותר קטן, באשר חשבו למשפט, כי איך יעמוד לבם במנוחה בהיותם מסיחים דעתם מטובת הכלל כולו הסובב אותם, ולהצטמצם בהשלמתם היחידית. והנה רעיונם זה מנע מהם מנוחת נפשם, עד שהוכרחו למנע מפני תדירות עסקי הכלל במשפטיהם, מעסוק בהשלמתם הגופנית וגם הרוחנית, (לפי שתי ההוראות שב"חלש ליבייהו"). ע"כ תנא להו רחב"ר, שאמנם ודאי אמת הדבר שהתעודה היותר עליונה שבחיים היא להיות פועל עובד עבודת הכלל, אבל בשום אופן אין להשקיף על ערך עבודת הכלל במושג צר, כלומר רק להתייחד באותן העבודות המנוחות לפניו בהעמסת עול כבד עד שהשלמות הפרטית תדחה לגמרי, כ"א צריך להשכיל שאמנם כיון שתעודת האיש השלם היא הטובה הכללית שיוצאת ממנו בחייו, א"כ לא רק השעות שבהן הוא מתייחד בפועל בעבודת הכלל הן מלאות מתעודת חייו, כ"א כל שלשלת חייו, כל צרכי השלמתו, בין הרוחנית בין

באיברים בפ"ע, כ"א האהבה היא מצד כללות מציאות הבן בכל עצמותו, והיא מתפשטת מתוך הכלל על כל פרטי אבריו וכחותיו, שאהבה תחדור בהם להשתדל בבריאותם והפרכתם. כן היא אהבת הכלל המעולה, יסודה הוא בתוך הכלל, והיא מתפשטת מכח הכלל על הפרטים. רבי יהודה אומר, שאמנם יש התרוממות הנפש באהבת הפרט מצד שהוא פרט אחד מכלל גדול, ואין זה דומה לאהבת איזה פרט מצד עצמו. אמנם הוא נעלה מזה הרבה, באופן שראוי גם מצד המעלה השכלית היותר נשגבה לבקש גם היחיד מצדו טובתו ובריאותו, לא רק בערך עצמו בלבד כ"א מצד היותו פרט אחד, ופרטים כמוהו רבים המה בהכלל. והיא מעוררת אהבת הכלל, שראוי ג"כ לתפוס מקום בלב, גם לפי המדה הדרושה להיות קבועה בלבבות מקדושת השבת, שדאגה ע"ד מחסורי פרטים היא נמוכה מערכה, אבל הדאגה ע"ד הכלל היא כבר מרוממת הרוח ומביאה את האדם למעלות גדולות ודיעות נשגבות. ע"כ אמר המקום ירחם עליך ועל כל חולי ישראל, לציין אהבת הכלל מצד ריבויי פרטיו, ע"כ כל פרט תופס בו מקום לעצמו ומתגבר הערך ע"י הכפל. אמנם ר' יוסי אומר, שראוי להתעלות יותר לאהבת הכלל מצד עצמו, מצד תכונת האומה רוחניותה ופעולתה הכללית ועצמותה הנמצאת רק בכללה, זהו מקור האהבה הראויה לבעל נפש גדולה. ומתוך הכלל תתפשט על הפרטים, מפני שבטובתם של הפרטים מתאדר הכלל, כמו שבריאות האברים לפרטיהם תאשר בריאות האדם כולו. ע"כ יאמר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל.

9. עין אי"ה שבת אי, א', כי

וא"ר בר מחסיא אמר ר"ח ב"ג א"ר, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליומף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. ביחוד כח הקנאה יש לו מקום להתגבר באומה קדושה ואדירה, הראויה לסדר חייה ע"פ האופן היותר נשגב וקדוש. כי האומות המשפילות לשבת, שלא הוכשרו לסדר ארחות החיים הפרטיים שלהם ע"פ ארחות הקדושה וסדרי הצדק האמיתי, אין לכל איש פרטי שבהם ערך מיוחד לעצמו במטרת החיים. אמנם המטרה הכללית, הפעולה לטובה בהגדלת הטוב, תצא מכלל האומה או המין, רגשי הצדק הנפוצים יתחברו ויראו פעולתם לטובה בכלל. אמנם הנטיות הרעות, התאוות השפלות, שיהיו לפעמים ליסוד לחיים הפרטיים של האדם השפל, הן ינדפו כעשן, ולא יקחו מקום בסדר המציאות והנהגתו. כי סוף הרע לכלות, והטוב יתקיים ויעמוד לעד, "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם". ובאשר תכלית הפרט בחייו עיקרו הוא חיי הכלל, ע"כ אין מדת הקנאה עמוקה כ"כ וחזקה ברב כוחה, מפני שלא נחקקה לתכלית עצמית ומטרה נצחית. כי יסוד הקנאה באה מהכרת האדם את עצמו בתור פרטי, לא בתור אבר מאברי הכלל. כי בהכירו עצמו בתור אבר מאברי הכלל מיד ישכיל כי בטוב וביתרון שיראו עיניו בזולתו, גם לו ממנו תוצאות טובות, כפי אשר יאתה לחלק מן הכלל להיות נהנה מהטוב הכללי. ואם ה' הטוב ההוא הכללי נכחד ה' מתמעט גם לו חלקו ממנו, ובכלל' ההשקפה הקרובה ברגש טבעי פנימי על הכלל כולו כאיש אחד שרק מקיבוץ כולם תצא תכלית החיים, תמעט את כח הקנאה. אמנם עם ד' אלה התנשאו למדה זו, שהם ככוכבי השמים שלכולם בשם יקרא

, כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא , וחייב אדם לומר בשבילי נברא העולם . הם הוכנו בכחות רוחניים נשגבים כאלה שיש בכחם לסדר סדרי חיים קדושים גם בחיי הפרט, עד שחיי הפרט מצד עצמם יש להם תכלית נכבדה ונשגבה, אמנם על גביהם עולה תעודת הכלל שהיא ברב יתרון ויתר שאת, באין ערוך מתעודה חיי הפרט. אבל מתוך שתעודת הפרט יש לה מערכה שלמה ונצחית, ע"כ מדת הקנאה שמקורה בהתגדרות הפרט, צריכה למצא מקום לה בישראל ביותר.

1. אורות עמ' קנ"א-קנ"ב, אורות ישראל ה', א'

כל מה שנוגע לישראל ומהותו אינם דברים מוגבלים כחוג הפרטי המצומצם, אלא הם מרוכזים בחוג מיוחד, ומשפיעים מתוך המרכז על ההיקף כולו. ישראל בעמים, ארץ ישראל בארצות, תורת ישראל בתורות ואמונות כולן, הנם שלשה מרכזים, שאוצרות חיים ואורות עולמים גנוזים בהם להיות מזינים את כל העולם כולו, מעלים ומקדשים אותו. ישראל בתור אומה מיוחדת, ברוכה בעומק קדושתה ושאיפתה האלהית משפיע הוא על כל ההיגף של כל העמים כולם, לעדן את הנשמה הלאומית שבכל עם, ולקרב את העמים כולם בכחו למעמד יותר נשגב ויותר אצילי. ארץ ישראל עומדת להשפיע, מכח יסוד תרבותה ומפעולתה על החיים השוכנים בה, על כל הארצות כולן, לעדנם ולרוממם, ולקרבת אל תכלית הוייתם. תורת ישראל עומדת להופיע אור גדול מתוכה על כל השטף של רוחות האמונה השונות, אצל עמים וקבוצים שונים, להסיר מהם כל סיג וטפל, ולהאיר אותם באור הקודש והטהרה האלהית. "והסירותי דמיו מפיו ושיקוציו מבין שיניו, ונשאר גם הוא לאלהינו, והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסים".

2. אורות הקודש ג' עמ' קמ"ז-קמ"ח, מוסר הקודש - יסוד

הכללות

היסוד הכללי, ק"א

האדם צריך להחלץ תמיד ממסגרותיו הפרטיות, הממלאות את כל מהותו, עד שכל רעיונותיו סובבים תמיד רק על דבר גורלו הפרטי, שזהו מוריד את האדם לעומק הקטנות, ואין קץ

ליסורים גשמיים ורוחניים, המסובבים מזה. אבל צריך שתהיה מחשבתו ורצונו, ויסוד רעיונותיו נתונים להכללות, לכללות הכל, לכללות העולם, לאדם, לכללות ישראל, לכל היקום. ומזה תתבסס אצלו גם הפרטיות שלו בצורה הראויה. וכל מה שהתפיסה הכללית היא יותר חזקה אצלו ככה תגדל שמחתו, וככה יזכה יותר להארת האור האלהי, כי שם מלא חל על עולם מלא, ולית שכינתא שריא באתר חסיר, וכיון דבאתר חסיר או פגים לא שריא, איך תשרה באתר שהכל נטול וחסר, ואין שם כי אם נקודה דלה מצערה ואפסית, שהיא הפרטיות האנכית לבדה. והתביעה הזאת להיות תמיד נתון ביסוד הכללי, בצרורא דלעילא דביה חיי כולא, הוא יסוד נשמת הצדיקים, המתהלכים לפני האלהים, ומתענגים על ד'. והם צריכים להתחזק לדעת את עצמות רצונם, ושלא לעזבו משום מניעה שבעולם, רק תמיד יגדלוהו יקדשוהו ויפארוהו, ויזכו לברכת ד', מיסוד בכל מכל כל.

3. אורות הקודש ב' עמ' תל"ט-תמ"א, האחדות הכוללת -

ההכללה העליונה

הבדלה והכללה, כ"ח

שני קוים עוברים לפנינו בהדרכת הכלל והפרט, קו המבדיל, וקו המחבר. הקו המבדיל היא ההתכנסות האישית, שהיא באה מתוצאת השאיפה להשלמה רוחנית פנימית, מחשבתית והרגשית, ומזה גם כן טבעית ופעולתית, המסתעפת ממנה, שרק איש המעלה בהתבודדותו יוכל להשיגה, לציירה ולקנותה וכל אשר ירבו עליו חברים ומתחברים הנם עושים ממנו את האושר העליון של הבדידה האצילית, ושטף המעין המקיר כל כך חיים עליונים, טהורים ועזיזים, קדושים

ונאצלים, הוא מזדער ומצטמצם. בהדרכת הכלל באה במקומה הבדלה כתתית, הבדלת שבט לוי ביסוד האומה, והבדלת הכהונה מתוכו. בזמנים המאוחרים, הבדלת חברים מעמי הארץ, ובכלל הרי הוא התוכן הרחב של הבדלת ישראל מן העמים, ובהרחבה יותר קדומה, הבדלת האדם מכל הבהמה והחיה, על ידי הגדרה של חלקים מיוחדים, תורות ומשאת נפש מיוחדות, שבהם עומד עולמו הפנימי האנושי, המתנשא למעלה למעלה. אבל בתוך עמקה של הבדלה זו התחברות והכללה גנוזות הן, כלולות הן בכללותה. הכחות המפוזרים בכל המרחב, שמהם יבדל הנבדל, הולכים הם ופועלים לטובה בעצמיות העליונה של הצביון השלם הנבדל, והשאיפה מזיזה הזזה פנימית אדירה אצילית ומקודשה את כל המרחב. האדם, בהתבדלותו מכל החי והתרוממו בספירתו העליונה הוא מתכשר דוקא על ידה להתעלה ולהאדר עד היותו צביון כללי, הנושא בתוכו את ההתעלות הרחבה של כל העולם כולו. האומה המיוחדת, סגולה מכל העמים, בשמרה את כל סגולותיה הפנימיות, בהתבדלה מכלם, הרי היא מוכנה להתכשר להעשות לאור גוים, ותשועת אפסי ארץ. השבט הלוי, בהתיחדותו בתנאיו המובדלים הרי הוא מתאצל והולך ושומר את צביונו, מתקדש ומתנשא עד היותו לברכה לכללות (צ"ל: לכללות) האומה. והכהונה, בקדושה המיוחדת הרי היא מתעלה עד כדי שאיבה עליונה של רוח הקודש, לאושר הכלל כולו, ועילוי מהותו היותר פנימית. החברים, יחידי הסגולה, בהבדלם מעמי הארץ, הרי הם שומרים את שאיפתם הרוממה, העולה למעלה למעלה מכל הערכים הרגילים, ומתחטבים להיות לנושאי כשרונות ורעיונות, שבהתפשטם הרי הם למקור ברכה לרבים, ובעמידת צביונם בחיים הרי החיים בעצמם מתבססים, מוצאים את ערכם, והולכים במסלה הקולעת אל מטרתם הנצחית והזמנית. וזאת

יא. ראויה היא האנושיות שתתאחד כולה למשפחה אחת, וחדלו אז כל התגרות וכל המדות הרעות היוצאות מחילוקי עמים וגבולותיהם. אבל העולם צריך להעידון התמציתי, שהאנושיות משתכללת על ידו בעושר הצביונים המיוחדים של כל אומה. וזה החסרון תשלים כנסת ישראל, שתכונתה היא כמין אוצר רוחות גדול הכולל בקרבו כל כשרון וכל נטית רוח עליונה. ובמילואה הגמור של כנסת ישראל יהיה שמור בעולם, ביחוד ע"י קישורה עם כל העולם כולו, כל הטוב שיוצא מפלוגת עממים, ושוב לא ימצא כל צורך בהתפלגות הממשית, והיו כל העמים הכלליים חטיבה אחת, ועל גביהם בתור אוצר קדוש, ממלכת כהנים וגוי קדוש, סגולה מכל העמים, כאשר דבר ד'.

8. אורות עמ' קנ"ה, אורות ישראל ה', ז'

יכול אדם, שכל ההבדל שבין ישראל לעמים הוא מתבלט ע"י המצות שבפועל. שהרי אפשר להרעיון להיות מקיף והולך את כל האדם כולו. אבל סקירה של טעות היא זו. כי אם באמת היה הרוח והרעיון מקיף את הכל לא היה צורך באותו ההבדל המעשי כלל, וגם לא היה מועיל ומתקיים. אבל תוכן הדבר הוא, שהיסוד הנפשי, שהרעיון הוא בנוי עליו, שעל יסוד אותו הרעיון כל הארג הגדול של החקקה המעשית מתפשט, זה היסוד הוא העצם הנשמתי, שהוא מצביין את ישראל בתור חטיבה מיוחדת, חטיבה אחת בעולם. ומההבדלה הזאת נובעות הן כל ההבדלות המעשיות. ואפילו כשהאחרונות נפגמות אינן יכולות להגיע את פגמיהן ביסוד העליון, שהיא החטיבה הנפשית, שההבדלות כולן יונקות ממנה. ולעולם ישאר הבדל בין ישראל לעמים, כדי לבסס ע"י

6. אורות עמ' קנ"ב, אורות ישראל ה', ב'

צדקה עשה הקב"ה עם עולמו, מה שלא נתן כל הכשרונות במקום אחד, לא באיש אחד ולא בעם אחד, לא בארץ אחת, לא בדור אחד ולא בעולם אחד, כי אם מפוזרים הם הכשרונות, והכרח השלמות, שהוא כח המושך היותר אידיאלי, הוא הגורם להמשך אחרי האחדות המרוממה, המוכרחת לבא בעולם, והיה ביום ההוא יהיה ד' אחד ושמו אחד. אוצר סגולת עולמים בישראל הוא גנוז. אבל כדי לאחד במובן כללי ג"כ את העולם עמם מוכרחים צדדי כשרונות מיוחדים להיות חסרים בישראל, כדי שיושלמו ע"י העולם, וכל נדיבי עמים. ובזה יש מקום לקבלה שישראל מקבל מהעולם, וממילא פנויה היא הדרך כלפי ההשפעה, אלא שהקבלה היא מבחוץ וההשפעה מבפנים, כלומר פנימיות החיים שלמה היא בישראל, באין צורך להעזר משום כח זר בעולם, וכל שלטון משרה בישראל מקרב פנימיות החיים הוא נובע, "מקרב אחיך - ממובחר שבאחיך", ולחיצוניות החיים מזדמן שצריך השלמה דוקא מבחוץ, "יפיפותו של יפת באהלי שם", "חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו", ומשפע פנימיות החיים כנסת ישראל היא רק משפעת ולא מקבלת, ד' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר.

7. אורות עמ' קנ"ו, אורות ישראל ה', י-י"א

י. ההבדל שבין הנשמה הישראלית, עצמיותה, מאוייה הפנימיים, שאיפתה, תכונתה ועמדתה, ובין נשמת הגויים כולם, לכל דרגותיהם, הוא יותר גדול ויותר עמוק מההבדל שבין נפש האדם ונפש הבהמה, שבין האחרונים רק הבדל כמותי נמצא, אבל בין הראשונים שורר הבדל עצמי איכותי.

היא נחלת ד' בכל דרך הקודש, הפרדה על מנת התחברות, להיפך מההכללה הגסה, המדברת גדולות ואומרת לאגד הכל בחבילה אחת, ומאבדת את כל הוד רוחני ואצילי. וסוף כל סוף על ידי החשכת החיים נעכר אור הדעת הצלול, והאהבה הגסה המיוחדת של כל בריה מתגברת ונעשית מזוהמה, עד שהכל מתפרד, והארץ כולה תנוע כשכור מכובד פשעה. סטרא אחרא שרי בחיבורא וסיים בפירודא, וסטרא דקדושה שרי בפירודא וסיים בחיבורא, ושם גופיה איקרי שלום.

4. עולת ראי"ה ב' עמ' מ"ג

זכרון למעשה בראשית - זכר ליציאת מצרים.

הזכרון למעשה בראשית, המחיה כי לתעודה ולכונה של האושר וההשתלמות נברא העולם, ושד' האחד ברא את כל הנמצא וממילא מובן שהוא לתעודה רמה ונשגבה, אשר אנו מכירים אותה בתור סדור חיי המין האנושי כולו ע"פ דרכי האהבה והאחוה; וכדי להביא את תכלית נשגבה זו, נבחרה האומה האחת המסוגלת לקבע בה סדרי החיים כולם ע"פ חפץ ד', באופן שישתדל רוחה לחיי האהבה והחסד להיות למופת לכל העולם.

5. מאמרי הראי"ה עמ' קל"ג

זכרון למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים. בזכרון למעשה בראשית אנו מכירים התעודה הכללית שהיא כמרכז לתעודתנו הפרטית, ובזכר ליציאת מצרים אנו מכירים את תעודתנו הפרטית, תעודת לאומנו, וחובתנו הקדושה לסדר דרכי חיינו על האופן המביא שלום ואהבת אחים בעמנו, עד שנהיה ראויים לברכת ד' על תעודתנו.

ההבדלה את התוכן החול ואת התוכן הקודש של העולם בתיקונו המרושם.

9. מאורות הראייה פסח עמ' ר"ה-ר"ו

והנה כמו שבכל סדרי מערכות הבריאה - דומם, צומח, חי, מדבר, כל המעולה מחברו יש לו גם כן היתרון של חברו, דהיינו הצומח יש לו גם כן חלקי היסודות שבדומם, והחי כוח הצומח שבצמח, והמדבר כוח החיים שבחי, כן בהרמת קרנם של ישראל ע"ג המעלה האנושית שבכלל האדם, צריך שיהיה ודאי קנוי לישראל הצד המעולה שיש בקניין האנושי מצד אנושיותו. אמנם שני דברים עלינו להשכיל מזה המשל הכללי. כשם שכל מדרגה עליונה אע"פ שאי אפשר שתעמוד בחסן מעלתה אם לא תהי' ג"כ שלמה בחלק הירוד של המעלה הנמוכה ממנה, מ"מ עיקר יתרונה אינו מתגלה כ"א באותו הכח המיוחד שבה, שהרים אותה משפלות המדרגה הנמוכה ממנה, כמו שעיקר היתרון שיש בצומחים בין מין למין שמציינם בחשיבות, איננו מצד הרוממיות שבאחד יתר על חבירו, כ"א על יתרון כח ההתייחדות שלו, עץ הגפן התמר הרמון והתפוח מעצי היער, וכן יתרון החי על הצומח בעיקרו הוא בכח החיים שבו, ביתרון כח העבודה שבשור לרב תבואות וכיו"ב, מכש"כ יתרון המדבר, אע"פ שהוא ג"כ בע"ח, הוא בכחו המיוחד, בשכלו, וכפי אותו ריבוי היתרון השכלי שבו הוא מתייחד, כן יהיה יתרוננו על זולתנו ממינו, כן צריך להשכיל שהיתרון העיקרי שצריך להיות מוחש בישראל, הוא הצד הישראלי. וכשם שכפי היתרון של הצד המעולה של כל מדריגה יהי' באותו היתרון הכח המגין על יתר החלקים הנטפלים, כן ביתרון של הצד הישראלי, ישמר ג"כ הצד האנושי במילואו וטובו. ולימוד שני הוא כשם שאע"פ שכל

מדריגה נזקקת לאותם החלקים שישנם במדריגה שתחתיה, מ"מ היא אינה לוקחת את החלקים ההם על פי אותה התבנית שהם נמצאים בה במדריגה הירודה, כי אם היא מסגלתם לפי ערכה, מתחילת הוויתם. הצומח לא יקח בקרבו את הדומם בתכונת דומם, ואחר כך ישרה עליו כוח הצמיחה, כי אם מתחילת התהוותו יתהווה על פי הצביון הנצרך למעלת הצמיחה. וכן החי יקח את עניין הצמיחה על פי התוכנית של כח החיים. וכן צריך המדבר, שבזה כבר יד הבחירה שולטת, שיהיו ג"כ כל הצדדים שבו מצד שהוא חי, נעשים אצלו על פי התכלית של כוח הדיבור השכלי, דהיינו היושר והצדק. וממילא שחלק האנושי שבישראל צריך שיהיה נמשך דווקא ממקור ישראל, לא משדה אחר.

10. אורות עמ' ק"ס, אורות ישראל ו', ו'

במשיח בן יוסף מתגלה התכונה של לאומיות ישראל מצד עצמם. אמנם התכלית האחרונה אינה התגדרות התייחדות הלאומיות בלבדה כ"א השאיפה לאחד כל באי עולם למשפחה אחת לקרא כולם בשם ד', ואע"פ שזה צריך ג"כ מרכז מיוחד מ"מ אין הכונה כולה רק המרכז כ"א פעולתו ג"כ על הכלל הגדול. וכשצריך העולם לעבור ענין הלאומיות אל הכללות צריכה להיות ג"כ כעין הריסה אל הדברים שהושרשו מצד הלאומיות המצומצמת, שיש עמה המגרעות של אהבה פרטית יתרה. על כן עתיד משיח בן יוסף ליהרג, ומלכות אמתית וקימת תהי' משיח בן דוד. וכשמדת הכוסף אל הטוב הכללי מגיעה לביטול ערכה של התייחדות הלאומיות, הנה עוד צעד אחד והרע יהי' מבוער ג"כ מחיי היחידים, נמצא שביטול יצר הרע והריגת משיח בן יוסף קרובים הם בענינם זל"ז. לפיכך נחלקו חז"ל בפ' החליל על

לשיחות הרצ"ה בראשית, לשיטת רבנו א' עמ' 38-31**17. ישראל רחמנים**

רבינו הרבה להזכיר את חמש התכונות של עם ישראל, חמש מידות ישראל היסודיות; חמש מדרגות ה"מעלים בקודש". ראשית לכל, "ישראל רחמנים". עם ישראל הוא עם בעל לב טוב. "שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים וגומלי חסדים". לכן "כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו", ולעומת זאת מי שמתאכזר על הבריות, יש צורך לבדוק אם אכן הוא יהודי. הדבר שייך להלכות נישואים המובאות במפרשי השולחן ערוך: אם אדם מישראל הוא אכזרי, יש לבדוק ברבנות אם אינו פסול חיתון, שמא יש פגם ביהדותו.

מעשה ברופא יהודי בשוויץ, - ד"ר רייכנבאך, שבשעה שפרצת מגפת שפעת בימי מלחמת העולם הראשונה, בשעת לילה מאוחרת התדפקה אשה על דלתו וביקשתו לבוא לטפל בחולה. הסכים והחל הולך עמה. כשהתארכה הדרך שאלה הרופא למקום מגוריה, השיבה שהם גרים בפרברי העיר. תמה ושאלה: אם-כן, למה באת אליו הלא בסביבתך יש רופאים? - השיבה: הם לא יקומו באמצע הלילה. אתה יהודי, ויש לך לב טוב, אני יודעת שתקום.

המידות הטובות שייכות לעצמיותם של ישראל. הן ירושה, ירושה נשמתית ממקור האבות, מקור אברהם אבינו, שהוא כולו טוב לב. "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו", והראשון שבהם: "עין טובה". אברהם אבינו מסתכל על כולם בעין טובה, יש לו סימפטיה לכולם, אהבה אל כולם. הוא מתפלל אפילו על אנשי סדום הרשעים והמקולקלים. אמנם אין ברירה, ומרוב רעתם רבנו-של-עולם

צריך להשמידם, אך אברהם אבינו אינו חדל מלאהוב אותם והוא מתפלל להצלתם, ואף מתווכח עם ד' לשם כך. וכן כאשר מזדמנים שלושה אורחים עובדי עבודה-זרה, למרות זאת הוא מקבלם בסבר פנים יפות. אברהם אבינו הוא כולו מידות טובות, כולו אהבת הבריות, כולו לב טוב. ולב טוב זה הינו אצלנו טבע תורשתי, שאמנם אינו עובר דרך הכרומוזומים, אך שייך למהותנו. מידות טובות אינן עבורנו דבר מלאכותי, דבר זר אותו כופים אנו על עצמנו, אלא הן שייכות לטבע האלוהי שלנו. אכן, לעיתים יש עיכובים ובלבולים בהופעתן, אך מיסוד יצירתנו כולנו בעלי לב טוב. ישראל רחמנים. יהודי בעל לב טוב, אינו עושה בכך דבר מיוחד, אלא הוא נורמלי. אך אם אינו בעל לב טוב, הוא יהודי חולה, ויש לבדוק שמא אינו יהודי. על-כל-פנים הוא גורם בכך חילול השם, כדברי חז"ל שתלמיד-חכם שאין משאו ומתנו באמונה, שאינו ישר, שאין דיבורו בנחת, שאינו עדין, הבריות אומרות: מה ערך כל התורה שלומד, אם אין לו אהבת הבריות? ונגרם חילול השם, בכך שחסר לו מה ששייך לעצמיותם של ישראל. על גבי זה, ישראל ענוים.

18. ישראל ענוים

ענוה היא המדרגה השניה. לעומת המידה הראשונה שהיא עניו חברתי פשוט של יחסים טובים בין הבריות, ענוה היא מדרגה קצת יותר עליונה. היא קיימת בשני מובנים. יש ענוה כלפי הבריות, כאשר אין אדם מתנשא על רעהו, אינו חושב את עצמו לסוג אדם אחר, אדרבה, תמיד מוכן לעזור. רבינו זצ"ל היה כידוע ענו גדול שמעולם לא נתן שישירתו אותו. ואף בערוב ימיו, כאשר חלה מאוד, לקח בעצמו מה שהיה צריך.

כמובן, כולם קפצו להושיט לו. אך הוא אמר: "יש דברים שלצערי איני יכול לעשות בעצמי".

כשהתקיימה בביתו סעודת פדיון הבן, ובסופה הוא קם לפנות את הכלים. כולם קפצו למלאכה. אמר: "יש לי הזדמנות נדירה לשרת תלמיד-חכמים, ואתם מונעים זאת ממני?".

אך מעל הענוה במובן החברתי כלפי הבריות, מתנשאת הענוה כלפי רבנו-של-עולם, כדברי חז"ל שכאשר הקדוש-ברוך-הוא משפיע גדולה לגויים, הם מתגאים, אך כאשר הוא משפיע גדולה לישראל, הם מתמעטים לפניו; השפיע גדולה לאברהם אבינו, אמר: "ואנכי עפר ואפר"; למשה רבינו, אמר: "ונחנו מה"; לדוד המלך, אמר: "ואנכי תולעת ולא איש". זאת ענוה כלפי ד'. "חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני". ענוה כלפי ד' היא הכרה שרבנו-של-עולם הוא מקור הכל, שורש הכל. כל מה שיש לנו, אינו משלנו, אלא בא מרבנו-של-עולם ואין לנו מה להתגאות בו. התורה מודיעה לנו שיש לנו סגולה ישראלית מיוחדת, וכי יש לנו מה להתגאות בכך? לא אנו עשינו את עצמנו אלא כך נבראנו. רבי יהודה הלוי מגדיר הכרה זו בארבע מילים: "הכל ממנו ולא ממנו", הכל ממנו יתברך ולא ממנו, מאיתנו. גם המציאות של ישראל רחמנים, היא יצירה אלוהית, "עם זו יצרתי לי". הענוה כלפי שמיא, היא המסדרת את יחסו הנכון של האדם כלפי רבנו-של-עולם, ואת היחס הנכון של המידות הטובות, שבין אדם לחבירו. שהרי מתוך מה עלינו להתנהג בישרות כלפי הבריות? מתוך מה האידיאליזם הגדול הזה? מתוך שזה הטבע הישראלי המיוחד שרבנו-של-עולם הטביע בנו.

19. ישראל מאמינים

המדרגה השלישית היא: ישראל מאמינים, כמאמר חז"ל, שעל דברי משה רבינו: "והן לא יאמינו לי", השיב לו רבונו-של-עולם: "הן מאמינים בני מאמינים", בני אברהם שנאמר עליו "והאמן בד'". הביטוי "מאמינים בני מאמינים" מציין שגם אמונה עוברת בירושה, ושהיא שייכת לטבעם של ישראל. מרן הרב קוק היה אומר: "באפיקורסות היהודית הגדולה ביותר, יש יותר אמונה מאשר בבתי תפילה של עמים אחרים". הא כיצד הרי זה מאמין והלה כופר? אלא שאמונה אינה מתחילה מן המאמץ האישי, אלא אנו עם של מאמינים, סוג מיוחד של אנשים מלאי אמונה ודבקות בד'. ואם יש יהודי פלוני שאינו מאמין, זו בעיה פרטית שלו: הוא מעוכב מלהאמין, אינו רוצה או אינו מצליח, אך הוא שייך לסוג של אנשים מאמינים. יש להבחין בין ערך אישי לבין ערך סוגי. למשל, אופנים תקינים הינם יותר שימושיים מאשר מטוס מקולקל, אך זהו באופן אישי. מבחינת מהותית המטוס הוא לעילא בשמיא, יבוא יום ויתוקן, אך האופנים לעולם ישארו אך אופנים. אנו כולנו שייכים לעם של מאמינים שחתומה בלבבם תכונה של התקשרות לד', דבקות בד', צמאון נורא לד'. תכונה זו לעולם אינה נעלמת, היא בוערת בלבבות בלי הרף, תוקד על המזבח הפנימי של האדם מישראל לא תכבה. אם אדם מישראל אינו מאמין זו תקלה פרטית שלו. מה שאין כן אדם מאומות העולם; אמנם הוא נברא בצלם אלוהים, אך הוא אינו שייך לדרגת אמונה כזו, ואם הוא מגיע להיות צדיק, חסיד וקדוש, זהו מהלך אישי-פרטי. ודאי שקיימים צדיקי אומות-העולם וחסידים אומות-העולם ואפילו אנשים שזוכים לרוח-הקודש, אך כל זה מתוך מאמצו האישי-הפרטי, ולא שהוא נישא על כנפי התכונה הלאומית של עמו. אנו עם של מאמינים, הטבע

שלנו הוא להאמין. ודאי שצריך להאמין, אך נקודת המוצא של אמונה זו, היא: כלל-ישראל. בשיחה לחיילים מן השורה שאל אחד החיילים בסגנון ישיר: "הרב, האם אני יכול להיות יהודי 'בלי להאמין' בתורה?" השיב לו רבינו אף הוא בסגנון ישיר: "אתה אומר: בלי להאמין. זו טעות! זו טעות בעצמך. אינך מכיר את עצמך כהוגן". "אף אחד לא מכיר את עצמו?" - "זהו. אסביר זאת קצת יותר בהעמקה, והוא ענין פשוט מאוד". הגדלות היא אכן להסביר דברים עמוקים בפשטות. גם החומש שהילד לומד הוא פשוט ויחד עם זה תכלית העומק. - "הכל חוזר למה שהזכרנו קודם. כשלומדים מתוך המקורות מה ענינו של עם ישראל, רואים שלא התחלנו מתמול שלשום, אלא מדורות מקדם העולם "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך". העובדה של עם ישראל, הפסיכולוגיה הלאומית של עם ישראל, והנשמה של עם ישראל, אינן מתחילות ממך - פלוני - באופן אישי פרטי. אתה אומר שאינך מאמין? זו טעות, כי אתה חלק של עם ישראל, אתה חלק חשוב ומיוחד בתוך כלל-ישראל, בתוך הפסיכולוגיה הכללית הצבורית שלנו, ואנחנו עם של מאמינים, כמו שכתוב בתורה: 'ויאמינו בד' ובמשה עבדו'. כך אנחנו מראשית היצירה ומראשית ההיסטוריה שלנו. אלא שהתגלגלנו בין הגויים, ומתוך התבלבלות טעינו בהכרת עצמנו. עלינו לדעת את עצמנו, ולזהות את עצמנו בתור חלקים של עם הנצח, בתוך השייכות הכלל-כללית לעם ישראל. אתה אומר שאינך מאמין - האם אתה יודע מה היא אמונה בכלל? אמונה אינה מתחילה מהיהודים הפרטיים. 'ישראל מאמינים!', האמונה מתחילה מעובדת השראת השכינה בנו". "אם היית מכיר את עצמך בתור חלק של העם הנפלא הזה, לא היית אומר שאינך מאמין. האמונה אינה מתחילה ממך, באופן אישי אינדיבידואלי, מתמול שלשום, אלא מהפלא המיוחד של עם ישראל בהיסטוריה.

שאלה: זאת אומרת שאין זו בעיה שלי, ואין עלי לדאוג? תשובה: זה קרוב למה שאנו אומרים. ההיסטוריה הפרטית שלך היא חלק, מנצח ישראל בהיסטוריה. אני ואתה וכולנו הננו חלק של העם הגדול הזה, חלק ד', 'חלק ד' עמו' ... בין שאתה מכיר בכך, ובין שאינך מכיר, בעל כרחך אתה חלק ממנו. איני מתכוון להכרח במובן של 'כפייה דתית', אלא של כפייה היסטורית אלוהית. האמונה היא בטבע שלנו, היא לא מתחילה מפלוני-אלמוני, אלא נמצאת בטבע הצבורי הלאומי, בטבע הנשמה של עם ישראל. מתוך כך אפשר להבין את הביטוי של אבא ז"ל: 'היהודי הלא-מאמין, האפיקורוס היותר גדול בישראל, הוא יותר מאמין מהגוי הדתי'".

הכפייה במובן הלאומי ההיסטורי האלוהי, היא תוכנה של כפיית הר כגיגית. אמנם יש לאדם בחירה חופשית, אך לא לגבי כל הדברים. אדם אינו יכול לחדול להיות אדם ולהיות ציפור השט במרחבים. אולי יוכל להתנהג כמו ציפור, לשים קינו על ראש העצים ולשיר, אך לעולם ישאר אדם. כמו כן, הטבע הישראלי כפוי עלינו בכפיית הר כגיגית. הוא מציאות אלוהית מוחלטת שאינה ניתנת לשינוי. אמונתו של היהודי אינה מתחילה מהתאמצותו האישית והתעמקותו, אלא מהטבע שלו; אלא שטבע זה יש לגלותו על ידי לימוד. לימוד אמונה מסייע למצוא את הגנוז בעומק הטבע.

20. ישראל נביאים

על גבי זה, ישראל נביאים. אמר הלל: "הנח להן לישראל, אם אין נביאים הן, בני נביאים הן". וכי היות אדם בן נביא מעניקה לו איזו מעלה רוחנית העוברת בירושה? אכן רבי יהודה הלוי קובע שאנו עם הנבואה, אנו שייכים לשיא הזה של דבקות בד'. "מי יתן כל עם ד' נביאים". באחרית הימים, אכן יהיו כל

21. ישראל קדושים

מעל זה, ישראל קדושים. האם "קדושים תהיו" הוא ציווי: אתם צריכים להתאמץ להיות קדושים, או עובדה: אתם הנכם קדושים! מסביר רבינו שאין כאן סתירה. כל הדברים הגדולים העומדים ביסוד המציאות הינם ציווי וברכה גם יחד. כן הוא לגבי אמונה: יש מצוה להאמין, וזו המצוה הראשונה כדברי הרמב"ם, אך אנו מאמינים מתוך טבע האמונה שלנו. כמו כן יש מצוה וחובה לשוב בתשובה, אך כדברי הרמב"ם, "הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה". גם הקדושה שייכת להכרחיות הטבע שלנו, היא ברכה אלוהית הבאה בכפייה. בעצם יצירתנו האלוהית, אנו קדושים. "אתה קדוש ושמן קדוש וקדושים בכל יום יהללך סלה". מי הם קדושים אלה? אנו, הקדושים בטבע, וכיון שכן אנו גם מצווים בכך. לכאורה, יש בכך סתירה: אם זהו טבע, הרי זה נמצא בנו, ואם זה ציווי, הרי זה תלוי בהתאמצות? לא כן, דווקא מפני שזה טבע, יש מקום לציווי. אנו מצווים לגלות את הקדושה העילאית הגנוזה בנו.

כל ההתרוממות שלנו היא מתוך הטבע הישראלי שלנו. אנו מגיעים אל האמונה, אל רבנו-של-עולם, אל המידות הטובות רק מתוך עם ישראל.

ישראל נביאים "ואקים מבניכם לנביאים". נבואה היא שיא הדבקות האלוהית, התגדלות כוחות המחשבה הרגש הרצון והדמיון, כוחות הנפש והמידות הטובות, בתורה ובקדושה עד כדי אפשרות של שמיעת דבר ד'. כל עם ישראל שייך לזה. זהו טבע שלנו. נכון שגם גויים יכולים להגיע לרוח-הקודש, כמו שכתוב: "מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין ישראל בין נכרי, בין איש בין אשה, בין עבד ובין שפחה, הכל לפי המעשה שהוא עושה, כך רוח הקודש שורה עליו". אך מדגיש רבינו שכל זה "לפי מעשיו", זוהי רוח-הקודש הנובעת מן המעשים שלו. לעומת זאת, אנו עוסקים ברוח-הקודש שבאה ממעלה למטה, מתוך עצם היצירה המיוחדת של עם ישראל. הנבואה הינה ביסודה כלל-ישראלית. רבינו הביא לכך דוגמא מעניינת מהגמרא, לגבי נביא "הכובש את נבואתו", המקבל פקודה אלוהית לומר דבר ומסרב, והוא נדון בבית-דין. אך איך ידונו אותו בלי עדים והתראה? הרי נבואה היא חויה אינטימית, ואיש בבית-דין לא יוכל לדעת מה ד' אמר לו? לא כן, משיבה הגמרא, חבריו הנביאים הם שמתרים בו, "כי לא יעשה ד' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים". כשרבנו-של-עולם פונה אל נביא, כל שאר הנביאים שומעים את הנבואה. בדומה למציאות של מכשירי קשר. נבואה ביסודה הינה כלל-ישראלית, והכל שומעים אותה. היא אינה חויה מיסטית פרטית אישית של אדם ההולך במסלולו הבודד. היא דבר ד' המגיע לכל עם ישראל, כל עם ישראל מסוגל לשמוע, ומי שמתגדל וכורה לעצמו אזנים לשמוע, הרי הוא שומע. כולנו נקראים לנבואה, מתוך הטבע הישראלי שלנו, והיום בוא יבוא.

אגרות ראי"ה ב', עמ' 189-186, אגרת תקנ"ה

ידע הדר"ג, ששני דברים עקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות האלהית עמהם. הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגו'" "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם", "והייתם לי סגולה מכל העמים"; והסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם". והב' הוא ענין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כ"א לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילוייה, ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושה האמונה ותלמוד-תורה. והשי"ת, הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח-הבחירה מתגבר וכח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח-הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית - אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות-אבות, הוא בא מצד כח הסגולה, ובעקבא-דמשיחא מתגבר ביותר כח-הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות.

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה ג"כ. אבל זה אי-אפשר כ"א במי שבא למדה זו להיות ח"ו שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית-הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם בה' תפלה שהיו מצירים

לישראל, וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, ע"כ הכריז רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים", והוצרך לתקנה דוקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מדה של שנאה כמו שהיה מרגלא בפומיה: "בנפול אויבך אל תשמח", כדי שיכוין ביסוד הברכה דוקא על אותם שכבר אבדו את הסגולה כולה. ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, וע"כ הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מ"מ אור-הסגולה מאיר בהם, וע"כ הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בא"י, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם. ונשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת-עין לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש, שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם והוא מחוייב להתרחק מהם, והשי"ת נותן בלבבו רצון זה ומחשבה זו ובל שנאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו. אבל מי שהוא תמיד שקוע ברעיונו בהסתכלות פנימית, באור תורה וקדושה ויראה עילאה, מצד רוממות רבון כל העולמים חיי החיים ב"ה, ולא ח"ו ביראה תתאה לבדה מצד עונשי עוה"ז או עונשי עוה"ב, - שהיא יראה חיצונית, שאסור לת"ח העוסקים ברוי-תורה בהבנה פנימית להרבות בה, רק לקחת ממנה מעט, כדי ליסר את הגוף ונטיותיו הגסות, במדות רעות ותכונות מגונות ח"ו, אבל העיקר צריך להיות הלב מלא אהבה קדושה, ויראה עליונה, מסוד קדושים, כיראת מלאכי-מעלה גבורי-כח עושי דברו - ת"ח כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים ע"ז לקרב פושעים

כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו. ופעולת חכמים לוקחי נפשות כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, ע"י מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומישרים את דעותיהם יותר בפועל ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפטרו מן העולם בלא תשובה, ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כ"כ גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ונפיק מיניה זרעא מעליא, שישוב בתשובה, ויתקן ג"כ את נפש אביו, כדין "ברא מזכא אבא".

והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כ"א אותם שאני מרגיש, שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם ודרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה. ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה: "הלא משנאיך ד' אשנא", ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל סימנים על-זה. והמינים והכופרים ע"פ רוב אבדו גם את הסגולה הפנימית, ומדה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא-דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תקוני זוהר "טוב מלגאו וביש מלבר". והם "חמורו של משיח" שנאמר עליו "עני ורוכב על חמור", והכונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני-טומאה, א"כ הטומאה בולטת בו יותר מבחזיר וגמל וכיו"ב, שיש בהם סימן-טהרה אחד עכ"פ, ומ"מ יש בו בפנימיותו ענין-קדושה ג"כ, שהרי הוא קדוש בבכורה, וענין מה שהתורה אמרה ע"ז שם "קדש לי" הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא-דמשיחא, ולהם יש תרופה, אע"פ שיש בהם סרחון גדול, וחושך רב וכבד מאד.

אמר ע"ז רב יוסף: "ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה", ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות, ותלה גדולתו בגדולת ההוא יומא דקא גרים", ואמר על אמו: "איקום מקמי שכינתא דאתיא", ואמר על עצמו: "לא תיתני ענוה דאיכא אנא", אע"פ שמצד החיצוניות נראה הדבר לגאווה חלילה, אבל בעל סגולה נפשית שכמותו ע"ה אמר זה בכל מילוי הקדושה והענוה האמיתית, מעין ענותנותו של אדון הנביאים ע"ה, ותלמידיו הם הולכים בדרכיו. ומפני-כך היתה מדתו של משרע"ה לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הע"ר, ואע"פ שזה גרם אריכות-הגלות, מ"מ סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא", והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים". ואמרו בזוהר, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אבינו, אע"פ שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מ"מ לא בקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה", אבל משרע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא, מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה הוא עוה"ב עצמו.

ומה שמשיג עלי, שכתבתי שאיני נפחת חלילה ממה שיש מהפושעים שמשבחים אותי, כי נאמר ג"כ באברהם אבינו ע"ה: "ונברכו בו כל גויי הארץ", ואמר (מר) שאוה"ע לא חשבו ח"ו לא"א שהוא כמוהם, - יאמין לי כ"ג: גם רובם של החיצונים שמחבבים אותי יודעים ומכירים, שח"ו איני מהם ומהמיהם ושכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבותי ודרכי ממחשבותיהם ודרכיהם, וכן הם אומרים בפה מלא, אלא שבעל-כרחם מוכרחים הם להודות על האמת, שב"ה שכלי הולך למישרים, ושאין בלבבי ובשפתי רמיה, ושאיני מלא ב"ה בכל קרבי

באהבת ישראל. ב"ה אשר עשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי, ולא בצדקתי, כ"א ברוב רחמיו וחסדיו שאין להם קץ ותכלית, "ואל זה יביט אל עני ונכה-רוח וחרד על דברו". וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דברי בסדר ובנחת, כאשר נצטוינו מעצת המלך החכם. ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי-הדור שי' היו מחזקים את ידי, נלויים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מדתם, היה שם- שמים מתקדש ורב שלו' וברכה היה נשפע על ישראל ועל א"י, ורבים רבים מאד היום שבים בתשובה שלמה, והיתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי-אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותקון- העולם שיהיה נצמח מזה. ואני מלא תקוה בע"ה שכן יהי' וסוף כל סוף ישובו לי יראיו וידעי שמו ויכירו את טהרת-לבבי ואמתת דעותי, וכולנו נעשה אגודה אחת לעשות רצונו ית', ולהרבות אור ד' וכבודו על עמו, ועל ארץ-חמדתו, ועל כל אפסי-ארץ.

אורות עמ' ע"א-ע"ב, אורות התחיה י"ח

שלשה כחות מתאבקים כעת במחנינו, המלחמה ביניהם נכרת היא ביותר בארץ ישראל, אבל פעולתם היא פעולה נמשכת מחיי האומה בכלל, ושרשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם. אומללים נהיה אם את שלשת הכחות הללו, - שהם מוכרחים להאחד אצלנו, לסייע כ"א את חברו ולשכללו, שיבצר כל אחד מהם את הקצוניות שחברו יוכל להביא בצורה מקולקלת, כשלא יסויג דרכו, - נניח בפזורם, במרידתם זה על זה, ובהחלקם כל אחד למחנה מיוחד, העומדת כצר למחנה השניה, הקודש, האומה, האנושיות, - אלה הם שלשת התביעות העקריות, שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא, מורכבים מהם. איך שהן מניויתיה של ההרכבה הזאת, אם חלק אחד מאלה תופס מקום פחות או יותר עקרי, אצל איזה יחיד או אצל איזה צבור, אבל לא נמצא ולא נוכל למצוא שום צורה קבועה של חיים אנושיים, שלא תהיה מורכבת משלשתם. ההתמזגות הדרושה של שלשה התביעות הגדולות הללו מוכרחת היא לבא בכל קבוצה, שיש לה תקווה של חיים עתידיים, וכשאנו סוקרים בחיינו ורואים אנו, שהכחות הללו, למרות תעודת התמזגותם, הולכים הם ונפרדים, הננו נקראים לבוא להצלה. יסודותיו של הפירוד היא בצדדים השליליים שכל כח רואה בחברו, והצדדים השליליים מצד עצמם באמת אינם ראויים לשמם זה, כי בכל כח בודד, ביחוד נפשי, מוכרחים להיות צדדים שליליים, בפרט בהתפשטותו היתרה על חשבונם של כחות אחרים. בזה אין להפליא בין הקודש ובין החול : הכל נכנס תחת קו המדה והכל צריך משקל, "אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינה שורה אלא במשקל". אבל הפירוד במקום שצריכים לאחד מביא לזה, שמעט מעט מתרוקן הרוח, ההכרה החיובית, במעמד הכח

המיוחד, לפחות, לאותה האישיות או הקבוצה, הולכת ומתחסרת, מפני הצימוק ההולך ומתגבר באותו הכח המיוחד, הבודד בזרוע נגד טבע הרוח להיות מתאחד עם עוד יסודות המשלימים אותו, ותחתיה באה רק הכרה שלילית לפרנס את החיים, וכל בעל כח מיוחד מלא הוא רק מרץ של אש ביחש לשלילתו של הכח האחר או האחרים שאינו חפץ להכירם. ובאופן חיים כאלה המצב נורא, הרוח מתבוקק, עמדת האמת, הכרתה הפנימית יחד עם אהבתה, מתמוטטת והיא הולכת ונעדרת, ע"י מה שנעשית עדרים עדרים.

שלשת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוקסית, כמו שרגילים לקראתה, הנושאת את דגל הקודש, טוענת באמץ, בקנאה ובמרירות, בעד התורה והמצוה, האמונה וכל קודש בישראל: השניה היא הלאומית החדשה, הלוחמת בעד כל דבר שהנטיה הלאומית שואפת אליו, שכוללת בקרבה הרבה מהטבעיות הטהורות של נטית אומה, החפצה לחדש את חייה הלאומיים, אחרי שהיו זמן רב עלומים בקרבה מתגרת ידה של הגלות המרה, והרבה ממה שהיא חפצה להכיר לטובה את אשר קלטה מרושם רוחם של עמים אחרים, באותה המדה שהיא מכרת שהיא טובה ונאותה גם לה; השלישית היא הליברלית, שהיתה נושאת את דגל ההשכלה בעבר לא רחוק ועדיין ידה תקיפה בחוגים רחבים, היא אינה מתכנסת בחמיבה הלאומית ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד. הדבר מובן, שבמצב בריא יש צורך בשלשת הכחות האלה גם יחד, ותמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה, אשר שלשת הכחות הללו יחד יהיו שולטים בנו בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם, יתדבקו יחד באהבה אצילית ומעשית, ויחד יתועדו היחידים וגם הסיעות,

שכל אחד מהם מוצא את כשרונותיו יותר מסוגלים לחלק אחד משלשת החלקים הללו, בידידות הראויה, להכיר בעין יפה כל אחד את התפקיד החיובי של חברו. אז תהיה ההכרה הזאת הולכת ומשתלמת, עד שלא די שיכיר כל אחד את הצד החיובי, שיש בכל כח, לדבר הגון ומקובל וראוי להשתמש בו, גם להטבה הכללית של מזוג הרוח וגם להטבה הפרטית של בסוסו של הכח המיוחד ההוא, שהוא מוצא את עצמו שרוי תחת דגלו, אלא שעוד הלאה ילך, עד שאת התוכן החיובי אשר בצד השלילי של כל כח וכח, ע"פ המדה הנכונה, גם כן יכיר לטוב, וידע שלטובתו של הכח המיוחד, שהוא יותר נוטה אליו, צריך הוא להיות מושפע באיזו מדה גם מהצד השולל, שהכח האחר שולל את הכח הזה החביב שלו הוא, מפני שבשלילתו הוא מעמידו על מדתו הראויה לו ומצילו מהגרעון המסוכן של התוספת וההפרזה, וזוהי העבודה המיוחדת מעבודות הקשות שבמקדש, הקמיצה, "שלא יחסר ושלא יותיר".

וכן כשנסתכל בשכל טוב בתסיסות, שאנו סובלים מהן כ"ב בדורנו, נדע שאך דרך אחד יש לפנינו : שכל אחד, בין יחיד ובין קבוץ, ישים אל לבו את המוסר הזה, ויחד עם ההגנה, שכל אחד קרוא להגין, על אותו הכח המיוחד שהוא מקושר אליו, ע"פ טבע נפשו וע"פ הרגלו וחנכו, ידע איך להשתמש בכחות שהם מוצאים להם מקלטם באנשים אחרים ובסיעות אחרות, למען ישלים את עצמו ואת סיעתו, בין בצד החיובי של הכחות האחרים ובין בחלק הטוב של הצדדים השליליים שלהם, שהם יהיו מאמצים באמת את כחו המיוחד במה שישמרו אותו מקלקלת ההפרזה, הגורמת חלישות כח וטשטוש צורה, באופן זה נוכל לקוות להגיע למצב של חיים הראויים לגוי אחד בארץ. מובן הדבר, כי מה שהכנסנו את הקודש בשדרת שלשת הכחות, שכל אחד צריך לצמצם את עצמו לפעמים כדי להניח מקום

ורוה"ק צווחת : "תנו לה את הילוד החי, היא אמו!". אין קץ לרעות הגשמיות והרוחניות של התפרדות האומה לחלקים, אע"פ שפרוד גמור כהעולה על לב המנתחים באכזריות אי אפשר הוא והיה לא יהיה. זאת היא ממש מחשבה של עבודה זרה כללית, שהגנו בטוחים עליה שלא תתקיים, "אשר אתם אומרים : היה נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן, חי אני נאם ד' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם!", וככל מחשבה של עבודה זרה היא מחריבה ומדאיבה - אפילו כשלא באה ולא תבא לידי מעשה. יסוד צדקת הצדיקים בכל דור ודור נתמך הוא גם ע"י הרשעים, שעם כל רשעתם כ"ז שהם דבוקים בחפץ לבם לכללות האומה, עליהם נאמר, "ועמך כולם צדיקים", וחיצוניות הרשעות שלהם מועילה היא לאמץ כחם של צדיקים "כדורדיא לחמרא", והפרוד המדומה חותר הוא תחת יסוד הקדושה כולה, כמעשה עמלק שזנב את הנחשלים, פליטי הענן, "שלח ידיו בשלומיו, חלל בריתו".

לחברו, איננו מובן כי אם בצד הטכני והמעשי של הקודש ובצדדים המחשביים וההרגשיים המתיחסים לזה. אמנם עצם הקודש העליון הרי הוא הנושא הכללי, שהצמצום הזה עצמו אף הוא מכלל עבודתו כמו כל העבודות הבאות לשכלול העולם והחיים בכל המובנים, שכולם הלא את ברכתם מקודש הם נושאים. על כן המחשבה האידיאלית הרוממה, המחשבה האלהית, היא בעצמה באמת חפשית היא מכל צמצומים, והקרבה האלהית היא ממולאה תמיד הרחבה עליונה למעלה מכל גבולים, "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד". ובהתהלך האדם והגוי בנתיבות הצדק המעשיים והמחשביים, הממודדים בגבולם, יבושר שלום לעלות גם כן אל האצילות הרחבה, "מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה".

2. אורות עמ' ע"ג-ע"ד, אורות התחיה כ'

מחלוקת הדעות ע"ד הדרכת הכלל, אם בזמן הזה, שרבו פריצים נושאי דגל ההפקרות ביד רמה, ראוי להפריד את האומה, שהכשרים נושאי דגל שם ד' לא יהי להם שום יחש עם פורקי העול הפושעים, או שמא כח השלום הכללי מכריע את הכל, - כל עקרה של פלוגתא זו באה מפני השפלות הכללית, שעדיין לא נגמרה הטהרה לגמרי ביסוד האופי של האומה, מצד חיצוניות נפשה, והיא מטהרת והולכת. אלה הכתות יחדו הנן בזה במדרגת שתיים נשים זונות שבאו אל שלמה: הדבור "הביאו חרב" נסיון הוא מחכמת אלהים שבמלכות ישראל: אותה הראויה להדחות, היא הטוענת: "גזורו", ובהתמרמרה מבלטת היא את אמתת הטינא שבלב שהיא חשה בעצמה, שכל ענינה הוא רק "גם לי גם לך לא יהיה, - גזורו!", והאם הרחמניה, אם האמת, אומרת : "תנו לה את הילוד החי, והמת אל תמיתוהו",

1. אורות עמ' ע"ב-ע"ג, אורות התחיה י"ט

סדר הגאולה ותחית האומה בארץ ישראל צריך ללכת ע"פ סדרי הנבואה של "וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה", - "זרע אדם לחוד וזרע בהמה לחוד". שלמות הצורה מוכרחת להברא. הנפשות הנוטות לבנין מעשי, לישוב ארצי ולשאיפה מדינית, מוכרחות להתיצר בכל הגונים החזקים הצריכים למדה זו, והאנשים בעלי הנפשות האציליות, מחיי הרוח ומעדני הנשמה, המודיעים, ומזריחים את אור ד' העליון על האומה והעולם, גם הם יצאו אל הפועל בכל מלואיהם. דוקא טפוסים מלאים משפיעים יפה אלו על אלו ומתחברים יחד ליצירת גויה לאומית אורגנית גדולה, שאור חיי נשמה קדושה כבירת כח זורח עליה. החיים האציליים העליונים, כשהם מלאים בכל יפעת גבורתם, הנם ממסד עד הטפחות שלהם נעלים מחיי ההמון, שעיקר מעינו הוא תקון המעמד הכלכלי, ואפילו החכם והסופר שבו סוף סוף המוני הוא, ארצי ומעשי, בכל מעינו לחיי הזמן והעולם, והקפה רוחנית, עולמית, לא תוצר ברוחו: אבל הטפוס השלם של גבורי האצילות מאציל על גבורי הגשמיות את הוד קדשם, ע"י קרני זוהר המופיעים מהם. הגלות לא היתה יכולה להוציא אל הפועל טפוסים שלמים, לא המון גבור, כי הלא מקול עלה נדף מוכרח הוא להיות נרעד, ולא חכמים קדושים ברום עזם, כיון שנסתלקה הנבואה וסר רוח הקודש, גם שרידי הקדושה שנשארו - צפונים ניצוצי גבורתם בקרבם פנימה כגחלים עוממות. כעת כבר הקיץ הקץ, ביאה שלישית הוהלה, הטפוס של זרע בהמה הולך ונוצר לעינינו, אבל לא יוכל לבא לשלמות גבורתו וקל וחומר לספוג רוח עדינותו הפנימית ומגמת חבורו להעמיד גוי איתן, כ"א ע"י זרע אדם, שהם קרואים להוצר ע"י גדולת עז קודש, "הנה אנכי והילדים אשר נתן לי ד' לאותות ולמופתים בישראל".

2. מאמרי הראי"ה ב', עמ' 402; נאדר בקודש, ראשית**דברים י'**

הננו נזרעים זרע אדם וזרע בהמה. כל הנטיות. אפילו הטובות, שאינן עוברות את הגבול של חיי החברה ושל חיי היחיד החמריים, ומושגי המוסר המקושרים רק בתוכן ההוה הזמני, הנם עומדים רק בגבול הנפש הבהמית של האדם. ואין הצורה הפנימית, מהתוכן העצמי של האדם, מתגלה כ"א ע"י צלם האלהים שבו, האצור בנקודה התוכית של יראת ד' שהיא סגולת ישראל. מתוך הנקודה הפנימית הזאת מסתעפים כחות רבים, שהם משמשים לכל מכשירי החיים כולם. מפני שהם כולם צעדים ושלבים לעלות היחיד והצבור על ידם אל אותו רום עולמים. שהנקודה העליונה הזאת. פנת יקרת של כל חמדה, נקודת יראת ד' הטהורה עולה שמה, ומעלה עמה את כל הקשורים בה בקשר של אמת. כל מקום שאין האור של הנקודה התוכית הזאת מגיע שמה, כל מקום שאין הקריאה בשם ד' באמת ובצדקה נשמעת. אין שם חיים פנימיים. חיי אדם באמת. כי אם חיי בהמה שוררים שם כל התקונים היותר טובים. שאפשר לתקן בחיי החברה, אפילו על פי התכונה היותר מלאה שויון ויושר. לא יוכלו להביא את האדם להצלחתו. אמת הדבר. כי המכשולים שבדרכי חיי החברה, בשעה שהרשעה מושלת בגאותה, הם ודאי מכשולים ג"כ על הדרך של השלמות האמתית, וההצלחה העצמית של האדם ג"כ לוקה היא על ידם אבל לא בתקוני חיי החברה החצוניים יתוקן האדם האדם צריך תקון פנימי. וזה יהיה קנוי לו ע"י נקודת יראת ד' בעוצם טהרתה, שהיא תשפיע מאורה על כל היושר החברתי. שהוא משוער ג"כ ע"פ התכונה הבהמית של האדם. "אדם ובהמה תושיע ד'".

3. אגרות ראי"ה א', עמ' קפ"ה; אגרת קמ"ו

אבל, לא זה הוא העיקר. מניעות פנימיות החלו להגלות, שיסוד הכל הוא מה שאין רוח הישוב החדש יכול לשאת את מהלך הרוח, את הסגנון ואת התכונות של חניכי הישוב הישן. וזה הוא דבר המקיף לא רק את קלי-העולם, המואסים בתורה ובמצות, כ"א גם חלק גדול מההגונים, בני תורה ויראת שמים. התנועה החיה של הישוב החדש, חדות החיים ואומץ הלב, הרחבת הדעת, וגאות הלאם השורר בקרב הישוב החדש, לא יכולה לשאת את הגו הכפוף, את הפנים הצמוקות והעצובות המפיקות פחד ומורך לב, את העינים התנועות המראות יאוש ושנאת החיים, ההלבשה הזרה המזרחית, כשהיא מצטרפת עוד עם איזה דכדוך של עניות היא מטלת אימה של בוז, על האיש המורגל בחיים אירופאיים, אם מעט ואם הרבה. כל אלה לא יוכלו להיות מתקבלים בלא זעף בקרב הישוב החדש, וכאשר הטפוס היותר מצוי בין חניכי הישיבות של הישוב הישן הוא זה הצביון, ע"כ עצום הוא הניגוד במושבות נגד קבלת רבנים. וכאשר בינותי בדבר ראיתי, שאפילו אם נתגבר על כל הניגודים, ונכנסו רבנים בחזקת היד, לא יביאו כלל את התועלת הרצויה, כל זמן שהניגוד הפנימי, שיסודו הוא עמוק ברוח האדם, אי אפשר לו שיסור ממקומו. וכאשר לשנות את צביון החיים בקרב הישוב הישן, מבלי להזיק לכמה דברים יסודיים, הוא דבר שאי אפשר, כ"א בהדרגה גדולה ואריכות זמן גדול, - והענין עומד ודוחק. ע"כ החלטתי, שאי אפשר לנו לתקן את הדבר הגדול הזה, העומד ברום עולם היהדות של הישוב החדש, ושנוגע הרבה ג"כ להישוב הישן, ע"י השתלשלות הפעולות שהקיבוצים פועלים זה על זה, כ"א ע"י מה שניסד ישיבה פה במרכז הישוב החדש.

4. אורות עמ' פ"ה, אורות התחיה מ"ה

כשם שאי אפשר ליין בלא שמרים, כך אי אפשר לעולם בלא רשעים. וכשם שהשמרים מעמידים את היין ומשמרים אותו, כך הרצון הגס של הרשעים גורם קיום ועמדה לשפעת החיים כולם, של כל הבינונים והצדיקים, כשהשמרים מתמעטים והיין עומד בלא שמריו, הרי הוא עלול לקלקול וחמוץ. הגלות דלדלה את כח החיים של האומה ושמריו נתמעטו הרבה מאד, עד שיש סכנה לקיום החיים של האומה מחוסר תפיסת חיים מעובה, האחווה בבהמיות ובאדמה ושקיעתה החמרית. הקיום בגולה הוא קיום רסוק, וזה הקיום המדולדל, שהוא חדלון יותר מהויה, היה אפשר לו להמשך איזה משך זמן גם בחוסר שמרים כפי ההכרח. אבל לכל זמן, וכבר כשל הכח, והקיום העצמי תובע את תפקידו, ושיבת ישראל לארצו בשביל קיומו העצמי הוא מאורע מוכרח, וקיומו זה יוצר את שמריו: נושאי הרשעה והחוצפא של עקבתא דמשיחא אשר ירגז כל לב לזכרן. אלה הם הצדדים העכורים שהקיום הצלול והמשמח מתהווה על ידם, וסוף המהלך הוא: שקוע השמרים בתחתית החבית, הנמכת הכחות הרשעיות בתהום החיים, ואז מתבטל מהם כל תכנם המכאיב ומזעזע. אבל בהמשך יצירתם שהנם הולכים ביחד עם היין, חיי האומה ורוחה המתעורר, הם מעכירים אותו והלבבות רועשים למראה התסיסה, וינוח הלב וישקוט במכונו רק למראה העתיד, ההולך ועושה את מסלתו, במפלאות תמים דעים, "מי יתן טהור מטמא לא אחד".

5. אורות עמ' פ"ד, אורות התחיה מ"ג

הנפש של פושעי ישראל שבעקבתא דמשיחא, אותם שהם מתחברים באהבה אל עניני כלל ישראל, לארץ ישראל ולתחית האומה, היא יותר מתוקנת מהנפש של שלמי אמוני ישראל, שאין להם זה היתרון של ההרגשה העצמית לטובת הכלל ובנין האומה והארץ. אבל הרוח הוא מתוקן הרבה יותר אצל יראי ד' ושומרי תורה ומצות, אע"פ שההרגשה העצמית וההתעוררות של כח פעולה בעניני כלל ישראל אינן עדיין אמיצות אצלם, כמו מה שהן אצל אלה שרוח עושים אשר בתוכם מעכר את לבם, עד כדי להתקשר בדעות זרות ובמעשים המטמאים את הגוף ומונעים אור הרוח מלהתקן, וממילא סובלת גם הנפש מפגמיהם. התקון שיבא ע"י אורו של משיח, שיעזור לזה הרבה דבר ההתפשטות של תלמוד רזי תורה וגילוי אורות חכמת אלהים, בכל צורותיה הראויות להגלות, הוא, שיעשו ישראל אגודה אחת, ותתקן הנפש של היראים שומרי תורה ע"י שלמות הנפש שבפושעים הטובים, ביחש לעניני הכלל ותקות הגשמיות והרוחניות המושגות בהכרה והרגשה האנושית, והרוח של הפושעים האלה תתקן ע"י השפעתם של יראי ד' שומרי תורה וגדולי אמונה, וממילא יבא לאלה ולאלה אור גדול, והופעת תשובה שלמה תבא לעולם, ואז יהיו ישראל מוכנים לגאולה. והצדיקים העליונים, מארי דנשמתא, הם יהיו הצנורות המאחדים, שעל ידם יעבור שפע אור הנפש משמאל לימין ושפע אור הרוח מימין לשמאל, ותהיה השמחה גדולה מאד, "כהניך ילבשו צדק, וחסידיך ירננו", וזה יהיה בכח אורו של משיח, שהוא דוד בעצמו. ש"הקים עולה של תשובה", "בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך".

6. אורות עמ' קכ"א-קכ"ג; זרעונים, ג'**הנשמות של עולם התהו**

ההדרכה הרגילה של תום ויושר, בשמירת המדות הטובות וכל דת ודין, זהו ענין תהלוכות עולם התיקון. וכל ההתפרצות מזה, בין מצד קלות דעת והפקרות ובין מצד עלית דעת והתעוררות רוח עליון, הוא מענין עולם התהו; אלא שיש הפרש גדול בפרטים של עולם התהו עצמו ובנטייתו לשמאל או לימין. האידיאליסטים הגדולים רוצים בסדר יפה וטוב, מוצק ואדיר כזה, שאין בעולם לו דוגמא ויסוד, על כן הם מהרסים את הבנוי לפי מדת העולם. המעולים יודעים גם לבנות את העולם הנהרס, אבל הגרועים, שהנטיה האידיאלית היותר עליונה נגעה בהם רק נגיעה כל שהיא, הם רק מחבלים ומהרסים, והם הם המושרשים בעולם התהו בערכו הנשפל.

נשמות דתוהו גבוהות הן מנשמות דתיקון. גדולות הן מאד, מבקשות הן הרבה מן המציאות, מה שאין הכלים שלהן יכולים לסבול. מבקשות הן אור גדול מאד, כל מה שהוא מוגבל, מוקצב ונערך, אינן יכולות לשאתו. הן ירדו ממעלתן מראשית הנטיה של ההויה להולד, התרוממו כשלהבת ונדעכו. שאיפתן הבלתי סופית לא תכלה, הן מתלבשות בכלים שונים, שואפות הרבה יותר ויותר מהמדה, שואפות ונופלות. רואות שהן כלואות בחקים, בתנאים מוגבלים שאינם נותנים להתרחב לאין קץ, למרומים אין די, והנן נופלות בתוהו, ביאוש, בחרון, ומתוך קצף - ברשע, בזדון, בשפלות, בכיעור, בתיעוב, בהירוס, בכל רע. התסיסה החיה שלהן איננה שוקטת, - מתגלות הן בעזי-פנים שבדור. הרשעים בעלי הפרינציפים, הפושעים להכעיס ולא לתאבון, נשמתם גבוהה מאד, - מאורות דתוהו. בחרו בהרס והנם מהרסים, העולם מתטשטש על ידם והם עמו. אבל תמצית האומץ שיש ברצונם היא הנקודה של קודש. שכשהיא נספגת

7. אורות עמ', אורות התחיה מ"ד

מקובלים אנו שמרידה רוחנית תהיה בארץ ישראל ובישראל, בפרק שהתחלת תחית האומה תתעורר לבא. השלוח הגשמית שתבא לחלק מהאומה, אשר ידמו שכבר באו למטרתם כולה, תקטין את הנשמה, ויבאו ימים אשר תאמר אין בהם חפץ. השאיפה לאידיאלים נשאים וקדושים תחדל, וממילא ירד הרוח וישקע, עד אשר יבא סער ויהפך מהפכה, ויראה אז בעליל כי חוסן ישראל הוא בקודש עולמים, באור ד' ובתורתו, בחשק האורה הרוחנית, שהיא הגבורה הגמורה המנצחת את כל העולמים וכל כחותיהם. הצורך למרידה זו, היא הנטיה לצד החמירות, שמוכרחת להוליד בכללות האומה בצורה תקיפה אחר אשר עברו פרקי שנים רבות, שנאפסו לגמרי מכלל האומה הצורך והאפשרות להתעסקות חמרית, וזאת הנטיה כשתולד תדרך בזעם ותחולל סופות, והם הם חבלי משיח אשר יבסמו את העולם כולו ע"י מכאוביהם.

אל הנשמות, המשוערות במהלכן, היא נותנת להן את עז החיים. ביותר הן מתגלות באיזה אחרית ימים, בתקופה שלפני הרת עולם, שקודם להויה יצירת חדשה ונפלאה, בתחום שעל התרחבות הגבולים, בטרם לדת חק שממעל לחקים. בעתותי גאולה מתגברת חוצפה. וסער מתחולל הולך וזועף, פרצים אחר פרצים יפרצו, חוצפה מחוצפה תגדל, מאין קורת רוח בכל האוצר הטוב של האור המוגבל והמצומצם מפני שאיננו ממלא את כל המשאלות כולם, מפני שאיננו מסלק את כל המסכות מעל כל פני הלוט, שאיננו מגלה את כל הרזים ואיננו משביע את כל המאויים. בועטות הן בכל, בחלק הטוב, בגרעיני האשר המוביל אל המנוחה ושלות העולמים, המוביל אל עדני עד, אל רוממות נצחי נצחים. בועטות וזועפות, משברות ומכלות, יורדות לרעות בשדי זרים, משפיקות בילדי נכר, מחללות גאון כל צבי ואין נחת. מראות הן הנשמות הלוהטות האלה את כחן, ששום סיג והגבלה לא יוכל לעצור בעדן, והחלשים שבעולם הבנוי, בעלי השיעור והנימוס, מתבהלים משאתם. "מי יגור לנו אש אוכלה, מי יגור לנו מוקדי עולם!". אבל באמת לא היה פחד, רק חטאים בעלי נפשות חלושות וחנפים הם פוחדים ורעדה אחזתם. אבל גבורי כח יודעים, שגלוי כח זה הוא אחד מהחזיונות הבאים לצורך שכלולו של עולם, לצורך אמוץ כחותיה של האומה, האדם והעולם. אלא שבתחלה מתגלה הכח בצורת התהו, ולבסוף ילקח מידי רשעים וינתן בידי צדיקים, גבורים כאריות, שיגלו את אמתת התקון והבנין, בעז רוח של שכל צלול ואמיץ ובאמץ נפש של הרגשה והתגלות מעשית קבועה וברורה. הסופות הללו יחוללו גשמי נדבה. ערפלי חשך אלו יהיו מכשירי אורים גדולים. "ומאופל ומחושך עיני עורים תראינה".

ואלו דברי אלהים חיים. ועל כן שלום הוא שמו של הקב"ה, שהוא בעל הכחות כולם, הכל יוכל וכוללם יחד, יהי שמו הגדול מבורך מן העולם עד העולם.

2. עין אי"ה שבת ב', ה', י"ד

כל מי שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו.

כשנמצא איזה כח אישי מיוחד שהוא מכוון לעומת איזה ענין, ששם יוציא אותו מן הכח אל הפועל, להביא תועלת או לסלק איזה חסרון, תציין לנו ההשקפה הבהירה את החזיונות הנראים כנפרדים במערכה אחת, עד שיש זיקוק רשום וערוך מאז, מראש מקדם, מצור העולמים ב"ה, להחזיון שבו נראה אותו הצורך להשלים או להציל עם אותו הכח שהעז בידו לעשות ככה. וכאשר כל כח נועד לתכלית מיוחדת, כשאנו מוציא אל הפועל את תכליתו הוא נהפך לרועץ, ומחולל בודאי דברים מזיקים ומפסידים. כן אותו הכח הנועד להשלים את החסרון המיוחד בחיי המשפחה, העדה, והכלל, אם לא יוציאהו בעליו אל הפועל לתעודתו המיוחדת, הנה ילך הכח לפי גדלו בלא תעודתו, ובודאי יפעל להפסיד תחת שהיה יכול לפעול להועיל. התחברות הכחות, אפילו אותן שהם נראים כחיבור של ניגוד, אינם כ"א ניגוד מקרי, אבל ע"פ התכלית הכולל הנם עולים למגמה טובה כללית. ומ"מ יש הפרש גדול בין צדק לרשע, הרשע תעודתו שיתעורר להיות פועל, מניע את תנועתו, אבל הצדק יקום עליו וימנעהו מהפיק זממו, "אל תתן ד' מאויי רשע זממו אל תפק ירמו סלה". אז, כשהצדק מבצר את כח הנטיה להרע, החיים נשלמים. הפניה לפריצה, להריסה, משגבת עצם

שלום בניך, אל תקרי בניך, אלא בוניך, כי הבנין יבנה מחלקים שונים, והאמת של אור העולם תבנה מצדדים שונים ומשיטות שונות, שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מדרכי עבודה והדרכה וחנוך שונים, שכ"א תופס מקומו וערכו. ואין לאבד כל כשרון ושלמות כ"א להרחיבו ולמצא לו מקום, ואם תראה סתירה ממושג למושג, בזה תבנה החכמה ביתה, וצריך לעיין בדברים איך למצא את החוק הפנימי שבמושגים, שבזה יתשרו הדברים ולא יהיו סותרים זא"ז, ורובי הדעות שבא ע"י השתנות הנפשות והחנוכים דוקא הוא המעשיר את החכמה והגורם הרחבתה, שלסוף יובנו כל הדברים כראוי ויוכר שאי אפשר היה לבנין השלום שיבנה כ"א ע"י כל אותן ההשפעות הנראות כמנצחות זא"ז. יהי שלום בחילך. החיל, מקום החיל או הכחות העובדים, הם מתברכים בברכת שלום. ומהו שלום, לא שיהיו כולם כח שוה, כי דוקא ע"י רבוי הכחות והתנגדותם תמצא פעולת החיים, אלא שערך ההבדל וההתנגדות נערך בערך מתאים, שכולם מובילים למטרה אחת, על כן נמצא שלווה בארמונותיך, במקום הדרוש שקט ושלווה, במרכז התכלית. למען אחי ורעי, שלכולם יהי מקום לעבודה, עבודת שכל ועבודת נטיה ורגש, אדברה נא שלום בך, המצב של ההתאחדות הבא מקיבוץ כחות ודעות נפזרות, למען בית ד' אלהינו, התכלית הנרצית, הנקודה שכולם עובדים בעבורה, אבקשה טוב לך, הטוב הנאסף מתוך כלי השלום, שהוא מחזיק הברכה, ד' עוז לעמו יתן, יתן להם חיים מלאים ענין, שהוא העז, וכשהחיים מלאים ענין מלאים הם צדדים רבים, ונבנים מהרכבות של כחות רבים, על כן זאת היא ברכת השלום האמתית הבאה מהעז. ד' יברך את עמו בשלום. וברכת השלום, הבאה עם העז, היא השלום של התאחדות כל ההפכים אבל צריך שימצאו הפכים, כדי שיהי' מי שיעבוד ומה שיתאחד, ואז הברכה ניכרת, ע"י הכח של אלו

1. עולת ראי"ה אי עמי ש"ל-שלי"א

אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא תלמידי-חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וכל בניך למודי ד' ורב שלום בניך, אל תקרי בניך אלא בוניך. (ברכות ס"ד.).

יש טועים שחושבים, שהשלום העולמי לא יבנה כי-אם ע"י צביון אחד בדיעות ותכונות, וא"כ כשרואים ת"ח חוקרים בחכמה ודעת תורה, וע"י המחקר מתרבים הצדדים והשיטות, חושבים שבזה הם גורמים למחלוקת והפך השלום. ובאמת אינו כן, כי השלום האמתי אי אפשר שיבוא לעולם כי-אם דוקא ע"י הערך של רבוי השלום. הרבוי של השלום הוא, שיתראו כל הצדדים וכל השיטות, ויתבררו איך כולם יש להם מקום, כל אחד לפי ערכו, מקומו וענינו. ואדרבא גם הענינים הנראים כמיותרים או כסותרים, יראו כשמתגלה אמתת החכמה לכל צדדיה, שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדעות הנראות שונות, וכל המקצעות החלוקים, דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק, ודעת ד' יראתו ואהבתו, ואור תורת אמת. על-כן תלמידי חכמים מרבים שלום, כי במה שהם מרחיבים ומבארים ומילדים דברי חכמה חדשים, בפנים מפנים שונים, שיש בהם רבוי וחילוק ענינים, בזה הם מרבים שלום, שנאמר וכל בניך למודי ד'. כי כולם יכירו שכולם גם ההפכים בדרכיהם ושיטותיהם כפי הנראה, המה כולם למודי ד', ובכל אחת מהנה יש צד שתתגלה על ידו ידיעת ד' ואור אמתו. ורב שלום בניך, לא אמר גדול שלום בניך, שהיה מורה על ציור גוף אחד גדול, שאז היו הדברים מתאימים לאותו הרעיון המדומה, שהשלום הוא צריך דוקא לדברים אחדים ושיווי רעיונות, שזה באמת מגרע כח החכמה והרחבת הדעת, כי אור הדעת צריך לצאת לכל צדדי, לכל הפנים של אורה שיש בו, אבל הרבוי הוא רב

תכונת החיים, וההגבלה של הצדק מסמנת אותה במקומה הנחמד, ובין שניהם יוצאת צורת החיים מלאה הוד והדר קדושה ותפארת. ע"כ כל מי שיש בידו עז הצדק, צריך הוא לראות את עצמו משותף עם אותו כח החיים הנצרך להדרכתו, וכשאינו ממלא את תפקידו הרי הוא מאבד את החלק המכוון לעומת פעולתו, ובעל כרחו, שלא בטובתו, מוכרחים לצאת ממניעת השפעתו, השפעות הפוכות מהתכלית הטוב שהיה יוצא אם היה משתמש בכחו להיטיב. החסרון מהשביתה והבטלה, הוא מכוון לעומת גדולת הכח והקפתו, כי אין לנו כל כח בעולם שלא ישים איזה מועקה ולא יסבב איזה חסרון במציאותו, כי כל יצור צריך הוא פרנסה, בין רוחנית בין חומרית, והוא ע"כ מוחק במציאותו איזה ציורים אחרים שהיו מאירים מבלעדיו. ע"כ אם איננו עושה את תפקידו, איננו רק שב וא"ת כ"א פועל בידים להזיק ולחבל. ההשפעה בכלל יכולה להיות או טבעית, מיוסדת על קישורים טבעיים, שהאיש הנלבב בעל החפץ הטוב יכול להשתמש בהם לטובה ולברכה. השפעה הרגשית, שהרגש המוסכם יפעל לטובה ע"י צירוף הריעות וההרגל, מחזקיו. עולה על כולם הכח של ההשפעה השכלית. מי שמחונן בכח השפעה טבעית, יוכל לפעול ע"י קישור חיי המשפחה הטבעית שלו, עד כדי למחות באנשי ביתו, וכשאינו מוציא את יכולתו אל הפועל, חוזר הוא לרועץ, והוא נתפס עליהם בעצם, כי לולא מציאותו להגביל את התכונה הצריכה הגבלה של סביבתו הטבעית, לא היה בא אותו המצב של הנטיה להתפרץ ולסלף את החיים, כי הסילוף הוא חומר הגון לצורך הישרתו. מי שנעלה מזה, שלא רק מה שהוא מוטבע באין שכל, יפעל עליו, כ"א גם הרגש הלבני יתעורר בקרבו, וישים דברים בפיו ועז בלבבו, הוא יוכל כבר

לפעול על אנשי עירו. וכשלא מיחה, יוצאים כל הרגשות אל הפועל באשמתו שלא כמתכונתם, ונדמים כרוח פרא העוקר ומחבל, במקום שהיה יכול לפעול כמה דברים טובים, כשמכניס לו כלי קיבול הגונים, גורנות לזרות וריחים להסיע. מורם מכל זה הוא מי שמחונן כבר בכח שכלי גדול, עד כדי העז של הנהגת הכלל, הוא יכול למחות בכל העולם כולו. כדי להוציא מכלל האנושיות נפש גדולה אחת, צריכה הסביבה להיות מחומשת בכמה כחות, גדולים וקטנים, טובים וגם רעים, ואותם הכחות הרעים, או הטובים וטובם איננו גמור עדיין ומושלם, הם מבקשים את תפקידם מהמוכן לזה מהכח הרודה הכללי מאת אדון כל הבריות ב"ה, וכשלא מיחה נתפס על כל העולם כולו, כי הוייתו נוטלת מקום בכל המאורעות המקולקלות, תחת היותו מוכן לרומם ולשגבם ולהעלותם למדה של מאורעות נכבדות משכילות ומטיבות.

3. רמב"ם ה' דעות ו'

(א) דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו נוהג נוהג כמנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ואומר אשרי האיש וגו' וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי ישב לבדו יחידי כענין שנאמר ישב בדד וידום

ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע יצא למערות ולחוחים ולמדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתני במדבר מלון אורחים:

(ב) מצות עשה להדבק בחכמים ותלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם כענין שנאמר ובו תדבק וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה אלא כך אמרו חכמים בפירוש מצוה זו הדבק בחכמים ותלמידיהם לפיכך צריך אדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם וישא בתו לתלמיד חכם ולאכול ולשתות עם תלמידי חכמים ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם ולהתחבר להן בכל מיני חבור שנאמר ולדבקה בו וכן צוו חכמים ואמרו והוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם:

(ג) מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחיו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא:

(ד) אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצות עשה אחת מפני שהוא בכלל ריעים ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה ואהבתם את הגר צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך הקב"ה עצמו אוהב גרים שנאמר ואוהב גר:

(ה) כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך ואין לוקין על לאו זה לפי שאין בו מעשה ולא הזהירה תורה אלא על שנאה שבלב אבל המכה את חבירו והמחרפו אע"פ שאינו רשאי אינו עובר משום לא תשנא:

(ו) כשיחטא איש לאיש לא ישטמו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה

עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים:

(ז) הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו בין בדברים שבינו לבין המקום צריך להוכיחו בינו לבין עצמו וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהה החוטא ויאמר לו איני שומע וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם:

(ח) המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו עון גדול הוא כך אמרו חכמים המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל:

(ט) מי שחטא עליו חבירו ולא רצה להוכיחו ולא לדבר לו כלום מפני שהיה החוטא הדיוט ביותר או שהיתה דעתו משובשת

ומחל לו בלבו ולא שטמו ולא הוכיחו הרי זו מדת חסידות לא הקפידה תורה אלא על המשטמה:

(י) חייב אדם להזהר ביתומים ואלמנות מפני שנפשן שפלה למאד ורוחם נמוכה אע"פ שהן בעלי ממון אפילו אלמנותו של מלך ויתומיו מוזהרים אנו עליהן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון והיאך נוהגין עמהן לא ידבר אליהם אלא רכות ולא ינהוג בהן אלא מנהג כבוד ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים קשים ויחוס על ממונם יותר מממון עצמו כל המקניטן או מכעיסן או הכאיב להן או רדה בהן או אבד ממון הרי זה עובר בלא תעשה וכל שכן המכה אותם או המקללן ולא זו אע"פ שאין לוקין עליו הרי עונשו מפורש בתורה וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב ברית כרת להן מי שאמר והיה העולם שכל זמן שהם צועקים מחמס הם נענים שנאמר כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו במה דברים אמורים בזמן שעניה אותן לצורך עצמו אבל עינה אותם הרב כדי ללמדן תורה או אומנות או להוליכן בדרך ישרה הרי זה מותר ואע"פ כן לא ינהוג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להם הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים וכבוד שנאמר כי ה' יריב ריבם אחד יתום מאב אחד יתום מאם ועד אימתי נקראים יתומים לענין זה עד שלא יהיו צריכין לאדם גדול להסמך עליו ולאמנן ולהטפל בהן אלא יהיה עושה כל צרכי עצמו לעצמו כשאר כל הגדולים:

4. אדר היקר עמ' קי"א; מאמר הדור

בדורות האחרונים התחילו הענקים להתמעט והכלל הולך ומתעלה. בעמנו נתמעטו הבורים, ולעומתם נתמעטו, והוקטנו הגאונים והצדיקים. בתקופה הנמהרה של עכשיו הדבר בולט למאד. וזאת העליה של הכלל ההמוני הסבה ג"כ ירידה, שהדור שהוא מוצא את כל מה שהוא שומע ורואה מהורים ומורים קטן מערכו, אז מוסרם אינו

לוקח את לבבו ואינו משביר את צמאוננו. גם אינו מטיל עליו שום אימה ופחד, שכבר התעלה בתכונתו מלהיות מעמיד אופי לחייו מפני בריחה מפחד איזה שהיה, בין מוחשי בין ציורי, בין חומרי בין רוחני. הצרות והתלאות הנוראות עשוהו לנוקשה ועז, עד שכל בלחות ופחדים לא יזעזעוהו. הוא מוכשר רק להתרומם, ללכת באורח חיים ההולכת למעלה למשכיל, אבל לא יוכל גם אם ירצה להיות כפוף ושחות, נושא עול ונטל, אשר לא יוכל למצא בתוכו רושם של אור חיים, לדעה ורגש; הוא לא יוכל לשוב מיראה, אבל מאד מוכשר הוא לשוב מאהבה שיראת הרוממות תתחבר עמה. בפועל עוד לא הוציא שום דבר למעשהו דורנו הנרעש. אבל בכח יש לו רב, דור כזה הוציא להורג, בעז נפש בשביל מטרות שהן נשגבות לפי דעו, וחלק רשום ממנו רק מצד רגש הישר, הצדק והמדע שבקברו, לא יוכל להיות שפל, אפילו אם המטרות הן לגמרי מוטעות, אבל רוחו הוא נשגב, גדול ואדיר.

ודור בעל רוח גדול חפץ ומוכרח לחפץ, בכל מקום שהוא פונה, לשמע דברים גדולים. ועיקר הגדולה של הדברים, הוא שיהיו מסוימים ומבוררים, עם גדלם רחבם והקיפם.

5. אדר היקר עמ' קט"ז; מאמר הדור

ולב האבות יתחיל להכיר את כל אוצר הטוב והסגולה הגנוזה שבבנים, בעומק נפשם הערה והחיה, והבנים יכירו את הקדושה והטהרה, ההוד והתפארת המלאים בלב האבות, שלקחו להם כל אלה בנחלה מדור דורים, ע"י שמירת קדושתה של תורה ומצותיה וע"י הדבקות הפנימית בשם ד' אלקי ישראל, שוכן בציון ובחור בירושלם. וכל אחד מחבירו יקח את כל הטוב, את כל הנאה והכשר, אחרי הזרחת אור החכמה, הגבורה, העז והענוה משני הצדדים, שכל אלה יביאו להכרה נאמנה, שרק ע"י ההתאחדות הרוחנית של ישראל הצעיר עם ישראל הזקן תבא ישועה ותצמח גאולה.

1. ספר בראשית פרק יג

(יד) וַיְהִי־הָאָמֶר אֲלֵ אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרָד לַיִל מֵעַמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵתָּה נָשָׁם צִפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה: (טו) כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֵתָּה רָאָה לְךָ אֶתְנַנְנָה וּלְזֶרְעֶךָ עַד עוֹלָם: (טז) וְשָׂמֵתִי אֵת זֶרְעֶךָ כְּעַפְרֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוֹכֵל אִישׁ לְמִנּוֹת אֵת עַפְרֵי הָאָרֶץ גַּם זֶרְעֶךָ יִמָּנֶה: (יז) קוֹם הֲתִהְיֶה בְּאָרֶץ לְאֶרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֶתְנַנְנָה:

2. כלי יקר על בראשית פרק יג פסוק יז

והקרוב אלי לומר בכל זה, שהקנה הקב"ה אל אברהם את הארץ לקנות שמה שני מיני תועלת, האחד, רוחני והוא נקנה בראיה לבד. ואחד, גופני והוא נקנה מכי דיש אמצרי. הרוחני הוא, כי שם מקום מקדש של מטה מכון כנגד בהמ"ק של מעלה, ושם פעל ה' מכון לשבתו יתברך, ושם חביון עוזו יתברך, וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה ומלך עליון ביופיו ית' תחזינה עיניו ובראיה לחוד סגי לאדם לקנות השלימות ההוא במקום אשר קרא לו אברהם (בראשית כב יד) ה' יראה, וקרי בה יראה היו"ד בחיריק ויראה היו"ד בצירי", כי כדרך שבא לראות כך בא ליראות, כי מיד בבואו שמה כשם שהשכינה רואה אותו כך הוא רואה פני השכינה ומיד נעשה מושפע ומואצל ודבק בזיו שכינתו יתברך מעין עוה"ב, כי גם שם הצדיקים יושבים ונהנים מזיו שכינתו יתברך. ולא בכל מקום בארץ האדם זוכה לשלימות זה כי אם במקום הנקרא ה' יראה והוא הר המוריה ובית אל, כי למעלה כתיב (ג-ד) עד בית אל, אל מקום המזבח וגו' ולקמן פר' ויצא

(כח יז) פי' רש"י שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל ופירשו המפרשים שמאותו זמן והלאה נתחברו שני המקומות מקום בית המקדש ובית אל והיו למקום אחד. על כן נאמר כאן לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם. הורה באצבע ששלימות זה הרוחני הנקנה לו בראיה לחוד לא נקנה לו כ"א מן המקום אשר הוא עומד בו והיינו בית אל. כי כך משמע פשט המקראות וילך למסעיו מנגד עד בית אל וגו' וז"ש אל הארץ אשר אראך שאני מראה אותך שמה ובסבה זו מלך ביפיו תחזינה עיניך:

ותועלת רוחני זה לא יסיר מזרעו עד עולם, כי אף בזמן שב"ה שלמטה אינו בבנינו מ"מ הבה"מ שלמעלה המכוון נגדו נצחי לא יסור לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש, ומטעם זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה וגו'. וכנגד תועלת רוחני זה אמר הקב"ה שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם ר"ל מן המקום הקדוש אשר אתה עומד בו כי בו תקנה השלימות הרוחנית ותזכה לראות פני השכינה, ועל אותו שלימות אמר לך אתננה ולזרעך עד עולם כי שלימות רוחני זה לא ימוש לעולם. ואח"כ אמר כנגד השלימות הגשמי הנקנה לו בארץ והיינו סתם נחלת שדה וכרם, וסתם קרקע אינה נקנית כי אם בחזקה גמורה מכי דיש אמצרי, אמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ולא הזכיר לזרעו עד עולם כי הארץ נתנה לישראל על תנאי אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו:

3. משך חכמה על בראשית פרק יג פסוק טו

והנה הזכות שהיה להכנעני כו' היה רק קנין פירות וכמו שפרש"י ריש בראשית והגוף רוחנית הארץ הקדושה לא היה בזה קנין לשום אדם.

4. ממעיני הישועה עם רליה-רליו; ארץ ישראל שבחזון והנגלית לעין

ההסתכלות הרזית יודעת היטב כי כל מה שנגלה לעין אינו אלא הקצה האחרון שבמעלה, ואילו מה שלא נגלה לעין-בשר הוא הרבה יותר מזה לאין שיעור וגבול, והוא כפל כפלים לתושיה וברכה. ומאחר שכל מה שלא נתבשם בעולם הזה, נשאר בצביון קדשו כמו שהוא במרומים, - לכן כל אלו אשר קרבת אלקים יחפצון וזכו להביט על כל דבר ודבר בהסתכלות רזית, ראויים המה שתצלח עליהם רוח השיר מלמעלה, שהיא כלה אמת, קדש קדשים לה', ומתוך זה מתעלה גם החלק שנתגשם בעולם העשיה ונראה לעין בשר, ואף הוא נחלץ מחומריותו וגשמיותו, והיה גם הוא קדש לה'. בחינה זאת מתגלמת בעיקר ביחס לארץ ישראל, ארץ הנבואה, כל מי שרוח הסוד אופפת אותו ומרחפת עליו, חש ומרגיש בנשגבות ערכה של ארץ ישראל, וכי הגויל - שהוא החלק הנסתר שבה - המקיף את האותיות - גדול הרבה לאין שעור וערך מן האותיות עצמן.

וכאשר מתעוררים בלהט קדש לדעת ולהשיג את החלק הנעלם שמקופל בגויל וגומרים עליו את ההלל, הרי אז גם הגלויים המתגלים באותיות מתנערים מעפרם וקמים ונצבים להיות מנצחים בהוד קדושתם ותפארתם, ומלאה הארץ דעה את ה' להשרות רוח נבואה על כל העם היושב בה, וכל עין מזדככת ומתעלה, וגם מה שנעלם מעיני בשר אף הוא נראה עין בעין, "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון".

הפרצים השונים שבאומה הישראלית המפרידים בין בחינת ארץ ישראל הנראית בחזון לבין בחינת ארץ ישראל הנראית לעין, הם הגורמים לכל האסונות הרוחניים שנתגלעו בעקבתא דמשיחא.

הרזים ואת השפעתם הגדולה על רוח האומה, כי זהו אסון שאנו חייבים ללחום אתו, בעצה ובתבונה, בקדושה ובגבורה.

של רוח הקדושה העליונה, הממלאת חיים ונעם עליון את לבב קדושי הרעיון ועמוקי המחשבה הישראלית. המחשבה על דבר ארץ ישראל, שהיא רק ערך חיצוני כדי העמדת אגודת האומה, אפילו כשהיא באה כדי לבצר על ידה את הרעיון היהודי בגולה, כדי לשמור את צביונו ולאמץ את האמונה והיראה והחזוק של המצות המעשיות בצורה הגונה, אין לה הפרי הראוי לקיום, כי היסוד הזה הוא רעוע בערך איתן הקודש של ארץ ישראל. האמוץ האמתי של רעיון היהדות בגולה בא יבא רק מצד עמק שקועו בארץ ישראל, ומתקות ארץ ישראל יקבל תמיד את כל תכונותיו העצמיות. צפית ישועה היא כח המעמיד של היהדות הגלותית, והיהדות של ארץ ישראל היא הישועה עצמה.

6. אורות עמ' טי-י; אורות ארץ ישראל, א'

על ידי התרחקות מהכרת הרזים באה ההכרה של קדושת ארץ ישראל בצורה מטושטשת. על ידי ההתנכרות אל סוד ד' נעשות הסגולות העליונות של עמק החיים האלהיים לדברים טפלים שאינם נכנסים בעמק הנשמה, וממילא יחסר הכח היותר אדיר בנשמת האומה והיחיד, והגלות מוצאת היא חן מצד עצמותה; כי למשיג רק את השטח הגלוי לא יחסר שום דבר יסודי בחסרון הארץ והממלכה וכל תכני האומה בבניה. יסוד צפית הישועה הוא אצלו כמו ענף צדדי שאיננו יכול להתקשר עם עומק הכרת היהדות, וזה בעצמו הוא הדבר המעיד על חסרון ההבנה שיש בשיטה מעטת הלשד כזאת. לא שוללים אנחנו כל מין ציור והבנה המיוסד על ישרות ורגשי דעה ויראת שמים באיזו צורה שהיא, רק את אותו הצד ששיטה כזאת תחפוץ לשלול את

אלה מתימרים בחזיונם על דבר הרוחניות המפליאה של הארץ ומבטלים כלאחר יד את כל מה שנראה לעין, באמרם שאין שום יתרון והעדפה במה שנראה לעין באר"י על כל שאר הארצות שבעולם, ואלה מתימרים בשירתם על כל מה שנראה לעין ושוללים את כל החזיונות הנעלמים, ושניהם כאחד אינם אלא מכזבים וטח עיניהם מראות, הללו לא ידעו מחזיון הרוח והללו לא ידעו מראית העין, והם המעכבים את הטובה מלבוא לעולם, ולמרות מה שהם יושבים בארץ - ספוגי הגלות והחשך המה ובל יראו אור, כי אין רוח בלא גוף ואין גוף בלא רוח, ודוקא שניהם כאחד בונים את בית ישראל "קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, פצחו רננו יחדיו חרבות ירושלים כי נחם ה' עמו גאל ירושלים חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, סורו סורו צאו משם טמא אל תגעו צאו מתוכה הברו נושאי כלי ה'". (ישעיה נ"ב, ח' י"א).

5. אורות עמ' ט; אורות ארץ ישראל, א'

ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החמרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמותית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה. ומתוך כך אי אפשר לעמוד על התוכן של סגולת קדושת ארץ ישראל, ולהוציא לפועל את עומק חבתה, בשום השכלה רציונלית אנושית כי אם בדוח ד' אשר על האומה בכללה, בהטבעה הטבעית הרוחנית אשר בנשמת ישראל, שהיא ששולחת את קויה בצבעים טבעיים בכל הארצות של ההרגשה הבריאה, ומזרחת היא את זריחתה העליונה על פי אותה המדה

משנה מדרש וגמרא

נאמר **במסכת תענית** [דף י' ע"א] - "ת"ר - ארץ ישראל נבראת תחילה וכל העולם כולו נברא לבסוף - שנאמר - "עד לא עשה ארץ וחוצות".

במסכת יומא [דף נ"ד ע"ב] מבוררים הדברים יותר - "אבן השתיה - תנא - שממנה הושתת העולם" - כלומר כל העולם כולו נברא מארץ ישראל והתחלת הבריאה בארץ ישראל עצמה היתה ממקום קודש הקודשים בבית המקדש - מקום אבן השתיה.

מהו פשר הדבר - מדוע יש צורך לברוא את כל העולם כולו דוקא מארץ ישראל ודוקא ממקום אבן השתיה - מקום קודש הקודשים בביהמ"ק?

נאמר **במשנה במסכת כלים** [פרק א' משנה ו] - "ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות", ובמשנה במסכת מקואות [פרק ח' משנה א'] - "ארץ ישראל טהורה..." ובמדרש תנחומא [פרשת בהר א'] - "חביבה עלי ארץ ישראל שקידשתי אותה מכל הארצות שבעולם". ובפרקי דר' אליעזר [פרק י"ב] (שהובא לעיל) - הקב"ה ברא את אדם הראשון ממקום טהור וקדוש ומבאר הרד"ל [שם] (כמובא לעיל) - מקום טהור - נקרא כל ארץ ישראל, ומקום קדוש - הוא מקום ביהמ"ק.

הרי מבואר, שארץ ישראל שונה מכל הארצות, ארץ ישראל קדושה יותר, יש בה סגולה רוחנית גבוהה יותר, ואף בארץ ישראל עצמה אין כל המקומות שוים בקדושתם, והמקום הטהור והרוחני ביותר הוא מקום בית המקדש.

א"כ, היות וכל מטרת העולם הוא ההתרוממות הרוחנית והדבקות בהקב"ה, ברור הדבר שהעולם צריך להיברא מהמקום אשר יש בו את הסגולה, היכולת, הפוטנציאל הרוחני ביותר, על מנת שמתוך כך יוכל העולם להתקשר ולהתחבר ולהידבק בעניינים הרוחניים העליונים, משום כך נברא העולם כולו מהמקום שיש בו את התכונה והסגולה הרוחנית ביותר בעולם - ארץ ישראל ואבן השתיה - מקום קודש הקודשים בבית המקדש.

ומכאן ברורים דברי חז"ל **במדרש תורת כהנים** [פרשת קדושים] - "'וכי תבואו אל הארץ" - הארץ המיוחדת".

וכן דברי חז"ל **בבמדבר רבה** [פרשת כ"ג אות ז']: "ואין לך חביבה מכולם יותר מברכת על הארץ ועל המזון, שכך אמרו חכמים - כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון על הארץ ועל המזון ארץ חמדה ברית ותורה וחיים לא יצא ידי חובתו, אמר הקב"ה, חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל" - הרי שאין דבר חביב בעולם לקב"ה יותר מארץ ישראל.

ואכן, עקרון זה, שארץ ישראל סגולה פנימית רוחנית לה, שורש אלקי עליון בה, מובע בדברי חז"ל בהקשרים שונים ומגוונים: נאמר במכילתא דר' ישמעאל [פרשת יתרו מסכתא דעמלק פרשה א']: "'ויחד יתרו על כל הטובה" - ר' אליעזר אומר - בטובת ארץ ישראל הכתוב מדבר. אמרו לו - עתיד המקום ליתן לנו שש מידות טובות - ארץ ישראל, ועולם הבא, ומלכות בן דוד, ועולם חדש, וכהונה ולוייה".

וכן מובא **במכילתא דר' ישמעאל** [פרשת בשלח מסכתא דשירה פרק ט'] - "ארבעה נקראו קנין - ישראל, שמים וארץ, בית המקדש והתורה. יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ

שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שנקרא קנין בזכותה של תורה שנקראת קנין".

ועוד **במכילתא דר' ישמעאל** [פרשת בשלח מסכתא דשירה פרק י'] - "ארבעה נקראו נחלה - ביהמ"ש, ארץ ישראל, התורה, וישראל. אמר הקב"ה - יבואו ישראל שנקראו נחלה לארץ ישראל שנקראת נחלה ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בזכות התורה שנקראת נחלה".

ובמסכת ברכות [דף ה' ע"א] - "תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר - שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורים - תורה, ארץ ישראל, ועוה"ב".

הרי, שארץ ישראל, בזכות הסגולה הפנימית הרוחנית שבה נקראת - מידה טובה, קנין ה', נחלת ה' וישראל ומתנה טובה.

א"כ, זהו הרעיון המובע בדברי חז"ל בבראשית רבה [פרשה ל"ט אות ח'] - "מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטיות של חו"ל".

ראשונים ואחרונים

הנה כתב **הרמב"ן** בפירושו לתורה [ספר ויקרא פרק י"ח פסוק כ"ה] - "ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה" - "החמיר הכתוב בעריות, בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ, אבל סוד הדבר בכתוב - שאמר (דברים לב ח ט) "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגו'". והענין - כי השם הנכבד ברא הכל, ושם כח

כשנברא ומשם נברא אמרו חכמים אדם ממקום כפרתו נברא".

וביתר הרחבה וסיכום הדברים, מבאר ה"חזו"ר [מאמר שני אות י"ד] את הדברים שנאמרו עד כה: "בארץ הזאת נוצר אדם הראשון ובה מת. על הארץ הזאת נפלה המחלוקת והקנאה בראשונה בין הבל ובין קין כאשר בקשו לדעת מי משניהם ירצה לבוא במקום אדם כסגולתו וגרעינו ובזה יהיה הוא היורש את הארץ והוא המדובק בענין האלוהי ואחיו לא יהיה כי אם הקליפה. ואז קרה מה שקרה הבל נהרג ונשארה המלכות עקרה כמה שנאמר - "ויצא קין מלפני ה'" - זאת אומרת מן הארץ ההיא שכן אמר קין - "הן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר" ... ומשנולד שת ... ונעשה הוא ראוי להיקרא "בן אלהים" - שם שנקרא בו אדם וראוי לנחל את הארץ ההיא שהיא רק מדרגה אחת למטה מגן עדן. בארץ ההיא בנו האבות מזבחות ובה קראו בשם ה' ... ועקדת יצחק אף היא היתה בארץ הזאת על הר שעמד אז בשממתו הוא הר המוריה רק לאחר זמן בימי דוד ... נודע הסוד האלוהי כי זה הוא המקום המיוחד בו תשרה השכינה כדבר שנאמר - "ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי יראה אשר יאמר היום בהר יי יראה", ובספר דברי הימים צוין במפורש כי בית המקדש נבנה בהר המוריה. ועל הארץ ההיא נפלה הקנאה בין יצחק ובין ישמעאל ... בארץ ההיא היו בלא ספק המקומות שנמצאו ראויים להקרא שערי השמים - הלא תראה כי יעקב לא יחס את המראות אשר ראה לא לזך נפשו ולא לאמונתו החזקה וליראת אלהים אשר בלבו כי אם למקום בו נראו כמו שאמר הכתוב - "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה" ועל המקום הזה נאמר עוד לפני כן - "ויפגע במקום", זאת אומרת במקום המיוחד. וכן אתה רואה כי בחיר אנשי הסגלה אברהם

הארץ" וישלח בם את האריות והנם ממיתים אותם כאשר אינם יודעים את משפט אלהי הארץ, והנה הכותיים לא היו נענשים בארצם בעבדם את אלהיהם לשלח בהם את האריות, ובבואם בארץ השם ועשו שם כמעשיהם הראשונים שלח בהם האריות הממיתים אותם וכן שנו בספרא (קדושים יא יד), - "ולא תקיא הארץ אתכם וגו'", ארץ ישראל אינה כשאר ארצות, אינה מקיימת עוברי עבירה ובספרי (האזינו שטו) - "ואין עמו אל נכר" (דברים לב יב), שלא תהא רשות לאחד משרי האומות לבא לשלוט בכם, ... והוא מאמרם (כתובות קי): "כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה" שנאמר (להלן כה לח) - "לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים", ואומר (ש"א כו יט) - "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים":

וכן הנאמר בסוף **מסכת כתובות** [דף ק"י ע"ב] - "ת"ר - לעולם ידור אדם בארץ ישראל ואפילו בעיר שרובה עכו"ם ולא ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה".

ובהמשך הגמרא שם **במסכת כתובות** [דף קי"א ע"א] - כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון, וכן "כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא". והדברים מבוארים.

כתב **הרמב"ם בהלכות בית הבחירה** [פרק ב' הלכה ב'] - "ומסורת ביד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן התיבה והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל ובו הקריב אדם הראשון קרבן

התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות. וזהו שנאמר - (דברים ד יט) "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים", כי חלק לכולם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם ...

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו, וזהו שאמר (שמות יט ה) - "והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ" ... והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיותם לשמו, ולכן אמר (להלן כ כב) "ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ", וכתוב (שם פסוק כד) - "ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים", - יאמר - כי הבדיל אותנו מכל העמים אשר נתן עליהם שרים ואלהים אחרים, בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלהים ונהיה מיוחדים לשמו והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות. ...

והנה בחוצה לארץ, אע"פ שהכל לשם הנכבד, אין טהרה בה שלימה, בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם. ...

והנה השם הנכבד יתברך אלהי האלהים בכל העולם ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה', וזהו טעם "וזנה אחרי אלהי נכר הארץ" (דברים לא טז), - כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו, וזהו שנאמר (מ"ב יז כו) - "לא ידעו את משפט אלהי

אחד טוב משאר כל המקומות לצמח מיוחד, למחצב מיוחד, ולחי מיוחד, ותושביו מיוחדים בצורתם ובמדותם משאר כל האנשים - וכל זה באמצעות מזג הלחיות אשר בגוף, כי במזג הזה תלויים גם שלמות הנפש וחסרונה."

ובאות י"ב שם - "כך גם הרכם זה שאתם אומרים כי הכרם מצליח בו - לולא היו נוטעים בו את הגפנים ועושים את כל מלאכת עבודת הכרם הדרושה לגדולם, לא היה עושה ענבים. והנה המעלה המיוחדת באה ראשונה לעם אשר הוא הסגולה והגרעין, ואחרי זה יש גם לארץ חלק במעלה הזאת, וכן למעשים ולמצוות התלויים בארץ שהם מעין עבודת הכרם לכרם. אולם, שלא ככרם העושה ענבים גם במקום אחר, אין עם הסגולה יכול להדבק בענין האלוהי כי אם בארץ הזאת."

ובאות י"ד שם - "וכן אתה רואה כי בחיר אנשי הסגולה, אברהם, אחרי עלותו במדרגות שלמות והעשותו ראוי להדבק בענין האלוהי, הועבר מארצו אל המקום ההוא אשר בו לבד יגיע לתכלית השלמות. הלא כה יעשה עובד האדמה במוצאו בתוך אדמה צחיחה שורש של אילן שפריו טוב - מעבירו הוא אל אדמה נעבדת, שלפי טבעה עתיד זה להצליח בה, ושם יגדלהו, עד היותו לעץ מעצי הגן, תחת אשר עד הנה היה שיח בר, ולאילן מצמיח אילנות רבים למינהו, תחת אשר עד הנה צמח רק דרך מקרה ובמקום מקרי. כך היה דבר הנבואה גם בזרעו של אברהם בארץ ישראל. כל ימי היותם בארץ ישראל רבו נושאי הנבואה ותנאים רבים סיעום בדבר, הטהרות והעבודות והקרבות ועל הכל קרבת השכינה."

וכן כתב **הב"ח על אורח חיים** [סימן ר"ח סעיף ט' ד"ה - "וכתב עוד וי"א"] - "וכתב עוד וי"א - ונאכל מפריה ונשבע מטובה ואין לאומרו וכו', תימה - הלא קדושת הארץ הנשפך בה -

בקדושה עליונה שירושלים היא שער השמים מימות עולם אפילו כשהיה היבוס יושב ירושלמי והכנעני והפריזי אז בארץ ולא זזה ולא תזוז שכינה מכותל מערבי אפילו בחורבנה ... היוצא מדברינו שעל כל פנים לכולי עלמא קדושת שניהם - קדושת עולמים, מימות עולם עד סוף ימות עולם, ולא נשתנה ולא ישתנה ...".

נאמר **בילקוט שמעוני** [ספר חבקוק פרק ג' פסוק ה'] - "עמד וימודד ארץ" - מדד הקב"ה בכל הארצות ולא מצא ארץ שראויה להינתן לישראל אלא ארץ ישראל שנאמר - "עמד וימודד ארץ ראה ויתר גויים..."

ובמדרש תנחומא [פרשת ראה פרשה ח'] - "אמר הקב"ה יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי".

וכן **בבמדבר רבה** [פרשה כ"ג אות ז'] - "אמר הקב"ה - אני אכניס את ישראל שהם חביבין עלי לארץ שהיא חביבה עלי".

(והובאו לעיל המכילתות דפרשת בשלח - בהן נאמר "יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ שנקראת קנין" ... וכן - "יבואו ישראל שנקראו נחלה לארץ שנקראת נחלה").

הרי רואים אנו שישנה התאמה בין עם ישראל לארץ ישראל. ארץ ישראל איננה נשארת עם קדושתה וסגולתה מנותקת מהחיים המעשיים בעולם הזה, אלא אדרבא ארץ ישראל "מחכה" לעם ישראל שיבוא ויהיה בה על מנת שיוציא את סגולותיו הרוחניות האלוהיות העליונות בעזרת סגולותיה היא - מהכח אל הפועל ובכך יגשים את תכליתו ותפקידו בעולם.

והדברים מבוארים בהרחבה בדברי **ה"כוזרי"** [מאמר שני אות י'] - "אין כל קושי לקבל את ההנחה כי ארץ אחת נתייעדה בדבר מה משאר כל הארצות: הלא בעיניך תראה כי מקום

אחרי עלותו במדרגות שלמות והיעשותו ראוי להדבק בענין האלוהי העבר מארצו אל המקום ההוא אשר בו לבד יגיע לתכלית השלמות..."

"כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה כך זכה אברהם לנבואתו הראשונה כאשר צוה ללכת אל הארץ הזאת ויחזקאל ודניאל בעבורה נבאו".

וכן כתב **המהר"ל** בהרבה מקומות כגון בספרו "חידושי אגדות" [חלק א' על מסכת כתובות עמ' קס"ג] - על מאמר חז"ל בגמרא - "כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון" - "מניין שא"י קדושה ואין בה החמרי הגשמי אשר בו החטא, כי הנבדלים הם בלא חטא, ולפיכך הדר בא"י הוא מסולק מן החטא אשר החטא הוא מצד הגשמי החומרי, והארץ הקדושה נבדלת משאר הארצות שאינן קדושים, ... וא"י אל הש"י כי ארץ קדושה ...".

וכן כתב בספר **"ברית הלוי"** לר' שלמה אלקבץ - "... רבים חשבו כי מעלת ארץ ישראל היא בהיות עם ישראל בתוכה, ושתעדר מעלתה בהעדרם. ונמשך זה להם ממה שחשבו כי ענינה אינה אלא מפני שמירת בני ישראל המצוות בה לא שתהיה שמירת המצוות בתוכה נמשכת למעלתה, וזו טעות בידם. אבל דע, כי שלימות ארץ ישראל היא בעצמותה ממש כי היא הנקודה הראשונה בבריאה ... עד שנשתוקקו אליה האבות גם בעת היותה מלאה גילולים, וזה הוראה רבה כי שלמותה בעצמותה ...".

ועוד כתב **ה"חתם סופר"** בתשובותיו [יורה דעה סימן רל"ד] - "ארץ ישראל עדיפה מחו"ל בכל העניינים בלי ספק ... והנה לכאורה משמע שלא משום מצוות התלויות בארץ ישראל כופים, אלא משום קדושת עצמה ... כי אנו עוסקים רק

שקדושת ארץ ישראל היא מעלה בפני עצמה חוץ מקדושת המצוות התלויות בה".

ובעניין קדושת הארץ אשר בחר בה ה' כתב עוד **"אור החיים"** הקדוש בפירושו לתורה [ספר וישא פרק י"ט פסוק כ"ג] - על הפזוק - "וכי תבואו אל הארץ" - עוד ירמוז באומרו וכי תבואו אל הארץ, שלא תהיה הכוונה לתיאבון המורגשות, אלא תהיה כוונת הביאה אל הארץ לחיבוב ולחשק הארץ הקדושה אשר בחר ה' בה הר' שמה, ואמר כי אין כוונת דיבור זה להחליט המניעה מהשתדל בישוב הארץ אלא ונטעתם וגו', הא למדת שמה שהתנה במאמר אל הארץ הוא בבחינת תכלית המחשבה שתהיה למעלת הארץ במושכלות לא להנאת הגוף".

וכן ביאר הגאון מוילנא - הגר"א בפירושו לתורה [ספר דברים פרק א' אות ו'] - "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", כי שניהם הן ביחוד ישראל וארץ ישראל - ישראל משבעים אומות וארץ ישראל מכל הארצות, וכמו שנקרא "אלהי ישראל", נקרא "אלהי הארץ". וזהו מה שאמר באברהם - "אלהי השמים ואלהי הארץ", ואח"כ לא אמר אלהי הארץ, מפני שבשעה שלקח אותו היה בחוץ לארץ. ולכן נענשו אפילו נוכרים מפני שלא שמרו את התורה בארץ כמו שנאמר - "לא ידעו את משפט אלהי הארץ" ... ולכן נענשו הכותים שלא ידעו משפט אלהי הארץ. וזהו שאמרו - "כל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה" ... וגילוי של תורה הוא בארץ כמו שאמרו "אזירא דארץ ישראל מחכים", וגם הנבואה אינה שורה אלא בא"י, ולכן ברח יונה, כמו שאמרו - "ראוי רבינו שתשרה עליו שכינה אלא בבל גרמה לו" ... וכמו שאמרו בזוהר "אימתי גוי אחד" בזמן שהם בארץ".

בלבבות הדורות הבאים, וקשר רוחני מתהווה בין העם והארץ. מה שאין כן הקשר האלהי ממקור הקדש, שנתקשרה כנסת ישראל בקדושת ארץ חמדה, שהתחיל החותם הקדוש הזה להיות מבליט בהיותכם מתי מספר, ובזמן קצר ותכוף, יחד עם הופיעם בארץ, ועוד קודם לכניסתם, ע"י ההערה האלהית העליונה, ובהיותם יושבים בתוכה לא ישיבה קבועה כ"א בתור גרים, ששום דבר שיסודו בטבע לא עזר לקשר הזה, שהופיע בתור יצירה אלהית, בדבר ד' וברית קדשו, בחק שבועת עולם, אשר הוא אמר ויהי. בהיותכם מתי מספר, כמעט, וגרים בה".

והדברים מפורשים בספר **"כפתור ופרח"** לר' אשתורי הפרחי [פרק י'] - "וכן יעקב אבינו ויוסף הצדיק ואדוננו משה ע"ה, כולם היו משתוקקים להיקבר בארץ ישראל בהיותם בחוצה לארץ ואע"פ שעדיין לא נכבשה ... הרי שקדושת הארץ ומעלתה היא משעת נתינתה אל האבות הקדושים לא משעת כיבוש לחוד ... כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק העולם הבא. אבל קדושת הארץ כולה לגבולותיה המוגבלים בתורה, וטהרתה ומעלתה לחיים ולמתים והיותה נחלת ה', מקדושה ראשונה ולהלן כדקאי קאי לא אבדה. לא בזמן הגלות שהיה בבבל וגם לא בגלותנו היום".

וכן כתב בספרו **"שבת הארץ"** [במבוא פרק ט"ו] - "כי ארץ-ישראל דומה בזה לתלמוד-תורה. תלמוד-תורה, אף-על-פי שמביא לידי מעשה המצוות כולן, מכל-מקום, אין לומר שערכה של תורה אינה כ-אם הכשר למעשה המצוה, אלא היא עליונה וחשובה בקדושתה בפני עצמה - כמו כן היא קדושת ארץ ישראל - כי עצם ישיבת ארץ ישראל מצד עצמה שקולה היא כנגד כל המצוות שבתורה ... ואינה רק הכשר לקיום המצוות, וכן בספר **"כפתור ופרח"** האריך לבאר

מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה, שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי (במדבר לה, לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ה' שוכן בתוך בני". ואמר, אם תטמאו את הארץ, נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה, ממש בגוף הארץ, נסתלקה מפני הטומאה ... ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה, כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה".

ביאר הנצי"ב בפירושו על התורה **"העמק דבר"** [ספר בראשית פרק ט"ו פסוק ז'] - על הפסוק - **"וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֹרֶץ כְּשָׂדִים לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ"** - "לרשתה משמעו שיעשה בפעולה שבזה תגיע לו הארץ בטבע כמו הירוש שזוכה בלי רצון המוריש אלא בשביל שהוא הירוש כך הוצאתיך שזרעך יעשו פעולה שהיא סגלת הארץ. ובזה מובן שזרע אברהם ג"כ מסוגלים לאותה פעולה. עד שבפעולתם תגיע הארץ להם בטבע היצירה ... ומזה הטעם אין לך לירא שמא יגרום החטא אחר שטבע היצירה היא ולא משום שהיא צדקה".

ונסיים בדבריו של הרב קוק במספר מקומות בענין זה: בסידורו **"עולת ראייה"** [חלק א' עמ' ר"ג] - על הפסוק **"בהיותכם מתי מספר כמעט וגרים בה"** - כתב: **"קשר הקדש של ישראל עם ארצו הקדושה אינו דומה לקשר טבעי, שכל עם ולשון מתקשר על ידו אל ארצו. הקשר הטבעי הוא מתפתח רק במשך זמן רב, ע"י המון מאורעות, ע"י עם רב ועצום שמתכנס יחד לדור באיזו ארץ בתור ישיבת קבע, ואז מתחילה איזו חבה הסתורית, הבאה מתוך התרגלות לפעם**

אגרות הראי"ה ב' עמ' קצ"ד-קצ"ה; אגרת תקנ"ה

ומה שמחרפני כת"ר, שנעשיתי לעת זקנותי "ציוניסט", להקריב את נשמתו בשביל ישוב-ישראל בא"י, - אהובי, אם כל ה"ציוניסטים" יהיו אוהבים את א"י ורוצים בישוב אה"ק בזאת הכונה והמטרה הקדושה שאני מתכוין אליה, בשביל שהיא ארץ-ד', שבחר בה השי"ת וחבבה מכל העולם כולו, ויש בה סגולות קדושה לנבואה, ולהשראת רוה"ק, ולזכות ע"י ההליכה בה לעוה"ב, ואפילו על רשעים מגינה זכותה, - שהרי אפילו שפחה כנענית שבא"י מובטחת היא שהיא בת עוה"ב, ובודאי אין הגמרא מדברת בשפחה צדקנית שהיא בלא"ה בת עוה"ב, ואפילו חסידי אוה"ע יש להם חלק לעוה"ב, וק"ו שפחה דמיחייבא במצות, אלא ודאי בסתם שפחה שהיא שפלה ומעשים רעים ומדות רעות מצויים בה, כד' הש"ך לענין עבדים, ומ"מ מהני לה זכות א"י לזכותה שתהי' מובטחת שהיא בת עוה"ב - ואפילו, מעשו הרשע נתירא יעקב אבינו ע"ה שמא תעמד לו זכות ישיבת א"י, וק"ו לזרע קודש זרע בחונים" בני אברהם יצחק ויעקב, דאע"ג דלית בהו הימנותא איקרו בני מעלי וכדעת ר' מאיר, דהלכתא כותי' בהא, (וכמו שסתם הסלח "בין כך ובין כך קרויים לך בנים" וכן בתשו' הרשב"א ח"ב סי' קצד וסי' רמב), ואם ספק נפשות להקל אמרו בחיי- הגוף ק"ו בחיי-נצח, שמדת-החסד בהם גדולה היא הרבה מאד וכל המתאמץ להטות כלפי-חסד ולהמליץ על ישראל אפילו כשאין עושים רצונו ש"מ ה"ז משובח, וק"ו שיש למצא בכל אחד ואחד גם בקלים שבישראל כמה מרגליות יקרות של מעשים טובים ושל מדות טובות מה שאין לשער, שבודאי א"י מועילה להם להעלותם ולקדשם, ואם אין הדבר נראה בגלוי בהם יראה בזרעם ובזרע-זרעם, ככתוב: "יראה על עבדיך פעלך והדרך על

בניהם", ואם יהיו כל ה"ציוניסטים" חושבים כן תהיה בודאי תפארת גדולה לכל גדול בישראל ולכל גאון וצדיק להיות "ציוניסט" כזה, וגם כ"ג אינו צריך להתבייש מ"ציוניסטיות" כזאת.

יא לא לב), ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה".

וכן כתב **רבנו בחיי** בפירושו לתורה [פרשת עקב, דברים י"א, י"ח] "ושמתם את דברי אלה". דרשו חז"ל (ספרי עקב מג) "אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזות, כדי שלא יהיו חדשים עליכם כשתחזרו, וכן הוא אומר (ירמיה לא, כ) הציבי לך ציונים". הכוונה בזה לומר כי אף על פי שאנו עושין המצוות בחוצה לארץ והם חובת הגוף לעשותם בכל מקום, למדונו החכמים ז"ל שאין עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה".

וכן כתב **"הכוזרי"** [מאמר שני אות כ'] "והכונה בזה להראות הלבנה בראשית החודש בארץ ישראל, שהיא ארץ התורה". וכן הוסיף ובאר [מאמר שני אות כ"ח] "אבל השכינה הנסתרת הרוחנית היא עם כל בן ישראל זך המעשים וטהר הלב אשר כל משא נפשו קודש לאלהי ישראל וארץ ישראל היא המיוחדת לאלוהי ישראל ואין המעשים שלמים כי אם בה והרבה מצוות שנתנו לישראל בטלות ממי שאינו דר בארץ ישראל והלב לא יזך והכונה לא תהיה כולה קודש לאלוה כי אם במקום אשר יאמן עליו כי הוא מיוחד לאלוה".

והמהר"ל בפירושו על התורה [גור אריה על דברים י"א, י"ח] "אף לאחר שתגלו. דאם לא כן, מאי ענין 'ושמתם' אל 'ואבדתם מהרה' (פסוק יז), אלא אחר שתגלו וכו'". והא דכתיב (פסוק כא) "למען ירבו ימיכם על האדמה", יש לומר כמו שפירש הרמב"ן, שתהיו שבים אל הארץ, ותאריכו ימים שם. ולי נראה דהאי קרא "ושמתם את דברי" בכל זמן איירי, לעולם אתם חייבים במצות האלו, אלא שלכך סמך אל "ואבדתם" לומר שאף אחר שתגלו תהיו חייבים במצות, וכן פירש הרא"ם:

לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות וזהו שנאמר (דברים ד יט) "אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים", כי חלק לכולם מזלות בשמים, וגבוהים עליהם מלאכי עליון נתנם להיותם שרים עליהם, כענין שכתוב (דניאל י יג) "ושר מלכות פרס עומד לנגדי", וכתוב (שם פסוק כ) "והנה שר יון בא", ונקראים מלכים כדכתיב (שם פסוק יג) "ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס".

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו. ... הנה בחוצה לארץ, אע"פ שהכל לשם הנכבד, אין טהרה בה שלימה, בעבור המשרתים המושלים עליה והעמים תועים אחרי שריהם לעבוד גם אותם ... והנה השם הנכבד יתברך אלהי האלהים בכל העולם ואלהי ארץ ישראל שהיא נחלת ה', וזהו טעם "וזנה אחרי אלהי נכר הארץ" (דברים לא טז), כי האלוהות נכרים בארץ השם ובנחלתו, ... ומן הענין הזה אמרו בספרי (עקב מג), "ואבדתם מהרה" (דברים יא יז), אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה, אמר לה הוי מתקשטת תכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים, וכן אמר ירמיה (לא כ) "הציבי לך ציונים", אלו המצות שישראל מצוינין בהם.

והנה הכתוב שאמר (דברים יז יח) "ואבדתם מהרה ושמעתם את דברי אלה וגו'", אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות, ופירשו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ, כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה' ולפיכך אמרו בספרי (ראה פ), "וירשתם אותה וישבתם בה ושמרתם לעשות" (דברים

בספרי [פרשת ראה אות פ'] וכן בילקוט שמעוני [פרשת ראה רמז תתפ"ה] "'וירשת אותם", מעשה ברבי יהודה בן בתירא ורבי מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי רבי יהושע ורבי יהושע ורבי יונתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטוס (שם מקום) וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהן וזלגו דמעותיהן וקראו בקריאת וקראו את המקרא "וירשת וישבת בה ושמרתם לעשות", אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה.

ומעשה ברבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר שהיו הולכין לנציבין אצל רבי יהודה בן בתירא ללמוד ממנו תורה והגיעו לצידון וזכרו את ארץ ישראל וזקפו עיניהם וזלגו דמעותיהן וקראו בקריאת וקראו את המקרא "וירשת וישבת בה ושמרתם לעשות את החוקים האלה", אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה חזרו ובאו להם למקומן".

בספרי [פרשת עקב אות ז'] וכן בילקוט שמעוני [עקב רמז תתס"ט] "'ואבדתם מהרה" אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לח"ל היו מצויינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וחזר' בבית אביה אמר לה הוי מקושט' בתכשיטיך וכשתחזרי לא יהו עליך חדשים כך אמר להם הקב"ה לישראל בני היו מצויינים במצות שכשאתם חוזרים לא יהיו עליכם חדשים הוא שאמר ירמיהו "הציבי לך ציונים" אלו המצות שישראל מצויינים בהם".

רש"י [פרשת עקב, דברים י"א, י"ח] "'ושמתם את דברי" אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות הניחו תפילין עשו מזוזות כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו וכן הוא אומר הציבי לך ציונים".

רמב"ן על ויקרא י"ח, כ"ה - "הענין כי השם הנכבד ברא הכל, ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם

הולך הוא בגולה, המאמרים והאותיות יכולים להיות נקחים ביד וללכת ממקום אל מקום. מארץ אל ארץ, עם הולכי גולה, אבל הנשמה הפנימית שלהם, נשמת אלהים חיים, ברוממות טהרתה, המצורפת אל האור העליון והתקוה הכללית, המוחשת לעין ומושרשת בכל שעל וצעד של אדמת קודש, של ארץ חיים וגיא חזיון, היא נראית ומתגלה רק במקומה בארץ ישראל. ההכרה, שהגנו עם נורא בני מלכים, נדיבי עמים, ומעמידי שרי קודש, זאת ההכרה עצמה, המעולטה בחוץ לארץ בעליפת יגון קודר ובאנחת חושך, היא מתראה על אדמת הקודש בבהירות הנשמה ובזיו החיים. על כן התורה מקורית היא בארץ ישראל והיא מוכנת רק בה להיות מקורית".

הרי מבואר שכל קיום התורה ושמירת מצוותיה אינם אלא בארץ ישראל, ובחול"ל הינם "ציונים" זיכרון בלבד, וכאמור לעיל: "כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'" - רמב"ן; "כי אין עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה" - רבנו בחיי; ארץ ישראל "ארץ התורה", "אין המעשים שלמים אלא בה" - כוזרי; "בארץ ישראל ראוי להיות התורה", ובחול"ל "לא היה ראוי שישמרו המצוות בחול"ל" - מהר"ל; "וכן ענין התורה עיקרה בארץ ישראל" - רמ"ק; "המצוות מיוחדות יותר בארץ ישראל" - נצי"ב; "התורה מקורית היא בארץ ישראל, והיא מוכנת רק בה להיות מקורית" - הרב קוק.

וכן פסק **הרמב"ם** בספר המצוות [מצוות עשה קנ"ג] "מצוה קנ"ג היא שצונו לקדש חדשים ולחשוב חדשים ושנים וזו היא מצוות קדוש החדש ... אבל מצוה זו לא יעשה אותה לעולם זולתי בית דין הגדול לבד ובארץ ישראל לבד ... ודע שהחשבון הזה שנמנה אותו היום ונדע בו ראשי חדשים והמועדים אי אפשר לעשותו אלא בארץ ישראל לבד אלא בעת הצורך ובהעדר החכמים מארץ ישראל אז אפשר לבית דין הסמוך

וכן כתב רבו של האר"י הקדוש הרמ"ק בספרו "אור נערב" - "נודע כי ארץ ישראל לה קורבה ויחס עם התורה כיחס החיות עם הלב, כי חיים אל העולם היא התורה כאמרו, וחיי עולם נטע בתוכנו, ומשכן החיות והנשמה בלב ושם עיקר הוראותיה ומשם מתפשטת אל שאר הגוף, וכן ענין התורה עיקרה בארץ ישראל".

וכן כתב **הרב קוק** [אורות התורה י"ג, ז'] "כנסת ישראל בכללה חיה בחוץ לארץ חיים שאינם מקוריים. וקל וחומר שתלמידי חכמים, שיסוד חייהם הוא החיים הרוחניים, השכל, הדעה, הרגש, הקדושה והטהרה, שבחוץ לארץ אינם יכולים לקבל אור חיים מקוריים. על כן שם כל נימא ונימא, היוצאת מגומא אחת, דוחקת היא לחברתה במהלך הרוחני. ההארה הציבורית, העסקנות, העבודה, המעשה, ההלכה, ההגדה, הנגלה, הנסתר, המחקר, הקבלה, המוסר, השירה, הבדיחות וכובד הראש, הפלפול וההגיון, הדקדוק והרמז, שכל אלה הנם נחלקים רק מחוץ ולא מפנים, - כי בעצם החיים, בזרמם הפנימי, המוחש בנשמה, מאוצר החיים העליונים, הכל שופע במהלך אחד, באחדות והשואה, - נעשים מפולגים ומרוחקים זה לזה, נדמה שכל אחד צריך להשמר מחברו ולהתירא ממנו, להיות צופה להתקומם ע"י מפלתו ולהתמלא מחורבנו. אי אפשר לאחדות אמתית ושלוש עליון מלא חיים, שהוא בא באמת משפע שמו של הקב"ה, ד' שלום, "שם גופיה איקרי שלום", להתפתח כלל בחוץ לארץ. וכשם שאין שלום אישי יכול להתפתח שם כראוי, כן אין שלום רוחני יכול להתפתח שם, על אדמה טמאה. "לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון וברגזה ישתו". האויר שם מחניק, חניקה רוחנית, ביחש אל אורה ותקוה כללית. ולכן החיים הרוחניים שם, בארץ מאפליה, לא יוכלו להיות מקוריים, והנם רק נשאבים מאוצר החיים, אשר בשיור של התורה, שבכתב ושבעל פה, על ידי עמלה ושינונה, אשר יחד עם ישראל הורד ממרום שבתו וירד בגולה. אמנם רק צד הקודש החיצון

אבל מה שכתב (רש"י) 'כדי שלא יהא דומים אליכם כחדשים', קשה, דהרי בלא טעם זה חייבים, דהא כל מצוה שהיא חובת הגוף חייבים בין בארץ בין בחוצה לארץ (קידושין לו ע"ב). ויש מפרשים, כי כאשר גלו בין האומות, ואין לישראל מקומות ובתים בפני עצמם, רק על דרך שאלה ושכירות, ואם כן לא יקיימו ישראל מצות מזוזה בגלות, שאין להם בתים מיוחדים. וכן תפילין, מפני שצריך שלא יסיח דעתו מן התפילין (מנחות לו ע"ב), דבימיהם דאגת וטרדת הגלות יותר, וגורם היה היסח הדעת. ובגלות גדול כמו שהיה להם, ראוי שיהיה פטורים מתפילין, כי איך לא יהיה להם היסח הדעת. ואם כן יהיו המצוות עליהם חדשים כשיחזרו לארץ. לכך אמר שאף בחוצה לארץ יקנו להם בתים, כדי שיעשו מזוזה. וגם בגלות יסירו הטרדות ויתחייבו בתפילין, כדי שלא יהיו נראים חדשים מזוזה ותפילין עליהם:

והרמב"ן נתעורר בזה ואמר שיש לזה סוד עמוק. ואני אגלה הסוד. כתב הרמב"ן בפרשת תולדות (בראשית כו, ה) כי התורה היא "משפט אלהי הארץ" (מ"ב יז, כו), ולפיכך היו האבות שומרים את התורה דוקא בארץ, לא בחוצה לארץ, לפי שלא נצטוו בה. אבל ישראל, כל מצוה שהיא חובת הגוף חייב לעשות, ולא היה ראוי שישראל ישמרו המצוות בחוצה לארץ, כיון שהם "משפט אלהי הארץ", אבל אם לא נתן השם יתברך שישמרו המצוות בחוצה לארץ ושיקיימו אותם כמו בארץ, היה בבואם לארץ אחר כך נתינה חדשה, כיון שכבר נתבטלו המצוות חס ושלום. ואין כאן נתינה חדשה, ולכן אמר שלכן יקיימו המצוות בחוצה לארץ גם כן, שאם לא כן היה צריך שיהיו המצוות בבואם לארץ חדשים, ואין כאן דבר חדש כלל, שפעם אחת נתנה התורה מן השם יתברך, ולא שתי פעמים".

בארץ ישראל שיעבר השנים ויקבע חדשים בחוצה לארץ כמו שעשה רבי עקיבא כמו שהתבאר בתלמוד ובזה קושי גדול וחזק.

והידוע תמיד שבית דין הגדול אמנם היה בארץ ישראל והם יקבעו חדשים ויעברו שנים ... ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה לא ידעו ולא יתבונן במקומו אלא מי שדעתו עמוקה וזה שהיותנו היום בחוצה לארץ מונים במלאכת העבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב ... והבן זה מאד. ואני אוסיף לך באור אילו אפשר דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל ולא יהיה שם בית דין ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום בשום פנים לפי שאין לנו רשות שנחשב בחו"ל ונעבר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו כי מציון תצא תורה וגו' וכשיתבונן מי שיש לו שכל שלם לשונות התלמוד בכונה הזאת יתבאר לו כל מה שאמרנוהו באור אין ספק בו".

והנה מצינו אף בנושא משפטי - גמר דין וסתירתו בענין זה. וכך נאמר **במסכת מכות** [דף ז' ע"א] "משנה מי שנגמר דינו וברח ובא לפני אותו בית דין אין סותרין את דינו כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידים אנו באיש פלוני שנגמר דינו בב"ד של פלוני ופלוני עדין הרי זה יהרג סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית רבי אליעזר בן עזריה אומר אחד לשבעים שנה רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל: גמרא לפני אותו בית דין הוא דאין סותרין הא לפני בית דין אחר סותרין הא תני סיפא כל מקום שיעמדו שנים ויאמרו מעידין

אנו את איש פלוני שנגמר דינו בבית דין פלוני ופלוני עדין הרי זה נהרג אומר אביי לא קשיא כאן בארץ ישראל כאן בחוצה לארץ דתניא רבי יהודה בן דוסתאי אומר משום רבי שמעון בן שטח ברח מארץ לחוצה לארץ אין סותרין את דינו מחוצה לארץ לארץ סותרין את דינו מפני זכותה של ארץ ישראל".

ודרשו חז"ל **בבראשית רבה** [פרשה ט"ז, ד'] "אשר שם הזהב" אלו דברי תורה שהן נחמדין מזהב ומפז רב. "וזהב הארץ ההיא טוב" מלמד שאין תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י. "שם הבדולח ואבן השוהם וגו'" מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה".

הרי שתורת ארץ ישראל מיוחדת היא, וכן חכמת התורה לכל שלוחותיה מקרא, משנה, תלמוד, תוספתא ואגדה מיוחדת ונעלה היא בארץ ישראל.

ומצינו **במסכת חגיגה** [דף ה' ע"ב] "ודמע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה'". אמר רבי אלעזר שלש דמעות הללו למה אחת על מקדש ראשון ואחת על מקדש שני ואחת על ישראל שגלו ממקומן ואיכא דאמרי אחת על ביטול תורה בשלמא למאן דאמר על ישראל שגלו היינו דכתיב "כי נשבה עדר ה'" אלא למאן דאמר על ביטול תורה מאי כי נשבה עדר ה' כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה".

הרי מפורש שהגלות היא היא ביטול תורה משום שאי אפשר לקנות בה את עומק סודותיה ופנימיותה, ועל כן מזיל הקב"ה דמעה על כך. אי אפשר להשיג את עומק ועוצם חכמת התורה אלא בארץ ישראל.

והדברים מבוארים מהנאמר **במסכת בבא בתרא** [דף קנ"ח ע"ב] בענין ירושת נכסים שנפל הבית עליו ועל אמו, ומתו, ואמר ר"ע במשנה "מודה אני בזו שהנכסים בחזקתם". שואלת הגמ' "בחזקת מי?", עונה הגמרא "ר' אילא אמר בחזקת יורשי האם

ר' זירא אמר בחזקת יורשי הבן כי סליק רבי זירא קם בשיטתיה דרבי אילא קם רבה בשיטתיה דרבי זירא אמר רבי זירא שמע מינה אוירא דארץ ישראל מחכים".

ופירש **רש"י** (רשב"ם) "אמר ר' זירא שמע מינה אוירא דארץ ישראל מחכים. שמשעליתי לא"י נתתי את לבי לצאת משיטתי הראשונה ולעמוד על אמתית דברים".

וכך אף נאמר **במסכת סנהדרין** [דף כ"ד ע"א] "במחשכים הושיבני כמתי עולם" אמר ר' ירמיה זה תלמודה של בבל". ועיין שם במפרשים - מהרש"א, מהר"ל וכו' שהסבירו מאמר חז"ל זה כדברינו. (וכיוצא בזה הגמ' במסכת מכות שהובאה לעיל).

וכענין זה כתב ה"כ **כלי יקר** בפירושו לתורה [בראשית מ"ט, י"ד] "יששכר חמור גרם רובץ בין המשפטים. ... וירא מנוחה כי טוב. כי אין קנין התורה תלוי בתנועה כמו קנין הממון, כי על הרוב ממרחק יביא לחמו, אבל קנין התורה תלוי בעמל הנפש ומנוחת הגוף, כי מטעם זה נתנה התורה בשבת יום מנוחה, ואת הארץ כי נעמה. כי א"י אוירא דמחכים הוא".

וכך כתב ה**נצי"ב** בפירושו לתורה "העמק דבר" [דברים ג', כ"ג] בענין התחננותו של משה רבינו להיכנס לארץ ישראל - "ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר" בעת ההיא. שנחלק הנחלה לב"ג וב"ר. וראה כי ההכרח להשריש בישראל כח התלמוד והעסק בה כמוש ביארנו שזה היה שורש הגלות והגלות גורם ההכרח לתלמוד. ורצה משה רבינו שיהיה זה הפעולה בא"י שמסוגל יותר מעה"י ואין חכמה כחכמת א"י וכמש"כ לעיל. וביחוד ירושלים אשר היא מסוגלת לצאת תורה ממנה. וביחוד מקום בהמ"ק ... וביקש לבא לשם להרביץ תורה".

וכן כתב ה**מב"ט** בספרו "דעת אלקים" - "שבהיות מורשה לנו תורת משה, כי אין לנו מורשה ארץ - ישראל, וכשנסור ממנה ימין ושמאל, שלא תהיה לנו מורשה, גם כן לא תהיה לנו ארץ -

אברהם לנבואתו הראשונה כאשר צוה ללכת אל הארץ הזאת ויחזקאל ודניאל בעבורה נבאו אכן שניהם ראו עוד את הבית הראשון ואת כבוד השכינה אשר כל ימי היותה שורה בבית ההוא היה כל אדם המוכן לכך מצד הסגלה מגיע לנבואה אשר לנבואת ירמיהו במצרים הלא היתה בארץ ובעבורה כמוה כנבואת משה ואהרן ומרים כי סיני ופארן שניהם בגבול ארץ ישראל ... וכך היה דבר הנבואה גם בזרעו של אברהם בארץ ישראל כל ימי היותם בארץ ישראל רבו נושאי הנבואה ותנאים רבים סיעום בדבר הטהרות והעבודות והקרבתות ועל הכל קרבת השכינה".

וכן כתב [מאמר רביעי אות י"ז] "בצדק נקרא אפוא ה' בשם אלהי ישראל כי ראייה זאת לא נתנה לכל עם אחר וכן הוא נקרא אלהי הארץ כי ארץ ישראל על אורה אדמתה ושמייה נתיחדה בסגלה המסיעת להשגת הנבואה בהצטרף לסגלה זו התנאים שהם מעין עבדת אדמה והכנתה להצלחת מין צמחים וכל ההולכים בדרכי התורה האלוהית נמשכים אחרי בעלי הראיה הנבואית ונפשותם מוצאות להן מנוח בהאמינן אמונה שלמה בקבלת הנביאים".

דרשו חז"ל **בבראשית רבה** [פרשה ל' אות י'] "'את האלהים התהלך נח". ולמה אברהם דומה לאוהבו של מלך שראה את המלך מהלך במבואות האפלים הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון הציץ המלך וראה אותו אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך חלון בא והאיר לפני כן אמר הקב"ה לאברהם עד שתהא מאיר לי מאספוטמיא ומחברותיה בא והאיר לפני בארץ ישראל".

וכן מבאר **הרב קוק** בספרו "אורות" [אורות ארץ ישראל ו'] ומוסיף, שאין נבואה אלא בארץ ישראל או בעבורה, או אם

הן בארץ ישראל לפי הערך, ובחוץ לארץ מעורבות הן בסיגים וקלפות מרובים. אמנם לפי גודל התשוקה והקשור של האדם לארץ ישראל, הרי רעיונותיו מזדככים מיסוד אורא דארץ ישראל החופף על כל מי שמצפה לראותה. (ישעיהו סו): "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה".

"הדמיון של ארץ ישראל הוא צלול וברור, נקי וטהור ומסוגל להופעת, האמת האלהית להלבשת החפץ המרומם והנשגב של המגמה האידיאלית אשר בעליונות הקדש, מוכן להסברת נבואה ואורותיה, להבהקת רוח הקדש וזהריו. והדמיון אשר בארץ העמים עכור הוא, מעורב במחשכים, בצללי טומאה וזיהום, לא יוכל להתנשא למרומי קודש ולא יוכל להיות בסיס לשפעת האורה האלהית המתעלה מכל שפלות העולמים ומצריהם. מתוך שהשכל והדמיון אחוזים זה בזה ופועלים ונפעלים זה על זה וזה מזה, לכן לא יוכל גם השכל שבחו"ל להיות מאיר באורו שבארץ ישראל. (בבא בתרא קנח, ב): "אורא דארץ ישראל מחכים".

וכן מובא **במכילתא** [יתרו פרשה י"ט] "מפני מה שרתה רוח חקודש בחלקו של בנימין. שכל השבטים נולדו בחוצה לארץ ובנימין נולד בארץ ישראל".

ובמדרש **שוחר טוב** [תהילים פרק ק"ה] נאמר "אמר ר' יוסי בר חלפתא לר' ישמעאל בנו, מבקש אתה לראות את השכינה בעולם הזה עסוק בתורה בארץ ישראל".

וכן נאמר **במדרש איכה רבתי** [פתיחתא כ"ד] "'משא גיא חזיון' גיא שכל החוזים מתנבאים עליה גיא שכל החוזים עומדים ממנה דאמר ר' יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי היה".

והדברים מפורשים ב"**כוזרי**" [מאמר שני אות י"ד] "כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה כך זכה

ישראל מורשה, כמו שקרה לאבותינו ולנו בעוונותינו. וגם כן אין אנו משיגים אמיתה וסודותיה של התורה כי אם בארץ - ישראל, כמו שאמרו: 'אורא דארץ - ישראל מחכים', וסיפרו גם-כן במעלות הלומד תורה בארץ - ישראל".

הרי הדברים מפורשים שרק בארץ ישראל אפשר להשיג את סודות התורה משום שהיא ארץ ישראל מסוגלת לחכמה ולעומקה של תורה.

וכן כתב **הרב קוק** בספרו "אורות התורה" [אורות התורה י"ג, ב'] והנה תמצית דבריו: "אנו צריכים להראות לו את האמת והבהירות שיש באוצרנו האלהי, בדעותיה והגיונותיה של תורת אמת, ... לזה צריכים אנחנו לטעום ולהטעים טעמה של תורה מעומקה ויסודה, וזה לא אפשר לחוש, להשיג ולהרגיש, כי אם בארץ ישראל".

וכן מובא בספרו "**מאמרי הראי"ה**" [מאמרי הראי"ה א', מאמר "תורת ארץ ישראל"] "לכן כל אותם הלמודים הגדולים של כל הצדדים הרבים אשר לפנימיותה של תורה שהם כ"כ עזובים בכל העולם כולו והעזיבה נוראה היא מאד ואי אפשר לתקנה בכללה כראוי באויר ארץ העמים, צריכה להיות מתמלאת דוקא על ידי תלמידי חכמים שבארץ ישראל בהשפעת תורת ארץ ישראל. כל ההגיונות האלהיים, כל החכמות הרוחניות, כל משאות נפש לקדושה ואצילות, כל תלמוד של מוסר עליון ובינה עליונה של דעת אלהים, כל הבנת תעופת רזי תורה בידיעה הנותנת ליודעיה אור וחיים, הכל צריך שיתחדש ע"י השפעת תורת ארץ ישראל".

ונסיים בפסקאות אלו בספרו "**אורות**" [אורות ארץ ישראל ד'-ה'] "אי אפשר לאדם מישראל שיהיה מסור ונאמן למחשבותיו הגיונותיו, רעיונותיו ודמיונותיו, בחוץ לארץ, כתכונת הנאמנות הזאת בארץ ישראל. הופעות הקדש, באיזו מדרגה שהן, נקיות

הותחלה בה ויצא האדם לחו"ל מסיבה מוכרחת, ואלה דבריו: "פעולת רוח הקדושה הנקלטת בארץ ישראל פועלת היא תדיר, גם אם נזדמן הדבר ויצא האדם חוצה לארץ, על ידי טעות או על ידי איזו סבה מוכרחת. הרי גם הנבואה כשחלה כבר בארץ ישראל אינה פוסקת גם בחוץ לארץ. "היה היה דבר ד' אל יחזקאל בארץ כשדים" היה, מפני שהיה כבר ...".

ומובא ב"אורות התורה" [פרק י"ג פסקה א'] "כשלומדים הרבה נסתר, אז כל מה שמבינים ולומדים מהנגלה מאיר באור יקרות, ומתגלה הופעת הנסתר וסגולתה על כל הענינים המושגים שבנגלה. וזוהי שיטת הירושלמי שמתוך שחסידיה היו תורתם מתברכת, ולא רק כדברי הבבלי, שתורתם משתמרת. ונראה שהירושלמי עוסק בחסידים יותר עליונים, שהתורה מתגדלת ומתאדרת אצלם ע"י הופעת השגות הקודש ממעט הכמות לנחלים גדולים ואיתנים, ומשיגים אורה של תורה גם על ידי התפלה וההתבוננות שבה, ושקודם ושאחר לה, שהם הם גופי תורה ונשמתה של תורה. ובזה יש הבדל בין אורא דארץ ישראל, שיכולה רוח הקודש להשפיע גם על תוכן ההלכות, ובחוץ לארץ רוח הקודש מתפשטת בגלוי רק על האגדות, וההלכות נדונות על פי השכל האנושי. "במחשכים הושיבני, זה תלמודה של בבל". אמנם מתוך החשך יצמח אור גדול, העם ההולכים בחשך ראו אור גדול. יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם. מפני שמורידים בזה את הארת השכינה העליונה לשדרות החיים הנמוכות, ומאירים בזה מבואות האפלים רבים מאד, וזה נותן יד לכמה רחוקים שיבאו ויתקרבו ויתחברו אל האור העליון של זיו התורה בעצמותה, שהיא תורת ארץ ישראל, "וזהב הארץ ההיא טוב, אין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל".

המוסר, השירה, הבדיחות וכובד הראש, הפלפול וההגיון, הדקדוק והרמז, שכל אלה הנם נחלקים רק מחוץ ולא מפנים, - כי בעצם החיים, בזרמם הפנימי, המוחש בנשמה, מאוצר החיים העליונים, הכל שופע במהלך אחד, באחדות והשואה, - נעשים מפולגים ומרוחקים זה לזה, נדמה שכל אחד צריך להשמר מחברו ולהתירא ממנו, להיות צופה להתקומם ע"י מפלתו ולהתמלא מחורבנו. אי אפשר לאחדות אמתית ושלוש עליון מלא חיים, שהוא בא באמת משפע שמו של הקב"ה, ד' שלום, "שם גופיה איקרי שלום", להתפתח כלל בחוץ לארץ. וכשם שאין שלום אישי יכול להתפתח שם כראוי, כן אין שלום רוחני יכול להתפתח שם, על אדמה טמאה. "לחמם בדאגה יאכלו ומימיהם בשממון וברגזה ישתו". האויר שם מחניק, חניקה רוחנית, ביחש אל אורה ותקוה כללית. ולכן החיים הרוחניים שם, בארץ מאפליה, לא יוכלו להיות מקוריים, והנם רק נשאבים מאוצר החיים, אשר בשיור של התורה, שבכתב ושבעל פה, על ידי עמלה ושינונה, אשר יחד עם ישראל הורד ממרום שבתו וירד בגולה. אמנם רק צד הקודש החיצון הולך הוא בגולה, המאמרים והאותיות יכולים להיות נקחים ביד וללכת ממקום אל מקום. מארץ אל ארץ, עם הולכי גולה, אבל הנשמה הפנימית שלהם, נשמת אלהים חיים, ברוממות טהרתה, המצורפת אל האור העליון והתקוה הכללית, המוחשת לעין ומושרשת בכל שעל וצעד של אדמת קודש, של ארץ חיים וגיא חזיון, היא נראית ומתגלה רק במקומה בארץ ישראל. ההכרה, שהננו עם נורא בני מלכים, נדיבי עמים, ומעמידי שרי קודש, זאת ההכרה עצמה, המעולטה בחוץ לארץ בעליפת יגון קודר ובאנחת חושך, היא מתראה על אדמת הקודש בבהירות הנשמה ובזיו החיים. על כן התורה מקורית היא בארץ ישראל והיא מוכנת רק בה להיות מקורית.

וכל זה מפני שלא באו עדיין לידי הכרת עצמם, ואינם משתמשים בדרך למודם באותו היתרון הקדוש, שאדמת הקודש מסגלתם אליו.

2. אורות התורה י"ג, ג'

כל מה שהוא שגור ביחש של תורת חוץ לארץ במובן הפרטי, עולה הוא בערך תורת ארץ ישראל למובן כללי. תורת חוץ לארץ עוסקת בתקון הנפש הפרטית, בדאגתה לחומרייתה ורוחניותה, לזיכוכה והתעלותה בחיי שעה וחיי עולם. אבל רק בתור נפש פרטית. לא כן תורת ארץ ישראל. היא דואגת תמיד בעד הכלל, בעד כללות נשמת האומה כולה. הפרטים הנם מתכנסים בקרבה בכללה, הם מתעלים בעילוייה, מתעטרים בעטרתה, "עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידיים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו". גם אותו העילוי שמן הפרט להכלל, על כל מרחב התורה ביחוד על מרחב הרעיונות של אמונה ויראת שמים באמת, גם זה עצמו הוא חדוש נשגב ונעלה של תורת ארץ ישראל.

3. אורות התורה י"ג, ד'

כנסת ישראל בכללה חיה בחוץ לארץ חיים שאינם מקוריים. וקל וחומר שתלמידי חכמים, שיסוד חייהם הוא החיים הרוחניים, השכל, הדעה, הרגש, הקדושה והטהרה, שבחוץ לארץ אינם יכולים לקבל אור חיים מקוריים. על כן שם כל נימא ונימא, היוצאת מגומא אחת, דוחקת היא לחברתה במהלך הרוחני. ההארה הציבורית, העסקנות, העבודה, המעשה, ההלכה, ההגדה, הנגלה, הנסתר, המחקר, הקבלה,

1. אורות התורה י"ג, ו'

אנו צריכים להתרומם לאותה המדרגה של הבנת הכללים וכללי הכללים, והפרטים בהצעותיהם יהיו נסמכים עמם. זאת היא המדה המיוחדת של תורת ארץ ישראל, ובזה היא מחולקת משל חוץ לארץ. התרוממות הנשמה אצל תלמידי חכמים לסקירת הכללים של כללי התורה, ושרשי האמונה והעבודה. שהם מתבארים על פי עסק קבוע ומוסכם בפנימיותה של תורה בכלל, מוכנת היא לבא בארץ ישראל דוקא. אותו הרוח הגדול, שבו כל שאיפה רוחנית, השרויה בעומק הנשמה, אין מטרתה מטרה פרטית כי אם מטרה כללית. לאותו הרצון הנשגב החבוי בנשמתה הפנימית של כנסת ישראל. שממנו מסתעפים כל כללי ופרטי גנזי ושטחי תורה, איננו חל על הנשמה כראוי כי אם בארץ ישראל. על כן רק בארץ ישראל מוכנים הם תלמידי חכמים, אם ירצו להשתמש ביתרונם, ולהכין עצמם למה שהם מוכנים, בפיתוח הגון, לבא אל עמקי תורה מלמעלה למטה, מן הכללים אל הפרטים. השכל הכללי, המואר בקדושה פנימית, מאוירא דארץ ישראל, הוא מקיף ועומד למעלה מכל הגבלות עיניים. הוא משקיף בסקירה כוללת, ומנושאה באור חכמת אמת, על אור התורה האהבה והיראה, האגדה וההלכה, החכמה והמעשה, והענינים יונקים זה מזה ביניקה רעננה. ודוקא מפני שתלמידי חכמים שבארץ ישראל הנם מוכנים אל זאת המעלה הנשאה, על כן כל זמן שהם אינם מכירים את מעלתם הרוממה, ואינם עולים אליה, וחפצים להיות מתנהגים בארחות דרישת התורה רק בדרך הראויה לבני חוץ לארץ, הנם נעשים מתנונים וירודים, חלשים ולקויים בגוף ובנפש. ולא די שאין יתרונם הנעלה מתגלה, אלא שנדמה עוד שתלמידי חכמים שבחוץ לארץ יהיו עולים עליהם בחריצות ובפלפול.

דוקא מתורת ארץ ישראל. אנו צריכים להראות לו את האמת והבהירות שיש באוצרנו האלהי, בדעותיה והגיונותיה של תורת אמת, ואת היפה והנשגב, הנעם וההוד שיש במצותיה המעשיות, ובתיאור הליכות החיים כולם שעל פיה ובתוכה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים גם יחד, - לזה צריכים אנחנו לטעום ולהטעים טעמה של תורה מעומקה ויסודה, וזה לא אפשר לחוש, להשיג ולהרגיש, כי אם בארץ ישראל.

8. מאמרי הראי"ה עמ' 178; תורת ארץ ישראל

וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל (בראשית רבה פ' ט"ז)

בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה את תורת ארץ ישראל. ויותר מכל דור אנו צריכים לזה בדורנו דור המלא סערות ותהפוכות, דור הנבילה והפריחה, בן הזמן של האורה והאפלה, של היאוש והבטחה, וכל המוני משפטים הסותרים זא"ז הצבורים בקרבו ועושים אותו כמרקחה וכזה געש שלא ידע שלו. לו אנו צריכים לתת סם חיים דוקא מתורת ארץ ישראל אנו צריכים להראות לו את גדולת האמת ואת הבהירות הנמצאים באוצרנו האלהי, בהגותיה ורעיונותיה של תורת אמת, את היופי והנשגב במצותיה המעשיות ובתיאור החיים כולם, שעל פיה ובקרבה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים! אשר לטעום וקל וחומר להטעים כל אלה במובן המלא אפשר רק ע"י אור תורת ארץ ישראל. דורנו מוכשר, וצריך הוא להיות מושפע דוקא מרעיונות שיש בהם חיים רעננים וגודל. דברים מקומטים ומקוטנים חדלו לקחת את לבבו, הנטיה החברתית נתגברה בקרבו מאד. את הכל הננו מוכרחים להושיט לו במובן כללי, דרך המשפך של זרם החיים של כללות האומה. וכאן כבר אנחנו פוגשים בנקודת ההבדלה שבין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ: כל מה שהוא קטן ופרטי, מכל הרעיונות הרוחניים בכלל וביחוד אותם המשתרעים על המרחב הגדול אשר לתורה ולאמונה, כשהוא נסקר

שיחיה חיים של צמצום באין דבר המרחיב דעתו. ע"כ זבת חלב ודבש היא גזרה להקיש על יתר נועם החיים כפי הדרוש לנפש גדולה של עם הוגה דעות ופונה רק למעלה. וכן אמרו חז"ל שדבש וכל מיני מתיקה מרגילין את הלשון לת"ת. ע"כ יסוד ארץ זבת חלב ודבש שנשבעת לאבותינו אינו מציין רק את הריבוי הכמותי של העושר החומרי שעדיין אין בו מפורש היתרון של העם הצריך לברכה זו, כ"א היתרון האיכותי שתתן טוב בפירות, כלומר טעם נאה וערב מעדן את הנפש ומשמחה. זהו דבר גדול ועקרי בעם אשר פנייתו היותר אדירה היא לשלמותו הרוחנית, השכל וידע את ד', שזאת היתה מגמת שבועת ה' לאבות.

6. אורות עמ' י', אורות ארץ ישראל ד'

אי אפשר לאדם מישראל שיהיה מסור ונאמן למחשבותיו הגיונותיו, רעיונותיו ודמיונותיו, בחוץ לארץ, כתכונת הנאמנות הזאת בארץ ישראל. הופעות הקדש, באיזו מדרגה שהן, נקיות הן בארץ ישראל לפי הערך, ובחוץ לארץ מעורבות הן בסיגים וקלפות מרובים. אמנם לפי גודל התשוקה והקשור של האדם לארץ ישראל, הרי רעיונותיו מזדככים מיסוד אוירא דארץ ישראל החופף על כל מי שמצפה לראותה. (ישעיהו סו): "שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה".

7. אורות התורה י"ג, ב'

"וזהב הארץ ההיא טוב, אין תורה כתורת ארץ ישראל" (מדרש רבה). בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה תורת ארץ ישראל. וביותר אנו צריכים לזה בדורנו, דור הנבילה והתחיה, בן הזמן של האפלה והאורה, היאוש והגבורה. בשבילו אנו צריכים סם חיים

4. אורות עמ' ע"ז-ע"ח, אורות התחיה כ"ח

הקדושה שבטבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בנגוד לטבע. אבל הקדושה הלוחמת נגד הטבע אינה קדושה שלמה, צריכה היא להיות בלועה בתמציתה העליונה בקדושה העליונה, שהיא הקדושה שבטבע עצמה, שהוא יסוד תקון עולם כולו וביסומו הגמור, והקודש שבגולה יחובר אל קודש הארץ, "ועתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל".

5. עין אי"ה ברכות ב', פאה א', כ"ו

יחש ארץ זבת חלב ודבש להבטחת האבות היא מכוונת מאד. כי לעם שפל א"צ הרחבת החיים ועוד תזיק לו ברכת הטבע היתירה והדגושה, שתתנהו לנום בחיק עצלות באשר אין לו מעורר הכרחי, או שתוציאהו לתרבות רעה. אבל עם נעלה וגוי קדוש ראוי הוא שיחיה חיים של הרחבת הדעת, לא על הלחם לבדו כ"א על כל ברכת ד', חיי התענוג הנלקח לתעודת רוממות הנפש, הוא מרומם גוי. ע"כ לאות על מצב ישראל הרם שלסוף כל סוף יגיעו אליו, באה ההבטחה כי ארצם תהי' ברוכה ארץ זבת חלב ודבש. ובזאת נתבשרו האבות שיהיו בניהם אנשים רמי מעלה, שברכת ד' הרוחנית תתגבר בהם ע"י חיי השלוה והעידון. אע"פ שבאשמת הדורות שהרעו בחירתם נתקיים בעונינו "ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים", מ"מ זאת היא מחלה עוברת, ויתעכל הרע ע"י צירוף הגליות וכור הצרות שעברו עלינו. אבל הגוי שנוצר לגדולות ישאר על אופיו, להיות מלא זיו החיים, ועם הנוצר לחכמה ודעת להפיץ אורה ובינה רבה בעולם, אי אפשר לו

ישראל לארץ ישראל, מחוברת היא בטבעה יחד עם השפעתה של תורת ארץ ישראל אל הכלל כולו, שממנה תצא האורה והרטיבות הפנימית על כל שדמותיה של תורה, להחיות בהם את פזורי ישראל בכל מקום שהם למען ימיה רוחם גם הם ויהיו מכירים, לבוב ולחיות חיים עבריים כלליים על אדמת הקודש. לכן כל אותם הלמודים הגדולים של כל הצדדים הרבים אשר לפנימיותה של תורה שהם כ"כ עזובים בכל העולם כולו והעזיבה נוראה היא מאד ואי אפשר לתקנה בכללה כראוי באויר ארץ העמים, צריכה להיות מתמלאת דוקא על ידי תלמידי חכמים שבארץ ישראל בהשפעת תורת ארץ ישראל. כל ההגיונות האלהיים, כל החכמות הרוחניות, כל משאות נפש לקדושה ואצילות, כל תלמוד של מוסר עליון ובינה עליונה של דעת אלהים, כל הבנת תעופת רזי תורה בידיעה הנותנת ליודעיה אור וחיים, הכל צריך שיתחדש ע"י השפעת תורת ארץ ישראל. (משנת הרב, ירושלים, תרצ"ז)

9. מעייני הישועה עמ' ר"א

שרש ההתקוממות של האומות על ישראל, הוא שקובלים על ישראל על מה שאומרים לעבוד את ה' בדרך חיים, והאומות מתפארים לומר שעיקר העבודה הוא לדלג על חיי העולם הזה ולמות למען שמו, וזהו הרז שבכל פעם שישאל מתעוררים לתחיה וביחוד כאשר שבים אל אדמתו לנטוע כרמים ולבנות את הארץ, מתגעשים רפאים ומתהוללים לעכב בעד תחיתם של ישראל, שכן זהו יסוד כל הקטגוריא שלהם על ישראל, ובעיקר תהיה זאת טענתם של בני ישמעאל באחרית הימים, כאשר יתגלה הקץ המגולה של "ואתם הרי ישראל ענפיהם תתנו ופריכם תשא לעמי ישראל" (עי' סנהדרין צ"ח א') ומתוך זה יסבלו בני ישראל צרות רבות עד מאוד מבני ישמעאל, ועל זה אמרו בפרקי דרבי אליעזר למה נקרא שמו ישמעאל מפני הקב"ה לשמוע בקול צעקת העם מפני הצרות שיעשו להם בני ישמעאל בארץ באחרית הימים שנאמר ישמע אל ויענם.

שמטמאות את נשמתה, כשהן עצמן מתהפכות לאורה ולגדולה, לקדושה ולברכה "מרירו למתיקא וחשוכא לנהורא"!
עתה בימינו לעינינו הגיע הזמן של תקומת היהדות בארץ ישראל, ועל ידה בכל העולם כולו. בעבודת התחיה המתעוררת באומה יש עבודה כבירה, שתוצאותיה גדולות מאד. עתה יכוף ההכרח להשיב לארץ ישראל את כל המצבים של האומה, החמריים והרוחניים.

ראשית עבודתה של תורת ארץ ישראל צריכה להיות מכוונת ביחוד להסיר את הבורות של החלק המדעי והפנימי שבתורה. זה הוא החלק הנשגב של כל עניני הלב, התלוי ברגשות, בדעות ובאמונות, שהוא כללות תוכן האגדה, המוסר והמחקר, הקבלה והחסידות, ההיסטוריה, הפלוסופיה והפיוט, עם כל צדדיהם הרבים והשונים. כל אלה הנם ענפים מתורת הנבואה ורוח הקדש המיוחדת לארץ ישראל. גם כל יחיד הוא נתקל מאד בחייו ע"י עב הענן של סכלות וגסות הרעיון בענינים הרוחניים המסורים ללב. מושגים גרועים וגסים, דמיונות כוזבים וערובי דעות הם מחשיכים גם את העולם הפרטי, והם הם הנם גם הגורמים היותר יסודיים להשחתת המדות ולהפסד של סדרי החיים. אבל הרבה יותר ויותר ממה שיוכלו כל אלה לפעול לרעה על מצב הפרט, הם פועלים על מצב הכלל. התעוררות ברורה של חפץ נאמן ע"ד מצב האומה בתור עמידה כללית והנהגה שלמה בכחה העצמי הפנימי על עניניה וסדרי חייה לפחות מבית, שזה מונח ביסודם של חיי ארץ ישראל א"א שתתכונן ברעיון טהור, אלא על ידי מושגים ברורים וטהורים, ע"י הכנה ישרה מאירה וברורה ביסודי הדעות והאמונות, בצורת הדברים הנוגעים אל הלב ואל הרעיון וביחושם הבריא אל החיים המעשיים והחברתיים. כל אלה נפגשים לנו בכנסת ישראל רק ודוקא ביחווה לארץ ישראל.

ע"כ תורת ארץ ישראל צריכה ועלולה להיות עשירה מאד, בעושר שפע החכמה והנעם האלהי של זיקוק הדעה העליונה, לרומם את הרוח הפנימי לאורה של תורה בצורה חיה ומבהקת. ושיבת נדחי

מצד תורת חוץ לארץ, נעשה גדול וכללי מיד כשהוא שואף את אוירא דארץ ישראל בקרבו.

תורת חוץ לארץ אינה מכרת רק לדאוג בעד הנפש הפרטית, בעד השלמות הרוחנית והחמרית, הזמנית והנצחית. לא כן היא תורת ארץ ישראל. היא דואגת בעד הכלל, בעד האומה, בעד נשמתה ורוחה, בעד גופה ונפשה, בעד ההוה של כולה, ובעד העתיד של כולה, ובעד הרושם החי של העבר של כולה כאחד. הפרטים כולם הם מתכנסים בקרבה ומתעלים בעילויה. זהו כלל החדוש הפנימי, העמוק והמרהיב, של תורת ארץ ישראל, שהיא מכשרת את כל הדעות והרעיונות הפרטיים, שהם הולכים דלולים ופזורים באויר ארץ העמים שיעשו כולם אגודה אחת ושילבשו מגמה כללית מיוחסת לחיי האומה כולה מצד השפעתה של ארץ ישראל. נקח פרט אחד מהרעיונות היותר חשובים: את הרעיון המוסרי. במובן המוסר של היחיד הננו מוצאים את הצד העליון שבו, את היכולת המוסרית האדירה להפוך את כל רע לטוב, להשתמש בכל כח פראי ומגושם לתכלית נשגבה, משוערה בחכמה ועדינות הנשמה, גם בכחות מעשיים וגם בכחות של עיון ומחשבה. הצד העליון של העבודה אשר לצדיקים גמורים הוא להחזיר את הרע לשרשו הטוב, ולהפוך את המחשבות הזרות כולן למחשבות נאצלות ויקרות, קדושות וטהורות. אויר חוץ לארץ יכול רק לנשא את הרעיונות של היחידים, להפכם אל יסוד הטוב. לרוממם ולשגבם שגוב אישי ופרטי, אבל בשום אופן אין לו כח של תפישה כללית, לקחת עמו את כל המחשבות הזרות, הכחות הגרועים הפסולים והמגושמים יותר מדאי הנמצאים בכללותה של האומה ולהפכם לטובה ולברכה. דבר זה, עבודת קודש זאת, אי אפשר שתעשה אלא ע"י אוירא דארץ ישראל בכח תורת ארץ ישראל שהנשמה הכללית חיה ומורגשת בקרבה. ומה נהדר ונחמד הוא המחזה, כמה מרחיב הוא את הלב, וכמה גדולה ומכופלת בקדושת אמת היא השאיפה לראות באותה התפארת כשהרע הכללי הולך ונהפך לטוב, כשהמחשבות הזרות, הנופלות לא רק בלב ובמח פרטי כ"א בלבה ובמוחה של כללות האומה לכל צדיה, אותן המחשבות שנוטלות את זיו חייה,

1. במדבר ל"ג, נ"ז

(נ) וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מִזְבֵּחַ עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר: (נא) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן: (נב) וְהוֹרֵשְׁתֶּם אֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנִיכֶם וְאִבְדֶּתֶם אֶת כָּל מִשְׁכֵּיתֶם וְאֶת כָּל צִלְמֵי מִסְכֹּתֶם תִּאָּבְדוּ וְאֶת כָּל בְּמוֹתֶם תִּשְׁמִידוּ: (נג) וְהוֹרֵשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּהּ אֹתָהּ: (נד) וְהִתְנַחֲלֶתֶם אֶת הָאָרֶץ בְּגֹזְרֵל לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם לְרֹב תִּרְבּוּ אֶת נַחֲלָתוֹ וְלִמְעַט תִּמְעִיט אֶת נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר יֵצֵא לוֹ שָׁמָּה הַגֹּזְרֵל לוֹ יִהְיֶה לְמִטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנַחֲלוּ: (נה) וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנִיכֶם וְיִהְיֶה אֲשֶׁר תּוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצִדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֹתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ: (נו) וְיִהְיֶה כְּאֲשֶׁר דִּמְיִיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם:

2. רש"י במדבר ל"ג, נ"ה

והיה אשר תותירו מהם - יהיו לכם לרעה:
לשכים בעיניכם - ליתדות המנקרות עיניכם. תרגום של יתדות שיכיא:
ולצנינים - פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים הסוככת אתכם לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ובא:
וצררו אתכם. כתרנומו:

3. רמב"ן במדבר ל"ג, נ"ג

והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה.

על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה' ואלו יעלה על דעתם ללכת ולכבוש ארץ שנער או ארץ אשור וזולתן ולהתישב שם, יעברו על מצות ה' ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי:) במצות הישיבה בארץ ישראל ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, וכן האיש, בכאן נצטוונו במצוה הזו, כי הכתוב הזה היא מצות עשה ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים, באו ורשו את הארץ (דברים א ח) אבל רש"י פירש, והורשתם את הארץ, והורשתם אותה מיושביה, אז וישבתם בה, תוכלו להתקיים בה, ואם לאו לא תוכלו להתקיים בה, ומה שפירשנו הוא העיקר:

4. אור החיים במדבר ל"ג, נ"ה

וצררו אתכם על הארץ וגו' - פירוש לא מלבד שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו, אלא גם חלק שזכיתם בו אתם וישבתם בו, וצררו אתכם על חלק שאתם יושבים בו, לומר קומו צאו ממנו.

5. ספר המצוות לרמב"ן, עשה ד', ליישב את ארץ ישראל

מצוה רביעית - שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל-ליתברך ויתעלה לאבותינו, לאברהם, ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אומרו להם:

"והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה", "והתנחלתם את הארץ", "אשר נשבעתי לאבותיכם". ופירט אותה להם במצווה הזו כולה, בגבוליה ומצריה, כמו שאמר: "ובאו הר האמרי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים" וגו', שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצווה, אומרו יתעלה בעניין המרגלים: "עלה רש כאשר דבר ה' אלהיך לך, אל תירא ואל תחת". ואמרו עוד: "ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם". וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה, כתוב "ותמרו את פי ה' אלהיכם", וכן "לא שמעתם", הוראה שהיא מצווה, לא ייעוד והבטחה.

וזו היא שחכמים קורין אותה מלחמת מצווה, וכן אמרו בגמרא סוטה: "אמר רבא: מלחמת יהושע לכבוש, דברי הכול חובה. מלחמת דוד להרווחה, דברי הכול רשות". ולשון ספרי: "וירשתה וישבת בה: בזכות שתירש - תשב".

ואל תשתבש ותאמר, כי המצווה הזאת היא המצווה במלחמת שבעה עממין, שנצטוונו לאבדם, שנאמר: "והחרם תחרימם". אין הדבר כן. שאנו נצטוונו להרוג האומות ההם בהילחמם עימנו, ואם רצו להשלים - נשלים, ונעזבם בתנאים ידועים. אבל הארץ - לא נניח אותה בידם, ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות. וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם, כמאמרם: "הגרגשי פנה והלך לו ונתן להם הקב"ה ארץ טובה כארצם, זו אפריקי", נצטוונו אנחנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות להושיב בה שבטינו. וכן אחרי הכריתנו את העממים ההם, אם רצו אחרי כן שבטינו לעזובה ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשור וזולתם מן המקומות, אינם רשאים; שנצטוו בכיבושה ובישיבתה.

וממאמרם "מלחמת יהושע לכבוש", תבין כי המצווה הזאת היא הכיבוש. וכן אמרו בספרי: "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם

המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמו:

10. מעפר קומי עמ' מ"ז; מצות ישיבת ארץ ישראל בזמן הזה

פרק ראשון: מקורות ופסק ההלכה

מצות ישיבת א"י מפורשת בתורה שבעל פה במספר מקורות תנאיים:

א. בספרי על הפסוק "וירשת אותם וישבת בארצם" - : מעשה בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקראו המקרא הזה וירשת אותם וישבת בארצם. וחזרו ובאו למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה. ומעשה בר' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר שהיו הולכים בנציבים אצל ר' יהודה בן בתירה ללמוד הימנו תורה והגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקראו המקרא הזה וירשת אותם וישבתם בארצם. חזרו ובאו להם למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה.

מהספרי מוכח שישבת א"י היא מצוה לדורות, כיון שהתנאים המוזכרים בו חיו אחרי החורבן, כפי שמעיד רבי חיים פלאג'י: "והיינו דריב"ב ור"מ בן חרש ודעימייהו היו אחר החורבן ... וגם הרב מגילת אסתר שם הודה דמעשה זה היה אחר החורבן".

ב. בתוספתא נאמר: "ישרה אדם בא"י - אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ולא בחול" - אפילו בעיר שכולה ישראל. מלמד שישבת א"י שקולה כנגד כל המצוות שבתורה" (ע"ז פ"ה). החלק הראשון של תוספתא זו מובא בגמרא בדינוי לשון:

7. משנה ברורה סי' תקס"א ס"ק ב'

בחורבן - אפילו (ב) יושבין בהן ישראל כיון שהישמעאלים מושלים עליהם מקרי בחורבן:

8. רמב"ם הלכות מלכים ו', א'

אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס שנאמר יהיו לך למס ועבדוך קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם ולא יתמנו על ישראל לשום דבר שבעולם והמס שיקבלו שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם כגון בנין החומות וחזק המצודות ובנין ארמון המלך וכיוצא בו שנאמר וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלוא ואת חומת ירושלים ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושריו ושלישיו ושרי רכבו ופרשיו:

9. רמב"ם הלכות מלכים ה', א'

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא

בו לכם נתתיו כאשר" וגו', "אמר להם: כל המקום שתכבשו חוץ מהמקומות האלו, הרי הם שלכם. או רשות בידם לכבוש חוצה לארץ עד שלא יכבשו ארץ ישראל? תלמוד לומר: 'וירשתם גוים גדולים ועצומים', ואחר כך: 'כל המקום אשר' וכו'. ואמרו: "ואם תאמר: מפני מה כיבש דוד ארם נהרים וארם צובא, ואין מצוות נוהגות שם? אמרו: דוד עשה שלא כתורה, והתורה אמרה: משתכבשו ארץ ישראל, תהיו רשאים לכבוש חוצה לארץ; והוא לא עשה כן". הרי שנצטוינו בכיבוש בכל הדורות. ואומר אני, כי המצווה שחכמים מפליגים בה, והוא דירת ארץ ישראל, עד שאמרו: "כל היוצא ממנה ודר בחוץ לארץ - יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה, שנאמר: כי גרשוני היום מהסתפח בנחל ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים", וזולת זו הפלגות גדולות שאמרו בה - הכול הוא ממצות עשה הזה, שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן, היא מצות עשה לדורות, מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן גלות, כידוע במקומות הרבה. ולשון ספרי: "מעשה ברבי יהודה בן בתירה ורבי מתיא בן חרש ורבי חנניה בן אחי רבי יהושע ורבי נתן, שהיו יוצאין חוצה לארץ, והגיעו לפלטיה, וזכרו את ארץ ישראל, וזקפו את עיניהם, וזלגו דמעותיהם וקראו המקרא הזה: 'וירשתה וישבתה בה ושמרת לעשות'. ואמרו: ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות.

6. שו"ע או"ח סי' תקס"א, א'

הרואה ערי יהודה בחורבן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע (ואינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלים) (ב"י):

"לעולם ידור אדם בא"ע אפילו בעיר שרובה נכרים ואל ידור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל ... אלא לומר לך כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודה זרה". (כתובות קי:).

וכן כותב הנצי"ב בפירושו לספרי הנ"ל: "אמרו, ישיבת א"י שקולה וכו' כדאיתא בכתובות דף קי: לעולם ידור אדם בא"י בעיר שרובה נכרים ... וכן מבואר בתוספתא דע"ז פ"ה ישרה אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם ... וזו היא הברייתא שהביאו בכתובות (שם), ונתנו זה הטעם - שדומה כאילו עובד עבודה זרה".

ג. מצות ישיבת א"י היא הסיבה לכפיית הבעל את אשתו, האשה את בעלה, והעבד את אדונו, לעלות להתיישב בא"י (משנה וגמרא בכתובות קי) כדברי הר"ן בשם הראב"ד: "לאיתויי עבדים כנענים שכופה את רבו להעלותו עמו לפי שהוא חייב במצוות כנשים והם מצווים גם כן כישוב ארץ ישראל". משנה זו נפסקה כהלכה לדורות: ברי"ף כתובות שם, רמב"ם אישות פי"ג הי"ט, רא"ש כתובות שם פי"ח סי' א', סמ"ג לאוין פא, ראב"ד בר"ן כתובות שם, רמב"ן בהוספותיו לסה"מ מ"ע ד, בפסקי הרי"ד והרי"ז כתובות שם, רבנו ירוחם נתיב כג חלק ח, תלמיד רבנו יונה בשם הרמ"ה (ש"מ), ריטב"א ר"ן ונימוקי יוסף בכתובות שם, רדב"ז סי' תח ועוד, תשב"ץ ח"א סי' כא ועוד, עיטור אות מרד דף עא, כפתור ופרח פרק י', רשב"ש סי' א, טור ושולחן ערוך אבה"ע סימן עה.

רב האי גאון, הדעה הראשונה בתוספות (כתובות קי: ד"ה הוא אומר), רבנו חיים כהן המובא בהגהות המרדכי כתובות אות שיג, והאגודה שם, המובאים בשו"ע כדעת "יש מי שאומר" - סוברים גם הם שדיני המשנה הם הלכה לדורות, אלא שאינם נוהגים כשיש סכנת דרכים בנסיעה לא"י. דעת המהר"ם מרוטנבורג המובאת ברא"ש כתובות פי"ג סי' י"ז, הגהות אשר"י שם סי' יח, מרדכי שם רמז רפ וטור אה"ע סי' עה

(ונדחית על ידו), היא: שאחר החורבן לא נוהגת כפיית האשה את בעלה. אבל גם הוא מסכים שכפיית הבעל את אשתו נוהגת בכל הדורות, כמבואר בשו"ת מהר"ם.

ישנם ראשונים שאינם מתייחסים לדיני הכפייה לעלות לא"י, אך גם הם סוברים שמצוה זו נוהגת בכל הדורות: הריב"ש סי' קא ועוד, תרומת הדשן סי' רלא ועוד, כל בו סי' קכז ואורחות חיים החלק השני סי' עג. הפוסקים האחרונים פסקו אף הם שמצוה זו נוהגת לדורות, וכפי שמסכם הפתחי תשובה אבה"ע סי' עה סק"ו: "אם כן כל הזמנים שווים לקיום מצוה זו וכן מבואר מכל הפוסקים ראשונים ואחרונים".

פרק שני: דעת ר"ח כהן

א. בכל ספרות הראשונים לא מצאנו אלא דעה אחת, שלכאורה חולקת על הראשונים שהבאנו לעיל: דעת הרב חיים כהן כפי שהיא מובאת בתוספות כתובות קי: ד"ה "הוא אומר", וז"ל: "אינו נוהג (כפיית בני הזוג) בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים. והיה אומר רבינו חיים דעכשו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין להזהר בהם ולעמוד עליהם".

... מהאמור עד כאן עולה שדברי ר"ח כהן נאמרו רק לתקופתו, ולא זו בלבד, אלא שהם דעת יחיד שלא הובאה בראשונים ובפוסקים.

יתירה מזאת כתבו מגדולי האחרונים - שאין דעה כזו בראשונים כלל. המהרי"ט ח"ב סי' כח, כתב: "הגהת תלמיד היא לאו דסמכי כלל", והובאו דבריו להלכה בנתיבות המשפט (אלגזי) דף רמג, שו"ת זרע אברהם (יו"ד יג), שו"ת מעיל צדקה (סי' כו), פתחי תשובה על שולחן ערוך (אבה"ז ע"ה ס"ק ו'), פאת השולחן (הובא בפ"א הע' 4), שו"ת אבני נזר (יו"ד תנ"ד), שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סו) ושו"ת תירוש ויצהר (סי' קיד).

הוכחותיהם העיקריות הן:

א. הרא"ש לא הביא דעה זו, לא בתוספותיו ולא בפסקיו. וכן המהר"ם לא הביאה בתשובותיו, ואדרבא, כתב: "ועל כי ראיתי בני אדם שבאים לחלק בין זמן הבית לזמן הזה, צריך אני לבאר שאין לחלק בזה". דעה זו לא הובאה, אפילו בפוסקים שרגילים לפסוק כתוספות, כמו האגודה וכדומה.

ב. טעמו שאי אפשר להזהר במצוות התלויות בארץ - תמוה מאוד. ובמיוחד קשה: איך טעם זה פוטר ממצות ישיבת א"י, השקולה כנגד כל המצוות שבתורה?

ג. דעת ר"ח מובאת באופן אחר בהגהות המרדכי, וז"ל: "כתב רבנו חיים כהן בתשובה, דהני מילי בימיהם שהיה שלום בדרכים, אבל עכשיו שהדרכים משובשים אינו יכול לכופה, דהוה ליה כמו חפץ להוליכה למקום גדודי חיה וליסטים". כלומר, שקיימת מצות ישיבת א"י בכל הדורות, אלא שכפית בני הזוג אינה נוהגת כשיש סכנת דרכים. וכבר הוכיחו החיד"א ור"ח פלאג'י בנשמת כל חי, שר"ח בתוספות הוא ר"ח כהן המובא בהגהות המרדכי. על פי שיקולים אלה הכריעו שדעת ר"ח כהן היא כלשון הגהות המרדכי, ודבריו כפי שמובאים בתוספות: "הגהת תלמיד היא ולא דסמכא היא כלל".

לסיכום:

א. רבים מגדולי האחרונים סוברים שאין אף דעה אחת בראשונים שסוברת שהיתה תקופה בה לא היתה מצוה לשבת בא"י.

ב. גם מי שלא נקט כך סובר שבדאי אין הלכה כדעת ר"ח כפי שמובאת בתוספות.

ג. לגבי תקופתנו, גם דעת ר"ח היא שקיימת ככל הנראה מצות ישיבת א"י השקולה כנגד כל המצוות שבתורה.

רשב"ש סימן א: "שנינו בפרק בתרא בכתובות 'הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין וכו' ... וצריך לעיין למה כופין אחד אנשים ואחד נשים, ... ונראה לי, שהטעם הוא משום דשיבת ארץ ישראל מצוה היא, ונפקא לן מקרא דכתיב בארץ ישראל 'וירשתם אותה וישבתם בה'. וכן כתב גם הרמב"ן ... והסכים עמו במנין מצוה זו א"א מהרשב"ץ ז"ל בספר שלו זוהר הרקיע. ואפילו למי שאינו מונה אותה מצוה דאורייתא, מ"מ ישיבת הארץ מצוה היא, ואם אינה לדעתם מן התורה היא להו מדרבנן, שאל"כ למה כופין".

כנסת הגדולה שמביא גם מגדולי הפוסקים שלפניו (שוע אבה"ע סי' עה הגהות ב"י ס"ק כ"ה): "כתבו עוד התוספות בשם הר"ח הכהן ז"ל דעכשיו בזמן הזה ליכא מצוה לדור בא"י ... אבל הרב המחבר ז"ל לא הזכיר סברה זו. נראה דסבירא ליה דכל הפוסקים: הרי"ף והרא"ש והרב בעל הטורים וכל האחרונים שכתבו דין זה (שכופין לעלות) והביאו הברייתא לפסק הלכה, חולקים על ר"ח כהן ז"ל ... וכן כתב בעל תומת ישרים סי' סו, ומהר"ם מטראני ז"ל חלק א סי' רמה, ומורי הרב ז"ל (המהרי"ט) בתשובה חלק ב' חלק יו"ד סי' כח, ומהריב"ל בס"ג סי' מא, והר"מ גלאנטי סי' מד וסז, והראנ"ח ח"ב סי' מג, ורשד"ם אבה"ע סי' קכד ור"מ אלשיך סי' לח". עכ"ל.

הגר"א על דברי הרמב"ם שהביאם בשו"ע להלכה, שעבד כנעני כופה את רבו להעלותו לא"י. וז"ל הגר"א: "ודין זה וכו' ממה שכתבו ת"ר לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ואל ידור בחו"ל וכו', והיינו בזמן הזה ודלא כר"ח בתוספות שם ד"ה 'הוא אומר' (סוף כתובות)".

מהרש"ק (שלמה קלוגר): "מה שיכול לכופה לילך עמו לא"י, הוי רק מכח ישיבת א"י וזה הוי רק אם מכוון לשם מצוה בלבד ... (שו"ת האלף לך שלמה סי' קכ)."

אבני נזר (יו"ד תנד אותיות א, ד): "הנה בדין ישיבת א"י בזמן הזה אם היא מצוה, כבר האריכו בזה ראשונים ואחרונים, והעלו שהיא מצוה. וכן הדין דמשנה כתובות (דף ק"י עמוד ב') דהכל מעלין ואין הכל מוציאין גם בזמן הזה הדין כן. ... ומה שכתב שם עוד בעל מגילת אסתר דברי התוספות גבי הוא אומר לעלות דאין מצוה בזמן הזה, ליתא ... והנה נעלם גם כן מבעל מגילת אסתר דברי הרמב"ם בהלכות עבדים שגם בזמן הזה כופה העבד את רבו לעלות".

הדבר ברור, שגם הרמב"ם סובר כרמב"ן בעיקר הדין של מצות ישיבת א"י בזמן הזה, כפי שמוכח מפסקיו:

1. "אמר האיש לעלות לא"י והיא אינה רוצה - תצא בלא כתובה. אמרה היא לעלות והוא אינו רוצה - יותיא ויתן כתובה" (הל' אישות פי"ג הל' כ).

2. ובשו"ת הרמב"ם (הל' אישות סי' קלב) פוסק את דין כפית הבעל הלכה למעשה. התשובה הובאה במאמרו של הרב בראשי לישראל הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א על ישיבת א"י, וז"ל (בקובץ תורה שבעל פה י"א): "נשאל על מי שהיה במחלוקת עם אשתו ולמדוהו לטעון שברצונו לעלות ולדור בא"י, ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו תצא בלא כתובה. וכששמעו גדולי הקהל על כך חרה להם מאוד וטענו: אם כן כל מי שישנא את אשתו וירצה לגרשה בלא כתובה יעליל עליה טענה זו, ואם כן לא תשאר בת אברהם אבינו יושבת תחת בעלה. והשיב (לשון הרמב"ם): המפורסם אצלנו, אשר ראינו בתי דינים דנים בו במערב ... שמחרישים בשם, על כל מיש עושה זה כדרך עליליה על אשתו - שלא לעשותו, זולתי ללכת להתברך בא"י - לא זולת זה - ויענה הבעל אמן. ואז יכריחו האשה ללכת עמו, או תצא מבלי כתובה - ככה ראינו אותם עושים. אמנם מה שאני רואה ובו אני מורה: איזה איש ביקש לעלות לא"י והוא מוחזק בכשרות, ולא היה בינו לבין אשתו

מריבה בשום פנים, אז נחייב אשתו לעלות עמו לא"י. ואם יחסר אחד מהתנאים הללו אין לדון עליה לעלות עמו. 3. עבד שאמר לעלות לא"י, כופים את רבו לעלות עמו, או ימכור אותו למי שיעלהו לשם ... ודין זה בכל זמן, אפילו בזמן הזה שהארץ בידי עכו"ם" (הל' עבדים ח', ט')

אבניה ואת עפרה יחננו זאת אומרת ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה בני ישראל תכלית תשוקה עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה".

וכתב עוד **"אור החיים" הקדוש בפירושו לתורה** (ספר ויקרא פרק י"ט פסוק כ"ג) (והובא לעיל) - "עוד ירמוז באומרו וכי תבואו אל הארץ, שלא תהיה הכוונה לתיאבון המורגשות, אלא תהיה כוונת הביאה אל הארץ לחיבוב ולחשק הארץ הקדושה אשר בחר ה' בה הר' שמה..."

והוסיף עוד וביאר הרב קוק בספרו **"שבת הארץ"** (במבוא פרק ט"ו) - שאין השתוקקות זו מוטלת על כל יחיד ויחיד, אלא אף על האומה בכללה - "ואם כך היא המידה גם ביחס הפרט של כל יחיד ויחיד, שמחויב הוא בודאי בכל כוחו ואונו להוציא מן הכח אל הפועל את חיוב התשוקה לבוא ולהיאחז בארץ ישראל ולא ישקע עצמו בארץ העמים ... - כמה כפולה ומכופלת היא לאין שיעור וערך המצוה הזאת ביחס אל הכלל! על כן בכל עת אשר אנו רואים שמתחילים ישראל לשום ליבם לשוב לארץ ישראל והם מוציאים לפועל את תשוקת לבבם זאת במכסת נפשות עדה וקהל, אנו מכירים בזה יד ה' שהואיל לזכות את ישראל במצוה הגדולה הזאת, השקולה כנגד כל המצוות שבתורה מצד עצם עצמותם".

ונסיים בדבריו הנפלאים של הרב קוק בסידורו **"עולת ראיה"** (חלק א' עמ' שע"ד-שע"ו על ברכת המחייה) - אשר מבררים מעל כל ספק עד כמה ראו חז"ל ערך וצורך (מתוך כל האמור לעיל) בהשתוקקות לארץ ובהוצאת חיבתה ע"י בניה הרי הם עם ישראל עד כדי התיישבות בה, גאולתה ובניינה - "רב חסדא ורב המנונא הוי יתבי בסעודתא, אייתו לקמיהו תמרי ורמוני, שקל ר"ה בריך אתמרי ברישא, א"ל ר"ח לא ס"ל מר להא דאר"י ואיתימא ר"י כל המוקדם בפסוק זה מוקדם

ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים), ר' אמי ורבי אסי קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא (רש"י - כשהשמש הגיע למקום שהן יושבין וגורסין וחמה מקדרת עליהן עומדין משם לישב בצל ובימי הצנה עומדין מן הצל ויושבין בחמה כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל) ר' חייא בר גמדה מיגנדר בעפרה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (היה מתגנדר ומתגלגל בעפר הארץ)".

ונאמר עוד **בתלמוד ירושלמי מסכת שביעית** (פרק רביעי הלכה ז') - "רבי יוסי בן חנינא מנשק לכיפתא דעכו עד כה היא ארעא דישאל ר"ז עבד ירדנא במנוי רבי חייא בר בא מתעגל בהדא אליסוס דטבריא ר"ח רבא מתקל כיפי רבי חנינא מתקל גושייא לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו.

וכך כתב **הרמב"ם בהלכות מלכים** (פרק ה' הלכה י') - "גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה וכן הוא אומר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו". הרי רואים אנו, עד כמה היתה השתוקקותם גדולה לארץ ישראל. עד כמה היה עומק חיבתם ואהבתם לארץ - עד כדי שעשו מעשים ופעולות המראים והמוכיחים זאת לעין כל.

השתוקקות זו אינה רק מעשה עליון ונשגב מצד ההתרוממות הרוחנית, אלא בהשתוקקות זו תלויה גאולתם של ישראל, ובלעדי אהבה ותשוקה זו לארץ עד כדי עליה אליה והתיישבות בה לא תיבנה ותיגאל ירושלים מחורבנה, והדברים מפורשים בסוף **ספר "הכוזרי"**, וכך מסיים ריה"ל את ספרו - "גם מי שמעורר בלב בני אדם אהבה למקום הקדוש הזה ראוי לשכר בלא ספק והוא מקרב עת בוא תקותנו כמה שנאמר אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את

הרגשה עליונה זו צריכה להוביל אותנו לאהבה גדולה, לחשקה גדולה, לחמדה גדולה ולהשתוקקות אין סופית לארץ ישראל. הסגולה והקדושה של ארץ ישראל תתגלה בנו בעוצמה ע"י השתוקקותנו לארץ, התאוותנו לישב בה ולחיות בה כדי לגלות את עומק קדושתה ומתוך כך את קדושתנו.

ואכן כבר אצל אבות האומה מצינו השתוקקות זו לארץ ישראל כנאמר **במדרש תנחומא** (פרשת ראה פרשה ח') - "ירמיה הנביא צווח ואמר ואנכי אמרתי אין אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה (ירמיה ג) ארץ שחמדוה אבות העולם אברהם נתאוה לה שכה"א (בראשית יד) ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה יצחק נתאוה לה שנא' לו (שם כו) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל יעקב נתאוה לה שנא' (שם כח) אם יהיה אלהים עמדי וגו' ושבתי בשלום אל בית אבי א"ר יהודה אף משה נתאוה לה שנא' (דברים ג) ואתחנן אל ה' וגו' אעברה נא ואראה וגו' ואף דוד נתאוה לה שנא' (תהלים פד) בחרתי הסתופף בבית ה' ... הוי ואתן לך ארץ חמדה ארץ שחמדו לה האבות".

רעיון זה של השתוקקות האבות לארץ ישראל נאמר עוד **בשמות רבה** (פרשה ל"ב), וכן **במדרש תנחומא** (משפטים י"ז) וכן **בילקוט שמעוני** (תהילים פרק קמ"ב) ועוד.

אף בהמשך ההסטוריה מצאנו תופעה זו של השתוקקות גדולה לארץ ישראל אצל האמוראים. השתוקקות זו לא היתה בדיבור בלבד, אלא גילו הם את אהבתם לארץ ישראל בעשיית מעשים סמליים אהבה זו.

וכך נאמר **במסכת כתובות** (דף ק"ב בסוף המסכת) - "ר' אבא מנשק כיפי דעכו (רש"י - כיפי - אלמוגים לישנא אחרינא כיפי דעכו סלעים), ר' חנינא מתקן מתקן מתקליה (רש"י - משוה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו

למען התחברות והתעלות עם קדושת הארץ וסגולתה, סמוכים ובטוחים אנו, שמתוך התשוקה של המנוחה החומרית והאחזות האומה בארצה, התשוקה העליונה שהיא יסוד קדושת הארץ וסגולתה הרוחנית, בעזרת ה', בוא תבוא.

המעלה של מי שמשתוקק לישב ארה"ק אפילו לשם התכלית החמרית של הכלל, כי אצל הכלל יהפך תמיד כל ענין גשמי לרוחני, והתכלית העליונה בוא תבוא ע"י חבור עם ד' בארץ ד'. על כן מי שיש לו קורבה יתירה לארה"ק, אפילו במדרגה הנמוכה, יש בזה לחזקו ולאמצו ולהקדימו לברכה ממי שמתאחר ומתרחק, ואע"פ שבתוך הלב יהי המתרחק בעל מדרגה יותר עליונה, מ"מ ישוב הארץ וחבתה בפעל הוא דבר נשגב וכמשחז"ל (סנהדרין קב): על עמרי, שזכה למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בא"י, אע"פ שהיתה כונתו ודאי חמרית. ויש לנו לימוד, שצריך לחזק את הכחות החמריים של כלל האומה, ומזה יבא ג"כ חזק לכחות הרוחניים. על כן אמר להם זה שני לארץ, שאע"פ שהוא שני לארץ במדרגה השני' מ"מ הוא קודם לחמישי לארץ שבמדרגה הראשונה, לענין הרשם שאנו צריכים לעשות עלינו בחבת הארץ, אע"פ שהוא במדרגה נמוכה נגד הראשון, מ"מ פעולותיו הגשמיות מתקרבות למטרה רמה, ומתוך החזק החמרי יבוא חזק נפשי רוחני. על כן אמרו לו כהלכה וכענין : מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעין, מי יתן לנו חזק גופני וכח חמרי אמיץ כברזל, להיות שרירי הגוף חזקים, ונוכל לקבל ממך שלמות רוחנית גדולה כמדתך, לחבב את החזק החמרי בכלל עם ד', שהוא מביא ודאי לחזק הרוחני. וכן יוסב גם על עניני הכלל שבצד הלאומי של ישראל : מי יתן לנו אמצעים חזקים, לחזק את הצד הגשמי והחמרי של הכלל".

הרי רואים אנו עד כמה מחויבים אנו בתשוקה גדולה ואהבה עצומה לארץ ישראל, תשוקה שמביאה לרצות אבניה ולחונן עפרה - לעלות אליה, להתיישב בה ולבנותה.

ואף אם נראה, שלכאורה תשוקה זו - תשוקה טבעית-חומרית היא, תשוקה שעדיין לא הגיעה לרום גובהה, שהיא - תשוקה

לברכה, א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ, א"ל מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעין" (ברכות מ"א): כשם שהברכות עצמן מעירות את הלבבות לדעות ישרות, שהן אבות למעשים ישרים ומדות טובות, כן גם פרטיהן להלכותיהן בנויים ע"פ דרכים מפולשים למדות טובות ויקרות ועקרי תורה באמונות ודעות. ובאשר חבת אה"ק היא יסודה של תורה, שהיא מביאה את כלל עם ד' וכל העולם כולו להשלמתם, על כן סדרי קדימתן של הברכות מחוברים ותלויים הם במדת סמיכתם של המינים שמברכים עליהם אל הזכרת הארץ שבאלה פסוקי התורה. להורות, כי כל הקרוב קרוב יותר לארץ ישראל, מי שיש לו יותר קשור אהבה לארץ, ויותר השתדלות בענין ישוב ארה"ק, הוא מוקדם לברכה והוא קרוב יותר אל השלימות שזוכים בה.

והנה חבת הארץ מחולקת לפי מעלת האנשים והכרתם, כי יש שמחבב ארה"ק בשביל סגולותיה היקרות, וצמא מאד לרצות אבניה ולחונן עפרה, כדי לקיים המצוות התלויות בארץ, ובשביל התכלית העליונה הנמצאת בה לכלל ישראל ולכלל העולם במעלתם הרוחנית, ויש מי שמחבב ארה"ק ומשתדל בישובה ובדירתה, בשביל שמכיר בה התכלית של המנוחה החמרית לכלל ישראל, שהוא ג"כ דבר טוב ונשגב, ובכ"ז לא בא עד המעלה הראשונה למי שמכיר יסוד התכלית העליון שבחבת הארץ. על כן רמוז כאן בפסוק קירוב הברכות לארץ בשתי מערכות : חמשה מינים, נגד ההשתקקות לארץ באפן העליון המעולה, נגד חמשה חומשי תורה, שהם יסוד ההשלמה הישראלית וממנה נמשכת ההשלמה האנושית, וכל המוקדם בהם וקרוב יותר לארץ מוקדם לברכה, והחלק השני, זית שמן ודבש, נגד המכירים את ההשלמה הטבעית של כלל ישראל בארץ, בהשלמתם הרוחנית הטבעית, כראוי לכל עם גדול וחכם, ברוח ובחומר. ולמדנו מכאן, כמה גדולה היא

1. נתיבות עולם א' עמ' ג'-ד'; נתיב התורה א'

ויוּרְנִי ויאמר יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה (משלי ד'). שלמה המלך עליו השלום רצה להזהיר את האדם על התורה, ואמר כאשר נתן התורה אל האדם אמר השם יתברך אל האדם יתמך דברי לבך, כלומר התורה שהיא דברי השי"ת יתמוך לבך. כי לב האדם שם החיים, והתורה תחזיק לבך ותתן לך חיים ותשמור מצותי וחיה. כי דברי תורה תומכים ומאשרים כל העולם כולו, ואיך לא יהיו מאשרים ותומכים את האדם עצמו שהוא עוסק בתורה והיא עם האדם. ומה שדברי תורה תומכין כל העולם, דבר זה מדברי חכמים שאמרו (שבת פ"ח ע"א) כי לכך הוסיף ה"א בששי לומר כי כל מעשה בראשית היו תלויים ועומדים עד ששי בסיון אם יקבלו ישראל התורה מוטב ואם לאו יחזור העולם לתוהו ובוהו. ואם כן דברי תורה מחזקים ותומכים הכל עד שיש לעולם קיום, וכל זה מפני כי התורה היא סדר האדם באיזה מעשה יהיה נוהג ואיך יהיה נוהג ואיך יהיה מסודר במעשיו וזהו ענין התורה. וכמו שהתורה היא סדר האדם, כך התורה היא סדר של העולם עד שהתורה היא סדר הכל, רק כי סדר האדם הוא נגלה ומפורש בתורה, כי אי אפשר זולת זה כי על האדם מוטל לשמור את הסדר הראוי לו ולכך הדבר הזה נגלה במפורש לאדם, אבל סדר כל העולם כולו גם כן הוא בתורה שאין התורה רק סדר מציאות העולם בכללו. וזה שאמרו במדרש (ב"ר פ"א) שהיה מביט בתורה וברא את עולמו, ר"ל שהתורה בעצמה היא סדר הכל, ולכך כאשר רצה השם יתברך לברא את עולמו ולסדר אותו, היה מביט בתורה שהיא סדר הכל וברא את עולמו. ומפני שהתורה היא סדר כל העולם, כל דבר שהוא מסודר הוא דבר אחד מקושר, כמו שהיא התורה היא סדר אחד כי התורה אחת היא, ולכך אמרו (אבות פ"ה) בעשרה

מאמרות נברא העולם והלא במאמר אחד יכול להבראות ומה תלמוד לומר לתת שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולפרוע מן הרשעים שמחריבין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. ואין הפירוש שלכך נברא בעשרה מאמרות אף שהיה יכול לבראותו במאמר אחד כדי לתת עונש לרשעים, כי דבר זה אין הדעת נותן. אבל הפירוש הוא, כי מספר עשרה מורה על דבר שיש בו רבוי והוא כלל אחד מקושר כי כך הם עשרה, כי עד ט' מספר הפרטי שכל אחד מחולק לעצמו, אבל עשרה הוא מספר כללי שהכל הוא אחד מקושר. ולכך היו"ד מורה על מספר עשרה, כי היו"ד היא קטנה עד שאין לחלוק היו"ד לשנים לקטנותה שהיא כמו נקודה אחת, ומורה לך כי עשרה הם מסודרים יחד עד שהם כמו דבר אחד. ולכך גם כן מספר עשרה הוא אחד במספר קטן, כי העשרה הם כלל אחד לגמרי, ומורה זה כי העולם מסודר יחד עד שהעולם הוא אחד, כי סדר העולם היא התורה שהיא סדר אחד לגמרי כי התורה היא אחת. וכאשר הדבר הוא מקושר ומסודר יחד, אם אחד יוצא מן הסדר דבר זה הוא ביטול הסדר להכל, וכן כאשר מקיים הסדר בדבר אחד הוא קיום אל הכל. ולכך אמרו בעשרה מאמרות נברא העולם וכו', כלומר כי מה שהעולם נברא ביו"ד מאמרות ולא נברא במאמר אחד, כי אם נברא במאמר אחד לא היה מורה זה על סדר אחד מקושר יחד, כי מה שהיה נברא במאמר אחד כל הנבראים המחולקים, היה זה מפני כי כתיב (ירמיה כ"ג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות כך דבר ה' מתחלק לכמה חלקים, ובענין זה היה נברא העולם, ואם לא כך איך היה כל העולם שבו דברים מחולקים נברא במאמר אחד, ואם כן היה העולם מחולק כל דבר לעצמו, ועתה שנברא ביו"ד מאמרות אשר מספר עשרה מורה שהעולם הוא אחד מסודר ומקושר יחד. ומזה שהעולם

נברא ביו"ד מאמרות, מזה יש לך ללמוד כי הצדיקים ששומרים הסדר שסידר השם יתברך את העולם בזה מקיימים כל העולם, והפך זה הרשעים כאשר הם יוצאים מן התורה ועוברים את הסדר שסדר השם יתברך, בזה מחריבין כל העולם, כי כל העולם הוא אחד מקושר ומסודר, ושנוי הסדר שסדר השם יתברך דבר זה הוא שנוי אל הכל. לכך הצדיקים שכרם גדול שהם מקיימים כל העולם, והרשעים עונשם גדול שמחריבים הכל:

והתבאר לך כי התורה היא סדר הכל והסדר הוא מקיים הכל, ולכך אמרו שכל מעשה בראשית היו תלויים ועומדים עד שהיו ישראל מקבלים התורה, שאז היו מקבלים בעולם התורה שהיא סדר הכל ובה יהיה מתקיים הכל. ולכך אמר ויוּרְנִי ויאמר יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה, כי התורה שהיא דברי השם יתברך תומכת האדם שלא יגיע לידי מיתה שהתורה מקיימת הכל. ואמר שמור מצותי וחיה נגד מעשה המצות כשישמור אותם יש בהם החיים. ואמר ויוּרְנִי שהוא לשון הוראה כמו שנקראת התורה בלשון זה ולא נקראת בשם חכמה כמו שנקראת שאר חכמה או תבונה, מפני כי הפרש יש, כי התורה מורה לאדם את הדרך, אשר בדרך ההוא יגיע אל תכליתו האחרון מה שאפשר לאדם להגיעו הוא אל עולם הבא. וזה אין בכח שום חכמה, כי על ידי התורה מגיע האדם אל עולם הבא, ולכך ראוי לה דווקא לתורה שם תורה שהוא לשון הוראה, שמורה לאדם תכליתו האחרון אשר ראוי לאדם להגיע אליו, ולכך אמר ויוּרְנִי ויאמר יתמך דברי לבך, השם יתברך הורה לאדם תכלית האחרון איך להגיע את האדם אל העולם הבא, כאשר יתמוך דברי לבך ואז האדם דבוק בתורה המגיע אל תכליתו הוא העולם הבא. כי כשם שהתורה היא סדר עולם הזה כך התורה היא סדר עולם הבא, כי הכל נברא בתורה הן עולם הזה והן עולם הבא, ולכך אמר השם

יתברך יתמך דברי לבך, בזה דבק האדם בעולם הבא להגיע אל תכליתו האחרון וזה מבואר:

2. עו"ר ב' עמ' נ"ט-ק"ט; פרקי אבות

תורה. הוראה יצאה לישראל, לא חזון-לב, לא תכונה של התיצרות חזיונית, לא התרגשות נפשית, לא התורה של איזה מעמד או מעמדים נפשיים פרטיים או כלליים, הראויים ליחיד או לציבור, לדור או לדורות, כי-אם הוראה, תורה המורה את המציאות, המורה את החיים, המורה את הנשמה, המורה את הגויה, המורה את הפרט, המורה את הכלל, המורה את הדור, המורה את העולם, המורה דור דורים, המורה עולמי עולמים.

3. עין אי"ה שבת ב', ט', ט"ז

אמר רב אדא ב"א, משה בהשכמה עלה ובהשכמה ירד, בהשכמה עלה דכתיב "וישכם משה בבוקר ויעל אל הר סיני", בהשכמה ירד דכתיב, "לך רד ועלית אתה ואהרן עמך", מקיש ירידה לעלייה, מה עלייה בהשכמה, אף ירידה בהשכמה. ההשפעה האלהית העליונה של אספקלריא המאירה, נבואתו של משה רבינו ע"ה שהיא מקור התורה ועצמותה, מקור ההויה של כל העולמים כולם, מקור הראשית של כל היש, ההולכת ומתפשטת עד לחיי האדם, הרוחניים והמעשיים, היחידים והכלליים, - השפעה זו, אינה מקבלת שום רושם מהחיים והסביבה, היא מתוה להחיים את דרכם, להסביבה, להאומה, להעולם, את צביונם. וכשם שאין צורך, וממילא למחסור היא, ההתעכבות של חלק מהיום, שהחיים מתחילים הומים ומשפיעים, להכשר העליון של הקבלה של האור האלהי,

המבהיק, העליון הזה, בתכלית בהירותו - ודוקא מפני נקיטתו מכל השפעה של חיים מוגבלים, יפכה בכח עליונותו, להחיות את החיים, לקיים את ההויה, לחדש את היצירה, לעדן את העשיה ולעלה את הבריאה בכלליותה, במרומי האצילות, הרוחניות, המנצחת את כל, בתפארת עוזו קדושתה, - כן ההשפעה בעצמה של אור עליון זה, מהמקום שכבר נתקבל, מהודו של משה ורוח קדשו, אל העם, היא דוגמת מקוריותה בעינה, באין צורך וזיקוק לכל השפעה סביבית, ובאין השארת מקום להשפעת חיים ערים ניכרים מבלעדה. בהשכמה עלה, בעוד תוכן החיים, ביחוד החברותיים הניכרים והבולטים עודם לוטים במסוה ההתעלמות, נרדמים בחיק הכח, ומרץ פעולתם בפועל עוד לא נתגלה. לא סיוע של כל נסיון של חיים, לא הכשר כל נטיה של ציבור, כ"א "אור אל עליון קונה שמים וארץ", החפץ האלהי, המהוה את היש כולו, המעמידו ומחיהו, הדוחפו לעילויו בכל קומתו המעשית והרוחנית, מריש כל דרגין עד סופם, - רק אור קדוש זה, הוא השופע, רק נבואה עליונה זו של "פה אל פה אדבר בו", נשפעת היא לנאמן בית, להקים עדות ביעקב לעולמי עולמים, לקומם תבל ומלאה, בנשמת ד' יוצר כל. כן בהשכמה ירד, המבטא, ההופעה אל האומה, גם היא כמקור נתינתה, רק משמי שמי קדם, מן השמים היא נתנה, תורת אמת, תורה תמימה. וממעל מן החיים היא עומדת, והיא מחדשת את החיים ואת כל גילויי ההויה, בחטיבה עליונה, באור חיים, מאוצר החיים האלהיים, אלה כל המעשים, אדון כל הנשמות. ושום שינוי, שום הורדת ערך, שום נטיה של זיקקה להשפעת הקהל והסביבה, להגבלת העולם העומד לחוץ במצרי, לא היתה כאן, כ"א מקיש ירידה לעליה, מה עליה בהשכמה אף ירידה בהשכמה. והתוכן השמימי, בעינו, הוא שירד על הארץ בכח הגדול של גבור העולם, "עיר גבורים עלה

כחם ויורד עז מבטחה". "עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם".

העולם הבא, כי הוא הנברא בהכנה המצטרפת לדבר הזה. אך הדרך כדי להגיע אל מחוז חפצנו זה, הוא זה העולם. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות ד):

העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא. והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן. האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על כן הושם האדם בזה העולם בתחלה כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי אמצעים אלה. והוא מה שאמרו, זכרונם לברכה (עירובין כב א): היום לעשותם ומחר לקבל שכרם:

וכשתסתכל בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק הדיקות בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר (תהלים עג): ואני קרבת אלקים לי טוב. ואומר (שם כז): אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבת בבית ה' כל ימי חיי וגו', כי רק זה הוא הטוב. וכל זולת זה שיחשבוהו בני האדם לטוב, אינו אלא הבל ושוא נתעה. אמנם לכשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי שיעמול ראשונה וישתדל ביגיעו לקנותה, והיינו שישתדל לידבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצוות:

והנה שמו הקדוש ברוך הוא לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החמריות אשר אם ימשך אחריהן הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי, ונמצא שהוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה, כי כל עניני העולם בין לטוב בין (למוטב) לרע הנה הם נסיונות לאדם, העוני מצד אחד והעושר מצד אחד כענין שאמר שלמה (משלי ל): פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה', ופן אורש וגנבתי וכו'. השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה

נשען עליהם. אחרי התשובה הטבעית באה האמונית, היא החיה בעולם ממקור המסורת והדת, שהיא עוסקת הרבה בתשובה. התורה מבטיחה לשבי פשע סליחה. חטאות היחיד והצבור נמחים ע"י תשובה. הנביאים מלאים הם דברים נשגבים ע"ד התשובה. ככלל כל ערך התוכחה התורית בנוי הוא על התשובה האמונית. במעמיקה ישנם פרטים לאין חקר, אשר אך כלליהם היסודיים דורשים הרחבת דבורים ובאורים רבים. התשובה השכלית היא אותה שכבר רכשה לה את הטבעית והאמונית, שכבר באה למדרגה העליונה, אשר לא רק צער גופני או נפשי ורוחני, ולא רק השפעת המסורת והקבלה, אם מפחד עונש או רשם כל דבר חק ומשפט הבא מהן אל פנים הנפש, גורמים הם את התשובה, כי-אם הכרה ברורה, הבאה מהשקפת העולם והחיים השלמה, אשר עלתה למעלתה אחרי אשר התפקיד הטבעי והאמוני כבר רשמו בה יפה את רשומיה. תשובה זו, הכלולה מהקודמות, היא מלאה כבר אור אין קץ, היא באה להפך את החטאים כולם לזכיות, מכל השגיאות היא מוציאה למודים נשגבים, ומכל ההשפלות עליות נהדרות. זאת היא התשובה שעניי כל אליה נשואות. שהיא מוכרחת לבא ושסופה לבא.

2. מסילת ישרים א'

יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו. והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא. ומקום העידון הזה באמת הוא

1. אורות התשובה עמ' י"א: פרק א' - תשובה טבעית,

אמונית, שכלית

את התשובה אנו מוצאים בשלש מערכות : א) תשובה טבעית, ב) אמונית, ג) תשובה שכלית. בתשובה הטבעית יש שני חלקים : תשובה טבעית גופנית ותשובה טבעית נפשית. הגופנית סובבת את כל העבירות נגד חוקי הטבע, המוסר והתורה, המקושרים עם חוקי הטבע, שסוף כל הנהגה רעה הוא להביא מחלות ומכאובים, והרבה סובל מזה האדם הפרטי והכללי. ואחרי הברור שמתברר אצלו הדבר, שהוא בעצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שבא לו, הרי הוא שם לב לתקן את המצב. לשוב לחוקי החיים, לשמור את חוקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב ויחיה וישבו אליו החיים בכל רעונותם. המדיצינה עוסקת בזה אמנם הרבה, אבל לא נשתכללה כפי הנראה עדיין לגמרי עבודה גדולה זו, ולא נמצא עדיין הפתרון הנכון לכל שאלות התשובה הגופנית. עד כמה שיש בגבולות החיים להחזיר לאדם את כל האבוד ממנו מצד החטאים מהרסי הגוף וכחותיו. וכפי הנראה מקצוע של תשובה זו תלוי הוא, בקשר חזק, ביתר חלקי התשובה הרוחנית-טבעית, האמונית והשכלית. יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים "מוסר כליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכשסר מן הדרך, כשנפל בחטא, אם נפשו עדיין לא נשחתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מזדרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו. חלק זה של התשובה הוא מסובך הרבה מאד, תלוי הוא בתנאים רבים פנימיים וחיצוניים, ויש בו כמה דרכי הטעה, שחובה היא להשמר מהם, אבל מ"מ הוא אחד היסודות, שתוכן התשובה

אליו פנים ואחור. ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין, הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו ויצא מן הפרוזדור הזה ויכנס בטרקלין לאור באור החיים. וכפי השיעור אשר כבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו:

ואם תעמיק עוד בענין תראה כי העולם נברא לשימוש האדם. אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול. כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. כי הנה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך, והוא כענין מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בענין האור שגנוז הקדוש ברוך הוא לצדיקים וזה לשונם (חגיגה יב): כיון שראה הקדוש ברוך הוא אור שגנוז לצדיקים, שמח, שנאמר (משלי יג): אור צדיקים ישמח. ובענין אבני המקום שלקח יעקב ושם מראשותיו אמרו (חולין צב): אמר רבי יצחק: מלמד שנתקבצו כולן למקום אחד והיתה כל אחת אומרת, עלי יניח צדיק ראשו: והנה על העיקר הזה העירונו זכרונם לברכה במדרש קהלת (רבה, ז) שאמרו, זה לשונם: ראה את מעשה האלהים וגו' (קהלת ז), בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחים הן, וכל מה שבראתי בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי. כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום זמן ההכנה, והעולם

הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר, והוא מה שאמרו, העולם הזה דומה לפרוזדור, כמו שאמרו ז"ל: היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (ע"ז ב).

3. אורות התורה י"ב, ה'

התורה נתנה לישראל, כדי ששערי אורה יותר בהירים, יותר רחבים, יותר קדושים, מכל שערי האורה של הבינה הטבעית ושל רוח המוסר הטבעי אשר לאדם, יפתחו לנו, ועל ידינו לכל העולם כולו. ואם אנחנו אוטמים את אזינו משמע לקול ד' הפשוט הקורא בכח על ידי כל שערי האורה הטבעיים, שהיא נחלת כל האדם, מפני שאנו חושבים, שנמצא את אור התורה בתורה הקרועה מכל אור החיים הפרושים בעולם, בפנימיותו ובנשמת האדם בהדרה, אין אנו מבינים בזה את ערכה של תורה, ועל זה נאמר עם נבל ולא חכם, כדמתרגם אונקלוס עמא דקבילו אוריית' ולא חכימו.

4. אגרות הראי"ה א' עמ' מ"ה; אגרת מ"ד

לא לקנט נשוב, כ"א לים סוף, לסיני, ולירושלים, לאברהם, למשה, לדוד, לרבי עקיבא ולר"ש בן יוחאי, ולכל אהובינו שהם חיינו ומשוש לבנו עדי עד. "פנו דרך ד' ישרו בערבה מסילה לאלקינו". "והיה שם מסלול ודרך, ודרך הקודש יקרא לה-והלכו גאולים". כל מה שהיותר חכמים והיותר מעולים יכולים הם לחשוב, כבר נמצא באוצרנו בצורה יותר שלמה, יותר עליונה, והעיקר יותר אלקית; זה הוא ההבדל שבין האפס - והכל.

5. נתיבות עולם א' עמ'; נתיב התורה א'

ובפ"ק דמ"ק (ט' ע"ב) כתיב וכל חפצך לא ישוו בה הא חפצי שמים כמו המצות ישוו בה וכתיב וכל חפצים לא ישוו בה פירוש אפילו המצות שהם חפצי שמים, ומתוך לא קשיא הא במצוה שאי אפשר שתעשה על ידי אחרים הא במצוה שאפשר שתעשה על ידי אחרים, ובודאי מעלת השכל העליון שנתן השם יתברך לעולם, ובודאי מעלת השכל הוא יותר על החפצים שהם גשמיים, ואפילו חפצי שמים שהם המצות, דסוף סוף הם מעשים שהאדם עושה בגופו הגשמי אף כי לא ידע טעם המצוה, וכמו שבארנו בהקדמת אבות ולכך כל חפצי שמים לא ישוו בה. אמנם אם אי אפשר שתעשה על ידי אחרים בודאי המצוה קודמת, וביאור דבר זה, כי אם יאמר אדם אלמוד תורה ולא אעשה סוכה ולולב בודאי המצוה קודמת, כי המצוה כשלא נעשה יש כאן חסרון גדול, שהמצוה היא חיוב על האדם, ואילו התורה היא מעלה לאדם ומכל מקום אם אין התורה אין כאן חסרון כל כך. וזה ההפרש שיש בין התורה ובין המצות, כי המצות אם לא יעשה אותם האדם הוא חסר לגמרי, שהרי מצות התורה הם רמ"ח כמספר איברי האדם, עד שהמצוה היא משלמת האדם שאם אין המצוה כאלו האדם חסר אבר אחד. כי המצוה שהיא על ידי מעשה האדם שנעשה על ידי גופו הגשמי, היא קרובה יותר אל האדם הגשמי ואם לא יעשה אותו האדם הוא חסר, ולפיכך אם אי אפשר שתעשה המצוה על ידי אחרים, אין ראוי שיקח התורה שהיא שלמות ומעלת האדם, שעל ידי התורה האדם שכלי והמצוה אם לא יעשה אותה הוא חסרון לאדם. ויותר ראוי אל האדם שיהיה נמצא בשלימות מבלי חסרון אף אם לא היה לו המעלה, משיהיה לו חסרון שיהיה לו

עם זה מעלה שכלית, כי החסרון מבטל המעלה שאין המעלה נחשב לכלום. אבל אם אפשר שתעשה המצוה על ידי אחרים והרי אין כאן חסרון כאשר המצוה נעשה, וכאשר אין כאן חסרון קנין התורה יותר קודם שהוא מעלה ושלמות יותר כמו שהתבאר:

6. אורות הקודש א' עמ' א'; חכמת הקודש, חכמת האמת

הכוללת

חכמת הקודש הפועלת, א'

חכמת הקודש היא נעלה מכל חכמה, בזה, שהיא מהפכת את הרצון והתכונה הנפשית של לומדיה לקרבם לאותה הרוממות שהיא בעצמה מתעצמת בה. מה שאין כן כל החכמות העולמיות, אף על פי שהן מציירות ענינים נשגבים יפים ואציליים, אין להן אותה התכונה המפעלית, להמשיך את המהות העצמית של ההוגה בהן אל ערכן, ובאמת אין לה יחש כלל ליתר הכחות והעצמיות של האדם, חוץ מכחו המדעי לבד. וטעם הדבר הוא, כי כל עניני הקודש ממקור חיי החיים הם באים, מיסוד החיים המהוה את הכל, ויש בכח התוכן המקודש להוות המון ברואים לאין תכלית, לנטוע שמים וליסד ארץ, וקל וחומר להטביע צורה חדשה ומבולטת על הנפש ההוגה. וכל המדעים של חול אין בהם זה הכח, כי הם אינם מחדשים ומחוללים חדשות מצד עצמם, אלא הם מציירים ומציגים לפני ההשקפה השכלית את מה שהוא נמצא במציאות, ועל כן אינם יכולים גם לעשות את ההוגה בהם לבריה חדשה, לעקור אותו מעצמיות תכונותיו הרעות, ולהעמידו במצב של מציאות חדשה, טהורה וחייה באור החיים האמתיים, העומדים לעדי עד.

7. אורות התורה ט', ד'

אע"פ שכל העולם כולו, וכל המחשבות וההרגשות כולן, מלאים הם אור ד' וקודש של החיים העליונים, אצל ישרי לב המתענגים על נועם ד' ומבקרים בהיכלו תמיד, מכל מקום מעין האורה היסודית הרי הוא גנוז בתורה, וכשהולך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, אף על פי שאינו ממש מתחייב בנפשו, אם כבר עלה למדרגת ההסתכלות האלהית, מכל מקום מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. כי סוף כל סוף מכל העולם אור חיים זורח הוא, אבל מן התורה שופע אור חיים דחיים, ואין עוזבים קדושה חמורה מקורית ותופסים במקומה קדושה קלה מעותקת.

8. אורות עמ' פ"ה; אורות התחיה מ"ו

כשם שנשמת האדם היא יותר עליונה ויותר פנימית מהמלאכים, ודוקא מפני גדולתה ירדה עד לתחתית המדרגה, ומשם תעלה ברכוש גדול ועצום ותכשיר את העולם כולו עמה לעליה עליונה מקורית, כן הקודש שבחול, שירד עד לידי החולין הגמורים, הוא יותר נשגב וקדוש מהקודש שבקודש, אלא שהוא מסתתר הרבה. ואין קץ ותכלית לתיקוני העולם שיבאו מכל הטוב הבא לעולם בדרך חול, שיגלה ויראה הודו והדרו לעת המאושרה, אשר "לא יהיה אור יקרות וקפאון" - "והיה לעת ערב יהיה אור". לפני אורו של משיח שיגלה במהרה בימינו, יתעורר כח הקודש שבחול, שיעורר בראשית התעוררותו את החול, והכל ידברו "בלישנא דאיניש ולא בלישנא דקוב"ה(זוהר) וע"ז נאמר: "גם לשוני כל היום תהגה צדקתך, כי בושו כי חפרו מבקשי רעתי".

9. עולת ראי"ה א' עמ' ס"ג

אלו דברים, שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקן קימת לו לעוה"ב. הזמן והנצח שני גילויי מציאות הם, ודאי הם אחוזים זה בזה, ושניהם נובעים ממקור עליון ונשגב שהוא גם למעלה מהערכת הזמן, וגם למעלה מהערכת הנצח. בהכרה שלנו, מצד הערך המבדיל את שני סוגי הגילויים של המציאות, הזמן השוטף והחולף, והנצח העומד והקים, ודאי שההופעות של אורותיהם מצומצמות הן כל אחת בגבולה, הנצח בנצחים, והזמן בזמנים. אמנם מצד הכח העליון, המאחד את הגילויים הללו שבמציאות, כשהוא מופיע, וכאשר דברים יתגלגלו להראות ממקורו העליון, אז יגלה כח ההכללה וההתאחדות, של הזמן והנצח, ומהאור הגדול המופע בחיי הנצח יופעו ג"כ נגהי מאורות בגילויי הזמן, בצורה של תוספת ברכה, היודעת להוסיף ולא לגרע. ומכח הערה עליונה וקדושה זו באים הם אלה הדברים גדולי הערך, שעקדם נטוע ביסוד הנצח, והסתעפיותיהם הולכות הן בתכונות הזמן, שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז, הזמני, והקן קימת לו לעוה"ב לחיי הנצח.

10. עולת ראי"ה א' עמ' ס"ו

ותלמוד תורה כנגד כולם.

אין לנו דבר בעולם שהוא כ"כ כפול בערכו, חודר לכל חלקי החיים הזמניים, לשפרם, להטיבם, לעדנם ולרוממם, ואורו העליון מקיף כל עולמי עולמים, חובק כל ערכי הנצחים וכל הצחצחות העליונים, כתלמוד תורה. הצד המעשי שבתורה בכללו הוא דמות עליון ליסוד הפירות שבעוה"ז, והצד השכלי העיוני, של המקור האלהי של התורה, וחיי העולמים שבתוכה, הוא היסוד לקרן הקימת לעוה"ב. וע"י כפילותה הכללית, לחיי נצח וחיי שעה, חודרת היא הכפילות הקדושה הזאת לכל אלה הפרטים הגדולים, שמצד ערכם החודר בשעה ובנצח הרי הם מהדברים שיש להם קרן ופירות, וחיים לעוה"ב ולעוה"ז, ובשביל כך ת"ת כנגד כולם.

11. מאמר על פנימיות התורה להרמב"ן

זה לשון הרמב"ן ז"ל שהשיב בשאלה אחת:

יברכך ה' וישמרך ויאר ה' פניו אליך באור השגתו, ויפתח לך שערי צדק אשר בם תיכנס לדביר הקדש פנימה, ותזכה ותחיה ותירש טובתו וברכתו:

הנה בקשת ממני למסור לך דרך השגה למען תשכיל בכל אשר תלך.

הנה עשיתי דברך ונשאתי פניך לדבר הזה:

תחלת היראה ומוסד האהבה ודרך ההשגה האמיתית היא לדעת תחלת היסוד שהאדם בונה עליו בניינו, וכשיעור שיראה ביסוד ובנה עליו הבנין, כמו שאמר החכם ע"ה על צד הרמז, אם חומה היא נבנה עליה גו'. ולכן ראוי לנו להודיעך היסוד שהתורה בנויה עליו, וכפי היסוד שתראה שהיא עליו כך תבנה אמונתך ותשען עליה. ונתחיל ונאמר כי יסוד היסודות כולם לדעת כי כאשר הש"י אין לו ראש וסוף וגבול כלל, כן תורתו התמימה המסורה לנו אין לה אצילנו סוף וקץ. וכן אמר דוד לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. ומה שתצטרך שאין הסכמית בלשונותיה כאשר חשבו קצת גאוני הדורות העוברים, שאילו תאמר כי לשון התורה מוסכם כשאר הלשונות נמצינו כופרים במתן תורה, שהרי כולה נתנה מפי הגבורה. וכבר ידעת כי דבר ה' בזה, זה האומר אין תורה מן השמים. ואם תאמר שהיא הסכמית במלה אחת, וכולה מן השמים חוץ מאותה מלה, הרי אמרו חז"ל כל האומר כל התורה כולה מן השמים חוץ ממלה אחת זהו כי דבר ה' בזה. ואם היתה התורה הסכמית בלשונותיה כשאר הלשונות שנאמר עליהם כי שם בלל ה' שפת כל הארץ, אז היתה כשאר הלשונות ונמצאו האותיות שהן אבני קדש נשפכות בראש כל חוצות נתונות בהרות בהרות כהות לבנות:

ונמצאת התורה נקנית מאין נשמה, ואז לא היינו מצטרפים בתורה למלא וחסר כל שכן לפרשיות פתוחות וסדורות, וקל וחומר לאותיות לפופות עקושות ועמוקות ומנוזרות, ואף כי לתגי האותיות וכתריהן, כי כל זה היה הבל וריק. ומה יאמרו על הקבלה שבאה כי ספר תורה שחסר בו אפילו אות אחת פסול, ואם האותיות לא ניתנו אלא לענין

ולעיקר, ולא לחשבון המערכה, מדוע תולדות השמים מלא בכל, תולדת ישמעאל חסר בכל, תולדת יצחק מלא וחסר, תולדות עשיו חסר ומלא. וכן ויהי קול השופר הולך וחזק, וכל שופר שבהר סיני חסר, ושאר שופרות דעלמא מלאים כגון והעברת שופר תרועה, וכיוצא בו. ואם אינו עיקר באותיות מלאות וחסרות למה יפסל ספר תורה בכתוב אלה תולדת השמים חסר, כאשר הוא תולדת ישמעאל חסר:

אבל דע והבן והאמן, כי כל אות ואות שבתורה כמה תלי תלים תלויים מקווצותיה, כמו שדרשו ז"ל בפסוק קווצותיו תלתלים. וכן אמר דוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ואם לדוד היו סתריה נעלמים והיה מתחנן לגלותם לו כל שכן אנו הפחותים הגרועים:

והנה כלל אני מוסר לך כי זהו היסוד לאמונה ולחכמה. דע כי אילו תאמין על מרגלית אחת שיש לה סגולה לפעול פעולה נפלאה בטבעה ובכחה ואינך יודע מהות אותה הפעולה, לעולם תהיה דואג ונאנח עד שתשיג מהות אותה הפעולה. ואם אינך מאמין שיש באותה המרגלית כח וסגולה לפעול פעולה גדולה או קטנה, לא תהיה חושש לה ולא תחפש אחריה ילא תשיג לבך אליה. וכן הדבר ממש בתורה, אם תאמין שאינה כפשטה לבד אבל יש לה מלבד הפשטים דרכים נוראים ומעלות נפלאות תהיה תמיד רודף אחריה ודואג על מה שלא תשיג ושמוח במה שתשיג. וכן אמר ית' כי לא דבר רק הוא מכם, כלומר אין תורת ריקנית כפשטה לבד אבל יש לה נשמה שנפחתי אני בתורה והוא העיקר. ואם תמצאוה ריקנית אין הדבר רק ממום שבכם, וזהו שאמר כי לא דבר רק הוא מכם, וכן דרשו ז"ל ואם רק הוא מכם. וכן שלמה אומר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה', וסמך לו ודעת אלהים תמצא:

הלא תראה איך גלה סוד גדול במקום זה באומרו בתחלה שתבין דרך היראה שהוא בדרך האצילות ובסוד יראת ה' במקום זה רמז ליודעים. ואח"כ תבין בסוף דרך מעלותיה שהם חס סוד הסתרים והתעלומות הנודעים לכל מי שראוי להקרא אלהים, ואמר ודעת אלהים תמצא. וכבר ידעת כי כל מי שזכה לעלות בסולם מלאכי אלהים נקרא אלהים, וכן במשה הוא אומר ואתה תהיה לו לאלהים, וכן אמר שלמה

והחכמה מאין תמצא וכו' תהום אומר לא בי היא וכו' אלהים הבין דרכה וכו', וסמך לו והוא ידע את מקומה. הבן המראה הגדול הזה: וכן אמר שלמה גן נעול בדרך הפשט הוא ציווי, כמו גל עיני ואביטה. ועל דרך הפנימי לפני לפנים הוא סוד אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם, כי יש ים למעלה וכל הנחלים הולכים אליו, ובו גלים הולכים ובאים בסוד רצוא ושוב:

ונחזור לכוונתנו ונאמר, כי כשתאמין שהתורה עמוקה עד מאד ופנימית בחדרי משכיותיה, לעולם תהיה משתוקק וכוסף ותואב אחריה ותהיה נפשך חושקת ונמשכת אחריה תמיד כדי לגלות דבר מסתריה, וכדי להשיג מתעלומותיה. ועל זה נאמר והיה אם שמוע תשמע, כלומר אם אתה שומע ומאמין שיש בה סתרים גדולים ותעלומות שראויים לכל שלם לשמען תזכה ותשמע. אם יפנה לבבך ולא תשמע, כלומר אם תאמין בלבבך שהתורה פנויה וריקנית ואין בה נשמה פנימית לעולם לא תחוש לה ולא תזכה לעד לשמוע להשיג דבר מסתריה, וזהו סוד ייב חכמתא לחכימין, ובלב כל חכם לב נתתי חכמה:

ועתה בני שמע הנה מסרתי בידך תחלה הקדמה זו לפי שזהו השרש והעיקר לאמונה, כי מי שאינו יודע ומכיר מהותו של דבר לעולם לא יהיה חושש לו. ומי שלא ידע מעלת התורה ומעמקה, לא יהיה חושש לבקש לה טעם. כי איננו שוה מי שחופר מקום למצוא בו מטמון לפי אומדן הדעת, למי שחופר ויודע בודאי שיש מטמון באותו המקום. והנה תורתנו התמימה ידענו כי כולה מלאה מטמונים, כמו שאמר וכמטמונים תחפשנה. ואין לך מקום בכל התורה שאין לו מטמון מעין אותה הפרשה.

12. ספר דרך עץ חיים לרמח"ל

והוא הקדמה לספר פתחי חכמה, והוא מיסוד על ספר עץ החיים למהר"ח זלה"ה:

יוצר האדם ומנהיגו הוא עשהו ויכוננהו מוכן להבין ולהשכיל השכלה גדולה יותר ממלאכי השרת. וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בראשית רבה יז): "אמר להם, חכמתו מרובה משלכם! וכאשר יחפוץ בתבונה על פי דרכו, ינחהו להשיג עד שמי השמים דברים שהם כבשונו של עולם שכיסם עתיק יומין:

אך הנה טובו בידו, ולו משפט הבחירה, להתחכם ולדעת או לישאר ערום מכל חכמה, הגם שהלב והשכל בקרב גופו. וזה תראה, כי שנים הם בתבונה אחת נבראו: שכל האדם, והתורה המשכלת אותו. על התורה נאמר (ירמיה כג כט): "הלוא כה דברי כאש נאם ה'". והודיענו בזה, כי אמת הדבר, שהתורה היא ממש אור אחד ניתן לישראל לאור בו, כי לא כחכמות הנכריות וידיעות החול, שאינן אלא ידיעת דבר מה אשר ישיג השכל בטרחו - אך התורה הנה קודש ה', אשר לה מציאות גבוהה בגבהי מרומים. וכאשר יעסוק בה האדם למטה - אור היא אשר תאיר בנשמתו להגיע אותו אל גני מרומים, גני הבורא יתברך שמו, בדרך הארה ופעולה חזקה אשר היא פועלת בה:

והוא דבר החכם (משלי ו כג): "ותורה אור" - אור ממש, ולא חכמה לבד, ולא שמראה אור בדרך דמיון, אלא אור ממש, כי זו מציאותה למעלה, ובהיכנסה בנשמה יכנס אור בה, כאשר יכנס ניצוץ השמש באחד הבתים. ואף גם זאת, הנה בדקדוק גדול נמשלה לאש ובהשוואה מדוקדקת, כי כאשר תראה הגחלת שאינה מלוכה, השלהבת היא בתוכה כמוסה וסגורה, אשר בהפיח בה אז תתפשט ותתלהב ותצא מתרחבת והולכת, ובשלהבת ההיא נראים כמה מיני גוונים, מה שלא נראה בתחילה בגחלת, והכל מן הגחלת יוצא:

כן התורה הזאת אשר לפנינו, כי כל מלותיה ואותיותיה כמו גחלת הן, אשר בהצית אותן כן כאשר הן, לא ייראו כי אם גחלים וגם כמעט עמומות. ומי שישתדל לעסוק בה, אז תתלהב מכל אות שלהבת גדולה, ממולאה בכמה גוונים - הן הידיעות העומדות צפונות בתוך

האות ההיא. וכבר פירשו זה בספר הזוהר על אל"ף בי"ת. ואין הדבר משל, אלא עצמי כפשוטו ממש, כי כל האותיות שאנו רואים בתורה כולן מורות על עשרים ושנים אורות הנמצאים למעלה, והאורות ההם העליונים מזהירים על האותיות, ומכאן נמשכה קדושת התורה קדושת ספר התורה, ותפילין, ומזוזות, וכל כתבי הקודש. ולפי הקדושה שבה נכתבים - כך תגדל ההשראה וההארה של האורות ההם על אותיותיהם. ולכן ספר התורה שיש בו פיסול אחד נפסל כולו, כי אין ההארה עומדת עליו כראוי, שתימשך ממנו הקדושה לעם בכח הקריאה בו:

ונשוב לענין, כי האורות עומדים על האותיות, ובאותם האורות כלולות כל הבחינות הפרטיות שיש על כל אות ואות, כאשר זכרתי. אך אין מגיע לנשמת הרואה את האותיות ההן אלא אור אחד סתום, כמו הגחלת. אך כשמשדל האדם להבין, וקורא וחוזר וקורא, ומתחזק להתבונן, הנה כל כך מתלהטים האורות ההם ויוצאים כמו שלהבת מן הגחלת בנשמה. ועל זה אמר התנא (אבות ה): "הפוך בה והפוך בה דכולא בה", כי צריכים העוסקים להיות הופכים והופכים, עד שתתלהב כמעשה האש ממש:

והנה בהיות השלהבת מתלהטת, כבר אמרתי שיש בה כמה גוונים מרוקמים, וכן נמצאים כמה ענינים גדולים נכללים בשלהבת של האור הזה. אמנם עוד ענין אחר נמצא, כי יש כמה פנים לתורה, וכבר קבלו הקדמונים, שלכל שורש מנשמות ישראל יש כולם בתורה, עד שיש ששים רבוא פירושים לכל התורה מחולקים לששים רבוא נפשות של ישראל. וזה נקרא שהתורה מתפוצצת לכמה ניצוצות, כי בתחילה מתלהטת, ואז נראים בה כל האורות הראויים לענין ההוא, ואותם האורות עצמם מאירים בששים רבוא דרכים בששים רבוא של ישראל. וזה סוד (ירמיה כג כט): "וכפטיש יפוצץ סלע". הרי לך, שאף על פי שהתורה היא בלי תכלית, ואפילו כל אות ממנה היא כן, אך צריך ללבותה, ואז תתלהב:

וכנגדה שכל האדם עשוי כן, כי גם כן יש לו כח השגה רבה אך כאשר יתלהט בכח התבוננות. ועל זה כתיב (משלי ב ו): "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה". וזה כי כל הנמצאים מדיבורו של הקדוש ברוך

הוא נעשו, כמו שכתוב (תהלים לג ו): "בדבר ה' שמים נעשו". נמצא, שהפה הזה הוא השורש לכל הנבראים, וזה עצמו מקיים אותם, והכל היוצא מן הפה הזה, רוצה לומר ההשפעה היוצאת אל כל הנבראים מן המקור שהוציא אותם. ועל כן נאמר (דברים ח ג): "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם", שהוא זה ההבל היוצא ומקיים, והוא המתלבש בדברים הנאכלים לזון האדם שכן צריך לו:

והנה החכמה כבר ניתנה מן הקדוש ברוך הוא בלב כל בני האדם, אך כדי שתתגבר צריך שאותו הפה המקיים אותה יושב בכח, ואז נעשה ממש כמו האש גם כן, שכשמנפחים בה מתלהבת - כן כשזאת ההשפעה תרד מן הפה כמו נשיבה, תלהט החכמה וייראו הדעת והתבונה הכלולות בה כבר, אלא שלא היו נראות, כי לא היה נראה כי אם חכמה, שהיא השכל עצמו. אך התבונה היא בינת השכל המחברת דבר אל דבר ומקיימת דבר בדבר, והדעת היא התולדה היוצאת מכל אלה, ואלה לא יעשו פעולתן אלא בכח נשיבה שישב הפה העליון בהן:

ונמצא, שהחכמה כבר ניתנה, והפה אינו אלא מקיים אותה, אך הדעת והתבונה הן מתחדשות, דהיינו שמתחדש גילויין תמיד רק בכח נשיבת הפה. ועל כן אמר אליהוא (איוב לב ח): "אכן רוח היא באנוש ונשמת שדי תבינם", ולשון נשמת הוא כמו "נשמת ה' כנחל גפריית", שהוא מלשון "נשימה" ולא מלשון "נשמה", דהיינו נשימת הפה, נשיבת הרוח. וזאת היא הנותנת הבינה, ולא הימים או השנים:

1. עין אי"ה ברכות ב', ט', ל"א

א"ר"י אין הקכ"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר י"הב חכמה לחכימין וגו', שמע רב תחליפא בר מערבא אזל אמרה קמיה דר"א, א"ל אתון מהתם מתניתין לה אנן מהכא מתנינן לה, דכתיב וכלב כל חכם לכ נתתי חכמה.

כשרון החכמה תלוי בשני דברים בתלמוד ושקידה והוספת ידיעה וניסיון. אמנם הדבר העיקרי הוא הכשרון הטבעי, כי מי שיש לו כשרון טבעי מיצירת נפשו אל החכמה, הוא ירבה להשתלם בחכמה עם השקידה. אבל מי שחסר לו-כשרון היצירה בטבע נפשו לא יועיל לו לעולם כל לימוד להשלים את אותו הכח החסר לו מתחילת יצירתו. וטעמו של דבר הוא שהחכמה האמתית אינה מהדברים החיצונים הנקנים ע"י לימוד וידיעה, כ"א ציור הפנימי שבנפש המכרת בהבנה של הכנה פנימית את ערך החכמה, ומכרת איך להתאים את כל הידיעות הפרטיות אל כללות מושג החכמה. וזה תלוי בעיקר בכשרון הנוצר בטבע הנפש, אשר עם השקידה יתגדל ויורחב ביותר, כי יגעת ומצאת תאמין. אמנם אפשר להיות אדם יודע דברים רבים גם בלא כשרון פנימי מתחילת היצירה של תכונת נפשו, אבל לא להיות חכם בערך החכמה לאמתתה א"כ יש בו חכמה מתחילת יצירת נשמתו. והנה בכשרונות התלויים ברגש שיסודם הוא הטעם הפנימי, הדבר הוא מבואר למדי שלא יבא בהם האדם למעלה רמה של חכמה א"כ הוכן לזה מצד כשרונו הטבעי וסגולת הנפש. כאשר מודעת לכל, שאף עם ריבוי הלימוד לא יהי' האדם צייר אמן מפליא או מגן מצויין ונשגב, אלא א"כ הוכן לזה מכח הנפשי שבו בבריאה. והחידוש הוא אמנם שאין הדבר מיוחד רק לדברים שהרגש בהם עיקר, כחכמות היפות, כ"א הוא הדין לשלימות של כל חכמה, כי

החכמה השלמה היא רק אותה המתפשטת על כל כוחות הנפש ומתיחדת עם הכשרון הפנימי, וממלאת את הנפש בהודה. נמצא שכל חכמה יסודתה בתכלית שלימותה היא ג"כ ברגש הפנימי, ע"כ אין הקכ"ה נותן חכמה כ"א למי שיש בו חכמה. ונעלה היא התשובה שהמקור העיקרי לטעם סגולה זו שאין הלימוד יכול לתקן את החסר מצד הכשרון הטבעי בענין החכמה הוא מה שאמרה תורה, בענין חושבי מחשבות של מלאכת חרש וחושב, שתלוי הרבה בטעם וברגש פנימי, שהדבר ידוע שצריך לזה כשרון נפשי מיוחד, "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה", קראה תורה את זה הכשרון הפיזי של חכמת המחשבת בשם חכמה, להורות שיסוד החכמה הכללית הוא בכל דבר וענין שיעלה למעלת חכמה באמת תלוי בכשרון הפנימי שבנפש. ומי שחונן מאת אדון כל ב"ה בנפש חכמה הוא יגדל בחכמה ברום המעלה, כל אחד ע"פ כשרונו המיוחד לו. כי גם החכמה הכללית המופשטת מכל רגש גופני ותלויה רק בידיעה והבנה שכלית, ג"כ לא תהיה מושלמת לאדם היודע א"כ יש לו כשרון נפשי ויחש פנימי אל החכמה להקרא בשם חכם לב, ואז יתן השם ית' לו חכמה כפי פעלו בעבודתו העיונית. והנאמר יגעת ולא מצאת אל תאמין מוסב רק על ערך הידיעות וההבנות הפרטיות של מקצעות מיוחדים בתורה ובחכמה, אבל ערך החכמה שיהי' האיש חכם באמת, לא רק מוצא ידיעות, הוא דבר המתייחס רק לפי הכשרון הנפשי, ועמה יעזרו להוציא אל פועל ההשלמה הברורה, העמל והשקידה. ובאשר תכלית חכמה תשובה ומע"ט שהוא דבר התלוי בטעם היושר והצדק הפנימי, ע"כ סגולת החכמה קשורה עם ערך הרגש הפנימי לעולם.

2. עין אי"ה ברכות ב', ט', רפ"ו

הוא הי' אומר כמה יגיעות יגע אדה"ר כו', חרש כו', וכמה יגיעות כו', גזז כו' ואני מ שכים ומוצא כו' כל אומניות שוקדות כו' ואני משכים ומוצא כל אלו לפני.

מצד חילוקי המקצועות הצריכים לעבודת ישובו של עולם מוכרח הוא חילוק התכונות, שכ"א ואחד ייפה לו הקב"ה אומנתו בפניו. זה יהי' נוטה יותר לצרכים החומריים הפשוטים, פת לאכול. ומזה יסתעפו מקצועות מלאכה שונים, שלבירורה של כל אחת מהם והתייחדות באדם אחד להיות מסור אליה צריך נטיה מיוחדת, שלצורך הנטיה צריך שתהי' נפשו מיוחדת ומוכשרת לכך, ועל פיה יולד שינוי ג"כ בדיעותיה ותכונותיה. ועל אחת כמה וכמה בחילוק המקצועות היותר רחוקות זמ"ז, כמו הנטי' לצרכים אנושיים כענין הבגדים, שבהם יש כבר צירוף של יופי ומוסריות עם התועלת החמרי, שלהיות נוטה בכשרונות מיוחדים ומובדלים יותר וזה ההבדל גורר אחריו הבדל של נטיות ושל מדות ודיעות. ומה נאמר עוד להמקצוע המתרחב באומנות ע"ד הרחבת החיים בדברים שבאו רק להרחיב דעתו של אדם, ככל חכמות היופי, הציור הזמרה וכיו"ב, שהם בכלל האומניות שהבדלי הכשרונות א"א שיצאו לאור כ"א ע"י הבדלי תכונות. ואיך יהי' האדם, שעבור צרכיו במילואם דרושים המון תכונות שונות ונבדלות שבכללם ג"כ חילופים רבים בכחות הנפשיים, להיות מדמה בעצמו שטוב ויפה הי' לעולם שיהיו כל בנ"א דומים אליו בתכונותיו ורגשותיו, שמזאת המחשבה הרעה באה חסרון הסבלנות וצרות עין ושנאת הבריות. ע"כ הביע אומר לחבב את כל האדם ע"פ

5. אורות התורה ט', ו'

ישנם שיצאו לתרבות רעה, מפני שבדרך למודם והשלמתם הרוחנית בגדו בתכונתם האישית המיוחדת. הרי שאחד מוכשר לדברי אגדה, ועניני ההלכה אינם לפי תכונתו להיות עסוק בהם בקביעות, ומתוך שאינו מכיר להעריך את כשרונו המיוחד הוא משתקע בעניני הלכה, כפי מנהג המורגל, והוא מרגיש בנפשו נגוד לאלה הענינים שהוא עוסק בהם, מתוך שההשתקעות בהם אינה לפי טבע כשרונו העצמי. אבל אם הי' מוצא את תפקידו וממלאו, לעסוק בקביעות באותו המקצוע שבתורה, המתאים לתכונת נפשו, אז הי' מכיר מיד שהרגשת הנגוד שבאה לו בעסקו בעניני ההלכה לא באה מצד איזה חסרון בעצמם של הלמודים הקדושים והנחוצים הללו, אלא מפני שנפשו מבקשת מקצוע אחר לקביעותה בתורה, ואז הי' נשאר נאמן באופן נעלה לקדושת התורה, ועושה חיל בתורה במקצוע השייך לו, וגם עוזר על יד אותם שידם גוברת בהלכה, להטעימם מנעם האגדה. אמנם כיון שאינו מכיר את סבת הרגשתו הנגודית בלמוד, והוא מתגבר נגד טבעו, תיכף כשנפתחים לפניו איזה דרכים של הפקר הוא מתפרץ ונעשה שונא וער לתורה ולאמונה, והולך מדחי אל דחי, ומהם יצאו מה שיצאו מבני פריצי עמנו, המתנשאים להעמיד חזון ולסמות עינו של עולם. - ובחלוק המקצועות השונים בסדרי הלמוד, לפי התכונות הנפשיות השונות, יש מי שנטיתו חזקה לחכמות מיוחדות, שגם הוא צריך ללכת לפי נטיתו הפנימית, ויקבע עתים לתורה. וזה וזה יעלה בידו, כי יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, וכבר נסתפקו ה"תוספות ישנים" בשלהי יומא בזה, מה שיהיה עיקר וטפל, ובכלל הדבר תלוי לפי התכונה וטבע הנפש של כל אחד ואחד.

ששואלין תחלה על משא ומתן, ומכל מקום יקבל דינו תחלה על דברי תורה, והדבר צריך טעם והסברה רבה, מדוע משנין את סדר השאלה מסדר קבלת הדין, ובלשון התוס' בקדושין שם הוא בקצרה דוקא לענין שאלה ששואלין על משא ומתן אבל מכל מקום נפרעין ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה. ולע"ד דבאמת צריך לבאר דהסוגיות עסוקות בשני סוגי אנשים, אצל בע"ב העסוקים וטרודים בדברי משא ומתן, להם דיה החובה של קביעות עתים לתורה, ע"כ אצלם שעיקר מעמדם בעולם הזה הוא המו"מ שואלין נשאת ונתת באמונה, ואח"כ קביעת עתים לתורה, מה שאין כן תלמידי חכמים הקבועים בתורה שהם מקיימין בדיוק את החוקה של ושמנתם, שיהיו דברי תורה מחודדין בפיה, בעסקם בתורה יום ולילה, בלא הפסקה רק בקביעות גמורה כפי כחם, לא שייך לשאול אותם בענין משא ומתן שהם אינם עסוקים בו, ולא שייך לומר להם קבעת עתים לתורה, שהם לא יוכלו לצאת כלל ידי חובתם בקביעות עתים, ועליהם אמרו חז"ל כל הקובע עתים לתורה הי' מפר תורה, כמבואר בילקוט תהילים רמו תתע"ה.

4. אורות התורה ט', א'

כל אחד צריך לעסוק בעסק שלו, במה שיש לו ע"ז הכנה, וביחוד הדבר נוהג בעניני הלמוד, שאע"פ שלפעמים על ידי מאורעות במצב יהיה קשה לאדם להחזיק במה שלבו חפץ, מ"מ צריך שיהיה אמיץ ולא יעזוב את מה שמכשיר ביחוד את רוחו.

השימה אל הלב לראשי הצרכים המבדילים את עוסקיהם בכל ארחותיהם, והם יחד משלימים את תשמישן של בריות, בחומריות, פת לאכול, בהכרחים אנושיים ונטיות מוסריות עם התועלת החומרי יחד, בגד ללבוש, עם הכשרון להרחבה של דעת וחשבון במלאכת חרש וחושב לשכלול החיים. כל האומניות השוקדות ובאות לפתח כיתי, ומביאים קורת רוח והרחבת דעת בעולמי הפרטי. ע"כ את כולם אאהוב וכולם אכבד. וכל החילופים והשינויים הרחוקים ושונים זה מזה לפי החיצוניות, אדע שיש להם קשר של שלום ואחדות ע"פ החכמה העליונה הפנימית של חכם הרזים ב"ה, שברא כל אלה לשמשני, ואת כולם אחבק באהבה.

3. מאמרי הראי"ה עמ' 198; חובת תלמוד תורה

וכאשר חובת תלמודה של תורה הקבוע הלא הוא נלמד מושננתם שיהיו דברי תורה מחודדין בפיה שאם ישאלך אדם דבר שלא תגמגם ותאמר לו, כדאי' בקדושין דף ל', וכד' הר"ן בנדרים דף ח', שמזה באה חובת השקידה בתורה, ללמוד תמיד יום ולילה, לפי כחו, שבמון דבר זה יכול להתקיים רק ע"י תלמידי חכמים העוסקים בתורה בקביעות שהם שמים לילות כימים בעסק התורה, מה שאין כן במעמד התורה אצל האנשים שהם עסוקים בדרך ארץ, שהם נתבעים בעיקר על קביעות עתים לתורה, כמבואר בשבת דף ל"א, בכלל השאלות של יום הדין, ובחילוק של אלה שני הסוגים, מתישבת קושית התוס' שם סנהדרין דף ז' ד"ה אלא. וכ"ה בקדושין דף מ' ד"ה אין, דאמרינן התם אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה, ואילו בשבת שם אמרינן ששואלין לו נשאת ונתת באמונה בתחלה. ותירצו בתי' השני שם

6. עין אי"ה ברכות ב', ו', ח'-ט'

ח. ת"ר ואספת דגנך, מה ת"ל, לפי שנאמר לא ימוש טפר התורה הזה מפיו, יכול דברים ככתבן, ת"ל ואספת דגנך נהוג כהם מנהג ד"א ררי"ש, ר"ש כ"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה כו' תורה מה תהא עלי, אלא כזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים כו'.

האם תכונת האדם מצד עצמו ראויה היא להיות עוסק תמיד רק במושכלות בלא הפסק, והשימוש בענינים מעשיים המה לו רק להכרח והם למטה ממעלתו הטבעית. או שמצד תכונת האדם הוא מורכב נטיות מעשיות ועיוניות, והעסק במעשים חמריים, אם הם לפי המדה, הם לא רק מצד הכרח כ"א משלימים ג"כ את תכונתו על פי טבעו, הוא דבר ראוי להסתפק. ובזה חולקים רבי ישמעאל ורשב"י, דרי"ש ס"ל שהעסק התמידי בעיון אינו לפי תכונת האדם, על כן ההפסק שבא, אם הוא רק בדרך ארעי לעניני דרך ארץ, אין לחשבו לחסרון כ"א להשלמת האדם כפי טבעו, ע"כ משפט התורה היא להיות מנהיג בהם מנהג ד"א. ורשב"י ס"ל, שמעלת האדם לפי טבעו האמיתי ראוי להיות כ"כ נעלה, עד שלא תשבע נפשו מהתענג [אלא] רק על שלמות השכליות. והמקרא ככתבו "לא ימוש טפר התורה הזה מפיו" הוא נאות לפי טבע האדם השלם שלא נתקלקל בחטא. ע"כ ראוי להדריך תמיד את עצמו וזולתו לבא אל מעלת האדם השלם, ומה שאי אפשר הדבר, בין לפי ההכרחים החיצוניים בין לפי החשק הפנימי שנעשה כה מרוב עבודת העיון, אינו בא כ"א מחסרון השלמה. ובהשלמתן של ישראל מלאכתן נעשית ע"י אחרים, והם מצד עצמם כל ישעם וחפצם להיות עסוקים תמיד בידיעת התורה, לדעת את ד' ודרכיו. ורבי ישמעאל לקח לראי' תכונת האדם, שתקצר נפשו אם יתמיד רק במושכלות,

ולא יחליף העסק במעט זמן ג"כ בעסקי החברה. א"כ ראי' שתכונת ההשלמה של האדם תובעת ממנו ג"כ העסק המעשי. ורבי שמעון ס"ל שגם זאת התכונה באה רק מחסרון מוטבע שנתיישן הרבה באדם, עד שקשה לו לקבל רוב הטובה הראויה לפי מעלתו, שהיא "ותחסרהו מעט מאלהים". ע"כ ההשתדלות המחוייבת היא להשיב את האדם אל מעלתו בכל עז, ואז ישכיל כי הוא באמת ראוי לכך ודעת לנפשו ינעם.

ט. אמר אביי הרבה עשו כר"י ועלתה כידם, כרשב"י ולא עלתה בידם.

מפני שהמחלוקת היא בעצם טבע האדם, אם הוא עלול להיות בלתי עסוק בשום דבר מעשי כ"א בהשכל ודעת או שהוא דבר שלמעלה מטבעו. ואם ימצאו אנשים נעלים שהם ירגישו בעצמם כי לגדולות נוצרו והעסק בחכמה ושכל היא להם לעונג טבעי באין הפסק וחילוף כלל, הם למעלה מן הטבע האנושי. אבל משפט התורה צריך שיהיה רק לפי טבע האנושי הנוהג ברוב ולא נתנה למלאכי השרת. ע, כ"א אמר שמהעיון יקשה להבחין דבר זה, כ"א מהניסיון נדע שהדבר הנוהג ברוב הוא מורה על היסוד הטבעי. ע"כ באשר אנו רואים שהרבה עשו כרכי ישמעאל ועלתה כידם, ומצאו קורת רוח בין בתורתם וחכמתם, בין בעמלם בחיי החברה וכשרון המעשה. כר"ש ולא עלתה כידם, כי ירדו כשרונותיהם מסבת ההתנגדות הפנימית שמצאו בנפשם מעסק העיון ועבודת השכל הבלתי מתחלף בעסק גופני, מזה אנו רואים שלפי טבע האדם הוא ראוי להתנהג במדת ד"א עם התורה כמדת רבי ישמעאל, ומדתו של רבי שמעון היא לפי מעלת המעולים שבאנשים שהם למעלה מטבע האנושי, שלהם יאתה להתנהג לפי מעלת טבע רוממות נפשם ולא לרדת ממעלתם בודאי.

וכבודו במעשיהם. ולראות לטוב למי שחונף לו ולהיפך למי שיגע בקצה כבודו יעלים עיניו מלראות בצר לו או אף תמצא ידו להרע לו. ע"כ עליו כתיב מה ה' שואל ממך כ"א ליראה וגו'. ובכל שעה עליו לידע כי גבוה מעל גבוה וגו'. עוד יש לפניו לירא את ה' מכל ב"א באשר השגיאה בין אדם לחבירו אינו מתכפר בקל.

שהרי אדם מועד לעולם בין שוגג כו' משא"כ בחטאים שבין אדם לשמים. ודוד המלך אמר הלא משנאיך ה' אשנא וגו' חקרני אל ודע לבבי וגו' וראה אם דרך עוצב בי ונחני בדרך עולם. פי' אם טעיתי לחשבו שפלוני הוא ממשנאיך ע"כ הנני רודפו ושונאו. אבל אם לא כוונתי לאמת הלא טוב לפני המות שתנחני בדרך עולם שא"א לתקן השגיאה ולא תועלי תשובה. זה הפרט מוטל על ראשים מנהיגי ישראל ולא יותר:

אכן זקני הדור שהם ת"ח עמלי תורה עליהם מוטל מצות אהבת ה' ודביקות הרעיון בו ית' בכל לב ונפש. ומצות מעשיות בכל מיני דקדוקים היותר אפשר. שהרי התורה מכשרתו לכך וגם ללכת בדרכי ה' מה הוא רחום כו' וכמש"כ הרמב"ם בהל' ת"ת ש"ח משונה בכל דרכיו מאיש המוני במאכלו ובהילוכו ובדיבורו כו' וכ"ז הקב"ה שואל מעמו:

אמנם המון ישראל עוסקים בפרנסתם עליהם מוטל לשמור המצות בזמנם ולא יהא העסק שלו מבטל המצוה. אבל א"א לשאול איש עמוס בעסקיו שקידת היראה והאהבה רק מעשה המצות בפועל זה הקב"ה שואל מהם. אבל נשים וטף ועבדים ופחותי הנפש וגם כמה מ"ע אין עליהם כלל. מהם הקב"ה שואל להיות לטוב הישוב והליכות עולם של האנשים. וכמו שאמרו חז"ל איזה אשה כשרה שעושה רצון בעלה וטוב מזה זכיין באתנווי גברי לבי כנישתא כדאי' בברכות פ"א. ועל העבד מוטל לעשות לטוב לאדוניו והטף לציית את אביהם. וזהו שה' שואל מהם. ונמצא מתפרש זה המקרא כך. על ראשיכם קאי כי אם ליראה. על זקניכם כי אם ללכת בכל לב ובכל נפש. על המון עם ישראל כי אם לשמור את מצות ה' וגו'. על טפכם נשיכם וגרך כי אם לטוב לך. ומכ"מ נאמרו כל אזהרות אלו יחד משום שנאמרה הפרשה בכלל קהל ה' שבהם נכללו כל אופני אנשים וכל המתבקש מכל א'.

הלא לא נתפרש עם מי הוא מדבר. אלא ע"כ יש לדקדק ולהתבונן באותה פרשה עצמה שהקב"ה אינו שואל מישראל אלא מכל אדם לפי ערכו. שהרי כתיב ללכת בכל דרכיו. ולא כתיב וללכת בכל דרכיו. כמו שכתוב ולאהבה אותו ולעבד וגו' וכן בפסוק י"ג לשמור את מצות ה'. ולא לשמור וגו'. מבואר דכמו התחלת הדבור הוא. ומזה נבוא לענין. דראוי לדעת שיש ארבע מדרגות בישראל כמו שביארנו בפ' בלק עה"פ מה טובו וגו'. שהם א' ראשים ומנהיגים בישראל. ב' ת"ח הנקראים זקני ישראל. ג' בע"ב עוסקים בפרנסתם. ד' נשים ועבדים וקטנים. וכל אחד מכתות הללו אינו דומה לחבירו בשאלת הקב"ה ממנו. ומשום זה כתיב בפרשת אתם נצבים היום כולכם ראשיכם שבטיכם. זקניכם ושוטריכם. כל איש ישראל טפכם נשיכם וגו'. לעברך בברית ה' וגו'. ולכאורה מה מקרא חסר אלו כתיב אתם נצבים היום כולכם לעברך וגו'. והכל בכלל אלא בשביל שלכל א' ברית בפ"ע ומה ששואל הקב"ה מזה אינו שאול מזה וכמעט שאסור לכת השנית כאשר יבואר. ונבא לפי סדר הכתוב. ראשיכם שבטיכם. שהם הראשים מנהיגי הדור. והם הנקראים עוסקים בצרכי צבור. שהם אינם רשאים להבטל מזה לא לעסוק באהבה ודביקות שהרי בזה לא תהיה שקידתו בעבודת הצבור תמה. ואמרו בשבת פ' מפנין גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה שנא' אל נא תעבור מעל עבדך. ואין הפי' שמי שזכה להקביל פני שכינה אינו דומה לזה המעלה של המכנים אורח אלא שזו המצוה גדולה מזו. והיא נדחית ממנה כמו שעשה א"א בשעה שעמד לפני ה' כדכתיב וירא אליו ה' וגו' וכאשר ראה האורחים ביקש מה' שיסור ממנו ולא יעבר לגמרי אלא ימתין עליו עד שיעשה עם האורחים כראוי להם. ומזה נבין כל צרכי צבור שיש בהם מצוה עוד גדולה מהכנסת אורחים. שהרי עוסק בצרכי צבור פטור מק"ש כדתניא בתוספתא ברכות פ"א דמש"ה חשב ר"י שר"ע וראב"ע לא קראו ק"ש משום שעוסקים בצ"ל היו. מכש"כ שגדולה מצוה זו לדחות מצות אהבה ודביקות שנדחית מפני מצות מעשיות כמש"כ בפ' ציצית. וא"כ מה ה' שואל מראשי ישראל הלא לא אהבה ודביקות ולא שמירת מ"ע אלא יראה. היינו שיהא שקוע תמיד ביראת ה'. באשר מי שהוא ראש ועוסק בצרכי רבים עלול לבוא להכאת עצמו

1. דברים י', י"ב-י"ג

(יב) וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעַמְּךָ כִּי אִם לִירְאָה אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אוֹתוֹ וּלְעַבְדוֹ אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ: (יג) לְשֹׁמֵר אֶת מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצִוְנָה הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ:

2. העמק דבר דברים י', י"ב-י"ג

(יב) כי אם ליראה וגו'.

הפ' תמוה שהרי כל מה שאפשר לבקש מכח אנוש מבואר בשאלה זו ומה יש עוד לשאול עד שבאמת בשוח"ט תהלים ל"ו איתא בבקשת דוד אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש. שבתי בבית ה' כל ימי חיי אמר הקב"ה לדוד אתה אמרת אחת שאלתי וגו' ואתה מבקש הרבה א"ל גם אתה אמרת מה ה' אלהיך שואל מעמך ובקשת הרבה. אבל זה אינו אלא לשון הלציי אבל ודאי גם הקב"ה גם דוד לא בקשו יתירה ממה שהחלו. ויותר מזה קשה הא דאיתא בגמ' אטו יראה מילתא זוטרתי היא. ומשני אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא. והפלא שהרי לא יראה לבד קא חשיב ולמה זה הקשה על יראה יותר מעל אהבה ולעבוד בכל נפש. ותו אינו מובן אחרי שהחל לשאול לאהבה אותו איך סתר שאלתו בתוך כ"ד לטוב לך. ופרש"י כדי שיהיה טוב לך שהוא אהבה חוזרת. אבל עכ"ז יש להבין למי נאמרה פ' זו. אם נאמר לכל ישראל בשוה היאך אפשר שתהא מדרגה זו יראה ואהבה בפחות שבישראל שאינו משיג אותם כלל והרי אהבה אינה נמצאת אלא באמצעות תורה או עבודת בהמ"ק. שהן המה הלחם המחברים את ישראל לאביהם שבשמים כמש"כ בס' במדבר כ"ח ב' בפ' את קרבני לחמי ובכ"מ. והיאך יבא הקב"ה בטרוניא את בריותיו לשאול מהם מה שא"א בדרך הטבע. ואם נאמר שלא דבר כאן אלא עם מי שראוי לכך

שהחזיק ביותר להיות נזהר בזה נידון על העוותו וסר מדרך הטובה שהחזיק בה וכמו שאמר עמוס הנביא על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו. על מאסם את תורת ה' וחקיו לא שמרו. על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. על מכרם בכסף צדיק וגו'. הרי שעיקר הדין על שבט יהודה על שסרו מדרכם הטובה לשמור חקיו המה מדות התורה וזהו כבוד לתורה שבכתב שמדקדקים בה הרבה וכאשר סרו מזה מאסו את התורה. ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו כ"כ בת"ת אלא בחסד בין אדם לחבירו כדרך מלכי ישראל וכמש"כ בס' בראשית נ' כ"ג. ע"כ עיקר הדין עליהם על שסרו מזה המדה ומכרו בכסף צדיק וגו' ונמצא הראשים שמנהיגי השבטים נידונים לפי שבטם. ב' זקנים ושוטריכם. המה ת"ח גדולים וקטני הערך לכל אחד לפי חכו. ג' כל איש ישראל. כל איש לפי מעשיו בהליכות עולמו. וכבר נתבאר בס' במדבר כ"ד ו' בדבר בלעם ברוה"ק שנמשלו המון עם ישראל כגנות שיש בהם הרבה מיני זרעים. אבל בכל גנה יש בו מין א' שהוא העיקר כך כל ישראל מוזהרים בכל מצוה מעשית. אלא שמ"מ כל א' עליו מצוה אחת להיות נזהר בה ביותר. לכל א' לפי עסקיו מה שעלול להיות נכשל עפ"י עסקו. עליו לשום לבו ע"ז הפרט ביותר ועל דבר זה הוא נידון ביחוד. גם נכלל בלשון כל איש ישראל כל א' לפי טבעו. וה' היודע תכונת לב של כל א' ודן כל א' לפי מדתו. ד' מדרגה הפחותה:

(י) טפכם נשיכם וגרך וגו'.

גם הם נדונים על המוטל עליהם להיות לטוב לאדוניהם ולמחזיק ואתם ומפרנסם. ועליהם להיות נשמעים להם וע"ז עומדים בברית:

מחטב עציך. שהוא עבודה קשה שבבית:

עד שואב מימך. שהיא הקלה ביותר. כל אחד נדון לפי עבודתו:

3. דברים כ"ט, ט"ו

(ט) אַתֶּם נֹצְבִים הַיּוֹם כָּלְכֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם רָאשֵׁיכֶם

שְׁבִיטֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם וְשׁוֹטְרֵיכֶם כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל: (י) טַפְכֶּם

נְשִׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ מִחֲנִיָּה מִחֲטֵב עֵצֶיךָ עַד שֹׁאֵב

מִיְמֶיךָ:

4. העמק דבר דברים כ"ט, ט"ו

(ט) אתם נצבים וגו'.

גם זה בכלל פיוס וכאשר יבואר. אלא שהפסיק בתורה ונעשה מזה סדרה מחדש באשר בא בזה המאמר כוונה ועיקר גדול בהליכות ההשגחה לדעת בכל עת אפילו שלא בשעת התוכחה. וכיב"ז מתחיל בס' שמות פ' וארא ובה הספר פ' עקב וכמש"כ שם. והנה ביארנו לעיל י' י"ב ענין מקרא זה מה שפירש הכתוב בכל הפרטים ולא הספיק במה שאמר אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם לעברך וגו'. אלא בא ללמדנו שאין הדין וחשבו של כל אדם שוה. ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל. ראשים. ות"ח. והמון עם ה'. נשים ועבדים וטף. כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו כמו שנתבאר לעיל שם. והקדים לומר היום. משום שבאמת בכל ר"ה ויום הדין נצבים כל ישראל בזה האופן. אבל היום שלא בר"ה שהוא כדי לעברך וגו' ואמר כלכם. שאע"ג שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם. מ"מ כל א' גורם להכריע להכלל אם לשבט אם לחסד כדאיתא בקידושין ספ"א דכל א' מכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות או לכף חוב. ואחר כך פירש הפרטים. א' ראשיכם שבטיכם. מנהיגי השבטים אכן לפי הנראה שבטיכם מיותר. ומה מקרא חסר ראשיכם לחוד וממילא כל ראש מנהיג בישראל באשר הוא שם. אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגיו נדונים בשוה. אלא לפי טבע השבט ובמה

וכמו כן עשה דוד המלך שביקש אחת מה'. היינו לכל א' כראוי לו. ת"ח יהיו ישיבתם בית ה' לחזות בנועמו ולבקר בהיכלו. ומי שאינו מוכשר לכך והוא מהלך בעסקיו. כי יצפנו בסוכו ביום רעה. מי שהוא לך למלחמה עם אויביו בצור ירוממני.

מכ"מ בכלל ישראל מתבקש כל זה והדבר מובן שיש אדם שפעם עומד בזה האופן והקב"ה שואל ממנו כך וגם הוא בקשתו כך ופעם הוא באופן אחר והרי הוא אז כאדם אחר כמותו:

והנה הגמ' לא הקשה על אהבת ה' אטו מילתא זוטרתא היא באשר דמיירי בעוסקי תורה והיא מסייעת ומכשרת להיות צדיק חסיד שוב אין הדבר קשה ורק שישום לב לבקש אהבה ודעת דרכיו. אז תעמידנו התורה על קרן אורה. מכש"כ קיום מצות מעשה בפועל לכל אדם ודאי לא יפלא מכל אדם. ואם הוא אנוס במקרה רחמנא פטריה. אבל יראת ה' למי שהוא מנהיג וראש ודאי לאו מילתא זוטרתא היא שיהא שקוע במחשבה תמיד לירא מה' הצופה על כל דרכי בני איש. ומשני אין לגבי משה פ' ת"ח שהוא מנהיג גם זה מילתא זוטרתא היא דעסק התורה מסייעו לכך ומי שאינו ת"ח כלל מי מבקש ממנו להיות עוסק בצרכי צבור. ואם כבר קיבל עליו זה העסק ודאי עליו להזהר הרבה שלא יהא נוטל את שלו מתחת יד ישראל. או הפ' מנהיג שהוא אצל גדול הדור. והוא מדריכו ומעמידו ע"ד הטוב והישר מילתא זוטרתא היא:

1. מוסר אביך עמ' כ"ה; ב', ג'

יסוד תיקון העבודה הוא לסדר כל דבר וכל כח, בין בנפש ובין בעולם, ביושר על מכוננו, ולא להפך הסדרים ולמנוע בזה השפעת הכחות. האלהים עשה את האדם והעולם ישר, במלוא הכחות והאמצעים הדרושים לשלמות הגוף והנשמה, להוצאתם אל הפועל, להיטיב ולהשכיל. והמבטל את הסדר הנמשך מהנהגתו ית' הרי הוא מחריב ומהרס. כמו מי שעושק מהגוף את התנועה הדרושה לו. כמו שישכב תמיד מקופל כפנקס ולא יזוז ממקומו ולא יזיז אבריו, שבודאי יבטל בזה חיות הגוף. כן מי שמונע את נפשו מהתנועות הדרושות לה הרי הוא עושק ממנה את חוקה ומוכרחת להתקלקל, ולפי ערך הפעולה וחזקתה הראויה לה לפי המשך ההכרה השלמה כן יהי' ההזק במניעתו. כל התורה בנויה ג"ע ע"פ סוד ההמשך לענין הנפש כפי מה שיוצרה יודע ענינה וכוספה הראוי באמתת החכמה.

2. מוסר אביך עמ' מ"ט-נ'; ד', ד'

זה נראה בטבע המציאות. שכל כח שנמצא בכל דבר וטבעו לפעול הוא פועל בהכרח. וכיון שהוא פועל אם יזדמנו לו מצבים שפעולתו תהי' מסודרת אל השלמות ותכלית הנרצה יפעול טוב, ואם לא יתנהג כפי הסדר והתכלית יפעול הריסות ורע ע"י תנועתו. זה נוהג בין בדבר שנמצא בו כח-לפעול גדול ומסודר ונעשקו ממנו האמצעים קודם שהגיע לתכליתו, ובין במה שהכח כבר שלט והוציא פעולות גדולות והגונות ואח"כ נעשקו ממנו האמצעים להתמדת פעולתו. ויש לזה שורש גדול בדרכי הרע וההפסד של טומאת מת ונבילות וטומאות היוצאות מגופו

של אדם. לכן יש ללמוד, שכל מי שיש בו איוה כח מיוחד צריך להוציאו לשלמותו כפי האפשר לו. ואם לאו הרי לא די שאינו מוציא ממנו תועלת אלא הוא פועל בלבול סדרים והפסדים גדולים בכל דרכי הנהגתו. אבל מיד שהוא פועל להשלימו נמשך הכח אחרי הרצון הטבעי של שלמותו ונשקט מהריסות פעולתו. ומכש"כ שהכחות הכלליים כולם שנמצאים באדם חייב האדם להוציאם אל שלמותם, באופן שכולם יפעלו בשעתם ומקומם כפי כחם בעצת התורה בהבנת השכל. לפיכך חייב האדם לחפש בעצמו איזה כחות מיוחדים מוטבעים בו. ולא ישליך אחרי גוו כל מה שימצא בנפשו הכנה לזה. אלא יעיין ויסתכל להשתמש בהם כראוי, ומכש"כ שלא יעלים-עין מכוחות. שכבר בלא-עיון מוצא אותם לבטלם ולהרסם, מבלי תת להם מקום ועבודה הגונה וסדורה. כי הכחות מעשה ד' המה והם חזקים מאד ולא יתנו להסיג גבולם, ולא-טוב יהיה כשיבאו לפעל בלא מנהיג כספינה בלא קברניטה. וכן הענין נוהג בשלמות כללית הנמצאת לאומה, שכאשר אין הכח מוצא את הוצאתו מהכח אל-הפעל באופנים ההגונים הוא פועל הריסות גדולות. ע"כ עלינו לדעת כמה מכשולים נמצאים לנו זרע הקודש ישראל ממה שאין אנו משתמשים בכחות הגדולים שנתן לנו השי"ת שמו. הרי אנו מוכנים לחכמה גדולה, לגבורה של קדושה, לשירת קודש, לגדולה וענוה רוממה, עד רוממות מעלתה העליונה של החכמה והנבואה ורוח-הקודש (טז). ואם אין אנו משתדלים להוציא אל-הפועל את הכחות המופלאים והגדולים האלה, אע"פ שמצד שרשם הקדוש של אלה הכחות הם מסולקים ממנו בעונינו ואינם פועלים כלל, אבל הלא גם נפשנו החיונית מוטבעה לדרכים הגבוהים הנכבדים האלה, וגם גופנו מוכן לקבל הגדולות הללו, וכשאין אנו נותנים ידים להנהיגם כהוגן, שימצאו את תפקידם שהם מבקשים, הם פועלים את ההיפך ותחת בושם

יהי' מק יז) בעונינו. ע"כ אנחנו צריכים לחגור עוז, לפי מיעוט שכלנו וחילנו, הכשל בעונינו ונחלש מרוב הצרות ותוקף העניות והשפלות המדומה, ולהרחיב בתורת אמת דרכים אמתיים וגדולים, באופן שנמצא לתן מקום לכל הכחות הגדולים הנמצאים בנו לעבוד בהם את ד' אלקינו, הרוצה כבודנו ובבחירתנו לטובה ולקדושה. ואנו צריכים לבאר היטיב את דברי הכחות הללו, שהוא באמת כמוסים בלב רבים מבני עמנו, אבל מים עמוקים יח) המה ולאנשי תבונות אנו צריכים שידלו אותם ויציגום לפנינו בכל תעצומות עוזם, ואז יתעוררו בנו בני א' חי הכחות לבקש כל איש מה נמצא בקרבו מהכחות הגדולים ואיך יפעל בהם בדרך קדושה של צהלה ושלות השקט, לא בדרך אופל וקדורנית של עצב נבזה יט) מאד. ולא בדרך שמחה-של-ערבוביא שאינה אלא מבלבלת את הדעת ומהממת את התכונות, אך שמחה של השגת האמת ודעת הכבוד האמתית, שהוא כבוד אלקים שנתן לנו את המתנה הגדולה של אצילות נפשות קדושות. להגיד בעמים עלילותיו ולדעת את שם קדשו. וכשיבקע האור הזה רק מעט ע"פ תבל ינהרו רבים מאחינו, צמאי טוב ד'. אל ד' ואל טובו, וממילא הכחות העליונים, המצפים לעת אשר נעורר את האהבה, יתעוררו בחן קדושתם ותוקף עוזם והדרם, ונחה עלינו רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת ד' כ), וכאשר יראה השי"ת שאנו מוכנים לקבל כל הטובות הגדולות, שיעד לנו מאז ונשבע לאבותינו להיות לנו לאלקים כא), ישיב את שבותנו ויביאנו לארצנו הקדושה, שרק היא מוכנת בסגולותיה שכל החמודות יצאו בה אל הפועל, וירומם בכבוד קרנינו, וכל העולם כולו יתקן במלכות שדי, והרשעה תכלה מן הארץ והי' ד' אחד ושמו אחד.

1. תפארת ישראל ג'

האדם עם מעלת נפשו האלהית אשר כבר אמרנו כי יש לו נפש אלהית בפרט שלא נמצא בכל נפשות התחתונים, אל יקבל אונאה בעצמו לומר כי יש לו מעלתו האחרונה בפעל, ויחשוב בנפשו שלום יהיה לי אף אם אני יושב בטל מבלי עמל כלל הרי המעלה שלו ומדרגתו יגן עליו על מקומו ישיבנו ועל כנו יחזירנו כי משלו יתן לו ואין צריך לקנות לו שום מעלה. דבר זה מחשבת פגול לא ירצה ולא יחשוב כך כי הוא טעות בנפשו כי אין מעלת נפשו האחרונה בפעל, והוא מיוחד מבין כל הנמצאים עליונים ותחתונים שאין מעלתו האחרונה בפעל. וכי יעלה על דעת האדם שיהיה נמצא לאדם מעלתו האחרונה בפעל כי זהו מדרגת העליונים שהם בפעל אבל התחתונים שהם בעלי חומר אינם בפעל. ודבר זה יכריח כי אין לאדם מעלתו האחרונה עד שנחשב מדרגתו בין העליונים ויהיה לו מהלכים בין העומדים האלה רק שנברא בכח ואינו בפעל שאין לו מעלתו האחרונה בפעל. ונמצא לך ההפרש שיש בין האדם ובין כל הנמצאים התחתונים ועליונים. כי העליונים שלימותם בפעל ואינם צריכים להוציא שלימותם אל הפעל, והתחתונים זולת האדם אין להם גם כן יציאה אל הפעל כי מה שנבראו עליו אין השתנות ויציאה לפעל בהם. אך האדם הוא בכח ויוצא אל הפעל. ויראה ששמו מורה על דבר העצמי לו, שהוא מיוחד בו האדם מכל. וזה שהוא נקרא אדם על שהוא עפר מן האדמה. ועתה יש לשאול וכי כל שאר הנמצאים אינם מן האדמה שיקרא האדם ביחוד בשם אדם על שם שנברא מן האדמה. אבל ענין האדם מתיחס ביותר אל האדמה, וזה כי האדמה היא מיוחדת בזה שהיא בכח ויש בה יציאה לפעל כל הדברים אשר יוצאים ממנה צמחים ואילנות ושאר כל הדברים והיא בכח לכל

זה, וזהו ענין האדם שהוא בכח ויוצא שלימותו אל הפעל ולפיכך שמו ראוי לו שיהיה משתתף עם האדמה שהיא מיוחדת לצאת מן הכח אל הפעל בפירות וצמחים וכל אשר שייך אליה וכן הוא האדם יוצא כחו אל הפעל. ולכך שלימות האדם נקרא גם כן בשם פרי, וכדכתיב בקרא (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו הרי שהזכות והשלימות יקרא פרי, וכמו שאמרנו בפרק קמא דקידושין (מ' ע"א). ובפרק עגלה ערופה (סוטה מ"ו ע"א) והורידו את העגלה אל נחל איתן אמר רבי יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הבא עגלה בנחל אמר הקדוש ברוך הוא יבא דבר שלא עשה פירות ויערף במקום שאינו עושה פירות בשביל מי שלא הניחו אותו לעשות פירות מאי פירות אילימא פריה ורביה אזקן ואסריס הכי נמי דלא ערפינן אלא מצות ע"כ. הרי בשביל שלא הוציא שלימותו שלו אל הפעל הוא כמו האדמה שלא עשתה פירות ולא הוציאה דבר אל הפעל ונשאר בכח, ולפיכך שמו שנקרא בשם אדם על שם אדמה נאה לו והוא נאה לשמו. והבהמה נקראת בשם בהמה על שם ב"ה מ"ה, רצה לומר כי שלימות דבר שנברא עליו נמצא בה אף על גב שאינו שלמות גמור מכל מקום דבר זה נמצא עמה וזהו בה מה כי דבר מה נמצא עמה, הרי שכל אחד יורה שמו עליו. אמנם אל תטעה בדברים אלו לשלול השלמות ממי שאי אפשר לו שיוציא שלימותו אל הפעל אשר הלך לעולמו קודם שהוציא שלמותו שלו אל הפעל, אין אנו שוללים העולם הבא ממנו כלל אם יש בו הכנה אל השלמות ומת שאנוס היה שלא הוציא שלמותו שלו לפעל, כאמרם ז"ל (ברכות ו') חשב לעשות מצוה ונאנס יש לו על זה שכר כאלו עשה המצוה. וזה מצד כי השכר לעתיד הוא לנשמה וכאשר הוא אנוס לא היה עכוב זה מצד הנשמה רק לגוף, ולכך נותנין לנשמה שכר כאלו עשה המצוה, רק אם לא עשה במזיד בדעתו ובשכלו וזה היה מצד הנשמה,

הכונה במי שאפשר להוציא שלמותו אל הפעל ולא הוציא שלמות שלו אל הפעל, ודבר זה יתבאר עוד בביאור רחב ובדברים ברורים. והתבאר לך כי מעלת האדם הוא בכח וכמו שיתבאר אחר זה, ולפיכך לא יהיה אונאה בנפשו לומר שישב בטל ויצליח בהצלחה נצחית רק הצלחתו בקיום התורה והמצוות. ולהורות כי האדם חסר וצריך אליו השלמה, לכך אמרו בפרק חלק (סנהדרין צ"ט ע"ב) אדם לעמל יולד אמר רבי אליעזר איני יודע אם לעמל פה אם לעמל מלאכה כשהוא אומר נפש עמלה עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה הוי אומר לעמל תורה, ע"כ. ובארו בזה הדברים אשר אמרנו, כי האדם הזה לא נברא בשלמותו האחרון והוא נברא להוציא שלמותו אל הפעל, וזה אדם לעמל יולד שהוא נולד ונמצא אל תכלית העמל דהיינו להוציא השלמות אל הפעל, ולא יגיע להיות נמצא בפעל לגמרי לעולם אבל תמיד יהיה עמל להוציא שלימותו אל הפעל וזה שלימותו האחרון. ולפיכך אמר אדם לעמל יולד והעמל הוא היציאה אל הפעל, ותמיד הוא בכח עוד לצאת אל הפעל כי זה האדם הוא בכח ויוצא אל הפעל, וכמה שהוא יוצא אל הפעל נשאר בכח לצאת עוד אל הפעל תמיד. ואמר ועדיין איני יודע אם לעמל פה או לעמל מלאכה, כי אף אם נברא האדם בכח ולא בפעל, אולי הכח הזה הוא שייך לכח הגופני שאין ספק שהוא בכח ויש בו יציאה אל הפעל ובו שייך עמל, אבל כח הדברי שהוא יותר נבדל במה שלא נמצא בשאר ב"ח כי אם באדם לכך הכח הזה הוא יותר נבדל, ואפשר כי די הוא שיוציא מן הכח אל הפעל הכח הגופני ואין צריך להוציא כח הדברי אל הפעל שאין האדם נברא על זה. ועל זה אמר כיון דכתיב נפש עמלה עמלה לו כי אכף עליו פיהו, הרי כי עמל הזה הוא עמל פה שהוא כח

3. עין אי"ה א', ד', ל"א

שאנו משכימים והם משכימים, אנו משכימים לד"ת והם משכימים לדברים בטלים, אני עמל והם עמלים, אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר, אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי עוה"ב והם רצים לבאר שחת. בכל עסק תמידי שהאדם שם בו מעיינו ישנם שלשה מצבים. המצב הרגיל, הוא העסק התמידי שאינו מיגע את האדם כ"א הוא מתעסק בהתמדתו במלאכתו או בעינו לפי כחו, וכל אחד יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו שמקבל קורת רוח מהעסק עצמו בדרך המיצוע, שהישיבה הבטלה אינה מטבע האדם ומביאתו לידי שיעמום. אמנם בכל ענין מזדמן ג"כ צורך [לאדם] לעמול פעמים יותר מכחו התמידי. וההבדל ביניהם בהרגשת הנפש הוא, שעם העסק הממוצע כפי כחו הטבעי האדם מוצא קורת רוח מעצם העסק גם בלא השקפה על התולדות הבאות ממנו, ולפי ערך הכבוד שיש בתכונת העסק כך תגדל קורת-רוח שימצא האדם ממנו. אמנם בעמל שהוא מזדמן לפרקים יותר מהכח הטבעי א"א שימצא האדם קורת רוח בעצם מצב העמל, שהרי הוא נגד טבע גופו, אלא מפני היתרון שמכיר בעסק ופרי שנושא כך הוא מתפייס לשא ג"כ משא העמל. והנה מצב העמל הוא עכ"פ ביישוב הדעת ולצורך תכלית ותעודה, אבל בהמשך ההתעסקות מזדמנות בכל עסק מצבים מתרגשים כאלה, שהוא נמשך לעסוק בפרטי עסקו בהתרגשות עצומה בלא יישוב הדעת כלל, ולפעמים לא ידע א"ע מרוב התפעלותו והוא רץ בלא שכל ויישוב דעת כ"א מהמשכת הלב ורגשותיו החמות. והנה באלה שלשת המצבים עסק התורה מעולה מכל מיני עסקים הגשמיים. שהרי כשנבחן עצם קורת הרוח שראוי להמצא

מתעה, כי הידיעות לא תימדדנה על פי כמותם כי אם על פי איכותם, על פי עומק ההבנה וחריפות השימוש בהם לכל חפץ. ביותר לימודי התורה, על פי גודל הרושם שפועלים על הלומד, לענין התכונה של המוסר המעשים הטובים ויראת ה' הטהורה. ובזאת יהיה מועיל רק הלימוד שאינו בא בדרכים קלים ונוחים לקלוט, כי על-ידי היגיעה ועבודה שכלית מתעלה האדם למידות נעלות, ולהיות נוטה אל השכל ואל כל דברי קודש באהבה וחפץ לב, והלימוד פועל עליו להיות כולו נתון ומסור ללימודיו. על-כן תצא מהלמוד שעל-ידי היגיעה דווקא עומק ההבנה והידיעה הברורה עם הפעולה הרצויה לעבודת ה' ויראתו וכל טהרת המדות. אבל הלימודים הנכנסים באופן קל, בלא יגיעה ועבודה כבירה, ישארו לעולם שטחיים וקפויים, עומדים מחוץ לנפשו של אדם הפנימית, ופועלים מעט על מעשיו ועל יצרי לבבו. ע"כ חמאה של תורה, הברור והמובחר שבה, העיקרי, המחזור בעומק רעיון ושום שכל והמרבה אומץ הנפש ביראת ה' ודרכי קודש במי תמצא, רק במי שנתגדל על עבודת התורה בעמל, וקנה אותה בדרכים כבושים שע"י יגיעה ועבודה רבה, שעמדו לו להתרחק מן הילדות וכל געגועיה, לבלתי קנותם בדרך שעשועי ילדים, כ"א מקיא חלב שניק משדי אמו עליה, ע"י רב עמל ויגיעה, יהיה לו המזון הקל והנח למורת רוח. וכמו שיקוף הגדול בהמזון של היונק, עם כל קלות עיכולו ומהירות השגתו, כן יקוף המתרגל ביגיעה ועבודת עיון, שישמח בזה והוא כל תענוגו ומשוש נפשו, בלימודים הנקנים כולם ע"י דרכים קלים, אבל עם זה הם מחוסרים עומק וכח רושם חזק בנפש.

הדברי שכח זה צריך שיוציא אל הפעל ועל זה נברא האדם. ואמר עוד ועדיין איני יודע אם עמל שיחה או עמל תורה, כי אולי לא צריך שיוציא מן הכח אל הפעל רק כח הדברי שאינו שכל גמור אבל לא כח השכלי שהוא דבור של תורה וזהו שכל גמור, כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיק מזה נלמוד כי האדם על זה נברא שיוציא אל הפעל כח הדברי השכלי שהוא שכל התורה. ולפיכך אמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיק כי אחר שהאדם שלמותו בכח צריך שיהיה כל עמלו ופעלו בדבר שהוא שלמותו האחרון אשר נברא בשבילו, כמו שאמר הכתוב אדם לעמל יולד, שר"ל כי תכלית מעלתו הוא אל העמל שהוא יציאה אל הפעל וזהו לא ימוש וגו'. אמנם אל תאמר כי עם יציאת שלמות האדם אל הפעל אפשר שיהיה יוצא שלמותו לגמרי אל הפעל, שזה אינו כלל כי זהו בריאתו שעם שהוציא שלמותו אל הפעל נשאר עוד בכח כמו שהתבאר לפני זה כמו שאמר אדם לעמל יולד, כי האדם נברא לעמל שאין לו שביטה והשלמה כלל ועם שהוא יוצא אל הפעל נשאר עוד תמיד בכח, שאם היה נמצא שלמותו בפעל לא היה נקרא זה עמל כי לשון עמל בא על דבר שאין לו הנחה ולא יבא אל תכלית הנחה.

2. עין אי"ה ברכות ב', ט', שמי"ד

אמרי דבי ר"י: מאי דכתיב (משלי ל לג): "כי מיץ חלב יוציא חמאה וגו'" - במי אתה מוצא חמאה של תורה? - במי שמקיא חלב שניק משדי אמו עליה. רבים הם הפדגוגים המתנשאים להביא דרכים להקל את עול הלימוד, וחושבים שיביאו ברכה לעולם בהקנותם את הידיעות והלימודים התוריים באופן קל, שלא יצטרך האדם להיות עמל בהם. תועלת הדבר אינה אלא

ע"פ השכל בהתעסקות הבינונית, ראוי לאמר, אני משכים, כטבע האדם הבריא שמשכים ומוצא נחת רוח כשימצא במה להעסיק נפשו שלא ישתומם, ולפי יקרת ערך העסק ראוי למצא ערך הקורת רוח בו. אני משכים לד"ת שעצם ההתעסקות יקר ונשגב, בדברים שהם יקרים מכל חמדה המאירים אל כל העולם באורם. והם משכימים בדברים בטלים, ולולא העורון הטבעי שעל רוב האנשים שמתרצים בהמשך הדמיון, לא הי' מקום למצא בהם קורת רוח כלל אם לא מצד ההכרח כפי מדתו. וכשמזדמן מצב העמל, בכל עסק לפי ערכו ובתורה לפי ערכה, שאז אין קורת הרוח מצויה בעצם ההתעסקות כ"א מפני התקוה של הריח הבא, ג"כ ההבדל גדול. שהם עמלים ואינם מקבלים שכר. שעצם העמל אין בו יתרון כלל אצלם, שאם היו משיגים תעודתם בלא עמל ודאי הי' יותר טוב ורצוי להם. ואני עמל ומקבל שכר, כי עצם העמל מקנה יתרון גדול וענג רב. ועל המצב השלישי, שההשתקעות מביאה ג"כ למצב התרגשות טבעי לפעמים, לפי הסתערות הכח המדמה והמתעורר, ע"ז נאמר אני רץ לפעמים מתוך חשק התורה באהבתה ישגה, ולפעמים מרוב חמדת לבבו, לא יתישב כלל בשכלו כי יתגברו עליו רגשותיו הרוחניים. כהיה דרבאדיתב ועסיק בשמעתא והוי יתיב אצבעתי דיד' תות' כרעי' וקא מבעבעין דמא, וע"ז קרי ל' הצדוקי, עמא פזיזא, והוא התפאר בזה בצדק כי כל מה שנוסוף ריצה ותתגבר רגש הנפש, אנו רצים לחיי העוה"ב, כי כיון שכבר אנו בטוחים, הננו עומדים בדרך החיים וא"צ לבא חשבון על כל רגש פרטי, כי ההרגשות העזות המה שלימות נשגב מאד אחרי שכבר נוכח ד' דרכינו. והם רצים, כשמזדמן עסק מטריד שלוקח בחזקתו לבבות עד ירוץ אחריו בהבלי הזמן מרוב

התפעלות ולא יוכל כלל להשליט שכלו על רגשותיו בעסקים הזמנים, ודאי תהי' ריצה זו לבאר שחת. כי כ"ז שיתישב עכ"פ עם שכלו שלא לנטות מדרך הישרה עוד ילך דרכו לבטח ולא יטה מדרך עולם אם ירצה לשמור נפשו, אבל כיון שיחזיק בריצה בלתי שכלית כ"א ילך אחרי חום לבבו וחשקו באהבת הבלי הזמן, אחריתו לבאר שחת כי מרעה אל רעה יצא. וכל המעמדים הללו כשהם אצל האדם הדבק בתורת ד' הנם בשלימותם גם בעת עסקו בצרכי החיים הזמניים, שהם כולם אצלו הכנה אל השלימות האמיתי, ע"כ יורו לו תמיד את נתיב הצדק וההצלחה האמתית.

4. עין אי"ה א', ב', ק"א-ק"ג

קא. איני והא"ר גידל אמר רב, כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה, שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, א"ת מור עובר אלא מר עובר, א"ת שושנים אלא שושנים. באמת האלהים עשה את האדם ישר והתכונה האמיתית שבטבע הנפש האנושית היא מתאמת מאד לדרישת החכמה והדעת. א"כ השמחה וטוב-הלב בדרישת התורה היא נאותה מאד למצב הנפש, וראוי הוא לפי זה שתמיד יהיה העסק בתורה שעשוע לנפש ושמחה ללב. אמנם עלינו שלא לשכח כי כבר אין אנו מוצאים את האדם ע"פ טבעו הטהור האמיתי, עונותינו ועונות אבותינו קלקלו כבר את טעמנו הטבעי הטהור, עד שהחשק הטוב להשכיל ולהיטיב בטבע סר מעלינו, ותחתיו נקשרה בלבבנו אולת וחשך של הוללות וכל חמדת עין חיצוניה, שהוא ההיפך מדרישת החכמה ודעת אלהים אמת. עד אשר בראשית לימודינו נמצא ע"פ רוב את הלימודים היותר יקרים ועקריים הפוכים הרבה לטבענו הגס

והנמוך, אשר לא די שלא נשבע שמחה ועונג מהם כ"א עוד ימרו את רוחינו ויהיו עלינו למשא. אלא שעלינו לדעת שאדם לעמל יולד, וכי רק בההתחלה, בטרם נבא אל עומק ים החכמה והדעת, תהי' לנו המלחמה וההכבדה הזאת, אבל אחרי התקדשנו כראוי בקדושת התורה אז תבא חכמה בלבנו ודעת לנפשנו ינעם, כי תשוב הנפש לטבעה הטהור להתענג על ד' ותורתו. ע"כ נואלו מאד אותם שרוצים לעשות את כל מדריגות הלימודים ג"כ לתלמידים הצעירים והמתחילים בערך של שעשועים. לא באופן כזה תבא חכמה בלב עיר פרא האדם בהולדו, רק חכמה שלמדתי באף היא שעמדה לי. אע"פ שיפה נעים ונאות מאד מצב השמחה, מילוי הרצון והשעשוע, בדברי תורה וחכמה, אמנם חלילה להיות בהולים על העונג הזה, שהוא הצד החיצון אל החכמה ואל דעת האמת בשעתו, לקנותו בלא עתו. זה החלק יסיר מהמתחיל את החפץ לעמול ולהתניע ולעמוד על האמת, כי לא יוכל כלל להתאים העמל הגדול הנדרש לד"ת עם חפץ השמחה והעונג בתחילתו, מתנת אלהים זאת אינה נתונה כ"א לאותם שכבר יגעו הרבה והרגילו את נפשם בנועם אור האמת, עד שכל עמל נפש בדרישת התורה והדעת הוא מרבה להם ששון ועונג רב. ע"כ כשם שהם הוא הכח המועיל הרבה בפעולתו בעולם, מ"מ המתכוין ליהנות ממנו שלא לפי הכנתו הלא יהפך לו לרועץ, כן כל ת"ח היושב לפני רבו, והוא עדנה במצב המתחילים, שהוא עדיין זקוק לרב להעמידו על האמת והיושר בדרכי תורה, ואין שפתותיו נוטפות מר, הוא חפץ כבר שלא יהיו לו ד"ת לעמל, כ"א לבקש בהם את הנעים והשעשוע, תכוינה. הוא מתקרב אל אישה של תורה שלא כפי המדה המוכשרת לו, ויאבד בזה את כשרונו ואת התפתחות שכלו ויושר הגיונו, שיביאהו לאחרית טובה ושמחה וגם עונג בבא עתו. השושנה

היא היפה בפרחים המרהבת עין במראיה החיצוני, הוד החכמה והעונג הנמשך ממנה לכל הוגה בה מה מזהיר הוא ונעים, אבל לא הזוהר החיצוני הוא העיקר בקנין כ"א הטוב הפנימי, השגת התוך והאמת, שיותר הוא נמשל למור, לבושם הטוב שהנשמה נהנית ממנו שמשל לשושנה המענגת רק החוש החיצוני. וזוהי חובת המתחיל, השונה, המתלמד לדעת (שרק) שהוא צריך להגיע אל התוך, אל העומק שבתורה, ושעבורה צריך הוא להיות מוותר הרבה משמחת לבבו ועינוגיו הטבעיים. ולא ידמה מר עובר¹, שימצא תיכף את העונג והשעשוע בתורה, כ"א יקבל עליו את מרירתה בהתחלה, אמנם עובר ולא מתמיד הוא המצב הזה, וסוף סוף תבא חכמה בלבו לשמחו ולעדנו, וירגיש מתקה ועדנה של תורה. אבל רק בתנאי שלא יחפוץ לקרא לד"ת זמירות, ולבקש בהם בעיקרם, גם בהתחלת לימודו, את הצד המענג והמשעשע, כאילו נועדו הדברים הקדושים שהעולם משותת עליהם רק לשמח שמחה ילדותית לכל ערלי לב. רק ע"י היגיעה וחיי צער שבהתחלה, יבאו אח"כ לדרך האורה המזהרת וסוגה בשושנים, ומנעמת את החיים בכל עונג, "מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל". אמנם רק השפתים הנה הנוטפות את המר, כלומר הצד הפנימי של האדם מצד הנפש החכמה ונטייתיה, החכמה ערבה היא לנפש. אמנם הצד החיצוני, הכלים החמריים וההמשכה הטבעית אחרי נטייתיהם, הם שגורמים שבהתחלה יורגשו המרירות והעול מהלימוד והשינון, שצריך אמנם לקבלו באהבה בעבור התוצאות הטובות היוצאות מהסבל לקנות חכמה ודעת קדושים. "טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך".

קב. לא קשיא, הא ברבה הא בתלמידא. לבד האמור שכך היא מדת החכמה שהעונג הרוחני הנשגב לא יבא כ"א אחרי עמל גדול וקנין רב של חכמה ודעת, שע"כ הרב הגדול כבר בתורתו רק לו יאתה נטיית השמחה והשעשוע בד"ת. והתלמיד המתחיל, עליו לקבל את העול ולהכיר ערכו כי עדיין לא בא למדה זו שתהיה לו דעת התורה ודרישתה לשעשוע כ"א ליגיעה. חוץ מזה מצב הנפש שונה הוא בין התכונה הראויה למי שמכין את עצמו לרכוש לו קנינים רוחניים חדשים, למי שעוסק בהרצאת הדברים שכבר הם קנויים בידו. שהראשון צריך לעמוד נגד המון המחשבות הצדדיות שאינן מניחות את לבבו להתיחד באותו המושכל שהוא צריך לפנות לבבו אליו. והעמידה של כניסת המחשבות במושג אחד בכה, היא יותר מסוגלת למצב של לבד ראש מלמצב של שמחה, שכחות הנפש מתרחבים והמחשבות עלולות להתפשט לעברים שונים. אבל בשעה שהאדם צריך להשפיע מחילו הרוחני השמור כבר בידו על איש אחר, אז כינוס המחשבות אינו צריך לו. כי המדה השלמה בהשפעה של חכמה היא רק כשיהיו הדברים המושפעים כבר מבוררים למדי וקנויים קנין עצמי אל הרב המשפיע, עד שהמון מחשבות אחרות לא יפריעו כלל את השגתו באותו המושג, ואז אדרבא פיזור המחשבות על מושגים שונים הצבורים בלבו של איש גדול דעה עלולות הן להוסיף עוד לוית פאר לאותו המושג שהוא עסוק בהשפעתו, ולהמציא לו ממרחק אמצעים של דברי משלים מחוכמים ודוגמאות מלאות בינה, שיועילו ביותר להטבת ההשפעה הלימודית, ע"כ השמחה יותר מכוונת בתור נטיה מתאמת לצורך ההשפעה, הא ברבה הא בתלמידא.

קג. ואי בע"א הא והא ברבה, ול"ק הא מקמי דליפתח הא לבתר דפתח. כי הא דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן, לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעטא. הרב עצמו, אע"פ שמדת השמחה נאותה לו שהיא מרחבת את נפשו ומפזרת את מחשבותיו על אופקים שונים, שיוכל מכולם להעזר בדרך ההסברה לתלמידיו בהעיונים העמוקים, שלפי שכל התלמידים צריך לפעמים להרבות באמצעים עד כדי להביאם לאמתת הבנתם, אבל אם הרב הוא איש גדול באמת, אוהב חכמה ומבקש תמיד להוסיף דעת, הוא לא יסתפק בלמדו את תלמידיו רק באותה המדה של ההשפעה לבדה, כ"א יכין עצמו ג"כ לקבל הוא תוספת שלימות בדעת עומק אותם הענינים עצמם, שאע"פ שכבר ידע אותם ולמדם מ"מ יוסיף בהם לקח ועיון פנימי, א"כ גם לו נצרכת אותה המדה של לבד ראש הנדרשת למי שצריך לצמצם את שכלו על אופק חדש, למען ימצא בו דברים שהיו עד כה נעלמים מעיניו. א"כ ההכנה אל העמל והיגיעה לא תחסר ג"כ מהרב האוהב את התורה באהבת אמת, לא מאהבת העונג המושג מידיעתה והבנתה כ"א מאהבה אמיתית שעצם הידיעה וההוספה בקניית חבילות חבילות של חכמה, היא התכלית העצמית. העוסק בתורה לשמה ממש, גם בהיותו רב הוא יכסוף להיות נמצא במעמד של תלמיד בעת הלימוד.

5. עין אי"ה ברכות ב', ט', שמ"ב

ד"א הסכת ושמע ישראל, כתתו עצמכם ע"ד תורה, כדר"ל מנין שאין ד"ת מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה כו'. כשם שבקיבוץ הנצרך לישובו של עולם, התכלית של ההנהגה הקיבוצית היא שיחיו בני אדם יושבי הארץ חיים ממוצעים מסודרים. אמנם כדי שהכלל יגיע לחיים אמצעים, צריכים אנשים יחידים, עומדים על משמרת עבודת הכלל, להתנדב בעבודה רבה יוצאת חוץ לגבול האמצעי, כעבודת אנשי החיל שלפעמים ינדדו שינה מעיניהם ויעמדו הכן על המשמר שעות רבות יותר מהערך הראוי לחיים ממוצעים. והם מקבלים באהבה את העול הזה, אם בעלי נפש הם, ושמחים בעבודתם, באשר יודעים הם כי רק בהתנדבם הם להעמיד את מצב חייהם במצב יוצא מגבול הסבל הממוצע יצליחו את בני אומתם בחיים הממוצעים. כן השרידים אשר ד' קורא העוסקים בתורה, הם אנשי החיל למשמרת, חומה המה לאומה הישראלית בכללה, אני חומה של תורה ושדי כמגדלות אלו ת"חי. אם אנשי החיל יאבו להיות מתנהגים בחייהם בגבול הממוצע, אז תהי' המדינה אבודה ולא תשיג גם ארחות חיים ממוצעים, כי חמס ושד יתרבה בה וידי צריה תשיג להדפה ולכלותה מעל פני האדמה. ע"כ הת"ח אנשי המשמר צריכים להתנדב לעבוד יותר מהמדה הממוצעת, כדי להביא שלום לעולם, כדי להמשיך יפה את הקיום לאור ישראל וחייו האמיתיים.

6. אורות התורה ז', א'

ישנן כמה סבות, המעכבות את האדם מדברי תורה, שלא יכנסו בלבבו, ותמיד צריכים לדעת מה היא הסבה המעכבת באותה השעה שהעכוב הוא מורגש, כדי שידע באיזה אופן להסיר את הסבה, כדי שיפתח לבו להקשר יפה בדברי תורה. כי אם לא ידע את הסבה הנכונה, יש שיטרח הרבה להסיר סבה אחרת, שהיא באמת אינה מעכבתו עכשיו, והסבה השולטת עכשיו, שהיא מעכבתו כעת מקישורה של תורה, תשאר בעינה, ויעמוד האדם במבוכתו. והסבות הללו יש מהן שהן רוחניות, ויש שהן גשמיות, יש שהן באות מחסרון הכשרה של קודש, ויש שהן באות מחסרון הכשרה של חול.

1. אורות התורה א', א-ג'

א. תורה שבכתב אנו מקבלים ע"י הציור היותר עליון ויותר מקיף שבנשמתנו. אנו מרגישים מקרבה את הבהקת תפארת האורה החיה הכללית של כל היקום. דאים אנו על ידה למעלה מכל הגיון ושכל, חשים אנו רוח אלהים עליון מרחפת עלינו, נוגעת ואינה נוגעת, טסה על פני חיינו ממעל להם ומזרחת אותם באורה. האור מבהיק, נוצץ וחודר בכל, תחת כל השמים ישרהו. לא רוח האומה חוללה אור גדול זה, - רוח אלהים יוצר-כל יצרה, תורת חיים זאת יסוד יצירת כל העולמים כולם, בתורה שבע"פ אנו יורדים כבר אל החיים. אנו חשים שהננו מקבלים את האורה העליונה בצנור השני שבנשמה, בצנור המתקרב לחיי המעשה. אנו חשים, שרוח האומה, הקשורה כשלהבת בגחלת באור תורת אמת, היא גרמה באופיה המיוחד, שתורה שבע"פ נוצרה בצורתה המיוחדת. ודאי כלולה היא תורת האדם הזאת בתורת ד', - תורת ד' היא גם היא. העין הפקוחה של צופה באספקלריה המאירה, הנאמן בכל בית ד', לא אפשר שממנה תהיה נעלמת שפעת-חיים זאת לכל פתוחיה. גם מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל נאמר למשה מסיני. ושני אורים הללו עושים עולם שלם, ששמים וארץ ישקו בתוכו.

ב. תורה שבע"פ מונחת בעצם אופיה של האומה, שמצאה את ברכתה ע"י הגילוי השמימי של תורה שבכתב. בהתגלותה נמוכה היא תורה שבע"פ מתורה שבכתב. כי הרי הגורם הראשי למצא את נתיבתה היא התורה שבכתב, היחש העליון של האומה עם האלהות העליונה, עם המגמה של המגמות, עם הנצח וההוד שבעולמים ומלמעלה של כל כללותם. אבל בצורה הפנימית הלא התורה ניתנה לישראל בשביל סגולתם הפנימית העליונה, הרי גרמה סגולה אלהית גנוזה זו להופעת תורה מן

השמים עליהם, ונמצאת עליונה תורה שבע"פ בשרשה משורש תורה שבכתב, "חביבין דברי סופרים יותר מדברי תורה".

ג. ניקת תורה שבע"פ היא בגניזו מן השמים ובגילוי מהארץ. וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה וכל ישראל יושבים עליה מסודרים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה-ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבע"פ בכל זיו תפארתה, פורחת ומעלה נצה ומתחברת לתורה שבכתב בכל שעור קומתה. בגלות נפרדו התאומים, נתעלתה תורה שבכתב למרומי קדשה, וירדה תורה שבע"פ בעומק תחתית, ומ"מ היא מקבלת ניקה חשאית מאור תורה שבכתב מספיח העבר, המספיק להעמידה בחיים מצומצמים. והיא יורדת ונופלת בכל יום ויום עד אשר יפוח היום ואור חיים יבא מאוצר גאולת עולמים, וישראל יעשה חיל, ינטע על ארצו וישגשג בכל הדר סדריו. אז תחל תורה שבע"פ לצמח מעומק שרשה, תעלה מעלה מעלה, ואור תורה שבכתב יזריח עליה קרני אורה מחדש, חדשים לבקרים. והדודים יתאחדו בנוה אפריונם, ואור נשמת אל חי העולמים, המתגלה בתחתית ישראל וברום קרנו, יאיר באור שבעת הימים של אור החמה ואור הלבנה גם יחד, והיה אורם ישר חודר ומושך מזה לזו, ועונה את הארץ ואת העם בכל יפעת חיים. והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חבש ד' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא.

2. אורות הקודש א' עמ' כ"ה-כ"ז; חכמת הקודש, איחוד

הנסתר והנגלה

י"ח, איחוד ההלכה והאגדה

ההלכה והאגדה צריכות הן להתאחד זו עם זו. ההכרח המביא לעסוק בשתייהן יחד, מוכרח הוא להביא גם כן את ההתאחדות

הרוחנית שלהן. מה שמרגיש העוסק בהלכה כשנכנס באגדה. וכן להיפך, שהוא נכנס לעולם אחר, נוטל את החלק היותר גדול של ההפריה הרוחנית, הבאה מתוך מנוחת הנפש, שיסודה באחדות הפנימית. הננו קרואים לסול מסלות כאלה בארחות הלימוד, שעל ידיהן ההלכה והאגדה תתחברנה חיבור עצמי. הרעיון של קירוב עולמות רחוקים, זהו יסוד בנין העולם הרוחני ושכלולו, הוא כח יסודי עובר כחוט השני בכל גילויי החיים, בכל פנותיהם, והוא צריך להתגלות תמיד בצורה יותר רחבה. התכונה האנליטית, אחרי שפועלת את פעולתה המנתחת כדי לברר כל מקצוע על פי חוגו, צריכה היא להניח מקום להתכונה הסינטטית, להופיע באור הנשמה המאחדת, שכל המדעים, כל המקצועות הרוחניים לגווניהם השונים, יראו על ידה כאברים שונים בגויה אחת מחוטבה ואיתנה, שנשמה אחת מחוטבה ואיתנה וחיה, רבת האונים, מאירה בה. והתחלת צעדנו על ככר ההלכה והאגדה תגרוור אחריה המון חיבורים והרמוניות לאין חקר. והעולמים השמימיים והעולמים הארציים, האנושיות הבשרית והאנושיות הרעיונית, עם כל העושר הצפון בכל אחד מהם, יתאחדו יחד לפעול זה על זה את הפעולה הרצויה לגודל ושכלול גמור. ומתוך הדעה הזאת יופיע אור חדש על המקצוע המיוחד שאנו באים לשים בו את עינינו ולבנו בחקרי התורה, חיבור ההלכה והאגדה. החיבור הזה אינו כי אם התגלות האחדות החבויה בהן מאז ומעולם. כל מי שלא טעם טעם הלכה לא טעם טעם תורה, וכל מי שלא טעם טעם אגדה לא טעם טעם יראת חטא. והתורה והיראה מוכרחות הן תמיד להתמזג. והעבודה הלימודית צריכה להתגלות, בתור צורה פועלת באופן מתודי על היסוד המאחד הלזה, שתוצאותיו כבירות מאד. באמת יש בתוך האגדה תמיד תמצית הלכותית, וכמו כן בהלכה תוכן אגדי פנימי. על פי רוב מונח התוכן האגדי בצורתה האייכותית של ההלכה. והתוכן ההלכותי בתיאורה הכמותי של האגדה. ובלא חיפוש

מהומיות. אבל בעל הנשמה, המפוארת בהדר קדשה, הוא מרגיש את ענותו הנוראה, את כל חבלי המאסר, בעת יציאה מתלמוד אל תלמוד. והוא צריך תמיד עצה והדרכה נכונה, איך לרפד את היצוע של התוכנים המעשיים לפרטיהם הקשים ברפידות רכות, מלאות יפעה של עדינות החיים. והדר הקודש הנוצץ בהוד החופש והטוהר השמימי, כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר.

5. אורות עמ' ק"כ-קכ"א; זרעונים ב'

בנוהג שבעולם, המשוררים והמליצים מתארים יפה את הדרת החיים בכלל, את כל פנותיהם היפות ביחוד הכוללות זרם רב וטל-חיים מרובה, הם יודעים גם להציג לראוה את הכעור הכללי של הקלקולים שבחיים ולמחות נגדם בכל תוקף. אבל לחדור לתוך תוכם של כל הגורמים הפרטיים, איך מכשירים את החיים ומעמידים אותם על הבסיס הטוב ואיך משמרים אותם מכל קלקלה גם קטנה שבקטנות, שסופה להעלות שרטון גדול ולהרס הרבה מאד, דבר זה אין לו עסק עם כח המדמה החם והעז, כי אם עם החכמה המדיקת. כאן תחל עבודת הרופאים, החסכנים, המודדים, השופטים, וכל החכמים המעשיים. למעלה מזה. הנבואה ראתה את זרם הקלקלה הגדולה של עבודה זרה בישראל ומחתה נגדו בכל עז, את הדרת נעם ד' אחד אלהיו ותתארהו בכל יופי וזהר, את ההשחתה של כל הפרעות המוסריות, ריצוץ דלים עושיק אביונים, רצח ונאוף, חמס ושוד, ותמלא רוח אלהים להושיע ולגדור ברום שיח קודש. השערות הדקות, שמהן מצטרפות עבות-העגלה של החטאת, גידי-החיים הדקים, שמהם ישורגו מזרקי-הדם הגדולים, אלה המה המסתרם הצפונים מעין כל נביא וחזה. המצות המעשיות כולן

3. הקדמה למדבר שור

והנה כמעט שחשבתי שלא להקדים שום הקדמה לספרי זה, אף כי אדע נאמנה שלפי מנהגי הדור הנני צריך לאיזו התנצלות על מה ראיתי על ככה להדפיס ספר בדברי אגדה ודרוש בביכורי פריי על פני תבל, ולפי הנהוג ראוי לכל מי שעסקו בהלכות מאוששות להקדים דברי הלכה בחידושים ופלפולים וכהנה. אמנם ע"ז אשיב בקצרה, שאם הייתי מחזיק את חידושי בהלכה למועילים ונחוצים, כערך דברי אלה ודוגמתם שבאגדה, אולי הייתי מתאמץ לתן להם משפט הבכורה. אבל נפשי יודעת מאד, כי החידושים שהנם תחת ידי בעזה"י בכתובים בהלכה, אם כי יש בהם בע"ה הערות נכונות וסברות ישרות, אבל לא אוכל לחשב שסלוחי איזו דרך חדשה שתועיל להתפתחות חלק הפלפול והחידוש בהלכה באופן רשום מהספרים שכבר רבו בע"ה. אמנם בחלק האגדה ובמקצת הדרוש, אף כי רק מעט עבדתי בו, אבל רואה אנכי בע"ה שדרכי דרך חדשה היא, אשר ברובי ספרי הדרוש כמעט לא ראיתי דוגמתה. ומאז חפצתי מאוד להתוות תו של עומק הדעת וההתבוננות על פני חלקת הדרוש.

4. אורות הקודש א' עמ' כ"ה; חכמת הקודש, איחוד

הנסתר והנגלה

י"ט, יציאה מתלמוד לתלמוד

עינוי גדול יש לנכנס מתוך הרחבה גדולה של עיונים טהורים, ממוזגים ברגש ושירה כלילת תפארת, אל תוך הקצובות ההלכותיות, שהן שחורות כעורב. אע"פ שזהו יפיו ועזוז קדשו, למשול בעולם המלא מחשכים, זוהמות, ותסיסות

והרגשה מיוחדת מושפעים אנו בעת הלימוד ההלכותי מתכונתה האגדית המסותרת של ההלכה, ובלמוד האגדה, מקיצובה של ההלכה המעורב בתוכן האגדי. אמנם אין כל אחד מרגיש בבליטה הגונה את הזרמים הללו, שהם מלאים מציאות תדירית כל אחד במקצע של חברו. ההתנכרות של אלה העולמות, שהם כל כך דבקים ומותאמים בעצמותם זה עם זה, מביאה לידי פירוד חולני בטבע העיון והרחבתו, ומצמצם הוא בעוגה צרה את שני החוגים יחד, בין החוג ההלכותי, ובין החוג האגדי. חייבים אנו להבליט מאד את ההתודעות של אלה שני הכחות בצורה מתוקנת, שכל אחד יבסס יותר את תוכן חברו ויעזור ביותר לברר את פרטיו, ולהאיר אור יותר בהיר על תאוריו הכלליים, ועל עומק סברותיו והיקפן. ההלכה צריכה היא להתבסס מריח האגדה בשיעור מוטעם והגון, והאגדה צריכה גם היא להערך בתכנית של קצב, של משפטים קבועים והגיון מבורר ומוגדר, כתבניתה של ההלכה המאוששת, ועם זה יכפל כח שתיהן ורענונותן. הצורך שהביא את בעלי הפלפול בדורות שעברו, לנסות לפעמים לשלב את האגדה עם ההלכה, הוא באמת נובע מתביעה זו של אחדותם של אלה הכחות הפועלים כל כך יחד. ואנו שהננו כבר דרושים לקבץ כמה כשרונות וידיעות לברורם של תלמודנו, ושל כל ארחות חיינו, ובפרט שגם עצם הלימוד ההלכותי מוכרח הוא להיות מורכב מהרחבה של כמה שיטות, של ראשונים ושל אחרונים, שנתרבו במשך הדורות, וההתעמקות וההרחבה היא מוכרחת לנו ביותר, צריכים אנו כבר להתהלך בהרחבה גמורה גם ביחס לאיגודם של תוכני ההלכה והאגדה, שהם כוללים כבר כל השימושים ההגיוניים וההיסטוריים, המוסריים והאמוניים, ההרגשיים והנימוסיים. ועל כולם הופעה זכה, ספוגה מטל החיים של כללות אור התורה, שהיא ראויה לבא כלוית חן על כל העוסק בתורה לשמה, לתן לו עדן מיוחד ואושר של שמחת תורה, מעודדת לב.

האורה של סגולת הקדש. המינות הפקירה את המשפט, תקעה עצמה במדת הרחמים והחסד המדומה הנוטלת את יסוד העולם והורסתו. ומתוך עקירת יסוד המשפט מתכנו האלהי תופסת אותה הרשעה היותר מגושמת, ובאה בזוהמא לחדור במשפט הפרטי של האישיות היחידית וחודרת היא בהתפשטות גדולה לנפשות העמים, ובזה מתיסד יסוד שנאת לאומים ועמק רעה של טומאת שפיכת דמים, מבלי להמיש את העול מעל צואר האדם. אמנם עיני כל מוכרחות להיות נשואות לאור עולם אור ד', אשר יגלה על ידי משיח אלהי יעקב "והוא ישפט תבל בצדק, ידין לאומים במישרים".

7. עין אי"ה שבת ב', ט', ע"ט

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מ"ד "לכבתיני חותי כלה לכבתיני באחת מעיניך", [בתחילה באחת מעיניך] לכשתעשי בשתי עיניך. כשמבינים את כל התוכן המעשי שבתורה רק בתור דברים סימבוליים, שעל ידם האדם מתעורר אל הדברים המחשביים, את הקדושה הצפונה השוכנת בלב ובמח, אז אין ע"ק יסודו של המעשה נחשב לדבר המשלים את הפרצוף השלם של האומה, שע"ק הפרצוף הרי הוא נשלם כבר בהתיאוריה הרצונית והשכלית, ובאותו הגובה שכבר עמדו עליו ישראל במ"ת (=במתן תורה), שאמרת נעשה ונשמע יצאה מתוך עומק רצונם הנשמתי, מתוך גדלות הכרתם וחבת הקודש העליונה המעטרם. אם היה התוכן המעשי באמת רק משמש ערך סימני, בתור מעורר לכחות המחשביים לבד, לא היה כלל שום רעיון לומר שהפרצוף השלם הזה שהושלם בתכונתו בהבעת נעשה ונשמע, צריך הוא להשתלם ע"י המעשה שבפועל. אבל השיר של קודש בא ומלמדנו כמה גדול הוא ונשגב הערך

"חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו, אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, גם ד' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה". ונשמתו של משה תשוב להופיע בעולם.

6. אורות עמ' כ"א; ישראל ותחייתו ג'

הדינים, דיני תורת אלהים חיים מציינים אותנו מכל עם ולשון. הקדש הוא פועל בקרבנו פנימה, שאיפות חיינו הכלליות אליו הן הולכות. יש נטיפות של קדש בכל עם ולשון, אבל ערכי החיים כולם אינם צומחים מזה. לא כן בישראל. "בכל דרכיך דעהו", שהיא פרשה קטנה שכוללת כל גופי תורה, שיוצאת אל הפועל ביחידי סגולה, נחלת הכלל היא באמת. כל שאיפת החיים וכל חפץ החיים, הקנין ותשוקותיו, העשר והכבוד, הממשלה וההתרחבות בישראל, ממקור הקדש הם נובעים. על כן המשפטים הם קדש קדשים בישראל, ועל כן הסמיכה, שהיא נושאת שם אלהים עליה, היא כל כך נחוצה לנו, היא כל כך אופית לתכן לאומנו. והרשעה היונית הסורית הרגישה בחוש העור שלה את ערך הסגולה הגדולה הזאת וגזרה על הסמיכה, ור' יהודה בן בבא מסר את נפשו עליה. ופעולת מסירת הנפש הזאת נשארה, כי העמיקה את תכן החיים האופיים המיוחדים של קדש ישראל לד'. משה רבנו ע"ה, בתפסו אתו את כח המשפט, בתחלת יסודו באומה, העלה את כל ערכי המשפט עד סוף כל הדורות לאותו התכן האלהי שמשפטי ישראל באים אליו, ודרישת אלהים באה יחדו עם המשפט הישראלי. "כי יבא אלי העם לדרש אלהים, כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו. והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו". ודרישת אלהים של המשפט נשארה סגולה ישראלית, שהיא מתגלה באופי האלהי הכולל עולמי עד וזורח בארץ ישראל, בארץ חבל נחלתו, מקום

ופרטי הלכותיהן, בכל דיוקם הנמרץ, איך בהמשך-הזמן על ידי קיומם ותלמודם, הרגלם וחתבתם, יצא הנעם הפנימי החבוי בהם, וזרם-החיים האלהי הטהור יגרש בעזו את חשכת עבודת אלילים מבלי תוכל עוד קום, ואיך העזיבה האטית המזלזלת במעשים, בענפים ודיוקים, מפתחת דרך של הרס, מאבדת את הכלים שבם יקלט הרוח העליון, וממילא יצר לב האדם, הדמיון המתעה המלא ציצי זהר מבחוץ ואבק רעל מבפנים, הוא הולך ועולה מאליו, - דבר זה לא נתן לנבואה בכלל, לנבואה של אספקלריא שאינה מאירה. אמנם נתן לנבואתו של משה, אותה הנבואה של פה אל פה, של אספקלריא המאירה, שרק היא יכולה לראות עזם של הכללים ודיקנותם של הפרטים כאחד. אבל לא קם כמוהו "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ד' פנים אל פנים". והוצרכה עבודת הכללים להמסר לנביאים ועבודת הפרטים לחכמים. וחכם עדיף מנביא, מה שלא עשתה הנבואה, בכלי מלחמתה החוצבים להבות אש לבער מישראל עבודת אלילים ולשרש אחרי עיקרי ההשפלות היותר גרועות של עשק וחמס, של רצח וזמה, רדיפת שחד ושלמונים, עשו החכמים בהרחבת התורה, בהעמדת תלמידים הרבה ובשנון החקים הפרטיים ותולדותיהם. "הליכות עולם לו, אל תקרי הליכות אלא הלכות". במשך הזמן הרב נתגבר עסק החכמים על עסק הנביאים והנבואה נסתלקה, ארכו הימים והכללים החלו להתרופף, נבלעו בהפרטים ולא יראו החוצה. על כן באחרית הימים שצמיחת מהלך שיבת אור הנבואה תתחיל להופיע, "אשפוך את רוחי על כל בשר", אז שנאת הפרטים תתגבר, "חכמת סופרים תסרח, ואנשי הגבול, אלו תלמידי חכמים שמשימים גבול לדבריהם, ילכו מעיר לעיר ולא יחוננו", - עד אשר לא כפרי בוסר כי אם כבכורים מלאים טל וחיים יצאו הניצוצות של התחלת אור הנבואה מגרתיקם, וזו תכיר בכללה את גדל פעולת החכמה ובענות צדק תקרא: חכם עדיף מנביא,

המעשי, שהוא סוד ד' העליון, המתגלה בתורת אמת עד שגם בעת שאנו מציירים גובה רוחני נשגב, עומק רצון נאדר בקודש, הכרת אמונה עליונה חודרת עמקי תהומות החיים כולם, אין הפרצוף של האומה עדיין שלם עד שתטביע התורה את חותמה בפועל המעשה ממש, עד שתרד אל החיים ולכל פרטיהם ושם תשרה את מילואה וטובה. אז יודע בבליטה היותר מוארה הגודל הכללי שאור ד' האצור בתורה מפעיל על כל החיים וכל העולמים. והתיאוריה בעצמה בכל שלמותה, הקשבת הקודש וקבלת מלכות שמים בכל עז החדוה ומסירות הנפש המאירה את כל נשמת האומה כולה, היא תשתלם ותצטרף להעלות למדרגת פרצוף שלם אשר לא יחסר כל בו, רק בעת אשר היבול התיאורי ישפיע את חילו על התוכן המעשי בכל מלא דיוקו. וזה לנו לאות, כי אין המעשה התורי רק ענין סימבולי להכניס על ידו רעיונות כבודים בנפש, כי אם עצמות חיי עד, המאירים את כל היקום במלא חיי קדשם, כי עין בעין יראו בשוב ד' ציון, בארץ אשר עיני ד' בה, המכון של המעשה והמפעל המנהיר את אורו גם על השמים מעל, על העולם המחשבתי היותר מכולל ויותר שלם.

1. אגרות הראי"ה א' עמ' קצ"ב-קצ"ה; אגרת קמ"ט

בעצם הישיבה, כבר אמרתי במכתבי הקודם, שכל מגמתי היא שבה יהי' מקום רק לתורה, אבל לתורה במובן הרחב והמקיף שלה, הכולל את כל חלקיה, בין מצדה המעשי, בין מצדה העיוני והרוחני. וע"ז כנראה אין כ"ג מסכים, ומה שאני קורא גופי תורה, ועורג להכניסם בסדר הלימוד הקבוע, כפי הנראה שקורא אותם כ"ג "דברי חקירות ישנות שאינם לא מעלים ולא מורידים בימינו אלה". ובזה הנני מוצא את עצמי מחוייב לברר מעט את דברי, למען נתיצב, כאשר אקוה, גם בנקודה עיקרית זאת על מצב אחד. כשאני אומר, שהננו צריכים ללמוד גם את הצד הרוחני שבתורה בדרך תלמוד קבוע, ושבה תלויה היא ישועת הדור, אינני חושב כלל לצמצם את מגמתי על איזה ספרים מיוחדים, לא אחרונים ולא ראשונים. אין כונתי ללמוד את "האמונות והדעות" לרס"ג, את המו"נ והכוזרי ודומיהם, כשהם לעצמם, כדי ללמוד את הדעות שבהם, למען שנקח מהם זיין ללחום מלחמתנו. ידעתי גם אני רוב הענינים שבספרים היקרים הללו שעבר זמנם, הרבה מהם באמת נתבטלו מפני שנתבטלו יסודותיהם הפילוסופיות, וחלק גדול מהם, אע"פ שבאמת ראויים הם ללמוד וללמד, מפני שהם רעיונות נצחיים שאינם יכולים להתבטל מפני כל תמורה מדעית שבעולם, אבל העולם נעתק מכל המרחב העיוני הזה מפני שעזב את כל המחשבות הרוחניות, ויבחר לו את חכמת החיים והמעשה תחתם. אמת הדבר, שהחסרון של השמן הרוחני שבמחשבותיו מעיק עליו הרבה, ומאבד את כל החן והעדן של חוג החיים, אשר על כן ברור הוא שסופו לשוב ולחפש בנרות את האוצר הרוחני אשר זנח, בהחפזו לתפוש בידו את חומר החיים, אבל דבר זה הוא חזיון שרק יחידי

סגולה יראו אותו, ולא נוכל עדיין לצאת עמו בפומבי אל שוק החיים.

ע"כ אינני מדבר בשביל טנדנציה מעשית, כ"א בשביל חובת תלמוד תורה במובנה הגבוה, שסוף הכבוד לבא, ובוזה אינני מוציא מן הכלל שום צד, מכל הצדדים שנמצאו אתנו באוצר הרוחני שבתורה, בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, מן הראשונים ומן האחרונים, בין מן הפילוסופים, בין מן המחקרים, בין מהמקובלים, בין מבעלי האגדה והדרוש, בין מבעלי המוסר והעבודה. כולם יחד הם לנו מקצע גדול בתורה, שחובת ת"ח בזמננו גדולה היא לדעת אותם. כמובן נכנסים גם בכלל זה כל צדדי החקירה של המדע ההיסטורי לכל צדדיו, שספרי כתור"ה המה בימינו הראשים שלהם. וכשם שהעושר של ההלכה משתלם הוא ע"י ידיעת כל השיטות כולן, בין שהן מוסכמות להלכה ובין שהן דחיות, מפני שרבי הידיעה והכרת הגוונים המרובים והשונים מחכים את הלומד להיות עושה את עצמו, שיעשה בעצמו אדם מקורי' היודע לזרות ולהבר, להכריע ולחדש, - כמו-כן העושר האגדי, לא במובנו השטחי, כמו שעשו חכמי אשכנז, וכשם שנוהגים בעלי הסימינארים, כ"א במובנו העמוק והפנימי, הנקנה ע"י יגיעה ותלמוד קבוע, המחובר עם קדושה ויראת שמים טהורה של עוסקים בתורה לשמה, הוא מכשיר את האדם להיות בעצמו איש חי חיים רוחניים וקדושים, באופן שיהי' יכול לחדש מעצמו דרכים רבים ונשגבים, להאיר באורה של תורה, בכל הצדדים שהדור צריך להם בימינו, ממש כאותם הענינים והפעולות שעשו הגדולים הקדמונים וחשובי האחרונים בזמניהם. אין אנחנו יכולים להעלים עין מכל הצעקה המרה, שצווחו גדולי העולם, בין המקובלים, בין הפילוסופים, בין

בעלי המוסר והעבודה, על העזיבה הרוחנית, שיסוד הקובלנא הננו מוצאים בתורה, בנביאים ובכתובים, ובדחז"ל כולם.

דעת אלהים, אהבתו ויראת הרוממות, הבאה מתוך הכרה וידיעה המשובצת ברגשות חיים ומלאים המתחדשים לבקרים, הוא היסוד הפנימי, לכל העולם כולו, לכל החיים, לכל המטרות של כל התורה והמצות, של כל התלמוד וההלכה, אשר אם הוא כאן הכל כאן. הסבה, אשר הניעה את לב מהרסי העולם לקצץ בנטיעות ולהפוך את הקערה בהכחשת הקבלה, בפנימיותה היא רק מה שנחשך העולם מדי דור ודור מכל מאור פנימי, הבא דרך צינורות הרוחניות. ע"כ חדלה האהבה מתוך מיעוט הידיעה, ומתוך יבשת הרגש פסקה החבה, ומתוך שנתבטלה האהבה יצאה הרשעה לקצץ את חבלי היראה, שנעשו למעמסה, ולא מצאה ע"ז יכולת כ"א בהכחות רשעיות ובוריות. ואם היתה האהבה נמשכת מתוך קדושת הנפש וחיבורה לאורה של תורה, ע"י כח ההגיון הרוחני, המתחבר עם עומק ורחב של ההלכה המעשית, לא היתה באה כלל לידי מדה זו, וממילא היתה מרגשת שהפיכות הסדרים שלה בהצעת הדורות, שעשתה אותם פלסתר, לא יועילו כלל להפר חק ולנתק מוסרות. למשל, כשם שלענין קדושת שמירתנו את יסוד שיעורי התורה אין לנו שום הפרש אם השיעורין הם הלל"מ, כמסקנת הבבלי (יומא פ'), או שבאמת הם תקנת ב"ד של יעבץ, וכפשטם של דברי הירושלמי דריש פאה, לדעת רבי יונה ורבי הושעיא, מפני שעיקר הכל היא קבלת האומה, ומתוק קבלת האומה הננו מקיימים בטהרה גם דברים שהם באמת תקנות של דורות אחרונים, כחדר"ג ותקנות שו"ם וכיו"ב, כן אין לנו הפרש בדבר יחושנו בקדושת אמונתנו לתורה שבע"פ, בין אם נחתמה המשנה בדורות קדמונים או אחרונים, וכיו"ב התלמוד. אלא

שהלב הכשר המלא קדושה ואהבה לתורה ומצות, הנובעת מתוך אהבת ד' ודרכיו, המחוברת באהבת ישראל ובצפיה לישועתו ולכבודו על אדמת הקודש, אשר הפליא לו צור עולמים לנחלת עולמים, הלב הזה הוא רואה את הדברים בחוש ישר, ומוצא בקרבו בהבנה פנימית את הסקירה הנאמנה בשלשלת הדורות והשפעותיהם הרוחניות.

ע"כ לא יעלה על דעתו כלל לאיר את המוקדם, אע"פ שלא הי' נוגע לענינו כחוט השערה. והלב אשר נתרוקן מכל קודש מבקש תואנות, וחושב במהומת זדונו, אולי יקל לו לבא למטרת ההריסה ע"י הפיכת סדרי המעשים והדורות. ואם נעזוב את הלב בריקניותו ולא נחיינו במאור הפנימי, הנובע מקדושת טל של תורה, המחיה את הנשמה בעדן אהבת שם ד' ואהבת עמו ונחלתו, ע"י התגבורת הרוחנית של שביעה גדולה מכל הצדדים הרוחניים שבתורה. כשהם דוקא מחוברים לכל התלמוד המעשי הרחב והעמוק, ע"פ הסדרים של רבותינו הראשונים והיותר מובהקים של גדולי האחרונים, כדברי כ"ג, אם הריקניות תשאר במעמדה, אז אם גם עשרת מונים נחסם לפני הרשעה את הדרך של הפרצות התאריכיות, תמצא לה חבלי שוא אחרים במה להמשך אל כל דחי. ע"כ יחד עם הדרך הסלולה, אשר הישיר כתר"ה בחקר ההיסטוריה, ע"פ סדר הלימוד הישר בגופי תורה, של תורה שבכתב ושבע"פ, במשנה ובתלמודים וכל אבזרייהו, מוכרחים אנו לצרף את כל הצדדים הרוחניים אשר אמרתי, לדעתם, להבינם ולהרגישם, ולהוציא על פיהם לקח ותלמוד להחיות לב דור אחרון. וחלילה חולין הוא לנו לדמות בית נכון ונשא, המיוסד על פי רוח קדוש וטהור זה, לבתי הסימינארים המערביים, שאפילו הטובים שבהם עשו את מלאכתם לחכמות חיצוניות ולנימוסי הטרקליניות המערבית עיקר, ותורתם ויראתם טפלה.

ולא המיסדים כולם אשמים בדבר, כי הלא היו מהם ג"כ צדיקים וגדולים בתורה לפי הערך אלא שכבר נשחתה היהדות האשכנזית והמערבית בכלל, בתחילה, ע"י המאשרים המתעים שקדמו בדור שלפני פנינו, עד שלא מצאו להם גם ישרי-הלב ידים וחומר נבון על מה לבנות את היסודות היותר עקריים, לקומם את התורה ואת היהדות בכלל על יסודות נאמנים. והננו זוכרים אותם לטובה על החלק אשר הצילו מכליון חרוץ, אע"פ שרחקה מאד עבודתם מהמגמה של החזרת עטרה ליושנה, כדרך שעשו אנשי כנה"ג, שברכו את שם ד' הגדול, מ"מ עשו מה שהי' ביכלתם לעשות. ואנחנו, אמנם אם לא נאחר את המועד, אם נחיש את מעשנו פה באה"ק, כעת בעוד יש לנו ת"ל חומר הגון וטוב, יהדות בריאה ורעננה, אלפים ורבות שלמי אמוני ישראל, אוהבי תורה ומסורים לברית ד' לעמו ונחלתו בכל לב ונפש, נעשה ונצליח. אנחנו לא נהי' כעת צריכים לקשט את ת"ח העומדים בראש היהדות דוקא בכל קישוטי הבל של נוסח אשכנז, אשר ממילא מוכרח הוא ע"פ רוב שיתרוקן מתורה ומיראה, כ"א להעמיד לנו ת"ח מובהקים, שעיקר יתרונם הוא גדולת תורתם ויראתם, אלא שעם זה יהיו אנשים מן הישוב, אנשים חיים ומלאים עז וחיל, בעלי שפה ודבור, בעלי תרבות ודרך ארץ, לא באופן מגוהץ ומבורק של דקדוקי עניות תורה, כ"א באורח תפארת הראויה לת"ח, שהיתה מעולם נחלה לישראל, טרם כסה החושך ארץ אחרי הגזירות האחרונות האיומות והבלבולים הרוחניים העצומים, של שנות ת"ח ות"ט ותקופת הש"צ שר"י וכל הנגעים אשר נמשכו אחריהם.

העיקר בהישיבה צריך שיהי' הרוח השלם והמלא, רוח הקדושה והעז. לפעמים נמצא כמה מקצעות, שא"א ללמד אותם בעצם היכל הישיבה, מפגי שאינם שוים לכל נפש,

ויוכלו להמשיך ולחקות את הראויים אותם שאינם ראויים לכך. זה מסור כמובן למנהיג ראשי, הנותן לבו לעדרים, אבל שכל המגמה תהי' להעמיד לישראל על בסיס היהדות הנאמנה אנשים שלמים בכל מלא אור התורה והחיים, דבר זה מוכרח. והלימוד הרוחני של התורה, בתור חלק רשום הנדרש כראוי, אף אם לא הי' נהוג בדורות הראשונים, שלא היתה המחלה הרוחנית גדולה כ"כ, גם אז היינו חייבים לחדש אותו ולקבעו, אבל באמת קבוע וקבוע הי' מראש מקדם. וכי יוכל לעלות על דעתנו, שכל ההגדות כולן והמדרשים, שבהם גנוזים אוצרות חיים של גזי תורה, חכמות רוחניות ונשגבות, אלא שנתעלמו במעטפות מפני כמה מטרות, אשר כבר בארו אותן הראשונים האפשר הוא שלא היו למדים אותם עם הראויים להם בכל הודם וזהרם הפנימי. ובדורות האחרונים למדו כמה מגדולי ישראל באורח קביעות את התלמוד הרוחני, אם בדרכים של חכמי הקבלה, או בדרך המחקר והמוסר, אבל למדים היו בדרך הרחבה הראוי לעשות פירות ופרי פירות, אלא שאז עוד לא הי' המצב מחייב להרחיב כ"כ את הדברים, כמו שלא הי' המצב מחייב כ"כ להסיר את המעקשים מדרך התולדה וסדרי דברי הימים, מפני שלא היו הדברים כ"כ מסוכסכים, טרם באו פריצים ויחללום.

אין אני אומר, שכל בני הישיבה יהיו מלומדים גדולים בכל המקצעות. זהו דבר למעלה מן היכולת. יחידי סגולה יכולים להולד בכשרונות כאלה, שיוכלו להיות סופגים את כל הצדדים, אבל הרוב יתפרדו כ"א למקצע שלו, ואין אדם לומד כ"א ממקום שלבו חפץ. אבל בכללות הישיבה חייבת היא לתן לאומה כל מה שחסר לה, וכיון שבין כל הדברים המושכים את הלב בזמננו, והפועלים הרבה על החיים, היא הספרות והשירה מוכרחים אנחנו לראות שגם בזה המקצע יהי' לנו משלנו, ולא

נשמות אוירה המחכים, הנותן חכמה חיים ונשמה לעם עליה. אבל אנחנו צריכים מצדנו להתנער מעט, לשום לב לקול ד' הדופק בקרבנו בחדרי לבב פנימה. עת לעשות לד'. אנחנו חייבים להתחיל ללכת בדרך, אשר תביאנו לרכש לנו את העט, לבצר לנו מעמד בריא בספרות קבועה והגונה ותמידית, ומתגברת בכל גווניה לטובה, באופן שנוכל באמת לקדש שם שמים ולתת כבוד לתורה, תהלה לארץ חמדתנו, והוד והדר לירושלים עיר קדשנו. העט הוא בן המחשבה, והמחשבה היא מולדת הלמוד. על כן אנחנו כולנו חייבים להתעודד בחיל עוז ואומץ, בבטחון ובגבורה פנימית, לקבע מסכת ברחבה לכל המקצע הגדול של תורת הלב והמחשבה, לכל הלכות הדעות שבתורה, מתחתית המדרגה של הלמוד המוסרי היותר נמוך וקל עד רום פסגת המחשבה היותר עליונה ורוממה, עד מרום שיח קודש של רזי עליון וסדרי תורה. אבל מאד מאד אנחנו חייבים בשמירת הסדר, וחלילה לדלג אף מדרגה קטנה, רק הכל כסדר, בדעה צלולה וגדולת הנפש, בזריזות ובמתניות, בסדר שיביאנו לדבר דברינו בשפה ברורה, נאה ומדוייקת, וד' יתן מפיו חכמה דעת ותבונה. חלק גדול רשום ומצוין בכל יום ויום, אמנם רק חלק, כי ארבע אמות של הלכה הם היסוד, עיקר כח החיים, שהכל עליו נבנה, שאמנם הוא ג"כ יגדל ויפרח, יחזק וינוב, לפי תחית המחשבה התובעת את תפקידה בחזקה, לפי המעלה הנפשית של אוצר הטוב, אוצר יראת ד' ודעת אלקים אמת.

3. אדר היקר עמ' ק"מ; עקבי הצאן, דעת אלהים

להקל מעל בנינו איך למצא בגלוי את האידיאלים הרמים בכל מהלך החיים, של קיום התורה ומצותיה לבל יהיה להם "דבר ד' צו לצו צו לצו קו לקו קו לקו זעיר שם זעיר שם", כי-אם מצוה כוללת חיה

שהם אינם מתגדרים במלאכתנו כך אין לנו להתגדר במלאכתם. אבל בגבורי-הרוח, העומדים לנגדנו בזרע חשופה בשרביט של אש נורא... העט כבש לו את העולם, הוא רודה במחשבות, ברגשי הלב, וגם במעשים, בבטחה הוא עושה דרכו, חצים שנונים ומדקרות חרב במנוחה הוא שולח. היעלה על הדעת, שאנו רשאים לחשות ולא לקנות לנו את הזיין המודרני הזה? אבל זה העט איננו "נהרא דמכיפיה מיברין", הוא לוקח חילו מאוצר המחשבה, והמחשבה הפוריה היא באה רק מחיקור דין הבא אחרי הידיעה הרחבה, תולדת הגירסא והעיון יחדיו כשהם מתחברים עם הרגש והחיים. ואנהנו למה לא נעשה לנו גם אנו עט, היבשו מוחותינו, חלילה? והם צריכים להיות כטל מלאים הגיון-אמת ודעת-קדש. התם כל רעיון מקרב לבנו פנימה? ב"ה הננו עוסקים בתורה, בגופי הלכות. צריכים אנחנו לשום לב, שהם הנם שערים למחשבה הפנימית ואוצר הגנוז אוצר יראת ד' טהורה, שהיא ראשית דעת ומקור חכמה. אבותינו הגדולים הורישו לנו את האוצר הגדול והטוב בלב פנימה, בעמקי הנשמה, באר שכרוה תמיד והוסיפו עליה בכל דור ודור. ואנחנו הננו משתמשים רק מן המוכן, מספחים ומספחי-ספחים, אפילו מבלי חזר על הישנות, ומכל-שכן שאין אנחנו נזקקים להוסיף, להרחיב ולחדש, ליתן פנים להגיוני-לבבנו באופן שיהיו ראויים להשמע. הקובלנא הזאת היא ישנה, אבל היא מוכרחת להתחדש כפרוטגמא חדשה. רוח הקודש צווחת ואומרת: "ותופשי התורה לא ידעוני", ע"כ תפוג תורה, "חכמת סופרים תסרח", ו"עמא דארעא אזלא ודלדלא", אין דובר דבר ואין מחזיק יד. לא עת חבוק ידיים העת הזאת לנו, נושאי כלי ד'. בידנו טובנו, הודות למי ששכן שמו בציון כי הביאנו לארץ חמדה, מקום גיא חזיון, שחיי

תהי' עוד ברית כרותה שכל בעל כשרון ספרותי, וכל משורר מפורסם, מוכרח הוא להיות כופר ופושע-ישראל למפרע. את מגדל-תרמית זה אנו חייבים להרוס, ולהראות לכל באי עולם את ההוד השירי והנועם הספרותי, אשר יפרחו בהיותם משוקים ממקור חיי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים ד'.

2. אגרות הראי"ה א' עמ' כ"ד-כ"ו; אגרת כ

מכתב גלוי

לכבוד אחינו הצעירים האהובים תופשי התורה היושבים על אדמת הקדש, שלום. הנני כותב לא מפני שיש לי כח לכתוב אלא מפני שכבר אין בי כח לדום. המצב שלנו הוא כ"כ איום ודוקר, עד שלא יתן מנוח ללב. כל מחשבה, כל עצה, מוכרחת להתפרץ בפה ובכתב, אולי נמצא עצה, אולי רוח ד' תניחנו ונשאף רוח חיים. אנחנו מוכרחים לדבר כעת דברים דוקא אמיצים, דוקא חזקים וגדולים, למרות מה שאנחנו כ"כ שפופים ודלולי כח, ונדמה לנו כאילו אנחנו רק אנחנו הננו המיותרים בעולם, והכל מורים עלינו באצבעותיהם מניעים ראש ותמהים. ואנחנו בקרבנו פנימה היש בנו רוח? הילין בנו עז? למה הננו הולכים כה שחים, מקומטים, נוחלים ונרעדים, ואנחנו באמת הננו צריכים וחייבים להיות מלאי אומץ ונאזרים בגבורה, אין עז אלא תורה. העולם, אפילו העברי, עם כל שפלות מצבו, בעוה"ר, מ"מ יש בו תנועה וחיים, רק אנחנו אין אנו יכולים לנקף באצבע להראות אות של תחיה. שמא יאמר אדם שבגבורי-המעשה אין לנו מה לקנא, כשם

אל ההשקפה הרחבה והאמיתית, שלא די שהעולם כולו אי אפשר לו לעמוד כי אם על ידי ההתרחבות הגדולה של כל סעיפי הדעה וההרגשה, אלא שגם חלק אחד אי-אפשר שיהיה מובן כל צרכו כי-אם על-ידי שיתוף כל הצדדים השונים והנראים רחוקים ממנו, ורק בזה יוכן כסא לממלכת הדעות, "גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות". "משען לחם אלו הלכות, ומשען מים אלו אגדות".

העם צמא הוא מאד למים. יסודות ההלכות הנם ג"כ אגדות. האגדה הגדולה והאדירה, היא כוללת רזי תורה וכל מחקר נשגב וקדוש, שרק מי שמשים בה למוד של קביעות, מדי יום ביומו, יזכה לבא שעריה, ויבא גם עד אותה המדה להיות דולה ומשקה לאחרים, לכל דור ודור כפי צרכיו. כח החיים והתחלפות החומרים לדרכי הגדול והצמיחה, להעמיד הגופים והכחות התלויים בהם על מכונם, בא תמיד רק ממצב הלח, ועל-ידי מצב הלח; המצב היבש הוא האוצר בקרבו את החומר המוכן למעשה, אבל רק המצב הלח יגיעהו לתעודתו, על ידי הפעולות החימיות והשפעת החיים. האגדה המאגדת את הפעולות, ההרגשים והמושכלות, את הפרט והכלל, היא תחלק שלל, היא 'תתן לכל חלק מחלקי האומה לכל דור ודור את מחסוריו מאוצר הכלל - אוצר החיים, ששם הוא חביון עז ההלכה וההגדה גם יחד. "הדעה הבהירה והרגש הבריא והער" ביחש לדעת האלהים, הם יכולים להחיות גם עצמות יבשות. ימים רבים נעזבה האגדה, בצדה העליון, מהמון העם - מאפס יכולת לזה, ומרבים מגדולי כשרון - מסבות של הסכמות של חולשה, שלא יכלו לעקור כל גדולי הדורות שנלחמו כנגדם. עד שבא עכשו הכח היותר נמרץ הוא ההכרח, שהוא מפתח את כל האזיקים, רק הוא יעורר את הרוח, רק הוא יאזר גבורה בלבבות נחשלים "ולבב נמהרים יבין לדעת ולשון עלגים תמהר לדבר צחות". הרעב גדול בארץ, "לא רעב ללחם, ולא צמא למים, כי אם לשמע את דברי ד', ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ד' ולא ימצאו. ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא". העילוף איננו בא מצד הרעב; ההרגשה באה שאמנם רעב יש, אמנם חסר מזון מבריא ומעודד מורגש בדברים היבשים שהם עיקר הבנין המוחשי,

השכל והצדק האנושי, כך הולך המובן הכללי הזה, הולך ומתעלה. ואם יזדמן איזה דור או דורות שכל מושגיהם הכלליים נתעלו והתפתחו, ועל אותה החלקה של המושגים האלהיים לא שלחו המפתחים והעובדים יד, אז נשאר אותו הדור במצב שפל ואומלל, והבקיעים הדתיים מתרבים בו, פרץ על פני פרץ. ואין לו רפואה כי אם בעבודה שכלית מרובה בעומק הצד הפנימי שבתורה, מצד הזיקוק של חכמת אלהים שהיא אור העולם שבתוכה, עד שההתמדה הגדולה של העובדים החלוצים תשלים את המהלך הנחשל, אשר פגרו איזה דורות בהתרשלותם, עד שיתרוממו המושגים האלהיים, לעומת אותו הגובה של ההתפתחות השכלית והמדותית של התרבות הכללית, שעלה עליו הדור בכללותו. ובזה תהפך הקללה לברכה, כי הריחוק של המושגים הבא מצד ההתפתחות הכללית בעולם יפנה דרך לבנינים שכליים רחבי ידים, שאף-על-פי שכבר היו גלויים לגדולי הרוח שבדורות עולמים, שהרי הרוח הכללי של השכלת היחידים הקדמונים עומד לנס לעד, למרות כל ההתגליות הפרטיות שנתחדשו "אלה הדברים עשיתם, כבר עשיתם לר' עקיבא וחבריו" מכל מקום ההכרה לבאר ולהשפיל את הדברים הנעלים, עד אותה המדה של הענינים הרגילים, אותו ההכרח עצמו עושה אותם לקנין הכלל כלו, ועל-ידי-זה מתרומם העם בכללותו, למדרגה עליונה ונשאה. על-כן מאותו העז של "ימים רבים לישראל ללא אלהי אמת" יצא מתוק - של "כל בניך למודי ד' ורב שלום בניך".

על-כן אין לשער כמה גדולה היא החובה עכשו על גדולי תלמידי-חכמים, וכל מי שיש לו כשרון ונטיה לדברים רוחנים ונשגבים, לקבע עיקר הלמוד והעיון במרומי החכמה האלהית, שהיא כוללת האגדה בכללה, כאשר צוחו על זה מעולם אנשי הסגולה שבכל הדורות, מבעלי העיון בקבלה, חסידות, פילוסופיה, מחקר, מוסר, לצדדיהם השונים והמסתעפים. כל הניגודים שנפגשו במחנות הללו, ומכולם על המתיחדים בדברים מעשיים לבד, לא באו כי-אם מאותה הנטיה הקיצונית שנולדה בכל מפלגה לחשוב שהעולם איננו צריך לקיומו כי אם לה לבדה. ורק יחידי יחידים הסתגלו יפה

קימה ונאמנה, המביאה אור חיים וזיו כבוד לכל אחד מבנינו בפרט, ולכלל עמנו בכלל, למען תהיה האמונה אמונת חוסן חכמת ודעת, והיראה יראת הוד והדר, של אלהי ישראל אלוה נורא הוד, המתאמת עם גדלות החיים ואור השמחה הנתבעת בטבע מכל אדם אשר ישרה נפשו בו, ומכל עם איתן וחפץ בחיים, "ובני ציון גילו ושמחו בד' אלהיהם". זאת היא העבודה היותר קדושה של עבודת התורה בדורותינו אלה. והמצויינים שבבני תורה, בפרט אותם שמוצאים בנפשם כשרון ונטיה פנימית ללמודים מוסריים ופיזיים, ולמחשבות רוממות בחכמות הגבוהות, החפץ הנערץ הזה אסור לכובשו ולבטלו, כי-אם להרחיבו ולהגדילו ולקבע עליו שיעורים רחבים והגונים בדעת חכמה וכשרון מדי יום ביומו. הם הנם ביותר מחויבים ליחד לאלה הלימודים את רוב כשרונם, מבלי להביט כלל אם על ידי יחודם זה יהיו צריכים לקבע להם בעסק התורה המעשית סדרים נוחים, קצרים וישרים, לדעת הלכה ברורה וסברה ישרה, ולברר כל דבר בעתו בישוב ובמתנינות ובשינון של בקיאות מחוורת בהלכות הפסוקות, וביסודי הסוגיות והשיטות, שהחריפות האמיתית מתילדת מזה ממילא לעת הדרוש. בלא טורח רב של אריכות פלפול, שרובו נועד רק לאותם שאין להם במה למלאות את צמאון הנפש להרחבתה של תורה ועז החופש השכלי בדרישתה מבלעדו; אע"פ שמיעוטו הוא לעולם נאה והגון, טוב ויפה אפילו להיות עסוקים במהלכים רוחניים עליונים, אבל העסק היסודי של הנפשות העדינות צריך להיות "לפקח עינים עורות, להוציא ממסגר אסיר מבית כלא יושבי חושך".

4. אדר היקר עמי קמ"ב-קמ"ה: עקבי הצאן, עבודת אלהים

כן המושג הכללי, שלפי קריאת השם המורגל הוא אוצר בקרבו את כל המובן של "הדת", הוא מושג "עבודת אלהים", הוא כמוהם "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו". ולפי רוב ההכשר, העלוי וההתפתחות, של כשרון

וממילא תשוב ג"כ החבה לתורה בכלל הדור. והנה הענינים שהם גדולי ערך בחלק העיוני שבתורה, לא יהיו לעולם נפזרים לפני כל בני הדור, כ"א מכונסים במקומות ידועים לפני השרידים ממביני מדע שבדור המשכילים ע"ד אמת. ע"כ בשעה שאין התורה חביבה, אות היא שיש חסרון בחלק המדעי שבתורה שלא הוברר כל צרכו. ע"כ פעל הדבר שנתרחקו המסוגלים להשכיל מן התורה, וזאת גרמה להתרחקות כלל הדור, אז לא יעלה על לבך שתתקן המעוות בהרבנות דברים פשוטים, בתוכחת מוסר של גערה ורעיונות המוניות שלוקחות לבב כל איש תם וישר, אע"פ שנכוונות ואמתיות הנה. כי לא זאת המגרעה, וראוי לרפאת המחלה בשרשה, כי שורש המחלה שבאה עד מדה זו של סילוק חבת התורה, היא מניעת הדעת וחסרון הבירור של הידיעות העקריות המביאות בהבנתם הברורה לחבב את התורה על הבריות. ע"כ כנס, תראה להוסיף עומק בדעות העיוניות שבתורה, שהם ענינים מכונסים למקומות פרטיים אע"פ שאינם שוים לכל הדור, אבל רק בזאת תרפא מחלת מאסה של תורה.

5. עין אי"ה ברכות ב', ט, רע"ז

אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר כו' ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס כו'.

חבת התורה תלויה בעיקר בהכשרת הנפשות וטהרת הלבבות להבין ערכה הגדול של התורה, המאור שבה וההצלחה האמתית שהיא מצלחת את העוסקים בה ואת הכלל כולו על ידם. והנה אלה הידיעות התחלתם תלוי בהבנות רבות ערך של עקרי תורה עמוקים ורמים. וזה הכלל שכל נפילה מוסרית שתהי' בעולם התחלתה באה בסבת נפילת הדעת, כשמשתבשות הידיעות מתקלקלת השורה של ההנהגה הישרה בין אותם שהם מצויינים בידיעה והשכלה. ומזה ישתררב הדבר עד שמתקלקלת ג"כ השורה ההמונית עוד באופן יותר שפל ומכוער. ע"כ אם אנו רואים דור שאין התורה חביבה עליו, הוא אות שנתקלקלו הידיעות, וסבת קלקולי הידיעות בא ברוב מפני שנשתנו סדרי החיים, וההבנה שהיתה מתלבשת בצורה ידועה לפי ערך הדור הקודם, שהיתה מספקת לחבב את התורה על הדור אינה מספקת כעת. מפני שבדור הקודם היו מבינים מאותם הציורים שנאמרו הדברים המועילים לחבתה של תורה את התוך הפנימי שבהם והיו נמשכים על ידם לתורה ואהבתה. והדור הזה לא ישכיל לקחת מאותם הציורים את הכונה הפנימית, כי לפי מצבו ודרכיו אין אותם הציורים והרעיונות השגורים, שהי' די להם לפתח שערי דעה בדור שלפניו, מספיקים לדורו. ע"כ החובה להוסיף דעת בדברים הגדולים שהם עקרי תורה, לברר הדברים ביותר בעומק הגיון. וכשישכילו משכילי הדור היחידים את החסר להם באמונות ודיעות, תועיל ההדרכה, שבהמשך הזמן תתוקן הנהגתם ויחשם אל התורה,

התלמוד המעשי והקיום, בצירוף אותו הרגש הטוב והנעים של כניעת הלב, של תמימות הרוח ושחות הנפש, שהוא מעטר את האדם כשימצא בו כפי אותה המדה הנדרשת לו לעומת שארי רגשותיו ותכונותיו, "כקב חומטין בכור של חיטים שבעליה". אבל "לא ימצאו", כי אין המקור של הרעב עומד ברעב עצמו כי-אם בצמאון בני ובנות הדור הצעיר, הם מעולפי צמא, - משען מים חסר להם, להחיות את הרגש והדעה, שהתעורר בקרבם לתחיה, ממקור החיים, ודבר זה אי אפשר שיתמלא כי אם על ידי פתיחת מעין האגדה בהרחבה גדולה, ודוקא על-ידי תלמידי-הכמים גדולים וקדושים, שקנו את התורה, היראה והדבקות האלהית, בלח עצמותם, ובדם-התמצית של לבבם. דוקא הם ראוים הם להורות ולהודיע, שאיזו הלמוד של מה ששיך למחשבה ורגש דבר עראי וטפל, גם לא דבר של רשות או איסור, וקל-וחומר שאיננו דבר של אבוד זמן ומעין בטלה, כי-אם עיקר יסוד החיים, עיקר מעין הישועה. השאלות הרוחניות הגדולות, שהיו נפתרות רק לגדולים ומצוינים, מחויבות הן להפתר עכשו, בהדרגות שונות, לכלל העם. ולהוריד דברים נשאים ונשגבים ממרום עזם, עד עמק הדיוטא הרגילה ההמונית, - צריך לזה עושר רוח גדול ואדיר, ועסקנות קבועה ומורגלת, שרק אז תתרחב הדעה, ותתברר השפה, עד כדי להביע הדברים היותר עמוקים בסגנון קל ופופולרי להשיב נפשות צמאות. המושג של "עבודת אלהים" באופנו הנמוך, הוא מתאים עם כללות מושג האלהות, כשהוא עומד במעלתו השפלה אצל האדם - עבודת עבד, והוא מתגדל והולך באותה המדה שהציור הפנימי של דעת האלהים יגדל. ואם יהיה אדם במעלה כזאת שכחותיו המוסריים והמדעיים הנם מפותחים בו כראוי לפי ערכו ודורו, ודעת האלהים שבקרב עומדת על מצב נמוך, אז מוכרח הדבר שימצא בקרבנו נגוד עצום לכל המושג של עבודת האלהים. ואין שום תרופה לזה, כי-אם לרומם שם ד' בקרבנו ברוממות פנימית, דהיינו ברגש נעלה ובידיעה מקפת, העולה על, ולפחות מתאימה עם שאר ציורי הגודל והשיגוב שבנפשו, ברכה בתורה תחילה, "כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלהינו".

מאמרי הראייה עמ' 79-78; תורת ארץ ישראל

וזהב הארץ היא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל (בראשית רבה פ' ט"ז)

בכל דור היינו צריכים לחבב הרבה את תורת ארץ ישראל. ויותר מכל דור אנו צריכים לזה בדורנו דור המלא סערות ותהפוכות, דור הנבילה והפריחה, בן הזמן של האורה והאפלה, של היאוש והבטחה, וכל המוני משפטים הסותרים זא"ז הצבורים בקרבו ועושים אותו כמקרה וכה געש שלא ידע שלו. לו אנו צריכים לתת סם חיים דוקא מתורת ארץ ישראל אנו צריכים להראות לו את גדולת האמת ואת הבהירות הנמצאים באוצרנו האלהי, בהגותיה ורעיונותיה של תורת אמת, את היופי והנשגב במצותיה המעשיות ובתיאור החיים כולם, שעל פיה ובקרבה, כמה היא תורת אמת ותורת חיים! אשר לטעום וקל וחומר להטעים כל אלה במובן המלא אפשר רק ע"י אור תורת ארץ ישראל. דורנו מוכשר, וצריך הוא להיות מושפע דוקא מרעיונות שיש בהם חיים רעננים וגודל. דברים מקומטים ומקוטנים חדלו לקחת את לבבו, הנטיה החברתית נתגברה בקרבו מאד. את הכל הגנו מוכרחים להושיט לו במובן כללי, דרך המשפך של זרם החיים שלה ללות האומה. וכאן כבר אנחנו פוגשים בנקודת ההבדלה שבין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ: כל מה שהוא קטן ופרטי, מכל הרעיונות הרוחניים בכלל וביחוד אותם המשתרעים על המרחב הגדול אשר לתורה ולאמונה, כשהוא נסקר מצד תורת חוץ לארץ, נעשה גדול וכללי מיד כשהוא שואף את אוריא דארץ ישראל בקרבו. תורת חוץ לארץ אינה מכרת רק לדאוג בעד הנפש הפרטית, בעד השלמתה הרוחנית והחמרית, הזמנית והנצחית. לא כן היא תורת ארץ ישראל. היא דואגת בעד הכלל, בעד האומה, בעד נשמתה ורוחה, בעד גופה ונפשה, בעד ההוה של כולה, ובעד העתיד של כולה, ובעד הרושם החי של העבר של כולה כאחד. הפרטים כולם הם מתכנסים בקרבה ומתעלים בעילויה. זהו כלל החדוש הפנימי, העמוק והמרהיב, של תורת ארץ ישראל, שהיא מכשרת את כל הדעות והרעיונות הפרטיים, שהם הולכים דלולים ופזורים באויר ארץ העמים שיעשו כולם אגודה אחת ושילבשו

מגמה כללית מיוחסת לחיי האומה כולה מצד השפעתה של ארץ ישראל. נקח פרט אחד מהרעיונות היותר חשובים: את הרעיון המוסרי. במובן המוסר של היחיד הגנו מוצאים את הצד העליון שבו, את היכולת המוסרית האדירה להפוך את כל רע לטוב, להשתמש בכל כח פראי ומגושם לתכלית נשגבה, משוערה בחכמה ועדינות הנשמה, גם בכחות מעשיים וגם בכחות של עיון ומחשבה. הצד העליון של העבודה אשר לצדיקים גמורים הוא להחזיר את הרע לשרשו הטוב, ולהפוך את המחשבות הזרות כולן למחשבות נאצלות ויקרות, קדושות וטהורות. אויר חוץ לארץ יכול רק לנשא את הרעיונות של היחידים, להפכם אל יסוד הטוב. לרומםם ולשגבם שגוב אישי ופרטי, אבל בשום אופן אין לו כח של תפישה כללית, לקחת עמו את כל המחשבות הזרות, הכחות הגרועים הפסולים והמגושמים יותר מדאי הנמצאים בכללותה של האומה ולהפכם לטובה ולברכה. דבר זה, עבודת קודש זאת, אי אפשר שתעשה אלא ע"י אוריא דארץ ישראל בכח תורת ארץ ישראל שהנשמה הכללית חיה ומורגשת בקרבה. ומה נהדר ונחמד הוא המחזה, כמה מרחיב הוא את הלב, וכמה גדולה ומכופלת בקדושת אמת היא השאיפה לראות באותה התפארת כשהרע הכללי הולך ונהפך לטוב, כשהמחשבות הזרות, הנופלות לא רק בלב ובמח פרטי כ"א בלבה ובמוחה של כללות האומה לכל צדיה, אותן המחשבות שנוטלות את זיו חייה, שמטמאות את נשמתה, כשהן עצמן מתהפכות לאורה ולגדולה, לקדושה ולברכה "מרירו למתיקא וחשוכא לנהורא" עתה בימינו לעינינו הגיע הזמן של תקומת היהדות בארץ ישראל, ועל ידה בכל העולם כולו. בעבודת התחיה המתעוררת באומה יש עבודה כבירה, שתוצאותיה גדולות מאד. עתה יכף ההכרח להשיב לארץ ישראל את כל המצבים של האומה, החמריים והרוחניים. ראשית עבודתה של תורת ארץ ישראל צריכה להיות מכוונת ביחוד להסיר את הבורות של החלק המדעי והפנימי שבתורה. זה הוא החלק הנשגב של כל עניני הלב, התלוי ברגשות, בדעות ובאמונות, שהוא כללות תוכן האגדה, המוסר והמחקר, הקבלה והחסידות, ההיסטוריה, הפלוסופיה והפיוט, עם כל צדיהם הרבים והשונים. כל אלה הנם ענפים מתורת הנבואה ורוח הקדש המיוחדת לארץ ישראל. גם כל יחיד הוא נתקל מאד בחייו ע"י עב הענן של סכלות

וגסות הרעיון בענינים הרוחניים המסורים ללב. מושגים גרועים וגסים, דמיונות כוזבים וערבובי דעות הם מחשיכים גם את העולם הפרטי, והם הם הנם גם הגורמים היותר יסודיים להשחתת המדות ולהפסד של סדרי החיים. אבל הרבה יותר ויותר ממה שיוכלו כל אלה לפעול לרעה על מצב הפרט, הם פועלים על מצב הכלל. התעוררות ברורה של חפץ נאמן ע"ד מצב האומה בתור עמידה כללית והנהגה שלמה בכחה העצמי הפנימי על עניניה וסדרי חייה לפחות מבית, שזה מונח ביסודם של חיי ארץ ישראל א"א שתתכונן ברעיון טהור, אלא על ידי מושגים ברורים וטהורים, ע"י הכנה ישרה מאירה וברורה ביסודי הדעות והאמונות, בצורת הדברים הנוגעים אל הלב ואל הרעיון וביחושם הבריא אל החיים המעשיים והחברתיים. כל אלה נפגשים לנו בכנסת ישראל רק ודוקא ביחווה לארץ ישראל ע"כ תורת ארץ ישראל צריכה ועלולה להיות עשירה מאד, בעושר שפע החכמה והנעם האלהי של זיקוק הדעה העליונה, לרומם את הרוח הפנימי לאורה של תורה בצורה חיה ומבהקת. ושיבת נדחי ישראל לארץ ישראל, מחוברת היא בטבעה יחד עם השפעתה של תורת ארץ ישראל אל הכלל כולו, שממנה תצא האורה והרטיבות הפנימית על כל שדמותיה של תורה, להחיות בהם את פזורי ישראל בכל מקום שהם למען ימיה רוחם גם הם ויהיו מכירים, לבוב ולחיות חיים עבריים כלליים על אדמת הקודש. לכן כל אותם הלמודים הגדולים של כל הצדדים הרבים אשר לפנימיותה של תורה שהם כ"כ עזובים בכל העולם כולו והעזיבה נוראה היא מאד ואי אפשר לתקנה בכללה כראוי באויר ארץ העמים, צריכה להיות מתמלאת דוקא על ידי תלמידי חכמים שבארץ ישראל בהשפעת תורת ארץ ישראל. כל ההגיונות האלהיים, כל החכמות הרוחניות, כל משאות נפש לקדושה ואצילות, כל תלמוד של מוסר עליון ובינה עליונה של דעת אלהים, כל הבנת תעופת רזי תורה בידיעה הנותנת ליודעיה אור וחיים, הכל צריך שיתחדש ע"י השפעת תורת ארץ ישראל.

(משנת הרב, ירושלים, תרצ"ז)

צריכות הן המחשבות והרגשות ללכת במהלכן היותר רחב, למען נוכל להשכיל על ידן את המצב היותר מרומם שתעודת האדם נכונה היא אליו, בבא התורה ששמחת הילדות וטובת הלב של ימי הבחרות ודרכי הלב ומראה העינים, הכל יהיה בכל חופשם המלא, מכוון אל האור היותר בהיר. ומצד התורה, כבר האדם מוכן לעמוד על מדה זו, אלא שלא הכתה התורה עדיין את שרשיה בלבבו בכל עזה, ועוד לא הפכה את לב האבן לבשר, ע"כ המוסר המעשי הוא צריך את ההגדרה היותר מצומצמת, הנקנית ע"י דעת האמת, כי על כל יביא האלהים במשפט, ואותם דרכי הקלקול והרשע, ששמחת הבחרות וטובת לבה עם מראה עיניה יכולים להסב, מתגדרים ע"י מבט חשבון אמת זה. אבל זהו רק כשהדברים באים לידי ההדרכה המעשית בפועל, שאז העולם נידון לא כפי מצבו העתידי, אלא כפי מה שהוא בהווה, שכל אלה הנם לו מזיקים נוראים. אבל בהיות האדם עסוק בדברי תורה, הרי זה מתעלה לעולם שכולו טוב, ואור ד' העתיד למלא את כל הארץ מתנוצץ על כל אחד כפי ערכו וכפי הכנתו לקבלתה של אורה של תורה, על כן צריכות הן הנטיות השכליות, העסוקות בהשכלת הדברים כולם מצד התורה, ללכת במרחבם הגמור, אשר רק אז מוכשר האדם להשכיל אל פועל ד' בנפשו פנימה, וממנה אל מלא עולם בכל הדרו.

3. עין אייה שבת ב', ו', קי"ד

מעשה (בר"ג) [בר"ע] שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן ולפום תלמידיהון. השמחה מתחברת היא עם היין, "ויין ישמח לבב אנוש". שמחת הנפש הרוחנית היא עטרת האמת של חכמים. לא איזה דבר מיוחד גורם לחכמים העומדים ברום המעלה להיות שמחים, לא איזו פעולה מיוחדת ולא איזה לימוד מיוחד, כי שמחת עולם היא על ראשם. השמחה האלהית בעצמה היא שורש נשמתם, היא גבוהה מעל כל החיים כולם, החיים הרוחניים והמעשיים נוטלים הם ממנה להם את זיום והשפעתם

במשפט, עד כאן דברי יצה"ר, מכאן ואילך דברי יצר טוב. עז החיים הגופניים, חדות הנפש המתאמת עם סערת הרוח הצוהל לקראת כל חמדת לב בחיי הרוח וחיי החומר, הנן מוכרחות להמצא באדם, כדי שיהיה טיבו ואופיו שלם. הנטיות הטבעיות, כשהן בעינן ובמילואן אינן מבחינות בקרבן בין טוב לרע, בין יושר לעול, בין איסור להיתר, על כן צריכות הן למאסר מוסרי של השכל והתורה, הבא מחשבון ודעת המסמן את הנטיות על גבולן. על כן אין זה מצב הנעלה שבנפש האדם, שיהיו נטיות החיים הטבעיים בכל מילוי חסנם וסערת רוחם ניטלות ממנו, כי אז תהיה הווייתו לקויה ופגומה, אלא האדם צריך להיות מבונה ע"פ טבעו החסון, מלא הרגשות טבעיות בכל נטיותיהן, ואותו החסרון שיש בהרגשות הללו, שאין המשקל המוסרי קבוע בתוכן, זה צריך שישלים ע"פ הדרכה של חכמה, ע"פ השפעת קדושה ומוסר השכל. טענותיו של היצה"ר צריכות להמצא בקרב הלב, ודברי יצר הטוב, יסוד כח השופט המלא חשבון, צריך להיות תמיד מתלווה עמהם, ובתוך הנפש המלאה צריכים להיות מוארים דברי יצה"ר מצד יסודם הטבעי, ודברי יצה"ט מאירים להם את הדרך אשר בה ידרכו, אשר דוקא בהאגדם יחד יהיה האדם חי ופועל, ופעולתו תהיה לטובה, כי גם אויבו ישלים אתו - זה יצה"ר.

עא. ר"ל אמר, ע"כ לד"ת, מכאן ואילך למעשים טובים. בעצם אין שום רע בכל נטיות החיים וכל הרחבותיהן הבריאות, כדרך שהן מתפשטות בנפש בעניני החומר ועניני הרוח, הכל הוא לתעודה טובה, עד אשר נקוה כי יבואו ימים וכל הנטיות לא יהיו נדרשות להעצר, כי כולן יפנו לכוונתן הטובה בעצם הווייתן. אמנם לא בא עדיין העולם לידי שכלול זה, והנטיות הגופניות והנפשיות בהתרחבותן בדרך יחסאו את המטרה, עד אשר הן צריכות מעצור מצד התורה והשכל. אבל הגניזה הפנימית שנמצאת בנפש האדם, שכל הרחבות נטיותיה עתידות הנה להיות מכוונות לשם הטוב היותר נעלה ונשגב, מכרחת היא את האדם לבא בשכלו למדה זו, גם לפני בא התור שיעמד על זה טבעו המעשי. ע"כ, בעולם העיון,

1. מוסר אביך ב', ב'

בכל דרכיך דעהו, צריך לבקש את הקב"ה בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם. כשהוא עוסק בתפלה אז יבקש את הקב"ה בהבנת עניני תפלתו וכונה רצוי' באמונת הלב באותם הענינים של תפלתו. ולא יבקש את הידיעה בשעה ההיא בענינים אחרים, כי כיון שהוא עוסק בעבודה זו הקב"ה כביכול שורה מצדו בזו העבודה דוקא ובה ימצאנה ולא במ"א. וכשהוא עוסק בתורה ידע שימצא את הקב"ה בהיותו מעמיק ומעיין להבין דבר על בוריו ולזכור ולשנן היטיב, ובה הוא יודע אותו ית' בתורתו ולא באופן אחר, כי בשעה זו הוא מתגלה בעבודה זו. וכן בהיותו עסוק בגמ"ח להיטיב לחברו, אז יבקש את הקב"ה רק בהעמקת עצה איך להיטיב לו טובה גדולה הגונה וקימת. וכן בכל הדברים שעושה הרי באמת אין דבר בעולם שאינו לכבודו ית', ע"כ כל מה שעושה יהי' הכל דברי מצותו ורצונו, ויבקש בהם את שמו ית', כשיתגדל בכל שכלו וכחותיו לעשות את מה שהוא עושה בתכלית השלמות בכל צדדי השלמות, ונמצא שהוא יודע את השי"ת בכל הדרכים. והב' הוא ב' ה"בתוך", שבעצמותם של הדרכים הוא יודע את הקב"ה. ע"כ הוא פרשה קטנה, שאין הצווי בה גדלות והרחבה של חכמות ומחשבות, אדרבא צמצום בדבר זה שהוא עסוק לבדו, ומ"מ כל גופי תורה תלויים בה. כי בזה יעשה הכל כשורה ומזה ימצא כבודו של הקב"ה בתכלית, ורמזו חז"ל בדבריהם: זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד, והבן. כשאדם פועל איזה דבר של שלמות, בין במחשבה בין במעשה, צריך לשמח בחלקו ולא ירדוף אז אחר דבר אחר, כי כל העולם כולו מתקפל לפניו אז דוקא בפרט זה.

2. עין אייה שבת ב', ו', עי-ע"א

ע. אמר רב הונא, מ"ד שמח בחור בילדותו ויטיב לבן בימי בחורותיו והלך בדרכי לבן ובמראה עיניו, ודע כי על כל אלה יביאך האלהים

והשתיה וההליכה והשיבה והקיימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד:

4. שו"ע או"ח סי' רל"א

אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן: הגה וכשניעור משנתו א"צ לברך אלהי נשמה (ב"י) וי"א שיקרא קודם שיישן ויהי נועם (כל בו) ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה

מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח): אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס'): ההוא בדברי תורה כתיב:

והנה סוף זאת המדרגה, היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות, והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה): על דרך המשל, מלמד שכל אחד נכוה מחופתו של חברו. כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסירי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חברו. והנה על פי ההתבוננות הזה ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו:

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם, והוא, לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו. וזה כי זה פשוט אצל כל בעל דעת, שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא, אלא לפי המעשים. ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחבירו. ואשר הוא מעט המעשים הוא יהיה השפל. אם כן, איפוא, איך יוכל האדם להעלים עיניו ממעשיו או למעט השתדלותו בזה אם אחר כך ודאי יצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עותו:

והנה יש מהפתאים המבקשים רק להקל מעליהם, שיאמרו, למה נייגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם. אנחנו לא נדחוק עצמנו ליכנס בגן עדן לפני ולפנים. אם לא יהיה לנו חלק גדול, יהיה לנו חלק קטן. אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת. אמנם שאלה אחת נשאל מהם: היוכלו כל כך על נקלה לסבול בעולם הזה החולף, לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם

הולך ונכבש לאטו, בצעדים מדודים ואופן חשאי למאד. באומות הוגלמה בישראל השאיפה אל השלום העליון, השלום האמתי, שהוא בטוח בנצחוננו, אע"פ שדרכו רחוקה והיא עומדת בקשר מלחמה נגד השאיפה ההפוכה, אשר סופה לפול ולהוכיח את אפסותה לעין כל, ואז יהיה ד' אחד ושמו אחד.

2. מסילת ישרים ד'; בדרך קניית הזהירות

הנה מה שמביא את האדם [על דרך כלל] אל הזהירות, הוא לימוד התורה. והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייטא, תורה מביאה לידי זהירות. אמנם על דרך פרט המביא לזה, הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה, מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה: והנה יש בהתבוננות הזה הערות הערות בהדרגה: לשלמי הדעת, ולפחותים מהם, ולכל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאיין רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתרצו מעולם להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם. כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם, או אם האמצעים יהיו חלשים ולא בכל החוזק המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם, ונמצאים חסרי השלימות, מה שהוא להם צרה גודלה ורעה רבה. על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאיהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר פן יחסר מהם

1. אורות עמ' קל"ט-ק"מ; אורות ישראל א', ו

שתי נטיות מתרוצצות הננו פוגשים בנפש האדם, לשתי מגמות מחולפות. נטיה למלא את כל שאיפת הרע, את כל התאות היותר שפלות, בין מצד החומר בין מצד הרוח, שהן עוד מתרחבות ומסבכות בעוזן את האדם, כקנאה ושנאה וכיוצא בהן, - ולעומתה לא נוכל להתעלם מלראות את שאיפת הטוב, המתגלה לפעמים ברוחו של אדם, שכל העולם כולו כדאי הוא לה, להשכילו ולהיטיבו, ולמלאות אותו חסד אהבה ואורה. אבל כל נטיה חפצה להתגדר בלבדה ולהיות היא השלטת בקרב הלב ומלאה את כל רוח ונפש. והניגוד הזה הוא מרעיש את הלב וממלא את החיים חלחלות, והאדם מתאמץ תמיד איך להשלים בקרבו השלמה פנימית, ובלבד שיחדלו ממנו מצוקות נפשו. והשלום מתכוונן ע"י כבישת אחד מן הצדדים בדרך כניעה לצד השני, או - מה שהוא למעלה מזה - בדרך כריתות ברית והתאחדות גמורה, באופן שהצד המנגד מתהפך כולו, עם כל כחותיו, להצד שכנגדו לחם. על כן ישנם שני דרכים בהשאיפה לההשוואה של התשוקות, שיסודי חיי האדם, הפרטי והחברותי, נבנים עליהן, והם הם הלוקחים את המקום היותר גדול בכל עדכי החיים וסעיפיהם. הדרך האחד הוא דרך הירידה, כלומר להדריך את האדם בחינוך כזה עד אשר סוף-כל-סוף ישתקע קול אלהים אשר בלבבו, ויהיה כולו יכול להיות מסור לשאיפותיו המוטבעות בעומק חומרו, ויצר הרע של הכעס והתאוה השנאה והזדון שבנפשו, וזאת היא מחשבת הרשעה, המקפלת את החלק היותר חזק שבקיבוצים האנושיים. הדרך השניה היא דרך העליה, לבקש לחנך את האדם עד שיבא למרום המטרה, שרק קול האלהים ישמע בלבבו, ורק הטוב האור החסד והאהבה יהיה חלקו, זה הדרך

ומושל עליהם וכל שכן אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם ולא יצטערו ולא יהיה דמם רותח בקרבם? לא, ודאי! כי הנה עינינו הרואות: כל עמל האדם, להנשא על כל מי שיוכל ולשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו. ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבלו, כי לא יוכל למנוע, ולבבו יתעשת בקרבו:

מעתה, אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, שאין השפלות בם אלא לפנים, ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם. וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, שאף על פי שעכשו אין מכירים אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו אליו, אבל בזמנו, ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי:

הרי לך, שאין הסבלנות הזה אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה, אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם, ולא דבר אמיתי כלל. וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין. אבל לפי שאין מבקשים אותו והולכים ושוגים לרצונם, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו:

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט): כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. והיינו, כי מה שאין האדם עושה עד שהכח מסור בידו מבוראו הוא הכח הבחירי המסור לו כל ימי חייו שהוא בהם בחירי ומצוה לעשות, הנה לא יוכל לעשותו עוד בקבר ובשאול, שאין הכח הזה עוד בידו, כי מי שלא הרבה מעשים טובים בחייו, אי אפשר לו לעשותם אחרי כן. ומי

שלא חשב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשבו אז. ומי שלא התחכם בעולם הזה, לא יתחכם בקבר. וזהו שאמר (שם): כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה: אך ההערה לכל ההמון, הנה הוא בענין השכר ועונש עצמם בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להזדעזע ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו באשר השקפתו מדקדקת על כל דבר קטן או גדול. וכן אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה ה): ומגיד לאדם מה שיחו, אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו, מגידים לו לאדם בשעת הדין. עוד אמרו (יבמות קכא): וסביביו נשערה מאד, מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה:

3. עין אי"ה שבת ב', ב', צ"ב

תחלתו ד"ת דכתיב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמרי דב"ר ינאי תחת השמש הוא דאין לו, קודם השמש יש לו. סופו ד"ת דכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. ההבדל שיש בין הצעד הראשון שבדרכי החינוך הטוב כשהאדם נוטה ע"פ נטיית טבעו הישר ללכת בדרכי ד' ולהיות נקשר בקשר אמיץ במסרת ברית ד', לקשר כל הגיוניו ותעודת חייו ומעשיו הפרטים רק לעבודת ד' הטהורה, בין המעלה הראשונה הבאה מרגש האמונה הפנימית בד' ותורתו, לבין הצעד האחרון העושה את החותם המלא, הממלא את חלל הלב המלא אמונה ותמימות בדעת ד' ושמחה בגאון שם אלהי ישראל, היא באמת ההבדלה העמוקה שבין החיוב והשלילה כשהם פונים למטרה אחת. הא כיצד, האדם בפקחו את עיניו ומסתכל על החברה האנושית ומנהגיה, ורואה את השאיפות המוסכמות של

ההמון כולו אל כל תאוה מדומה ואל כל רהב של דמיון כוזב, מיד ימצא בנפשו שהוא נתון במלחמה גדולה, הנה כל אלה הנטיות המורגשות שההמון הגדול כ"כ שואף אחריהן הנן נוטות הרבה מאותו הדרך הטוב שרגש התם והאמונה מראה עליו בבירור. ומה יעשה המתחיל, שעוד לא בא עד אותו הגבול של הכח הגדול לברר לעצמו בבירור אמיתי ומפורש את גודל ערך האורה הגדולה שתמצא בעקב דרך הטוב והישר בדרך ד' ביראתו ושמירת כל מצותיו, עד שכדאי הדבר שהאורה הגדולה ההיא תמשיך את האדם לסור מאורח העקב של האור המתעה הזרוע בהמון הדמיונות ששמו להם המון בני האדם למטרות חיוביות. וא"כ במה איפוא יושע ואיך יתחיל ראשית דרכו, למען יוכל להתחזק במערכת המלחמה הגדולה הנטושה לפניו בין הרע והטוב, בין אור האמת והצדק הקיים לעד ובין אור הנוצץ והמבריק של התאוות והדמיונות של השקרים הנפוצים בהמון ושקועים בלבותם, עד כדי לעשות מהם יסוד מוסד ותעודה לחייהם. בראשית דרכו של אדם אי אפשר לו לדרך בדרך החיוב, כלומר להניח את גדולת הטוב הדמיוני על כנו ולהמשך אחרי הטוב האמיתי רק מפני אותו היתרון הרב שהוא עודף עליו, כי לא תספיק ההכרה הפנימית של המתחיל להעדיף את נטית האמת והטוב על נטית הדמיון והרע אם רק יתן גם לנח הדמיון מקום בלב, כיון שאור האמת עדיין לא נתאזרח בו, ולא עלתה בידו ההכרה בכל הקיפה והמון פרטיה עד כדי צורך אותו העז הנדרש להכניע לפניו סערת המון חליפות וצבא של ממשלת הדמיון הכוזב, השקר והתרמית, המחבבים לאדם רק את הדברים המהנים לשעה ונוצצים בברק זהרם החולף לפי שטף ההוה שהוא "עד ארגיעה". ע"כ אם לא תשיג יד המשכיל בהתחלתו בדרך הטובה להתיצב בדרך החיוב נגד השקר, טוב הוא

4. רמב"ם הקדמה לפרק חלק

ואתה המעיין בספר זה תבין זה המשל שאני ממשיל לך ואז תכין לבך ותשמע דברי בכל זה, שים בדעתך כי נער קטן הביאווהו אצל המלמד ללמדו תורה וזהו הטוב הגדול לו לענין מה ששיג מן השלמות, אלא שהוא למעוט שני וחולשת שכלו אינו מבין מעלת אותו הטוב ואל מה שיגיעהו בשבילו מן השלמות, ולפיכך בהכרח יצטרך המלמד שהוא יותר שלם ממנו שיורז אותו על הלמוד בדברים שהם אהובים אצלו לקטנות שנותיו, ויאמר לו קרא ואתן לך אגוזים או תאנים ואתן לך מעט דבש, ובזה הוא קורא ומשתדל לא לעצם הקריאה לפי שאינו יודע מעלתה אלא כדי שיתנו לו אותו המאכל, ואכילת אותו המגדים אצלו יקר בעיניו מן הקריאה וטוב הרבה בלא ספק, ולפיכך חושב הלימוד עמל ויגיעה והוא עמל בו כדי שיגיע לו באותו עמל התכלית האהוב אצלו והוא אגוז אחד או חתיכה דבש, וכשיגדיל ויחזיק שכלו ויקל בעיניו אותו הדבר שהיה אצלו נכבד מלפנים וחזר לאהוב זולתו, יורזו אותו ויעוררו תאוותו בו מאותו הדבר החמוד לו, ויאמר לו מלמדו קרא ואקח לך מנעלין יפים או בגדים חמודים, ובזה ישתדל לקרא לא לעצם הלימוד אלא לאותו המלבוש, והבגד ההוא נכבד בעיניו מן התורה והוא אצלו תכלית קריאתו, וכאשר יהיה שלם בשכלו יותר ויתבזה בעיניו זה הדבר ג"כ ישים נפשו למה שהוא גדול מזה, ואז יאמר לו רבו למוד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר אחד או ב' דינרין, ובכך הוא קורא ומשתדל ליקח אותו הממון, ואותו הממון אצלו נכבד מן הלמוד, לפי שתכלית הלמוד אצלו הוא שיקח הזהב שהבטיחוהו בו, וכשיהיה דעתו גדול ונקלה בעיניו זה השיעור וידע שזה דבר נקל יתאוה למה שהוא נכבד מזה, ויאמר לו רבו למוד כדי שתהיה ראש ודיין ויכבדוך בני אדם ויקומו מפניך כגון פלוני

של חיי עולם, ועם כל הדברים המענגים והנוצצים הנמצאים בחלל הגדול של עולם המוחש המורגש והמדומה, גם מבלעדי שישולל מאתם ערכם ע"י הכרת חלישותם וצדם השלילי, הנה יתנשא האדם לרומם את נפשו אל הקדושה האלהית מצד ההכרה החיובית, ואותו החלק הטוב שימצא בחוש ובדמיון יעלהו לשמש את האור האלהי המתלואה אל דרך הטוב והחיים של תורה ומצות. ע"כ בהיות תחילתו ד"ת, נסתמן לו הצד השלילי שממנו יעמוד האדם בהתחלתו על דרך החיובי הרצוי, "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש" שממנו למדים שלמעלה מן השמש יש לו. אמנם לא זהו כל העומק של דרך הטוב. השליליות נחוצה רק לעזרת שעה, והתחימה תבא בחיוב המלא "את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם". בהיותך עומד כבר על דרך האורה, תמצא את כל האדם בכללותו עומד לפניך בערכו האמיתי בצדו הרוחני והחמרי, ועליך לתן לכל חלק את ערכו ולאחד את כל הפרטים אל תכליתם, להשכיל את הערך השלילי רק כדי לתן מדה וגבול שלא ינתן השפל במרומים, ושלא יבולע לעיקר מפני הטפל; אבל בהיותך כבר מלא אור ד', אז תקח לך את האדם כולו, את כל רגשותיו חושיו ונטיותיו, ותעמידנו כולו על דרך ד', ולא תצטרך לשלול לגמרי שום דבר וענין, כי כל אשר עשה האלהים עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרע, וסוף דבר הכל נשמע. גם ממה שחשבת שצריך לשולל מפני שהם מחרישים את האזנים משמוע את קול ד' הקורא בכח לאמר "דרשו ד' ועוזו", גם זה הנה נשמע, ומכנף הארץ זמירות שמענו "את האלהים ירא ואת מצותיו שמור". הדעה והמעשה ביחד בהשלמתם, "כי זה כל האדם", כולו בכל ערכו וצביונו, חיוב שלם בלא שלילה, סופו ד"ת.

שישתמש בנשק השלילה, כלומר להכיר את הגרעון של אלה הדברים הפחותים והעוברים שהם יסודי התאות והדמיונות המשבשים את נטיות החיים בשקריהם, ודבר זה יהי' נקל לו להשיג גם בראשית דרכו. ומתוך הגרעון של הנטיות הפחותות, התאוה והכבוד והדמיון הכוזב הרודה על ידיהם, יבא להכיר כי יסוד החיים אינו נעוץ בהם ותעודתו איננה מהמונם, עד שיתחיל ברב כח ללכת באורח חיים ולתור בחכמה להתחזק בדעת ביראת ד' ולעמוד על עמקי תורה וסדרי חכמה אמיתיים. אז אחרי רב עמל וקניית חכמה רבה יצא מדרך השלילה לדרך החיוב. ותחת אשר בתחילת עבודתו בדרך חייו היה צריך להשתכל רק שאין יתרון לאדם ככל עמלו שיעמול תחת השמש, וממגרעות של העמל שתחת השמש שהכל הבל, ממילא ישכיל שע"כ היתרון נמצא במה שהוא נעלה מן החושים ונשגב מן הזמן, בחיי הנצח הנובעים מאור ד' ותורת אמת, מחיי יושר וצדק אמיתיים המתבארים בכל מילואם ע"פ אורה של תורה. ועם זאת ההדרכה, כשם שהמושג השכלי שלו צריך הוא להעזר מהשפל ערך החיים של תחת השמש, כן צריך ג"כ החיים המעשיים המוסריים בהתחלת החינוך בדרכה של תורה להיות בחיי צער, בפרישות ונזירות, ולפעמים ג"כ בבדידות וסיגוף, כ"א לפי ערכו כדי להקנות לעצמו בקנין עמוק את המושג של גרעון התעודה של החיים, הבנויה ע"פ חשבון קביעות יסוד ההצלחה בחיים המוחשים לבדם. אמנם אחרי שמן ההתחלה הטובה יבא לידי חתימה שכלית, אחרי שכבר עומד מבורר לנגד עיניו זוהר השכל הטהור והוד הקדושה האלהית של חיי שכל טוב ונעם ד', אז כבר יצא מדרך השלילה ויבא לדרך החיוב, אז כבר יוכל להניח את מושגי ההוד החיצוני של העולם על מקומם וחמדתם. כי כבר עז בידו להכריע כי כאין וכאפס הוא למול החמדה הפנימית האמיתית

עובדים מאהבה, וזה הוא מה שאמרו ז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

5. אדר היקר עמ' קי"ב; מאמר הדור

התחיה של "השבת לב אבות אל בנים ולב בנים אל אבותם" אי-אפשר להיות כי-אם דוקא על-ידי אורא דארץ-ישראל. כההטבה המוסרית של היחיד, כן של הכלל כולו היא נכללת בשתי המדרגות הידועות של הישר, והכובש. כשם שהיחיד בשעה שהוא עדיין לא עלה עד מרום פסגת המוסר הגמור, בשעה שבטבעו עוד לא נחקק יפה החותם של הצדק והטוב, אז דרכו הישרה קשה עליו, הוא צריך למלחמות על כל צעד והוא מוכרח להדוך את כחותיו הרעים, לכבשם ולבטלם לפעמים. אבל זה איננו דרך האורה עדיין, כי כאשר יוסיף לקח, וישתמש באורה של תורה מצורף עם המאור השכלי והנטיה הטבעית, שבלב הישר והתמים שהתעורר יפה, אז ימצא כי הוא איננו צריך כל-כך להיות בעל מלחמות. ואם לפעמים יהיה לו צורך במלחמה, יראה גבורה אחרת, ולגמרי אחרת, כי לא יכבוש את שום כח מכחות נפשו שיהיו אסורים וכלואים, שלא יעשו מאומה, כי-אם יקחם ישעבדם בחבלי אדם ובעבותות אהבה אל הטוב ואל היושר, אל מרומי המגמות היותר נשאות, שהם הנם החפצים האלהיים. ואז יצא מכלל עבדות ויהיה בן חורין, מאושר, עטור בעבדות העליונה שהיא עטרת תפארת, "עטרת זהב מזוקק על ראשו".

אליעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו, וכמה היא מבוארת והיא ראייה ברורה על מה שקדם לנו מן המאמר. וגדול מזה מה שאמרו בספרי (וכענין זה בנדרים סב.) שמא תאמר הריני לומד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רב, בשביל שאקבל שכר לעולם הבא, תלמוד לומר לאהבה את ה' אלהיך כל שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה, הנה התבאר לך זה הענין ונתבאר שהוא כוונת התורה ויסוד כוונת החכמים עליהם השלום, ואין מעלים עיניו מזה אלא אויל משתגע שקלקלוהו ושבשוהו המחשבות הסכלות והרעיונים הגרועים. וזו היא מעלת אברהם אבינו עליו השלום (סוטה לא.) שהוא היה עובד מאהבה, ולעומת הדרך הזה ראוי להיות ההתעוררות. ולפי שידעו החכמים ז"ל שזה הענין קשה עד מאד ואין כל אדם משיג אותו, ואם השיגו אינו מסכים בו בתחילת ענין ואינו סובר שתהיה אמונה ברורה, לפי שהאדם אינו עושה מעשה אלא כדי שתגיע לו ממנו תועלת או שתסור ממנו פסידא ואם אינו כן יהיה אצלו אותה מעשה הבל וריק, האיד יאמר לבעל תורה עשה אלה המעשים ולא תעשה אותם לא לירא מעונש מן השי"ת ולא להנחיל שכר טוב, זה דבר קשה עד מאד לפי שאין כל בני אדם משיגין האמת עד שיהיו כמו אברהם אבינו ע"ה, ולכן התירו להמון כדי שיתישבו על אמונתם לעשות המצות לתקות שכר ולהנזר מן העבירות מיראת עונש, ומזרזין אותם על זה ומחזקים כוונתם עד שישגי המשיג וידע האמת והדרך השלם מה הוא כמו שעושין בנער בשעת הלמוד כמו שהבאתי המשל, והאשימו לאנטיגנוס איש סוכו בביארו להמון מה שביאר ואמרו בזה הזהירו בדבריכם כמו שנתבאר באבות (פ"א מ"א), ואין ההמון מפסידין מכל וכל בעשותם המצות מיראת העונש ותקות השכר אלא שהם בלתי שלמים, ואולם זה טוב להם עד שיהיה להם כח והרגל והשתדלות בעשיית התורה ומזה יתעוררו לדעת האמת ויחזרו

ופלוני, והוא קורא ומשתדל כדי להשיג מעלה זו ותהיה התכלית אצל מכבוד שיכבדו אותו בני אדם וינשאוהו וישבחו אותו. וכל זה מגונה ואמנם יצטרך למיעוט שכל אדם שישים תכלית החכמה דבר אחר זולתי החכמה, ויאמר לאיזה דבר נלמד אלא כדי שנשיג בו זה הכבוד וזה הוללות על האמת, ועל למוד כזה אומרים חכמים שלא לשמה, כלומר שיעשה המצות וילמוד וישתדל בתורה לא לאותו הדבר בעצמו אלא בשביל דבר אחר, והזהירו החכמים על זה ואמרו (אבות פ"ד מ"ה) לא תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, והם רומזין למה שביארתי לך שאין לשום תכלית החכמה לא לקבל כבוד מבני אדם ולא להרויח ממון ולא יתעסק בתורת השם יתברך להתפרנס בה, ולא תהיה אצלו תכלית למוד החכמה אלא לדעת אותה בלבד, וכן אין תכלית האמת אלא שידע שהוא אמת והתורה אמת ותכלית ידיעתה לעשותה. ואסור לאדם השלם שיאמר כשאעשה אלה המצות שהם המדות טובות ואתרחק מן העבירות שהם המדות הרעות שצוה השם יתברך שלא לעשותה מה הוא הגמול שאקבל על זה, לפי שזה כמו מה שיאמר הנער כשאני קורא זה מה יתנו לי והם אומרים לו דבר פלוני, לפי שכשאנו רואים מיעוט שכלו שאינו מבין זה השיעור והוא מבקש לתכלית תכלית אחר אנו משיבים לו כסכלתו, כמו שנאמר ענה כסיל כאולתו, וכבר הזהירו חכמים על זה ג"כ כלומר שלא ישים האדם תכלית עבודת השם יתברך ועשיית המצוה בשביל דבר מן הדברים, והוא מה שאמר האיש השלם המשיג אמיתת העניינים (שם פ"א מ"ג) אנטיגנוס איש סוכו אמר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס, ואמנם ר"ל בזה שיאמין באמת לעצם האמת וזהו הענין שקוראין אותו עובד מאהבה, ואמרו ז"ל (ע"ז יט.) במצותיו חפץ מאד אמר ר'

אורות עמ' צ"ט-ק"א; קריאה גדולה

"ההכרח" הוא עכשיו הפתגם היותר שגור בעולם, ודוקא קול המון זה יהפך לקול שדי בידי חכמי לב וקדושי רעיון, דוקא הנחש יהפך למטה האלהים, אשר בו יעשו אותות ומופתים למען דעת כי לד' הארץ. ההכרח, הכרח החיים ומרירות סבלם, יביא את האורה האלהית לעולם. ההכרח יסגל את הלבבות להפתח לקבל את האור הגדול של זוהר האמונה בכל הדר גאונה.

נדמה הדבר כאילו העולם מתמוטט הוא וכושל, מתמזמז ומתמסמס, תחת ענות יד הכפירה הגסה המפלצת הבלה היבשה והאכזרית הרובצת עליו. השלהבת האלהית מתלקחת בקרב הלב פנימה, בקרב כל רוח ונפש, מכה גלים גדולים, סוערים מגלי כל ים, היא עולה שמים ויורדת תהומות בחדרי כל רוח ונפש, והכפירה האיומה, השפחה הבלה בת העבדות הבזויה, סוגרת בעדה את בריחיה לבלי תראה החוצה, היא יראה מאד מאורה הבהיר, היא האחרונה יודעת שבניציץ זך אחד מרשפיה של השלהבת האלהית תכלה כליל. אבל כל אשר תוסיף לשים מחנק לה, כל אשר תוסיף לעצור בעד נשמת אלהים חיים הגדולה והחזקה אשר בנשמת כל חי, כה תוסיף זאת הנשמה לאגור את חילה פנימה, ובמלאות ספקה הנה תצא ברעם ורעש בקול נפץ וזרם "כיום הרג רב בנפול מגדלים".

הנה יום בא ולא ירחק חק, והאנושיות תתעורר כדוב שכול וכארי על טרפו להנמם מהכפירה הבזויה בעד כל רעתה אשר עוללה לה, בפתע תבקש להשליך ממנה את עבותיה, בחמה גדולה ובקצף גדול תבקש ממנה את נקמת החיים הטובים, את השלוח והעדן של הדעות הטהורות, של החיים הטהורים והזכים אשר שללה ממנה, שללה ותאבד, שמה למרמס, מבלי אשר יש לה כח, לאותה הרשעה, להשיב תמורתם אף חלק אחד מני רבבה. הבהלה הזעומה, שעל ידה ערבבה הכפירה את העולם, להמם את המוחות ואת הלבבות, להעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו, תעבור ותשקוט, והדעה הצלולה והמתונה היודעת ג"כ איך לחיות ואיך להתבונן, איך להשקט איך להתלהב. והגבורה האלהית, היודעת לכוון גוי איתן ועם אדיר בקודש,

תקח את מקומה בחיים, ושבט בקורת של מוסר אכזרי תניף על השפחה אשר העיזה לרשת את גבירתה, על העבד אשר התנשא למלך וחותם העבדות חקוק לעד על מצח נשמתו.

"החפש" זאת התרועה ההולכת עם התקיעה של ההכרח, הוא יצא כארי נורא ממסגרתו, אשר ירמס בזעפו את הכפירה כרמס תולעת, ארסית בזויה ומגואלה. תשוקות החופש תבא למרום פסגתה, והאדם יכיר שהוא יש לו רשות לחיות ברוחו פנימה כאשר הוא, כפי חפץ הטבע האביר של נשמתו החיה, והנשמה הזאת חיה רק באלהים. באין אמונה עמוקה זוהרת, אין לה חיים ואורה, היא מתנוודדת כצל ומתדכאת ביסורים נוראים וצחיית צמא אכזרי, ומי מעכב על ידה, מי לא יתן לה לחיות באלהים, מי מפריח צפור שמים זאת מקנה, מי ישים אותה בסוגר, מי יעצרנה מלשוט מלא רחבי שמים, מקום הזוהר והאור הרענן המלא אור וחיים? הנשמה נשמת האדם בעצמה תכיר מיד את אויבתה, במבט בוז ושאת נפש תשקיף על פני השפחה הנחרפת, אשר תתגלה בכל נבלותה, אחרי אשר יקרע ממנה המסווה של הדמיון החשוך והלוהט, שהספיקה איזה זמן לשים על פניה הסכלים והמגועלים. "הדשאים עומדים על פתחי קרקע", ההכרה האמתית הזאת הולכת היא וקרובה. אסיה, ואמריקא, ואירופא הנאורה וכל העולם הממודן בכלל כבר נלאו נשא את סבל עול הכפירה הקשה המכבדת על האדם ועל רוחו, יותר מכל תכסיס של אמונה היותר טרחנית ונתון לא תתן מאומה.

במצב של צחיית צמא כזאת יתנפל האדם אל מעין האמונה, בכל לב ונפש ישתה יגמא מכוס נחל העדנים של אור אלהים עליון. אבל האדם הוא כבר מנוסת במסה, הוא כבר יודע היטיב מה היה אחריתו עת אשר שתה לרויה את מי האמונה עם כל הרפש והטיט אשר גרש הים הגדול הזה במשך הימים, אחרי אשר המו חמרו מימיו. ע"כ יאבה לשאוב בכל לב ונפש מים טהורים מפלג אלהים.

הרוח התוקף את כל האנושיות תקף ג"כ את איזה חלק מבנינו. אמנם יותר קרובים אנחנו למקום האורה, יותר קרובים למעין החיים, יותר מלאים בחיי הנשמה האלהית, אשר הרבינו לינק ממנה מימי עלומינו עד ימי זקנה ושיבה. מוצל הוא ישראל ממארת אלהים זאת באמת,

ואם נדמה לנו שעול הכפירה השתרג ועלה על צואר רבבות מבנינו, וישם בסד רגלם ועתה הם כמפרפרים, בין החיים והמות, לא ידעו חיים ומנוחה, לא ידעו עדן שלות תם, והם צמאים להרטיב את חכם היבש, הנה קרובות הן העינים להיות מתפקחות. קצרה רוחם בעול הברזל של הכפירה, שנתהפכה בתקופה קצרה למין אמונה קנאית וחצופה, והנם דופקים על דלתי תשובה, שאך נדמים להם כאילו הם סגורים לפניהם, בשעה שאך דחיפה אחת מספקת היא לפתח את השערים לרוחה, "פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים", בזקניו ובצעיריו, מחנה גדול כמחנה אלהים.

אחינו היקרים, חכמי תורה, וסופרים משפיעים! גם אנו נואלנו וחטאנו. למדנו וחקרנו, פלפלנו וחדשנו, כתבנו וציירנו, אבל שכחנו את האלהים ועזו, לא שמענו לקול נביאי האמת, לקול מעולי חכמי דורות עולמים, לקול הצדיקים והחסידים, חכמי המוסר וחכמי העיון והרזים, שצווחו והכריזו בקולי קולות כי סוף הנהר של התלמוד המעשי לבדו להיות יבש וחרב, אם לא נמשוך לתוכו תמיד מים מני ים, מימא דחוכמתא וקבלה, מים דעת האלהים, מים טוהר האמונה הטהורה הנובעת מנשמתנו פנימה משרשה ממקור החיים.

עתה בא הקץ, הננו קרואים בתחיתנו הלאומית לתבע את עלבון האדם כלו, עלבון הנשמה האלהית, שבידינו הופקדה לרוממה ולשגבה, נשמת אלהים חיים, הצריכה להתפשט על כל העולם כלו, להאירו ולהחיותו, האורה היוצאת מתוך אור התורה ואור הנבואה, השוה לכל נפש ומחיה כל חי, בחזקה הוא נתבע ממנו, עתה לעת קץ.

ובתוך הארת התחיה, יבא לנו הגורם הכללי, ההכרח, וישיב אותנו אל אור החיים, יפתח את אור האמונה ממסגרותיה, לחכמת ישראל המקורית, החפשית מכל עול נכר, לחכמת אלהים חיים הקבועה באוצר החיים שלנו, הוא יביא אותנו לידי תלמוד קבוע, לחכמת האמונה, לכל צדידיה לנגלותיה ולנסתרותיה. למען נחיה באורה וברוח אמיץ נקרא בקול מארץ חיים, ממקום אשר שם אלהים הופיע ועדי עד אוה למושב לו :

בית יעקב לכו ונלכה באור ד' !